

K monotematickému číslu o mládeži

Redakce a redakční rada Sociologického časopisu předkládají svým čtenářům monotematické číslo věnované problematice mládeže v socialistické společnosti.

Cílem tohoto čísla je seznámit odbornou veřejnost a všechny, kteří se ve své práci zabývají výchovou mládeže či prací s ní, se současným stavem sociologické práce orientované k řešení otázek výchovy, práce a života této významné věkové skupiny naší společnosti.

Hlavním důvodem, který vedl redakci a redakční radu Sociologického časopisu k rozhodnutí o přípravě a vydání tohoto monotematického čísla, byla snaha vyjádřit současné možnosti a meze využití sociologie mládeže při řešení praktických otázek výchovy mladé generace socialistické společnosti, zdůvodněných v usnesení KSČ i v materiálech SSM.

XIV. sjezd KSČ položil velký důraz na realizaci programu výchovy socialistického člověka. Není to náhoda. Právě v konkrétních podmínkách vývoje Československa jde o úkol vysoce aktuální. Vždyť ideologická práce, komunistická výchova mládeže, upevňování a rozvíjení norem socialistického způsobu života byly v druhé polovině šedesátých let podceňovány do té míry, že to vedlo k vytvoření situace příznivé pro šíření nemarxistických a často i antisocialistických idejí i ve vědomí naší mládeže. Zasedání ÚV KSČ zabývající se v r. 1972 úkoly v oblasti ideologické práce a v r. 1973 úkoly v oblasti výchovy mladé generace socialistické společnosti pak určila způsoby a metody, jimiž je třeba postupovat při výchovné práci vůbec a s mládeží zvláště.

Je pochopitelné, že tento zásadní úkol se dnes promítá i v zájmu stranických a dalších společenských organizací o systematické poznávání problémů života a práce, náborů, postojů i společenské aktivity různých skupin mládeže v ČSSR. Významnou aktivitu v tomto směru projevuje ÚV SSM, který od zadávání jednotlivých průzkumů (např. před 1. sjezdem SSM) přešel v r. 1973 k formulaci systematických požadavků adresovaných vědecko-výzkumné základně. Tyto požadavky nesporně působily jako jeden z nejsilnějších podnětů rozvoje vědecko-výzkumné práce v oblasti sociologie mládeže v ČSSR.

Ovšem ta část vědecko-výzkumné základny, s níž je možno počítat při řešení problematiky mládeže ze sociologického hlediska, je v rámci ČSSR i v jednotlivých zemích, tj. v rámci ČSR a SSR, stále značně roztržštěná, její práce není integrována a je jen málo koordinována. Za této situace je obtížné zajistit, aby úkoly a požadavky vyplývající pro sociologii mládeže z usnesení KSČ i z potřeb organizace mládeže byly splněny v potřebném rozsahu a kvalitě.

Uvedený nedostatek se přirozeně promítá i v tomto monotematickém čísle Sociologického časopisu. Jsme si vědomi, že současný stav sociologické práce zaměřené na problematiku mládeže v československé společnosti je poznamenán řadou potíží ve sféře teoretického přístupu k sociologickému pojetí mládeže, v oblasti metodologické „výbavy“ vědecko-výzkumné práce i v oblasti jejího tematického zaměření. Přes výrazné a často výslovné požadavky sociální praxe není ještě stále jasný vztah mezi vědecko-výzkumnými pracovišti a organizacemi zabývajícími se výchovou mládeže v praxi. Proto i způsob využívání výsledků vědecko-výzkumné práce je mnohdy poznamenán improvizací. Krize československé sociologie koncem šedesátých let se projevovala v sociologii mládeže nekritickým přejímáním nemarxistických teoretických východisek vědecko-výzkumné práce, jednostranným zdůrazňováním psychologického přístupu v řešení me-

metodologických problémů i řadou zjednodušených, objektivně chybných výporů o mládež socialistické společnosti. Rada z těchto nedostatků, i když nejednou kritizovaných, není dosud zcela překonána.

V tomto monotematickém čísle se to například projevuje absencí statí vycházejících z výzkumů dělnické mládeže v naší společnosti. Přestože jde o klíčovou problematiku, seriózní výzkumy této skupiny mládeže dosud chybí. Hlavním zdrojem tohoto nedostatku je podle našeho názoru skutečnost, že vědecko-výzkumná pracoviště orientovaná na řešení problematiky mládeže ze sociologického hlediska jsou ve své většině tak či onak napojena na vysoké školy a soustřeďují se proto především na ty úkoly vědecko-výzkumných plánů, které souvisejí se studující mládeží. I okolnost, že v současném pětiletém plánu výzkumu není problematika mládeže zařazena jako samostatný vědecko-výzkumný úkol, jehož řešení by umožnilo koordinovat a integrovat úsilí vědecko-výzkumných pracovišť, přispívá k některým disproporcím v zaměření výzkumného zájmu a ke vzniku „bílých míst“ při deskripci a analýze jednotlivých skupin mládeže naší společnosti.

Ani teoretická a metodologická výzbroj sociologie mládeže v ČSSR není v současné době plně integrována. Tato skutečnost znesnadňuje komparaci výsledků vědecko-výzkumné práce a prakticky znemožňuje zobecnění požadovaná společenskou praxí.

Uvádíme zde tyto skutečnosti proto, aby monotematická čísla o mládeži svým dílem přispěla ke zmenšení vzdálenosti, které ještě oddělují jednotlivá vědecko-výzkumná pracoviště a znesnadňují tak dokonalejší organizaci a využití výzkumné práce v praxi.

Současná situace však neznamená, že možnosti sociologie mládeže při poznávání problematiky jednotlivých skupin mládeže v naší společnosti jsou zanedbatelné. I při právě tohoto monotematického čísla se projevil velký rozsah vědecko-výzkumné práce v této oblasti a snaha orientovat tuto práci k potřebám společenské praxe. Počet shrnůvaných statí, článků, recenzí a informací daleko přesáhl maximální možný rozsah jednoho čísla Sociologického časopisu. Při výběru těch, které jsou otištěny, byla dána přednost příspěvkům zaměřeným k řešení zásadních teoretických a metodologických otázek, protože právě nedostatečná teoretická výzbroj může být hlavní překážkou pravdivosti, marxisticko-leninského, a tedy stranického charakteru konkrétní výzkumné práce.

Naše problémy jsou podobné problémům v jiných socialistických zemích. Sociologie mládeže a sociologické výzkumy mládeže se v posledních letech intenzivně rozvíjejí v bratrských státech socialistického tábora. Soudruzi zde řeší často velmi podobné otázky, jako jsou ty, jejichž řešení je aktuální pro československou sociologii mládeže. Proto byl výběr příspěvků obohacen pracemi sovětských, německých a bulharských sociologů.

Konečně je v tomto čísle otištěna řada konkrétních zpráv a informací, které mohou nejen přispět k posilování kontaktů mezi vědecko-výzkumnými pracovišti, ale i k intenzivnějšímu spojení výzkumné práce se společenskou praxí.

Vezmeme-li v úvahu, že publikace podobného druhu, jako je monotematické číslo Sociologického časopisu nemůže přes veškeré úsilí než zachytit současný stav, pokládáme za správné zdůraznit, že další vývoj sociologické práce orientované na otázky mládeže směřuje k překonání některých nedostatků projevujících se v současnosti. Ve stadiu projekčních příprav, realizace, v některých případech i zpracování a interpretace jsou výzkumné úkoly zaměřené na otázky postavení, úloh, názorů i aktivit dělnické mládeže. Můžeme očekávat, že v nejbližší době budou i na stránkách tohoto časopisu uveřejněny výsledky řešení nových vědecko-výzkumných úloh.

Redakce a redakční rada
Sociologického časopisu

Každá společnost očekává, že mládež převzme její ideály, tradice, zvyky, pořádky i názory, že dokončí to, co již starší generace nestihla. Velmi výstižně tuto skutečnost charakterizoval V. I. Lenin, když řekl: „Budova socialistické společnosti, k níž jsme položili základy, není utopie. Naše děti budou stavět tuto budovu ještě usilovněji.“¹

Nebývalý zájem o otázky mládeže není nikterak nahodilý. Mládež tvoří významnou část obyvatelstva v mnoha zemích, v nemalé míře se podílí na jejich politickém i sociálně ekonomickém životě. Podle dostupných údajů tvoří mládež do 20 let 46,5 % veškerého obyvatelstva světa. Od roku 1960 do roku 2000, tj. za 40 let, se počet mladých lidí ve věku 15 až 24 let zvýšil z 519 miliónů na 1 miliardu 126 miliónů.

Komunistická strana Československa věnuje současné mladé generaci mimořádnou pozornost. Dokladem toho – kromě desítek jiných příkladů – je i červencové zasedání ÚV KSČ v roce 1973, které se komplexně zabývalo životem a prací mládeže v rozvinuté socialistické společnosti a svým jednáním i závěry znovu potvrdilo, že v dnešní mládeži je zítřejší budoucnost. Jaká bude, to záleží na mnoha činitelích, na celé společnosti. A právě s ohledem na budoucnost není nikterak zanedbatelné, že děti a mládež tvoří u nás 47,6 % všeho obyvatelstva.

Mládež zasahuje do všech oblastí života společnosti. V našem průmyslu, dopravě, spojích i v terciární sféře tvoří 31 % všech pracovníků mladí lidé ve věku 15 až 29 let. 27,18 % všech mužů v národním hospodářství představují mladí chlapci a 35,99 % děvčata a mladé ženy. 25,28 % všech osob trvale činných v zemědělství jsou mladí lidé ve věku 15 až 29 let. Nejde však jen

o statistická čísla. Dějiny ukazují, že boj o vědomí a postoje mládeže, o její světonázorovou výchovu byl hlavním úkolem každé společnosti, národa a třídy. I naše společnost si klade otázky a hledá pravdivé odpovědi na to, jaká je dnešní mladá generace, jak je připravena na budoucnost, jaký bude její přínos při další výstavbě socialismu a jak je připravena jít kupředu a předávat dalším generacím vymoženosti, za něž bojovali její otcové a matky. Na tyto i další otázky můžeme dostat odpověď, zformulujeme-li alespoň stručnou výpověď o tom, čím se mládež liší od ostatních vrstev společnosti, jaká je a jaké je její objektivní postavení.

Dříve než tak učiníme, pokusíme se v krátkosti vymezit zvláštnosti mládeže. V současné době neexistuje jednotný názor, pokud jde o charakteristiku mládeže, její obecné i specifické zvláštnosti. Většina sociologů se však shoduje v tom, že by bylo velmi povrchní pohlížet na mládež jen jako na věkovou kategorii a nevidět její další rysy. Dále se shodují v tom, že se mládež od starších generací liší především tím, že se teprve připravuje na převzetí vážnějších společenských rolí, které jsou dosud převážně doménou starších.

Specifické zvláštnosti a rysy mladé generace jsou podmíněny do značné míry fyziologickými a psychickými vlastnostmi.

V období socializace osobnosti mladého člověka, která v podstatě probíhá v dětství a mládí, má největší vliv rodina, škola, dětské a mládežnické organizace, pracoviště a další faktory. Mladý člověk se pod tímto vlivem vyvíjí k samostatnosti v myšlení a jednání, rozvíjí se jeho iniciativa, elán a snaha překonávat překážky, současně však i určitá ctižádost, zvýšené sebevědomí a snaha srovnávat s někým své síly a schopnosti.

¹ Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 29. Praha s. 325.

Touha po samostatnosti v myšlení a jednání je provázena zvýšenou kritičností. Zajímavým způsobem se zde projevuje vztah mezi rozumovou schopností a zkušeností. Rozumové schopnosti mladého člověka již dozrály natolik, že je schopen pochopit složité přírodní zákony a osvojuje si určitou filosofii. Proti dospělým je však handicapován ve znalosti faktů. Proto rád teoretizuje, přehlíží skutečnosti, má sklon k abstraktním tvrzením. Tyto rysy jsou zvláště charakteristické pro studující mládež, která — nezapojena do výrobního procesu — zůstává více méně stranou i ostatní společenské praxe. U těchto mladých lidí se projevuje tendence ke generalizaci jednotlivostí, s nimiž se poprvé setkali. Přeceňují často vlastní zkušenosti a podceňují zkušenosti ostatních. Současné však můžeme u mládeže nalézt smysl pro nové, schopnost vidět novým, vnímavým a objevným pohledem to, co starší generace chápou konvenčně.

Mladý člověk nesrovnává skutečnost s minulostí, ale spíše s ideály, které si na základě působení celé společnosti a svých vlastních úvah vytvořil. Proto kritizuje skutečnost poněkud z jiných pozic, než z jakých ji vidí příslušníci starší generace.

Všechny tyto obecné zvláštnosti mládeže se ukazují pouze jako určitá tendence a nemusejí být platné pro každého mladého člověka. Prosazují se a uplatňují vždy v konkrétních podmínkách a v těsné závislosti na postavení mládeže v určitém společenském prostředí, které působí kladně nebo záporně na chování a jednání mladého člověka.

I v oblasti citového života se setkáváme u mládeže s mnoha zvláštnostmi. Emocionální složka má v životě mládeže vysoký podíl, často větší, než se obecně předpokládá. Rozumová korekce není u ní dostatečně výrazná a stálá. Na druhé straně nelze mluvit ani o stálosti citu, spíše o jeho výkyvech a značné intenzitě. Rozvinutá emocionální složka se projevuje ve velkém smyslu pro spravedlnost, čestnost, upřímnost, demokratičnost a ve zvýšené citlivosti vůči jejich porušování. V jednání mladého člověka se projevuje značná živelnost a impulzivnost, která se později doplňuje hledáním vědomých cílů a prostředků.

Z převahy citové složky nad složkou ra-

cionální vyplývá, že city představují v chování a rozvoji osobnosti mladého člověka výrazný faktor. Jejich správný rozvoj a rovnováha má proto podstatný význam pro vznik a utváření postojů, názorů a celkového životního způsobu mladých lidí jak v současnosti, tak v celém jejich dalším vývoji.

V citové oblasti je základním článkem výchovy mládeže rodina, a i když její vliv není absolutní a s věkem dítěte postupně slábne, působí dlouho poté, kdy se mladý člověk už osamostatnil. Citový základ dítěte, získaný v rodině, zprostředkovává a reguluje vlivy společenské makrostruktury na formování životních postojů mládeže. Vliv společenské makrostruktury (vliv školy a jejich skupin, učňovských a pracovních kolektivů, vliv SSM, vlivy dospělých apod.) ovšem také významně zasahuje do formování charakterových a morálních vlastností, životních postojů a citového života mládeže. Podílí se rozhodujícím způsobem především na formování společenského obsahu citového života mládeže, a to zejména v citovém vztahu k socialismu, k práci a k hodnotám získaným prací a v citových vztazích k lidem vůbec.

Sociálně ekonomické zvláštnosti mládeže vyplývají především z toho, že mládež se rodí do skutečnosti, kterou sama nevytvořila, která pro ni představuje již hotový systém materiálních a duchovních hodnot. Přistupuje proto k této skutečnosti a jejím konfliktům jakoby „zvenčí“. Postoj mladého člověka ke skutečnosti je objektivně kritičtější. Mládež se na své společenské poslání teprve připravuje, „vymaňuje se“ z vlivu rodiny a později se postupně připravuje k založení rodiny vlastní. Učí se, studuje, zaučuje, připravuje na budoucí povolání, později již i pracuje, nezaujímá však v národním hospodářství význačnější role. To ovšem vůbec neznamená, že je ve společnosti nezúčastněným divákem. Naopak. Mládež se do společnosti začleňuje, hledá si v ní místo a z této pozice ji hodnotí a snaží se ji měnit. Je to v jádru progresivní tendence, i když někdy jednostranně přehnaná kritičnost může dospět až k negativismu.

Se sociálně ekonomickými zvláštnostmi velmi úzce souvisejí ideově politické zvláštnosti mládeže. Celkový stav naší mládeže

je podmíněn aktuální historií a současným stavem naší ekonomiky, politiky, způsobu života, morálky a dalších oblastí materiálního i duchovního života společnosti. Tento souhrn je sklouben politickou prací komunistické strany, SSM a ostatních společenských organizací, školy apod.

Mladí lidé nestáli u zrodu vytváření socialistické společnosti. Mají k ní jiný citový vztah, neboť ji neprobojovali, našli ji již hotovou a nestáli u zrodu našeho politického zřízení. Pro svou nezkušenost se proto mohou lehce stát objektem spekulace a neodpovědného jednání, jak tomu bylo v krizových letech 1968–1969. Tehdy se mládež pod vlivem dobrodružné manipulace a jednostranného negativního hodnocení celého našeho poválečného vývoje stala objektem politické spekulace.

Odpověď na otázku, jaká je dnešní mládež a jaké je její reálné postavení, není snadná. Tímto problémem se zabývá mnoho teoretických a sociologických pracovišť, v poslední době i analyticko-koncepční oddělení ÚV SSM. V publikaci *Mládež a kulturně výchovná činnost* se říká: „Chceme-li odpovědět na otázku, jaká je naše současná mladá generace, můžeme říci, že není ani tak dobrá, jakou by ji chtěli mít příslušníci starších generací, ani tak špatná a zkažená, za jakou ji mnozí považují, ale především jiná, než byla mládež v minulosti. Prožívá své mládí jinak, má jiné názory a problémy, protože prošla jiným historickým vývojem, vyrůstala v jiných podmínkách než předchozí generace. V důsledku toho si vytváří i poněkud odlišný životní způsob, má jinou hierarchii hodnot, potřeb a zájmů, jinak přistupuje k životu a věcem kolem sebe.“²

Aniž bychom zastírali nedostatky a problémy, které se u části mladých lidí objevují (alkoholismus, vandalství, kriminalita), můžeme na základě řady výzkumů a i vlastních praktických zkušeností říci, že převážná většina mládeže je dobrá. Potvrzuje to i skutečnost, že téměř všechny poznatky, které jsou k dispozici o politických názorech, postojích a myšleních současné mladá generace, ukazují, že její životní perspektivou je socialismus. Díky cílevědomé a úspěšné politice KSČ většina mlá-

deže pochopila, že socialismus je nejpokrokovější a nejhumánnější řád, jakého lidstvo dosáhlo.

Jednou z často diskutovaných otázek je hodnotová orientace mládeže. Podívejme se na výsledek výzkumu, který k tomuto problému provedl *Kabinet pro výzkum veřejného mínění* Federálního statistického úřadu v prosinci 1973. Dotazováni byli občané ve věku 15–29 let, tedy věková skupina, která v ČSSR zahrnuje tři a půl miliónu lidí. Převážná většina dotazovaných mladých lidí uvedla, že za nejdůležitější hodnotu pro své štěstí a spokojenost považuje rodinu a svého partnera, práci, kvalifikaci a vlastní zdraví. Z tohoto šetření lze soudit, že mladá generace není v podstatě orientována „spotřebitelsky“, jak se to někdy v denním životě jeví.

Naše socialistická společnost dává mládeži ty největší šance k dobré přípravě na život a práci v rozvinuté socialistické společnosti. Socialismus přinesl nebývalý vzestup životní úrovně mládeže. Materiální zabezpečení naší mládeže jako celku vůbec nesnese srovnání s tím, jak u nás žili mladí za kapitalismu, a je nesporně lepší než u mládeže v kapitalistických státech. A co je hlavní, v porovnání s mládeží v kapitalistických zemích má naše mládež sociální jistoty a skvělé perspektivy.

Právě proto si většina mladých lidí těchto vymožeností váží a aktivně se podílí nejen na jejich využití, ale i na jejich tvorbě. Dalším pozitivním jevem je, že socialistická společnost daleko velkoryseji, než tomu bylo ještě v nedávné minulosti, svěřuje mladým lidem odpovědné úkoly a funkce. Známý sovětský sociolog prof. I. S. Kon poukazuje na nový charakter vzájemných vztahů „otců a dětí“: „V dnešní společnosti – máme na mysli především socialismus – dostává mládež od starších lidí mnohem větší autonomii než kdykoli dříve. Postavení ve společnosti a prestiž už nejsou funkcí věku. V zásadě i dnes zkušenější člověk vede člověka méně zkušeného. Právo řídit však není určováno ani tak věkem, jako spíše vzděláním, vědomostmi a schopnostmi. Mladý inženýr může být nadřízeným svého otce a jeho vrstevníků. Ve vědě nadaný žák často předstihuje svými vý-

² Němec, V. - Oharek, B. - Soldát, V.: *Mládež a kulturně výchovná činnost*. Vydal Ústav pro kult. výchovnou činnost, Praha 1973, s. 22.

sledky, a tudíž i svými vědomostmi a autoritou ve společnosti vlastního učitele.“³

Současná mladá generace vyrůstá v jiných podmínkách než její otcové. Vyrůstá v podmínkách budování rozvinuté socialistické společnosti. Například rozdíl od první poválečné generace mladých lidí je i v tom, že pro ně byl socialismus ideálem. kdežto pro dnešní mládež je předmětem skutečnosti. Proto problematiku mládeže — jaká je a jaké je její postavení — nelze zkoumat bez analýzy podstatných souvislostí ve vývoji celé společnosti, neboť, jak jsme již ukázali, mládež je její bezprostřední součástí, jejím zrcadlem. Je tomu tak především proto, že mládež je mimořádně citlivá sociální a věková skupina, která velmi bezprostředně reaguje na kladné, ale i záporné jevy našeho života.

Postavení mladé generace ve společnosti je odvislé i od toho, jak se začleňuje do života socialistické společnosti. Toto začleňování probíhá v podstatě po dvou liniích: Je formováno každodenním živelným a spontánním působením bezprostředního, ale i zprostředkovaného životního prostředí, do něhož se mladý člověk narodil a v němž vyrůstal. Kromě toho je formováno cílevědomým působením společnosti prostřednictvím jejích výchovných institucí. Úspěch ve výchově je zajištěn zpravidla tehdy, když se obě linie výchovy vzájemně doplňují, prolínají a koordinují, když jdou „ruku v ruce“. Každý vnější rozpor či konflikt mezi nimi, projevující se jako rozpor mezi tím, co „říká“ mladému člověku jeho životní zkušenost, a tím, co slyší od svých vychovatelů, jako rozpor mezi teorií a praxí, vyvolává v mladém člověku rozporné a konfliktní situace a vážně paralyzuje vše pozitivní, co v působení obou linií lze nalézt.

Zvláštní význam v působení společnosti na mladého člověka mají společenské organizace, kde mladý člověk získává politické zkušenosti, učí se rozhodovat, řídit a také chápat společenskou odpovědnost. V systému dobrovolných společenských organizací má zvláštní místo a postavení organizace mladých — Socialistický svaz mládeže. Jejím prostřednictvím se mládež aktivně podílí na rozvoji naší společnosti, na jejím

řízení a správě a rozvíjí bohatou zájmovou činnost v nejrůznějších oblastech.

Důležitým úkolem Socialistického svazu mládeže je pomáhat mladým lidem najít jejich místo ve společnosti, učit je poznávat základní zákonitosti společenského vývoje, osvojovat si marxisticko-leninský světový názor, orientovat se v současném třídně rozděleném světě, pochopit světodějnou úlohu Sovětského svazu v mezinárodním komunistickém a dělnickém hnutí i politiku a cíle Komunistické strany Československa a aktivně se podílet na rozvoji národního hospodářství naší socialistické společnosti.

O výsledcích práce SSM na tomto poli není třeba mnoho psát. Jsou patrné v činnosti mládežnických kolektivů, v zakládání a práci komplexně racionalizačních brigád, ve veřejné prospěšné činnosti mládeže i v hnutí ZENIT a Reflektor mladých.

Vztah mladých lidí k dnešní skutečnosti lze dokumentovat i tím, že značná část mládeže a dětí pracuje přímo v základních organizacích jako členové Socialistického svazu mládeže. Svaz sdružuje přes jeden milión chlapců a děvčat a přibližně stejný počet dětí je v pionýrské organizaci SSM.

Z toho, co až dosud bylo řečeno, lze učinit závěr, že mezi mládeží jako celkem a společností neexistuje generační konflikt, neboť mládež a starší generace mají vedle svých zvláštností mnoho společného. Ještě před několika málo lety se s generačním problémem doslova kupčilo. Pravicové síly se snažily dokazovat, že konflikt mezi mládeží a společností je dokonce hybnou silou společenského vývoje. To ovšem neznamená, že existuje nějaký ideální, bezproblémový stav. Už proto ne, že mládež vstupuje do společnosti, kterou sama nevytvářela, ať chce nebo ne, je vystavena střetům nového se starým v rodině, na pracovišti, ve škole apod. Tyto střety jsou však přirozené a nemají nic společného s vykonstruovaným generačním problémem z let 1968–1969.

Boj o mládež je bojem o budoucnost. Je to neměnný fakt, který si Komunistická strana Československa plně uvědomuje. Proto i na XIV. sjezdu KSČ ve zprávě o činnosti bylo zdůrazněno: „Formování

³ Ikonnikovová, S. N. - Lisovskij, V. T.: *Mládež o sobě*. APN, Moskva 1971, s. 8.

socialistického člověka, jeho pozitivních vlastností, socialistické morálky, i občanské odpovědnosti a vysoké pracovní kázně, jeho vůle po vzdělání a vlastním růstu je úkolem velmi náročným, ale pro rozvoj socialistické společnosti zcela nezbytným ... kde slábne náš ideový vliv, kde zaostává naše ideologická činnost, politická a kulturní výchova, vytváří se prostor pro nepřátelské tendence a rozmáhá se maloměstství.⁴ Proto ostrý ideologický boj, který nesmlouvaně probíhá mezi světem socialismu a kapitalismu, si vyžaduje jak teoretické studium názorů, postojů a myšlení mladých lidí, jejich úlohy a místa v tomto boji, ve výstavbě naší vlasti, tak zdokonalování praktické činnosti spjaté s utvářením marxisticko-leninského světového názoru a zapojováním mládeže do aktivního společenského života.

Резюме

Гимал Ю.: Молодежь и общество

Статья занимается некоторыми отношениями, которые закономерно возникают в процессе включения или выпуска молодежи в жизнь социалистического общества, ее специфическими и общими особенностями, объективным положением в обществе и задачами занимающихся воспитательной работой учреждений государства и общественных организаций.

Включение молодежи в общество осуществляется по двум линиям:

Оно формируется в результате повседневного и спонтанного воздействия непосредственной, но и опосредствованной жизненной среды, в которой молодой человек родился и в которой он вырастает. Далее оно формируется в результате целенаправленного воздействия общества при посредстве его воспитательных учреждений. Из всего же содержания названной статьи вытекает, что достижение успеха в воспитании молодежи обеспечено обычно тогда, когда обе линии воспитания взаимно дополняют друг друга, переплетаются и координируются, когда они действуют «рука об руку».

Summary

Himal J.: Youth and Society

The present paper draws attention to some relations arising in the process of incorporating and including youth in the life of socialist society; to its specific and general characteristics; to its objective social status; and to the tasks of educational institutions of the state and of social organizations.

The incorporation of youth in society is shown to be taking place along two lines: it is formed by the everyday uncontrolled, spontaneous influence of the immediate as well as of the mediated living environment into which the young man/woman was born and in which he/she has been growing up. It is further formed by the purposeful influence of society through the mediation of its educational institutions. The whole content of the paper leads us to conclude that, as a rule, successful education of youth may be secured only by mutual complementation, interpenetration and coordination of the two educational lines mentioned above, by their progression "hand in hand".

⁴ XIV. sjezd KSČ. Praha, Svoboda 1971, s. 60.

V uplynulých třech letech zaznamenáváme výrazný vzestup vědecké a hlavně konkrétní výzkumné práce zaměřené na problémy mládeže. V tomto proudu stále častěji figurují sociologické výzkumy různých problémů mládeže. Skutečnost, že tyto výzkumy probíhají jak v ČSSR, tak v ostatních socialistických zemích s podobným tematickým zaměřením, většinou jako výsledek úzké spolupráce společenské praxe a vědecko-výzkumných pracovišť, sama o sobě inspiruje úvahy a analýzy současných možností sociologické práce zaměřené na otázky mládeže. Je přirozené, že přesné poznání současného stavu podmiňuje i odhad perspektiv dalšího vývoje v této oblasti sociologické aktivity jak v ČSSR, tak v rámci socialistických zemí.

Situace v české a do jisté míry i ve slovenské sociologické produkci věnované mládeži byla v nedávné minulosti poznamenána řadou specifických problémů, které v souhrnu můžeme chápat jako projevy krize takové sociologické práce, která důsledně nerespektuje zásadní rozdíl mezi marxistickým a nemarxistickým pojetím společnosti a přebírá nekriticky teorie — ať již více či méně obecné — poplatné kapitalistickým sociálně ekonomickým vztahům i ideologii. Je pochopitelné, že s nekritickým vztahem k nemarxistické teorii je spojeno i nekritické přijímání nemarxistické metodologie. Vědecko-výzkumná práce bez marxistické teoretické koncepce, používající nemarxistickou metodologii, vede zákonitě k akceptování (třeba i neuvědomělému) nemarxistických teorií mládeže. Snad nebude přílišným zjednodušením tvrzení, že s krizí takto orientované sociologie mládeže souvisel názor, podle kterého překonání této krize bylo možné jen jako rezignace na možnosti sociologického vysvětlení problémů mládeže v současné společnosti.

Bylo by proto příliš lehkomyšlné spokojit se dnes konstatováním, že sociologická

práce věnovaná mládeži se i v ČSSR rozvíjí, a nezamyslet se nad některými rysy tohoto rozvoje, včetně problémů, které přináší. Čím je podmíněn současný rozvoj sociologické práce věnované mládeži, na jakých teoretických a metodologických principech je tato práce založena, do jaké míry můžeme počítat s tím, že se podařilo překonat negativní tendence, které byly zdrojem chyb, omylů a někdy i přímých infiltrací nemarxistické ideologie do společenského vědomí československé společnosti — takové a podobné otázky jsou i v současnosti nepochybně vysoce aktuální. Jsou aktuální i proto, že některé rysy současného vývoje sociologické práce v oblasti řešení problémů mládeže se příliš neliší od tendencí, které byly již mnohokrát předmětem kritiky jako jednostranné či chybné.

Je pochopitelné, že podobný kritický přístup k výsledkům práce v té oblasti sociologie, která je věnována mládeži, musí být uplatňován systematicky. V tomto článku se omezujeme na ty problémy, které pro současný stav pokládáme za hlavní, s vědomím, že na řadu otázek může existovat mnoho různých a často značně odlišných názorů. V dalších částech článku se chceme věnovat problematice vztahu společenské praxe a sociologie mládeže, základním principům konstituování marxistické sociologie mládeže a konečně některým aktuálním otázkám metodologické výzbroje sociologie mládeže. Již zmíněný rozvoj sociologické práce v této oblasti, probíhající paralelně v ostatních socialistických zemích, nám umožňuje hledat odpovědi na některé položené otázky v poznatcích shromážděných v pracích sociologů SSSR, NDR, Bulharska, Polska atd.

Sociologie mládeže a společenská praxe

Rozsah výzkumů prováděných na téma „mládež“ sociologickými pracovišti a skupinami sociologů opravňuje v současné

době ty z nás, kteří se touto problematikou zabývají, k optimistickému hodnocení perspektiv práce na toto téma. Z hlediska zkušenosti v ČSSR lze konstatovat, že počtem výzkumných prací orientovaných na problémy mládeže se tato tematika řadí na druhé místo za výzkumy věnované problémům průmyslu a práce. Toto konstatování, jakkoli může být poznamenáno nedostatky evidence i jistou subjektivní optikou těch, kteří se problémy mládeže v sociologickém výzkumu zabývají, opravňuje v jistém slova smyslu použít pojmu „sociologie mládeže“. K tomuto pojmu musíme ovšem přistupovat s jistou rezervou. Bylo by přílišným pragmatismem, hledat v existenci rozsáhlé výzkumné práce na určité téma jednoznačné potvrzení oprávněnosti konstituování speciální sociologické disciplíny.

Konstituovat určitou vědní disciplínu, i když speciální a svým způsobem partiální, jako součást disciplíny obecnější je možné především na základě systému teoretických a metodologických principů, které podmiňují pravdivé poznání sledovaného objektu. Takovou výstavbu sociologie mládeže v současné době nedisponuje, a proto výhrady proti jejímu vymezení jako speciální vědní disciplíny jsou do značné míry správné. Používání pojmu sociologie mládeže je podle našeho názoru zdůvodnitelné dvojím způsobem: Sociologie mládeže je označením sociologické práce zaměřené na problémy mládeže v současné společnosti a v tomto smyslu není vyjádřením nároků na konstituování speciální vědní disciplíny, ale označením vědního přístupu, hlediska, ve kterých určitou prakticky definovanou problematiku posuzujeme a řešíme. Pojem sociologie mládeže může být chápán i jako program výstavby speciální sociologické disciplíny, odvozené od potřeb praxe. V tomto kontextu je použití tohoto pojmu záležitostí přesvědčení, které může být potvrzeno výsledky další vědecko-výzkumné práce. V tomto druhém slova smyslu nejčastěji dochází ke komunikaci mezi vědecko-výzkumnými pracovišti a společenskou praxí.

Výrazným rysem současné „sociální objednávky“ relevantní pro práci v oblasti sociologie mládeže je právě rostoucí zájem stranických, státních i společenských organizací o hlubší poznání problémů mládeže.

Tento zájem je motivován především úsilím o zdokonalení politické a politicko-výchovné práce s mládeží v socialistické společnosti. V řadě socialistických zemí byly v nedávných letech vytvořeny speciální výzkumné instituce zabývající se systematickým sociologickým výzkumem mládeže. (Konkrétně jde o NDR, Polsko, Bulharsko, Rumunsko.) V dalších se o vytvoření podobných výzkumných pracovišť uvažuje. Tyto výzkumné instituce rozvíjejí v těsné spolupráci s organizacemi mládeže v jednotlivých socialistických zemích intenzivní mezinárodní kontakty na bázi bilaterálních i multilaterálních vztahů.

V ČSSR je podobný zájem spojen s postupným překonáváním „ideologického nihilismu“, tj. stavu, ve kterém opomíjení ideologické práce, politické výchovy vůbec a výchovy mládeže zvláště bylo jedním z faktorů umožňujících pronikání nemarxistických a protisocialistických názorů do naší společnosti, a tím přípravu krizového období koncem šedesátých let. Právě v těchto souvislostech vystupuje do popředí takový požadavek společenské praxe, jako je vytváření marxistické, systematické sociologické teorie mládeže, která by byla východiskem pro interpretaci nejen jednotlivých výzkumných materiálů, ale i praktických zkušeností. Je zřejmé, že v loňském a v letošním roce, v souvislosti s upevněním organizace SSM, je tento požadavek ještě aktuálnější než v letech, kdy organizace SSM teprve vznikala. Jestliže se v prvních letech budování SSM prokázalo, že nemají pravdu ti, kteří charakterizovali mládež socialistické společnosti podobnými znaky, jako někteří sociologové šířící v kapitalistických zemích názory o apolitičnosti, pasivitě, konformismu apod. mládeže, jestliže početní růst, vybudování nové organizace SSM na principech marxismu-leninismu prokázaly prosocialistickou orientaci většiny mládeže československé společnosti, pak se dnes naléhavým problémem stávají otázky vytvoření podmínek pro soustavný růst společenské aktivity mládeže, pro růst jejího politického uvědomění a v neposlední řadě i pro uspokojení jejích zájmů, počínaje uplatněním v práci, zajištěním rodinného života i rozvoje ve volném čase. Domníváme se, že pro uspokojivé odpovědi na tyto otázky je

vytvoření sociologické teorie mládeže založené na principech marxisticko leninského pojetí společnosti nezbytné. Je pak nespornou výhodou současné situace, že tuto nezbytnost výslovně konstatují i některé zásadní materiály KSČ a SSM.

Takto formulované požadavky sociální praxe vůči sociologii představují i potřebnou praktickou korekturu, která brání rozvíjet sociologické poznání jen jako akademickou vědní disciplínu, nerespektující praktické potřeby.

Uvedené požadavky sociální praxe vůči sociologii, koncentrované tak, že z nich odvozujeme potřebu budování sociologie mládeže jako speciální sociologické disciplíny, jsou dnes základem, na kterém se sociologické práce orientované na problémy mládeže rozvíjejí. Jejich respektování je tedy v současné době hlavním důvodem i hlavní garancí těchto sociologických prací a v tomto smyslu jsou všichni, kteří se sociologickým výzkumům mládeže věnují, ve výhodné situaci.

Bylo by ale velmi krátkozrakým počínáním zapominat, že sociologie mládeže odvozená z těchto praktických požadavků musí automaticky dostát značným nárokům, které jsou spojeny právě s touto těsnou vazbou na praktické potřeby výchovy mládeže v socialistické společnosti. Aby sociologie mládeže dostála potřebám praxe, musí nejen usilovat o vybudování systematické sociologické teorie mládeže. Musí usilovat i o vyšší míru koordinovanosti vědecko-výzkumné práce v oblasti sociologie mládeže a o postupnou integraci metodologické a technické výzbroje výzkumné činnosti. V těchto směrech lze velmi vhodně navázat na zkušenosti získané v některých socialistických zemích, kde právě existence speciálních pracovišť zabývajících se vědeckovýzkumnou prací orientovanou na problémy mládeže tuto koordinaci výzkumné práce a integraci metod a technik výzkumů umožňuje.

Mimo tyto požadavky, jejichž splnění podmiňuje spolehlivost výsledků vědeckovýzkumné práce v oblasti sociologie mládeže a do značné míry spolurozhoduje o jejich sociotechnickém uplatnění, objevují se v posledních letech požadavky, které jsou i pro sociologii mládeže v podstatě nové. Jde o to, že politika KSČ — a nesporně

i politická linie ostatních komunistických a dělnických stran v socialistických zemích — se stále jednoznačněji zaměřuje na perspektivní rozvoj socialistické společnosti. Pro tuto perspektivní orientaci politiky při řízení dalšího rozvoje socialismu jsou potřebné informace a poznatky nového druhu. Všeobecně jsou označovány jako prognostické v tom smyslu, že mají být využitelné pro odhad a plánování trendů budoucího vývoje socialistické společnosti.

V této perspektivní orientaci praktických požadavků nabývá i sociologie mládeže nového významu. Poznatky o postavení a úloze mládeže, do jisté míry i poznatky o jejích názorech, postojích, chování a aktivitách se stávají jedním ze zdrojů poznání perspektivních forem vývoje společnosti v podmínkách socialismu. Není jistě náhodou, že i v podmínkách ČSSR, kde v této péti-letce nebyl výzkum mládeže zařazen do státního plánu výzkumu jako samostatná či hlavní výzkumná úloha, v mnoha výzkumech orientovaných na problémy perspektiv vývoje československé společnosti byl při řešení těchto úloh zařazen výzkum mládeže či určité skupiny mládeže jako optimální varianta získání konkrétních informací o možných perspektivách vývoje socialismu. Podobně i v některých jiných socialistických zemích se ve vědecko-výzkumné práci v oblasti sociologie mládeže prosazuje toto perspektivní zaměření.

Je mimo jakékoli pochybnosti, že splnění těchto perspektivních požadavků sociální praxe při výzkumu mládeže bude i na sociologii mládeže klást ještě daleko vyšší požadavky, než jsou ty, které si nyní uvědomujeme. V zásadě můžeme na základě zkušeností z vědecko-výzkumné práce v oblasti sociologie mládeže v ČSSR i v dalších socialistických zemích identifikovat tři druhy požadavků sociální praxe vůči vědeckovýzkumným pracovištím, které zároveň charakterizují tři etapy vývoje vztahu společenské praxe a sociologie mládeže:

V první etapě převládají požadavky na poskytnutí konkrétních informací o jednotlivých skutečnostech vztahujících se k mládeži. Jde o informace typu: Mládež a kniha, mládež a volba povolání, mládež a rodina, vztah mládeže k organizaci mládeže atd. Takové informace jsou poskytovány většinou na základě provedení jedno-

rázových výzkumů, náročných spíše na rozsah terénní práce, rychlost a přesnost zpracování a přehlednou interpretaci výsledků než na teoretické a metodologické zabezpečení výzkumné práce. Význam těchto informací pro společenskou praxi není jistě zanedbatelný, údaje ovšem často rychle zastarávají a jen s obtížemi mohou být včleněny do systematického výkladu problémů mládeže či výchovy mládeže v socialistické společnosti.

V druhé etapě se pozornost společenské praxe orientuje na komplexnější a z hlediska určité etapy sociálního a politického vývoje nejdůležitější problémy mládeže, respektive spíše určitých konkrétněji definovaných skupin mládeže s tím, že vědecko-výzkumná pracoviště mají poskytnout nejen informace o existujících skutečnostech, ale i o faktorech, které tyto skutečnosti ovlivňují, a o tendencích, které je možno předvídat. Příkladem takových požadavků jsou úkoly, jako společenská aktivita dělnické mládeže, ideový a politický profil studující mládeže, migrace vesnické mládeže do měst apod. Splnění úkolů tohoto typu vyžaduje od sociologie komplexní přístup, teoretické i metodologické zázemí opřené o marxistickou teorii společnosti, možnost komparace výsledků obdobných výzkumů, volbu adekvátních výzkumných metod a technik. Vědecko-výzkumná práce v této etapě by měla vést k soustavnému obohacování poznání jednotlivých skupin mládeže, a tím k formulaci dokonalejších opatření ve sféře praktické práce s mládeží.

Konečně ve třetí etapě předpokládáme převahu požadavků na informace již zmíněného perspektivního typu, tj. předpokládáme, že společenská praxe bude od sociologie mládeže stále více vyžadovat poznání vývoje a změn postavení, úlohy názorů a postojů jednotlivých skupin mládeže v socialistické společnosti s cílem určit tendence budoucího vývoje jako podklad pro perspektivní plánování socialistické společnosti vcelku i v jeho dílčích strukturách.

Zatímco první druh požadavků lze splnit v dobrém slova smyslu „jen“ aplikovaným výzkumem, v dalších dvou etapách vývoje vztahu společenské praxe a sociologie mládeže je nezbytné, aby vědecko-výzkumná pracoviště disponovala systematickou so-

ciologickou teorií mládeže, organicky navazující na marxistickou teorii společnosti a vývoje socialismu.

Jestliže tedy ještě v nedávné minulosti byla potřeba konstituování marxistické sociologické teorie mládeže motivována především snahou překonat některé nemarxistické interpretace problémů mládeže v socialismu, dnes se dalším, neméně závažným důvodem stává potřeba aktivně přispět ke zkvalitnění řízení a perspektivního plánování rozvoje socialismu.

Principy marxistické sociologie mládeže

Východiskem marxistické sociologie mládeže se stávají především základní teze marxismu-leninismu vztahující se k vývoji společnosti, a zvláště pak k vývoji společnosti od kapitalismu k socialismu. Marxistická sociologie mládeže vychází z teorie tříd a třídního boje jako z hlavního principu marxistické analýzy soudobých sociálních systémů. Vychází z pojetí socialismu jako první fáze komunistické společnosti, ve které jsou překonány hlavní rozpory kapitalismu, ale ve které přetrvávají a reálně působí rozpory sociálně diferencované společnosti, ve které nejsou překonány rozpory v charakteru práce, způsobu života, myšlení a společenského vědomí. Vychází z pojetí socialismu rozpracovaného Leninem, ve kterém je socialismus avantgardním uspořádáním sociálních vztahů, existujícím ve světě rozděleném na zásadně odlišné společenské a politické systémy. V tomto světě vyvolává existence kapitalismu recidivy snah o restauraci této společnosti i tam, kde již byla společenským vývojem překonána.

Marxistická sociologie mládeže stále soustavněji čerpá i z mnoha konkrétních myšlenek a poznatků shromážděných v dílech klasiků marxismu-leninismu k problémům mládeže a není jistě náhodou, že právě v nedávných letech byly v řadě socialistických zemí publikovány výňatky z prací klasiků týkající se problematiky mládeže.

V tomto klasickém odkazu je podle našeho názoru z hlediska sociologie mládeže zvláště významná Leninova koncepce komunistické výchovy. Existuje řada reprodukce této koncepce, z hlediska konstituování marxistické sociologie mládeže poklá-

dáme za zvlášť významné hlavně tyto její teze:

a) Předpokladem úspěšného procesu komunistické výchovy je osvojení potřebného množství znalostí. Lenin nejednou zdůrazňoval význam vědění pro růst komunistického přesvědčení pracujících a mládeže. Komunistické uvědomění má být podle Leninova názoru založeno na znalosti veškerého fondu světové vědy a kultury, jak je lidstvo ve svém tisíciletém vývoji vytvořilo. Je samozřejmé, že tento postulát nemůže být chápán abstraktně a absolutně. Nicméně vyúsťuje v konkretizovaný požadavek neustálého zvyšování kulturní a vzdělanostní úrovně obyvatelstva socialistické společnosti a mládeže zvláště.

b) Znalosti, vyšší úroveň poznání jako předpoklad komunistické výchovy, vyúsťují v systematické zvládnutí vědeckého světového názoru marxismu-leninismu. Marxismus-leninismus jako vědecký světový názor není a nemůže být jen záležitostí jednostranně racionální. Jeho poznání je doprovázeno i vytvářením socialistického a komunistického přesvědčení, interiorizací základních myšlenek a hodnot marxismu-leninismu. Patří k nim přesvědčení o zákonitě převaze socialismu nad kapitalismem, pochopení dialektické jednoty socialistického vlastnictví a proletářského internacionalismu, socialistický vztah k práci, respektování a prosazování norem socialistického způsobu života atd.

c) Proces výchovy k socialistickému uvědomění je spojen s praktickou, sociální realitu přetvářející činností lidí. Nic není marxismu-leninismu tak cizí, jako odtržení teorie od praxe, jako pokrytecké hlášení určitých idejí zastírajících zcela odlišnou praxi. Socialistické a komunistické uvědomění, jak nejednou zdůrazňoval právě V. I. Lenin, se projevuje především praktickým jednáním, nikoli revolučními frázemi. Logickým výsledkem komunistické výchovy mládeže tedy musí být aktivní, angažovaná účast při realizaci idejí marxismu-leninismu, konkretizovaných v programech komunistických stran.

d) Leninova teorie komunistické výchovy může být — z hlediska různých alternativ řešení problému výchovy vůbec — oprávněně charakterizována jako výchovný optimismus. Je důsledným odmítnutím všech

názorů a teorií, které jsou založeny na předpokladu neměnitelnosti „lidské přirozenosti“ a které vědomě či nevědomě slouží obhajobě buržoazních názorů o jakési jedné provždy dané určenosti člověka a jeho chování. Výchovu k socialistickému uvědomění nelze ovšem chápat jako reglementování a předpisování norem chování. Je ve své podstatě systematickým úsilím o rozvinutí všech pozitivních rysů člověka, o takový rozvoj osobnosti, pro který socialistická společnost poprvé v historii vytváří reálné, objektivní předpoklady.

e) Přesvědčení o reálnosti cílů komunistické výchovy vůbec a komunistické výchovy mládeže zvláště, přesvědčení o reálnosti cílů formulovaných v koncepci výchovy socialistického člověka nesmí být ztotožňováno s idealistickými teoriemi, ignorujícími sociální determinanty společenského vědomí a jednání. Jestliže vycházíme z předpokladu, že i socialistická společnost je sociálně diferencována, pak je nutné respektovat i tu skutečnost, že rozdílná úloha jednotlivých sociálních skupin a tříd, jejich objektivní zájem na dalším rozvoji socialismu ovlivňuje vědomí a jednání příslušníků těchto sociálních skupin.

V souladu s marxistickým určením úlohy jednotlivých sociálních tříd v socialistické společnosti předpokládáme, že příslušníci dělnické třídy, která je vedoucí silou socialistické společnosti, mají objektivně největší zájem na dalším rozvoji socialismu v ČSSR, a tím i relativně nejlepší předpoklady pro interiorizaci socialistických idejí.

f) V rámci stručné formulace základních tezí teorie komunistické výchovy nelze opominout ani nutnost respektování časové dimenze procesu komunistické výchovy samé. I pro tento proces platí obecná zákonitost dialektického pojetí společnosti. Konkrétněji řečeno, proces uvědomování dělnické třídy, proces, ve kterém se z „třídy o sobě stává třída pro sebe“ a který známe z historických rozborů úlohy dělnické třídy ve společnosti, se dialekticky opakuje pro každou další generaci dělnické třídy a v podmínkách socialistické společnosti pro zdrcující většinu příslušníků této společnosti. Opakuje se ovšem vždy v nových, odlišných podmínkách, objektivně určujících specifiku přístupu ke komunistickému přesvědčení v historické posloup-

nosti generací. V tomto smyslu interpretujeme i známý Leninův výrok o tom, že mládež socialistické společnosti bude nutně získávat vztah k socialismu jinými způsoby a formami než generace, které aktivně prožívaly boj s kapitalismem a socialistickou revoluci.

g) Konečně z výše uvedených principů teorie komunistické výchovy vyplývá i nezbytnost systematického a perspektivního plánování výchovné činnosti v socialistické společnosti. V tomto principu se promítá i tendence k racionalizaci všech sociálních činností, tedy i výchovy, tendence, která je poprvé v historii realizována po odstranění třídních antagonismů kapitalismu.

Integrální součástí východisek marxistické teorie mládeže musí být i kritické přehodnocení poznatků nemarxistické sociologie, hlavně pak těch, které se přímo vztahují k problémům postavení, úlohy, názorů a chování mládeže v kapitalistické společnosti. Vedle takových, které je třeba jednoznačně odmítnout jako hrubé zkreslování sociální skutečnosti, najdeme i řadu poznatků, které při kritickém posouzení mohou sloužit jako doplňující informace o mládeži v kapitalistické společnosti.

Konečně velmi významným zdrojem konstituování marxistické sociologie mládeže jsou i praktické zkušenosti z práce komunistických a dělnických stran a organizací mládeže. V tomto směru vystupuje sociální a politická praxe nejen jako „zadavatel úloh“ pro sociologii, ale jako zdroj poznání. Je ovšem evidentní, že dosavadní metodiky vědecko-výzkumné práce v sociologii mládeže nedostatečně počítají s možnostmi využití těchto praktických zkušeností.

Pojetí mládeže

Jak chápat pojem mládeže v sociologii je jednou z nejčastěji kladených a také nejspornějších otázek, se kterou se sociologie mládeže potýká. (Měli jsme možnost při jiné příležitosti vysvětlit rozdílnosti vyplývající z tzv. globálního a diferencovaného pojetí mládeže, se kterým se pracovalo v československé sociologii šedesátých let.¹⁾

Odpověď na otázku, co to je mládež v sociologickém slova smyslu, není prozatím uspokojivým způsobem formulována a i ti ze sovětských sociologů, kteří se problémy sociologie mládeže dlouhodobě zabývají, konstatují přetrvávající rozdílnosti v pojetí této otázky.² Celkově je možné charakterizovat převládající tendenci vymezení mládeže snahou o postupné překonání biologizujícího a psychologizujícího přístupu k pojetí mládeže v marxistické sociologii. Zatímco v nedávné době byla mládež nejčastěji definována jako věková skupina či jako skupina biosociální, dnes stále častěji registrujeme pokusy určit mládež jako skupinu definovanou v určitém systému sociálně historických vztahů. Konkrétněji řečeno, vychází se z předpokladu, že v určitém systému sociálně ekonomických vztahů se objevuje resp. existuje situace, ve které se určité skupiny v jisté fázi svého sociálního vývoje (nebo v procesu začleňování se do společnosti, do systému sociálně ekonomických vztahů) nacházejí v postavení, které je definuje jako mládež.³

Existence mládeže jako speciální sociální skupiny v současné společnosti je pak výsledkem určitého způsobu uspořádání sociálně ekonomických vztahů a nikoli „přirozeným důsledkem“ fyzického a psychického mládí. Je zcela pochopitelné, že tím není popřena možnost, v sociologické i jiné literatuře zcela běžná, použít i v sociologii mládeže (podobně jako např. v antropologii, demografii, psychologii apod.) pro operacionalizaci pojmu mládeže věkových kategorií. V tomto pojetí mládeže jako sociální či přesněji sociálně historické skupiny je vyjadřována skutečnost, že rozdělení společnosti (určité populace) na věkové kategorie a zvláště pak vydělení mladších (biologicky i psychicky) věkových kategorií ve skupině mládeže vyjadřuje jevou stránku procesu, který je ve své podstatě určen specifickou formou historicky podmíněného uspořádání sociálně ekonomických vztahů v jednotlivých společenských formacích.

Za mládež tedy lze pokládat takovou skupinu, která v důsledku určité vývojové

¹ Viz *Sociologický časopis* 7, 1971, č. 6.

² Viz například Ikonnikovová, S. N. — Lisovskij, V. T.: *Mládež o sobě*. Moskva, APN 1971.

³ V tomto smyslu chápeme například i koncepci mládeže E. M. Taženikova v jeho stati: *Lenin a mládež*. In: *Sovietska mládež z hlediska sociologie*. Bratislava, Smena 1971, s. 8 a další.

fáze sociálně ekonomických vztahů je ve speciálním sociálním postavení. Specifika tohoto postavení je dána především převahou výchovného působení (socializací, bezprostřední přípravou na úkoly „plnoprávného člena společnosti“) společenských institucí vůči této skupině. V různých sociálně ekonomických systémech, v různých fázích vývoje těchto systémů i pro různé sociální skupiny je tato situace určena různými věkovými intervaly, všeobecně však platí, že jde o věkový interval od ukončení dětství do dosažení sociální dospělosti. V této souvislosti je jako základní sociologické vymezení mládeže používán pojem sociální dospělosti. Mládež či skupiny mládeže jsou takové skupiny, které lze charakterizovat především sociální nedospělostí. (Pojem sociální nedospělost pak označuje právě převahu přípravných činností, socializace v užším slova smyslu, tj. snahu vybavit mládež znalostmi, dovednostmi a způsoby chování, které jí umožní zařadit se do komplexu sociálních, ekonomických a politických aktivit dané společnosti. Ve všech společnostech, kde existuje mládež, jde o tu část či o ty části populace, které z hlediska fyziologického a mentálního vývoje a hlavně pak z hlediska sociálního vývoje nelze již charakterizovat jako děti, ale které ještě nelze charakterizovat jako dospělé.)

V tomto pojetí mládeže marxistická sociologie uvádí pojem sociální dospělosti v souvislosti s daným typem sociálních vztahů. V sociálně a především v třídně diferencované společnosti se různé třídy a sociální skupiny vyznačují různým způsobem a různým tempem sociálního dospívání. Z hlediska objektivních určení je sociální dospělost charakterizována možnostmi plných sociálních aktivit (např. v běžně používané terminologii vymezením zařazením do ekonomicky aktivní populace, možností založit rodinu, možností participace na řízení společnosti atd.). Z hlediska vývoje společenského vědomí pak je sociální dospělost podmíněna interiorizací hodnot a norem, světového názoru a ideologie, které dominují v určité společnosti či sociální skupině.

Důsledné domýšlení marxistického pojetí společnosti vede k závěru, že diferenciací procesu sociálního dospívání může mít v

určitých konkrétně historických podmínkách i takový charakter, že příslušníci některých sociálních tříd či skupin v žádné fázi svého života nepatří ze sociologického hlediska do skupiny mládeže. (Jde např. o mladou generaci těch sociálních skupin, kde sociální postavení rodiny umožňuje samostatnou sociální existenci svých členů bez ohledu na to, zda vykonávají či nevykonávají výdělečnou činnost. Na druhém pólu mohou být mladí z těch sociálních skupin, které svým ekonomickým postavením ve společnosti jsou ve své většině nuceni zapojit se do trvalé výdělečné činnosti okamžitě po ukončení dětství.)

V souladu s výše uvedeným vymezením mládeže z hlediska marxistické sociologie lze obecně formulovat i základní rozdíly postavení a úlohy mládeže v podmínkách kapitalismu a socialismu.

V podmínkách kapitalistické společnosti je realita sociální nedospělosti vyjádřena neplnoprávností, závislostí, „minoritním statusem“ a řešení problémů mládeže je možné jen ve formě jakési „sociální politiky“ orientované na překonání konfliktů mládeže, respektive jednotlivých skupin mládeže se sociální, ekonomickou, politickou i ideologickou strukturou kapitalismu.

Socialistická společnost nabízí teoretické i praktické možnosti překonání takových nouzových řešení. Podstatou politiky vůči mládeži, podstatou komunistické výchovy mládeže v socialistické společnosti je soustavné zvyšování aktivity a vymezování samostatných úloh mládeže při budování a dalším rozvoji socialismu. Vzhledem k charakteru sociálně ekonomických vztahů socialistické společnosti není možné ani v socialistické společnosti náraz odstranit některé problémy mládeže či dokonce vytvořit takovou situaci, ve které by mládež přestala existovat jako sociální skupina. Je ovšem možné určit mládeži samostatnou, i když ve srovnání se „sociálně dospělou“ populací odlišnou a specifickou úlohu, při jejímž plnění se mládež stává plnoprávným, aktivním činitelem jak celospolečenských procesů, tak své vlastní transformace v sociálně dospělé.

Sociální diferenciací mládeže

Pojetí mládeže jako sociálně historické kategorie s důrazem na odlišnost postavení

a úlohy mládeže v podmínkách kapitalistické a socialistické společnosti tedy obsahuje předpoklad o diferenciaci mládeže. Mládež není v tomto pojetí homogenní, jednotnou skupinou. Je diferencována, ovšem tato diferenciace má svá specifika. V podmínkách kapitalistické společnosti je diferenciace mládeže v podstatě totožná s třídní diferenciací. I v těch kapitalistických zemích, které jsou na vysokém stupni ekonomického a sociálního vývoje, je v podstatě zachována základní třídní rozpornost společnosti v diferenciaci mládeže, tzn. lze zde výrazně odlišit mládež z vykořisťovaných a vykořisťujících tříd. Ani proces socializace v takto třídně určené společnosti nemůže být chápán jako proces rušící třídní rozdíly. Řada výzkumů provedených sociology ve vyspělých kapitalistických zemích dokazuje, že proces socializace zde probíhá v podstatě jako proces sociální reprodukce základních tříd a třídních antagonismů. Pokud i v kapitalistické společnosti dochází k určitým změnám v sociálně ekonomickém postavení jednotlivých skupin mládeže v procesu její socializace, jde o změny postavení uvnitř velkých třídních seskupení, např. o přechod rolnické mládeže do řad dělnické třídy či o přechod mládeže z maloburžoazních vrstev do řad inteligence apod.

Všechny pokusy nemarxistických sociologů podat souhrnnou, globální charakteristiku mládeže, ať již byly zaměřeny na vymezení objektivních charakteristik jejího sociálně ekonomického postavení, či se vztahovaly na oblast vědomí mládeže, se ukázaly značně zjednodušené a v řadě případů vysloveně chybné. Velmi názorně to prokázala řada kritických připomínek adresovaných těm sociologickým teoriím, které byly založeny na globálním, universalistickém pojetí mládeže v druhé polovině šedesátých let a které se ukázaly jako scestné v konfrontaci s chováním mládeže v období tzv. „revolucí mládeže“ ve vyspělých kapitalistických zemích.⁴ Není jistě náhodou, že právě ty práce, které přispívají k objasnění těchto „revolucí mládeže“, jsou založeny na rozbořech sociálního pozadí, na rozbořech třídních a sociálních

faktorů, které podmiňují chování a jednání jednotlivých skupin mládeže v těchto krizových situacích. Tak například pro objasnění zdrojů „studentských revolucí“ je zjevně neadekvátnější jejich určení jako reakce mládeže maloburžoazního původu na deformaci vzdělávacího systému a následně i politických, ekonomických a sociálních struktur vyspělého kapitalismu.

I za socialismu je mládež sociálně diferencována. Sociální diferenciace socialistické společnosti podmiňuje i sociální diferenciaci mládeže a implikuje nezbytnost třídního přístupu k mládeži jak v teoretické a výzkumné práci, tak v politické praxi.

Sociální diferenciace mládeže v socialismu není ovšem zdaleka tak strnulá a jednoznačná jako v kapitalistické společnosti. Mládež je i v socialismu nepochybně diferencována podle základní společenské instituce, která jako první formuje její vztah ke společnosti, tj. podle třídní a sociální pozice rodiny, ze které pochází. Toto určení diferenciace mládeže představuje sociální minulost jednotlivých skupin mládeže, a proto není trvalým znakem. Dále jde o diferenciaci v třídní a sociální struktuře podle toho, jaké pozice vzhledem ke svému socioprofesionálnímu zařazení — ať již aktuálně či potenciálně — mládež zaujímá jako relativně samostatná sociální skupina. Toto určení pak představuje sociální přítomnost a sociální budoucnost mládeže. Oba druhy diferenciace mládeže v socialismu jsou výrazem pozůstatků třídních rozdílů v socialistické společnosti i neantagonistických společenských rozporů charakterizujících socialismus jako první fázi komunismu (např. rozpor mezi prací fyzickou a duševní, mezi městem a venkovem).

Zásadní rozdíl mezi kapitalismem a socialismem, pokud jde o diferenciaci mládeže, se projevuje ve dvou hlavních směrech. Socialismus především znamená výrazné zmírnění sociálních rozdílů ve společnosti. Za druhé je evidentní, že sociální určenost mládeže sociálním původem není za socialismu definitivní a neměnitelná. To, co za kapitalismu působí jako vůči lidem cizí, „přírodní“ zákon, tj. určení sociálního postavení a úlohy ve společnosti

⁴ Viz například Rosenmayer, L.: *Nouvelles orientations théoriques de la sociologie de la jeunesse*. In: *Revue internationale des sciences sociales*, 1972, No. 2.

sociálním původem, je za socialismu překonáváno integrací socialistické společnosti vcelku a mládeže zvláště.

Možnosti socialismu v jednotlivých etapách jeho vývoje při překonávání sociálních rozporů a rozdílů nejsou a nemohou být neomezené. I v naší společnosti reálně existují takové rozpory a rozdíly, které se promítají v postavení a úloze jednotlivých skupin mládeže jako objektivní sociální bariéry, aktuálně podmiňující rozdílnost vztahu jednotlivých skupin mládeže k socialistické společnosti. Markantním zdůvodněním uvedené teze jsou výsledky řady výzkumů zaměřených na problematiku volby povolání či přístupu ke vzdělání.

Socialistické uvědomění mládeže

Konstatování sociální diferenciace mládeže v socialistické společnosti spolu s poznatky o aktuálním přetrvávání objektivních sociálních rozdílů v postavení a úloze jednotlivých skupin mládeže neznamena, že možnosti integrace mládeže v socialistické společnosti jsou limitovány jen rozvojem materiálně technické základny socialismu, změnami ekonomických a sociálních vztahů, možnostmi zvyšování životní a kulturní úrovně, růstem fondu volného času atd.

Socialistická společnost na rozdíl od kapitalistické poskytuje jednotlivým sociálním skupinám nesrovnatelně větší možnosti sociální aktivity. Odstranění vykořisťování, soukromého vlastnictví, výstavba socialismu otevírá pro příslušníky socialistické společnosti možnosti aktivního podílu na rozvoji společnosti, které dosavadní historie nepoznala. Proto zajištění podmínek pro rozvoj této aktivity, zapojení stále širších vrstev obyvatelstva při realizaci perspektivního programu rozvoje socialismu je cestou k vyšším stupňům sociální integrace.

Jednou ze základních podmínek této aktivity je vytváření socialistického uvědomění, které obecně definujeme jako získání těch sociálních vlastností, jež umožňují aktivní účast při výstavbě socialismu. Nepochybně různé skupiny a třídy socialistické společnosti mají odlišné objektivní předpoklady pro osvojení si socialistického uvědomění. Zásadně platí

i v tomto smyslu teze o vedoucí úloze dělnické třídy při výstavbě socialismu právě proto, že dělnická třída svým objektivním sociálním postavením a svými objektivními sociálními zájmy je nejvíce spjata s urychlenou realizací perspektiv, které socialismus nabízí. Toto tvrzení platí i o předpokladech pro socialistické uvědomění jednotlivých skupin mládeže. Ovšem právě koncepce komunistické výchovy umožňuje předpokládat, že růst socialistického uvědomění mládeže lze ovlivnit tak, že postupně většina mládeže je získána pro aktivní účast na rozvoji socialistické společnosti.

Konkrétněji pak chápeme socialistické uvědomění mládeže jako proces, během něhož si mládež osvojuje vědecký světový názor, marxismus-leninismus, a uplatňuje jej ve své praktické činnosti. Schematicky vymezujeme tento proces třemi navzájem spjatými dimenzemi: poznáním, přesvědčením, činností. Vědecké poznání procesů, v nichž se formuje socialistické uvědomění mládeže, je pravděpodobně v současné době jednou z nejvýznamnějších úloh marxistické sociologie mládeže v ČSSR v celém socialistickém systému.

Generace mládeže

Integrace mládeže v socialistické společnosti může být vyjádřena i použitím kategorie generace mládeže, či obvykleji mladé generace. V sociologických výpovědích o mládeži bývá tento pojem doprovázen koncepcemi, které pokládáme za nemarxistické. Byl například spojen s pokusy nemarxistické sociologie určit mládež jako celek odlišující se od staré generace či starých generací určitými vlastnostmi, které podmiňují konflikty generací. Koncem šedesátých let existovaly i v české sociologii názory charakterizující problém mládeže jako problém konfliktu generací, navíc spojené s morálním odsuzováním „starých“ soudy „mladých“. Použití pojmu generace mládeže je tedy v sociologii vázáno na marxistickou reinterpretaci tohoto pojmu.

V marxistické sociologii mládeže může být pojem generace mládeže využit dvojím způsobem.

Za prvé může označovat jistý stav integrace mládeže v socialistické společnosti,

podmíněný dosaženým stupněm socialistického uvědomění mládeže, stav, který v jistém slova smyslu anticipuje překonání aktuálně existujících rozporů socialismu.

Druhý význam pojmu generace mládeže lze odvodit z nesporné akcelerace sociálního vývoje, uznávané pro současné společnosti i nemarxistickou sociologii. Důsledkem této akcelerace je pak situace, ve které poznání, pochopení a interiorizace určité fáze sociálního vývoje může být snazší u těch příslušníků společnosti, kteří tuto fázi registrují ve své sociální zkušenosti jako historicky první. Je nesporné, že tato snazší adaptace vůči určité sociální realitě je pravděpodobnější u mládeže než u dospělých. Předpoklad o zásadních rozdílech sociálních zkušeností jednotlivých generací může být doveden až k závěru o možné inverzi klasické socializační situace, tj. k situaci, kdy se „dospělí učí od svých dětí“. V nemarxistické sociologii mládeže je v některých případech tento předpoklad východiskem pro zdůvodnění generační bariéry i konfliktu generací. Marxistická sociologie musí velmi pozorně sledovat odraz změn v sociální realitě ve vědomí mládeže právě proto, že socialismus jako žádná jiná dosud známá společnost radikálně mění sociálně ekonomický systém společnosti. Socialismus je také ve své podstatě perspektivním uspořádáním sociálních vztahů, a tak předpoklad o kvalitativních odlišnostech sociální zkušenosti různých generací platí nikoli jako konstatování speciální situace, zvláštního případu v historii socializace, ale jako obecné pravidlo. Jistě i v klasické prognóze charakteru socialismu, např. v pracích V. I. Lenina, je s touto akcelerací sociálního vývoje v socialismu a s jeho důsledky při formování uvědomění mládeže počítáno. Jinými slovy je tedy pojem mladé generace použitelný i v marxistické sociologii mládeže jako kategorie, která označuje rozdíly socializačního procesu, rozdíly formování socialistického uvědomění mládeže v různých fázích vývoje socialismu.

3. Metodologické problémy marxistické sociologie mládeže

Nepochybně hlavním metodologickým problémem v současné etapě vývoje sociologie mládeže je neúplnost sociologické teorie

mládeže. Je zřejmé, že tento nedostatek je všeobecně registrován v posuzování dosažených výsledků práce v oblasti sociologie mládeže ve všech socialistických zemích. Ale již dnes lze na základě výsledků a zkušeností z vědecko-výzkumné práce i na základě dosud jistě parciálních pokusů o vytvoření sociologické teorie mládeže vysledovat některé další problémy metodologie sociologie mládeže, jejichž řešení je nutné, a zajišťovat je souběžně s vytvářením teoretické koncepce.

Komplexnost problematiky mládeže v sociologickém poznání vyžaduje postupné sjednocování kategoriálních systémů, operacionalizace jednotlivých charakteristik, sjednocování metod a technik vědecko-výzkumné práce. Tento problém je zvláště citelný tehdy, jestliže je řešen úkol zobecnění výsledků výzkumné práce, často velmi rozsáhlé. Existující tendence rozvíjející se mezinárodní spolupráce v oblasti sociologie mládeže naznačují, že plnění požadavku po sjednocení metodologické výzbroje marxistické sociologie mládeže se stává centrální oblastí této spolupráce a v tomto smyslu je konkrétním vyjádřením obecného trendu rozšiřování a prohlubování efektivity výzkumné práce.

Důraz, který je kladen na poznání procesu integrace mládeže v socialistické společnosti vzhledem k dynamice jejího vývoje, klade před sociologii mládeže úkoly, které prozatím byly v sociologickém výzkumu řešeny jen výjimečně. Jde o to, že je nutné rozpracovat metodické a technické prostředky vhodné pro poznání tendencí vývoje a změn během tohoto vývoje. Ne vždy je vhodné použití longitudinálních výzkumů, a proto dalším úkolem se stává nalezení takových postupů, které v relativně krátké době umožní tyto vývojové tendence nejen zachytit, ale i analyzovat.

Informace, které jsou k dispozici, pokud jde o tematické zaměření vědecko-výzkumné práce v oblasti sociologie mládeže v ČSSR i v ostatních socialistických zemích, naznačují, že středem pozornosti jsou problémy efektivity práce výchovných institucí, konkrétně pak především vzdělávacího systému. Jestliže jsme konstatovali těsnou vazbu práce v sociologii mládeže na potřeby společenské praxe, pak tuto skutečnost musíme chápat jako výraz

významu, který socialistická společnost přiznává výchově a vzdělání. Ovšem nelze pominout ani to, že právě v rámci vzdělávacích systémů existuje nejvíce možností orientovat vědecko-výzkumnou práci na problematiku výchovy a vzdělání. Pokud neexistuje mimo školský systém dostatečně velká výzkumná kapacita a není zajištěna koordinace vědecko-výzkumné práce, pak riskujeme určitou jednostrannost poznatků o mládeži, respektive nemožnost komplexně uspokojit požadavky společenské praxe, pokud jde o poznání některých významných skupin mládeže v naší společnosti. Srovnání zkušeností z práce v ČSSR se zkušenostmi z těch socialistických zemí, kde jsou vytvořeny speciální výzkumné instituce zabývající se sociologickými výzkumy mládeže, dokazuje, že existence takových specializovaných institucí garantuje v daleko větší míře zachování komplexnosti vědecko-výzkumné práce.

Příznivé podmínky rozvoje sociologie mládeže v socialistických zemích, včetně ČSSR, vyplývající z jejího těsného sepětí se společenskou praxí znamenají zároveň velký závazek z hlediska spolehlivosti metod a technik vědecko-výzkumné práce. Uvědomit si tento závazek je pravděpodobně to nejdůležitější, s čím musíme přistupovat k řešení dalších úkolů.

Резюме

Гольда Д. - Матейовски А.: Введение в марксистскую социологию молодежи

В своей статье «Введение в марксистскую социологию молодежи» авторы занимаются вопросами научно-исследовательской работы, направленной на проблемы молодежи. Они дают краткую характеристику прошлой стадии развития социологии молодежи, которая несла следы неkritического отношения к немарксистской теории и связанного с этим некритического заимствования немарксистской методологии.

В дальнейшем авторы ограничиваются теми проблемами, которые они для современного состояния этой научной дисциплины считают главными, сознавая, что на ряд вопросов может существовать много разных и часто значительно различных взглядов. Дело идет о проблематике отношения общественной практики и социологии молодежи, об основных принципах конституированной марксистской социологии молодежи и о некоторых актуальных вопросах методологического арсенала социологического исследования молодежи. Они идентифицируют три вида требований социальной практики

в отношении научно-исследовательских учреждений, которые одновременно характеризуют три этапа отношения общественной практики и социологии молодежи, когда на первом этапе преобладают требования предоставления конкретных сведений об отдельных фактах, относящихся к молодежи, на втором этапе внимание общественной практики ориентируется на более комплексные и с точки зрения определенного этапа социального и политического развития важнейшие проблемы молодежи, или же скорее некоторых, более конкретно определенных групп молодежи, с тем, что научно-исследовательские учреждения должны предоставить не только информации о существующих фактах, но и о факторах, оказывающих влияние на эти факты, и о тенденциях, которые можно предвидеть. На третьем этапе затем они предполагают преобладание требований получения информации упомянутого уже перспективного типа, т. е. они предполагают, что общественная практика все больше будет требовать от социологии молодежи познание развития и изменений положения, роли взглядов и позиций отдельных групп молодежи и социалистического общества, для того чтобы определить тенденции будущего развития в качестве основания для перспективного планирования социалистического общества в целом и в его отдельных структурах.

В связи с принципами марксистской социологии молодежи они уделяют внимание ленинской концепции коммунистического воспитания и приводят его тезисы, которые они с точки зрения конституирования марксистской социологии молодежи считают особенно важными.

Особенное внимание они уделяют пониманию молодежи, за которую они считают такую группу, которая является вследствие определенного фазиса развития социально-экономических отношений находится в особом социальном положении. Они подчеркивают, что понимание молодежи как социально-исторической категории, с акцентом на отличии положения и роли молодежи в условиях капиталистического и социалистического общества, содержит предположение о дифференциации молодежи. Они более подробно занимаются этой проблематикой, когда в заключение констатируют, что в нашем обществе реально существуют определенные противоречия и различия, которые отражаются в положении и роли отдельных групп молодежи как объективные социальные барьеры, актуально обуславливающие различные отношения отдельных групп молодежи к социалистическому обществу.

Кратко они упоминают о проблематике социалистического самосознания молодежи и о вопросах, связанных с применением категории поколения молодежи.

В заключение статьи они затем уделяют внимание методологическим проблемам марксистской социологии молодежи, где они прежде всего подчеркивают необходимость соединения методологического арсенала марксистской социологии молодежи, что является конкретным выражением общего стремления к расширению

и углублению эффективности исследовательской работы, особенно развивающегося в настоящее время международного сотрудничества.

Summary

Holda D. - Matějovský A.: Introduction to Marxist Sociology of Youth

The present paper discusses problems of research work carried out in the area of youth. It briefly characterizes the past development of youth sociology, stigmatized by an uncritical relation to non-Marxist theory and by an uncritical acceptance of non-Marxist methodology connected herewith.

Only those problems are dealt with that are considered as principal. This is due to the authors' awareness of the fact that a great number of problems may call forth most various and often considerably diverse views. The problems discussed are those referring to the relation between social practice and sociology of youth, to the fundamental principles of the constituted Marxist sociology of youth, and to several actual problems of the methodological equipment of sociological youth research. Three sorts of claims laid by social practice on research workplaces are identified; these simultaneously characterize three stages of the relation between social practice and sociology of youth. In the first stage, claims prevail on yielding concrete information about particular realities relating to youth. In the second stage, the attention of social practice is focussed on more complex and — from the viewpoint of a particular epoch of social and political development — most important problems of youth or, rather, of certain more concretely defined groups of youth, while research workplaces should provide information not only about existing realities but also about factors influencing these realities, as well as about predictable tendencies. In the third stage, the predominance of claims on information of the above-mentioned perspective type is taken for

granted, i. e. it is assumed that social practice will expect sociology of youth to yield an ever-increasing amount of knowledge concerning the development and changes in the position and role of views and attitudes prevailing in the individual youth groups and in socialist society, with the aim of determining the tendencies of future development as a basis for the perspective planning of socialist society in its totality as well as in its partial structures.

In connection with the principles of Marxist sociology of youth, Lenin's conception of communist education is discussed and its theses are introduced which, from the standpoint of constituting the Marxist sociology of youth, are considered as especially relevant.

Particular attention is devoted to the conception of youth as a group which, in consequence of a certain developmental phase of socio-economic relations, occupies a specific social position. The fact is emphasized that the conception of youth as a socio-historical category — laying stress upon the differences in the situation and role of youth under the conditions of capitalism and socialism — implies the hypothesis of the differentiation of youth. These problems are discussed in more detail and the conclusion is drawn that, in our society, there really exist certain contradictions and differences projecting themselves in the position and role of individual youth groups as objective social barriers that actually condition the differences in the relations of individual youth groups to socialist society.

Issues of the young people's socialist consciousness and problems connected with using the category "youth generation" are briefly mentioned.

In conclusion, methodological problems of Marxist sociology of youth are discussed: the necessity of unifying the methodological equipment of Marxist sociology of youth is emphasized, this being a concrete expression of the general trend of widening and increasing the effectivity of research work and, in particular, of developing international cooperation.

Výzkum sociálních problémů mládeže má v naší zemi bohaté tradice. Bez ohledu na obrovské potíže, které země prožívala, byl hned po Velké říjnové socialistické revoluci zahájen podle osobního pokynu V. I. Lenina výzkum formování a rozvoje socialistické morálky a způsobu života mládeže. V letech 1920–1930 bylo vydáno kolem 300 knih a brožur věnovaných výsledkům výzkumu nových sociálních procesů, které v té době v SSSR probíhaly. Řada z nich je ještě dnes z vědeckého hlediska velmi zajímavá, např. *Revoluce a mládež*, *Pracující mládež jaká je*, *Práce mládeže*, *Pracující mládež a kniha*, *Jaká je naše mládež* aj.

V roce 1927 byl proveden výzkum vlivu socialistické revoluce na uvědomění dorůstající generace (do šetření bylo zahrnuto 120 tisíc žáků). Výsledky výzkumu byly publikovány v knize *Děti Říjnové revoluce*. Umožnily upřesnit vztah žáků k důležitým politickým otázkám a určit efektivnost různých forem politické propagandy. Podobná hromadná anketní šetření mezi mládeží, týkající se různých problémů, byla v SSSR provedena vícekrát.

Šíře a dostatečně vysoká vědecká úroveň výzkumu problémů mládeže, stejně jako i ostatních výzkumů v minulosti, vyvrací názory, s nimiž se ještě někdy setkáváme, že sociologické výzkumy jsou jakýmsi novým jevem v sovětských společenských vědách.

Od počátku šedesátých let jsou sociologické výzkumy ještě intenzivnější. V mnoha městech vznikají výzkumná střediska. Např. ve Sverdlovsku se široce rozvíjí výzkum životních plánů mládeže, její společensko-politické aktivity, zákonitostí formování myšlení mladých dělníků. Sociologové Novosibirsku provedli rozsáhlou analýzu vztahu mládeže k různým druhům práce — prestiže profesí.

Mnohostranný výzkum se provádí v Leningradě. Objektem výzkumu leningradských sociologů je vztah mládeže k práci, ideály a životní plány mládeže, efektivnost hromadných sdělovacích prostředků a jejich vliv na mládež aj. Sociologická laboratoř Leningradské státní university provedla v období let 1963 až 1969 více než deset rozsáhlých výzkumů ideálů a životních plánů mládeže. Bylo dotazováno více než 25 tisíc lidí. Velmi známý je výzkum problému vztahu mladých dělníků k práci. Tento výzkum vedl V. A. Jadov.

Řada problémů mládeže se zkoumá současně v různých sociologických střediscích. Například problémy vesnické mládeže zkoumá sociologická laboratoř Moskevské Lomonosovovy státní university, Orlovský pedagogický institut v Kurganu a další pracoviště. Byly provedeny výzkumy kulturní úrovně a duchovních potřeb vesnické mládeže a motivů při výběru povolání, analyzovaly se sociálně psychologické zvláštnosti mladých obyvatel dnešní vesnice.

Vzájemné vztahy ve studentském kolektivu a společenská aktivita studentů se zkoumaly v Moskevské státní universitě, v Rostovské a Uralské universitě a v Institutu sociologických výzkumů AV SSSR.

V letech 1966 až 1969 byl v Moskvě, Novosibirsku, Sverdlovsku, Dubně, Rize a jiných vědeckých střediscích proveden výzkum sociálního profilu mladé vědecké a vědecko-technické inteligence.

Kromě základního výzkumu, který provádějí profesionální sociologové vědeckých středisek a kateder společenských věd vysokých škol, je značně rozvinut aplikovaný výzkum problémů mládeže, který provádějí komsomolci a ostatní společenské organizace při řešení konkrétních úkolů vedení mládežnických kolektivů a výchovy mládeže v duchu komunismu.

Velmi užitečná jsou pro výzkum problémů mládeže různá vědecká opatření. Zejména je třeba vyzdvihnout již tradiční všesvazové vědecko-technické konference, které organizuje ÚV VLKSM spolu s ministerstvem vysokého a středního odborného školství SSSR. Institutem marxismu-leninismu při ÚV KSSS a s Akademii věd SSSR. V roce 1967 se konala první taková konference — *Mládež a socialismus*. Druhá konference — *V. I. Lenin a komunistická výchova mládeže* — se konala v roce 1970, třetí — *V. I. Lenin a mládež* — se připravuje v roce 1974.

I z tohoto krátkého přehledu základních směrů sociologických výzkumů mládeže v SSSR je již zřejmá šíře záběru všech základních problémů mládeže. Z tohoto přehledu je rovněž vidět, jaká se vytvořila soustava výzkumných středisek, jejichž činnost koordinuje Institut sociologických výzkumů AV SSSR.

Z našeho hlediska je však třeba tento přehled doplnit podrobnějším rozбором teoretických a metodologických principů a systemizací výsledků výzkumu problémů mládeže. V rámci jednoho článku to nelze provést pro všechny problémy. Vyčlenili jsme za tímto účelem pouze jeden — problém sociální aktivity mládeže.

Sociální aktivita mládeže je důležitým problémem současnosti. Účast mládeže ve společenském životě, zaměření jejich zájmů a potřeb, energie, s níž mládež bojuje za řešení problémů, které stojí před společností — to vše je ukazatelem sociální zralosti mládeže. Za existence různých sociálních systémů ve světě se řeší problém sociální aktivity mládeže v každém tomto systému různým způsobem a na odlišném sociálně ekonomickém základě.

Například rozbor řady prací zahraničních autorů¹ nás opravňuje k tomu, abychom je rozdělili do určitých skupin podle základních metodologických principů výzkumu a podle nazírání na problémy mládeže. Velká skupina sociologů spojuje so-

ciální aktivitu mládeže s biologickými zvláštnostmi jejího věku. Z hlediska těchto sociologů jsou pravicová i levicová vystoupení mládeže vyvolána převážně nutností projevu síly a nezkrotné energie. Na tomto základě je zcela logický závěr o nevyhnutelnosti „vzpourey“ mládeže v jakékoli společnosti. Mnozí sociologové hledají příčinu vzniku problémů mládeže v důsledcích vědeckotechnické revoluce, která urychluje rozvoj společnosti, a tím ztěžuje sociální adaptaci mladé generace. Charakteristickým rysem mnoha zahraničních sociologů je nazírání na problémy mládeže jako na problémy jejího anomálního chování, či problémy přizpůsobování mládeže ke stávajícímu sociálnímu systému. Existence uvedených problémů a příčin, které je vyvolávají, se dá stěží popírat. Z našeho hlediska však je sotva možné považovat kteroukoliv z těchto příčin za hlavní. Základem těchto problémů jsou sociální vztahy, které vládou ve společnosti, a právě tyto vztahy určují problémy mládeže a vytvářejí možnosti pro jejich řešení.

Široké možnosti pro rozvoj a projevení aktivity při přetváření všech stránek života poskytuje mládeži socialistická společnost.

Aktivita v práci, v poznávání, ve společensko-politické činnosti — to jsou kvalitativní rysy mládeže, jejichž formování naše společnost vždy věnovala a věnuje zvláštní pozornost. Socialistická společnost je hluboce zainteresována na širokém zapojování mladé generace do řešení společenských problémů v různých oblastech sociálního života. Uskutečnění tohoto úkolu závisí do značné míry na činnosti různých sociálních institucí.

Při výzkumu sociální aktivity různých kategorií mládeže vyčleňují sovětští sociologové celou řadu problémů, jejichž řešení bude napomáhat procesu přetváření možností vytvořených socialismem pro aktivizaci mládeže v reálnou skutečnost. V této řadě problémů lze jako základní uvést:

¹ Genyberg, E.: *Values and Ideals of American Youth*. Columbia Un. Press 1961; Goodman, P.: *Growing ad Absurdum. Problems of Youth in the Organized Society*. New York 1962; MacIver, R. M.: *Dilemmas of Youth in America Today*. New York 1962; Erik Erikson, H.: *Youth: Change and Challenge*. New York 1963; Parsons, T.: *A Sociologist's View at Values and Ideals of American Youth*. New York 1963; Musgrave, F.: *Youth at the Social Order*. London 1964; Michael, D.: *The next Generation. The*

Prospect ahead for the Youth of Today and Tomorrow. New York 1965; Mays, D.: *The Young Pretenders*. London 1965; Keniston, K.: *The Uncommitted Alienated Youth in American Society*. New York 1965; Schelsky, H.: *Die skeptische Generation*. München 1965; Hambett, Ch. - Severson, D.: *Generation*. London 1966; Keniston, K.: *Young Radicals*. New York 1965; Reich, Ch. A.: *The Greening of America*. York 1970.

a) rozpor mezi principiální možností, kterou poskytuje socialismus pro aktivní účast veškeré mládeže ve společenském životě, a úrovni skutečné účasti mládeže v práci společnosti; b) rozpor mezi příznivými celospolečenskými podmínkami a ne vždy příznivými konkrétními pracovními a životními podmínkami; c) rozpor mezi přetížením nebo zvýšeným zaneprázdněním společenskými záležitostmi u jedné a neúčasti jiných mladých lidí.²

Zřejmě lze uvést i některé jiné problémy, jako rozpor mezi růstem potřeb a možností jejich realizace apod.

Uvedené problémy jako celek i jejich různé aspekty jsou zkoumány různými metodami u různých kategorií mládeže a v souvislosti s jinými sociálními problémy. Tyto problémy nezbytně doprovázejí výzkum zájmů a životních problémů mládeže, výzkum struktury a obsahu její činnosti ve volném čase a preferenci v oblasti mezilidských vztahů atd.³ Problém sociální aktivity se zkoumá i při rozsáhlých výzkumech různých kategorií sovětské mládeže.⁴ Nejúplněji a neaktivněji se však sociální aktivita zkoumá při sociologických výzkumech, které jsou zvláště věnovány tomuto problému.⁵

Rozbor výzkumů daného problému, provedených v SSSR v posledních letech (1967–1973), umožňuje vyčlenit základní metodologické principy, jimiž se sovětská sociologové řídí ve své práci. Krátce se dají vyjádřit takto:

1. Při určující úloze sociálního prostředí je osobnost aktivní ve formování své podstaty, tzn., že osobnosti nejen závisejí na společenských vztazích, ale vytvářejí je.⁶

2. Osvojování společenských zkušeností a realizaci vlastní sociální podstaty člověk uskutečňuje prostřednictvím určité činnosti.

3. Spojení společenských podmínek a činnosti osobnosti se realizuje prostřed-

nictvím potřeb a zájmů. „Nikdo nemůže něco učinit, aniž to zároveň učiní kvůli nějaké své potřebě...“⁷ Z toho vyplývá, že aktivitu určují potřeby, avšak i potřeby se formují v procesu aktivní činnosti.

4. Aktivita sociálně organizované hmoty je schopnost subjektů společenského života uvědomělé vzájemné součinnosti s prostředím a změna a přetváření i sebe sama.

5. Člověk nemůže být absolutně pasivní, do určité míry je vždy sociálně aktivní. Znamená to, že v různých druhích činnosti může být míra jeho aktivity různá. Vysokou aktivitu subjektu charakterizuje pouze společensky významná činnost, kterou si člověk uvědomuje, která se rodí z jeho vnitřních potřeb a kterou člověk emocionálně prožívá jako svou vlastní. Stupeň tohoto uvědomění může být různý, a proto se dá sestavit určitá stupnice kvalitativních stavů sociální aktivity. Spojení těchto kvalitativních charakteristik sociální aktivity s kvantitativními ukazateli (intenzita, periodičita, vynakládaný čas apod.) se dá považovat za určitou úroveň aktivity.

6. Zkoumáme-li dále různé druhy činnosti, musíme brát zřetel na specifické projevy sociální aktivity v každém tomto druhu činnosti.

Pro charakteristiku podstaty osobnosti mají velký význam následující druhy činnosti: profesionálně pracovní, společensko-politická, tvůrčí a teoreticky poznávací. Tyto druhy činností člověk potřebuje v různé míře a kromě toho jsou relativně samostatné, tj. účast na jedné činnosti vždy nevyvolá účast v jiné činnosti.

Pro různé kategorie lidí je jeden z těchto druhů činností základní. Skutečnost účasti v základní činnosti sama o sobě není ukazatelem sociální aktivity. Jako indikátor se zde dá použít vysoká intenzita této činnosti, vyšší než je potřebná úroveň vyvolaná uvědoměním si společenské důleži-

² *Obščestvennaja aktivnost' molodoži*. Moskva, Molodaja gvardija 1970, s. 8.

³ Viz např. Ikonnikov, S. N. - Lisovskij, V. T.: *Molodož' vstupajet v žizn'*. Leningrad 1969; Torsujev, J. V.: *Obščestvo i molodož'*. Moskva 1971; Volkov, J. E.: *Socialnyje problemy molodoži*. Moskva 1971.

⁴ Rubin, B. - Kolesnikov, J.: *Student glazami sociologa*. Rostov 1968; Kulagin, A. C.: *Pokolenije optimistov*. Moskva 1968; Slepov, I. M. - Křazev, B. V.: *Molodož' sela segodnja*. Moskva 1972; Kugek, S. A. - Nikanorov, O. M.: *Molodyje inženery*. Moskva 1971; V. I. Lenin i kommunističeskoe vospitanije molodoži. Vsesojuznaja konferencija, 3 sekcija, Moskva

1970; *Obščestvennaja aktivnost' molodoži*. Moskva, Molodaja gvardija 1970.

⁵ *Obščestvenno-političeskaja aktivnost' trudaščichsja*. Sverdlovsk 1970. Christova, I. C. - Komarov, E. G. - Iščenko, T. V.: *Puti formirovanija socialnoj aktivnosti ličnosti pri socializme*. Moskva, Mysl 1970; Volkov, J. E.: *K metodologii analiza socialnoj aktivnosti molodoži*. Moskva 1970; Bogdanova, T. P.: *Trud i socialnaja aktivnost' molodoži*. Minsk 1972.

⁶ Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 1. Praha 1951, s. 422.
⁷ Marx, K. - Engels, B.: *Spisy*, sv. 3. Praha 1958, s. 256.

losti této činnosti. To, že se člověk zúčastňuje činností, které pro něj nejsou základní, se již nedá považovat za projev vyšší úrovně sociální aktivity. Společensko-politická činnost nemá např. pro většinu lidí pevnou přímou determinovanost ze strany materiálních podnětů, a proto již samotná účast člověka v této činnosti svědčí o jeho aktivitě. Samotný tento ukazatel, jak vyplývá z výše uvedeného výkladu, však nestačí, protože účast v činnosti, která není základní, může být považována za vynucenou zvnějšku. To znamená, že pro doplnění je k této skutečnosti ještě třeba další ukazatel a tím je hodnotový vztah člověka k činnosti, tj. zahrnuje-li člověk tuto činnost do soustavy svých hodnot a jaké místo v této soustavě zaujímá. Tento vztah může být zafixován na racionální a emocionální úrovni. *Racionální vztah* dává hodnocení významnosti nebo nevýznamnosti dané činnosti pro společnost a pro sebe osobně (hodnotí se v termínech „kladný“, „neutrální“, „záporný“). *Emocionální vztah* souvisí s působením obsahu, procesu a výsledků činnosti na city osobnosti a fixuje se prostřednictvím uspokojení člověka z této činnosti — zda se mu líbí, nebo nelíbí.

Kromě přímé fixace těchto prvků vztahu ke společensko-politické činnosti může fixace probíhat prostřednictvím základních motivů pro účast nebo neúčast člověka v této činnosti. Právě v motivaci se fixuje celkový vztah člověka k dané činnosti, pochopení cílů a výsledků činnosti a nakonec i uvědomění si potřeby této činnosti.

Společensko-politická činnost se uvažuje i jako oblast realizace základních mravních a ideových hodnot osobnosti a společnosti, jako oblast, v níž se formují hodnotové orientace. Při tomto přístupu můžeme zjistit, nakolik je sociální hodnota též osobní hodnotou, tj. vyjasnit míru konzistence nebo inkonzistence osobních a sociálních hodnot. Pro takovéto porovnání je třeba nalézt indikátory, jimiž by se dala vyjádřit sociální hodnota společenské činnosti, a zafixovat tuto činnost jako hodnotu osobnostní. Za indikátor sociální hodnoty daného druhu činnosti se dají považovat funkce této činnosti, které lze vyjádřit pro-

střednictvím cílů uskutečňovaných v procesu této činnosti.

Funkce mohou být pravděpodobně tyto:⁸

1. *Sociální funkce* — společenská činnost vystupuje jako prostředek zapojení mládeže do řízení společenských záležitostí.

2. *Praktická funkce* — společenská činnost se využívá k boji s nedostatky, ke zlepšování pracovních a životních podmínek, ke zlepšení činnosti různých organizací.

3. *Tvůrčí funkce* — společenská činnost je oblastí i prostředkem seberealizace osobnosti.

4. *Výchovná funkce* — ve společenské činnosti probíhá proces ideového a mravního zdokonalování osobnosti.

5. *Funkce adaptace* — účast ve společenské činnosti se považuje za podmínku úspěšné adaptace osobnosti v kolektivu.

Osobnostní hodnota společenské činnosti se určuje prostřednictvím motivů, zájmů a potřeb člověka v této oblasti. Na základě soustavy hodnot osobnosti a jejich zájmů se vytváří možnost uvědomit si potřebu tohoto druhu činnosti a formuje se určitá orientace na tuto činnost. Charakter této orientace se určuje prostřednictvím všeobecného hodnocení společenské činnosti jako celku.

Celkové kladné hodnocení společensko-politické činnosti hovoří o tom, že osobnost uznává tuto činnost jako sociální hodnotu. To však ještě neznamená, že je tato činnost nutně zahrnuta do soustavy hodnot dané osobnosti.

O zahrnutí činnosti do soustavy hodnotových orientací osobnosti může svědčit skutečnost účasti v činnosti při kladném vztahu k této činnosti, anebo ochota se zúčastnit. Hloubku orientace dané osobnosti na společensko-politickou činnost pomáhá vyjasnit motivace. Svědectvím o stabilitě této orientace je chování v projektní situaci, která nevypovídá ani tak o možném chování v budoucnosti, jako o současném vztahu k dané činnosti.

Kladné hodnocení společenské činnosti, stabilní soustava hodnotových orientací osobnosti, zahrnující orientaci na společensko-politickou činnost a rovněž rela-

⁸ Viz *Общественно-политическая активность трудящихся*. Свердловск 1970; *Общественная активность молодежи*. Москва 1970; Rubín, B. — Kolesnikov, J.: *Студент глазами социолога*. Ростов 1968.

tivně vysoké časové nároky na tuto činnost, mohou svědčit o existenci kladné orientace. Ukazatele, jako jsou chování v projektivní situaci a časové nároky, pomáhají určit míru rozvoje a stability zaměření.

Lze tedy tvrdit, že informace potřebné pro charakteristiku sociální aktivity nějaké skupiny mládeže musí nutně obsahovat:

a) znalosti celkového vztahu ke společenské činnosti (celková orientace);

b) znalosti o skutečné účasti nebo neúčasti na určitých druzích společenské činnosti a stupeň intenzity této účasti;

c) motivy účasti a neúčasti na této činnosti.

Takovéto informace byly získány jako výsledek celé řady výzkumů různých sovětských sociologů v období let 1967–1973. Potvrzují je do značné míry i údaje ze šetření, které jsme provedli mezi experty pro problémy studentské mládeže na podzim roku 1973.

Systemizace těchto informací na výše uvedeném základě nám umožňuje, abychom provedli charakteristiku základních kategorií sovětské mládeže z hlediska sociální aktivity.

Hlavní oblastí projevu sociální aktivity sovětské mládeže, která pracuje v oblasti materiální výroby, je pracovní činnost. Formou projevu aktivity je účast v socialistické soutěži a boj za zvyšování produktivity práce a kvalitu výroby.

Výzkumy mladých dělníků ukazují, že vysoká aktivita v pracovní činnosti je těsně korelována s ostatními druhy činností – tvůrčí (účast v technické tvůrčí činnosti, v racionalizačním a novátorském hnutí), teoretickopoznávací (úsilí o zvýšení vzdělanosti, kultury a kvalifikace) i společenské (účast v činnosti různých společenských organizací).

Celkový průměr účastníků společenské činnosti je mezi mladými dělníky 60–65 %. Zjišťuje se korelace mezi úrovní vzdělání a společenskou činností. Při vyjasňování motivů účasti ve společenské činnosti uvedlo zhruba 40 % důležitost této činnosti pro společnost. Celková kladná

orientace na společenskou činnost byla zaznamenána zhruba u 95 % mladých dělníků.⁹

Pokud jde o vesnickou mládež, zabývá se společenskou činností skoro každý druhý člověk.

Výzkum motivů společensko-politické činnosti ukazuje, že sovětská vesnická mládež spojuje svou účast v této činnosti s motivy, které vyplývají ze zájmů společnosti. Pouze jeden z každých dvaceti šesti respondentů se odvolával na motivy, které leží mimo sféru společenských zájmů.

Výzkumy ukazují, že vesnická mládež považuje sociální aktivitu za samostatnou hodnotu. Jenom tři procenta dotázaných nepřikládají společenské činnosti samostatný význam.¹⁰

Stabilní orientace na společensko-politickou činnost a potřeba aktivní účasti ve společenských záležitostech jsou charakteristické nejen pro ty, kteří se zabývají společenskou činností. 35 % mládeže, která se dosud nezúčastňuje této práce, přímo prohlašuje, že má zájem se jí zúčastnit.

Rozbor údajů z výzkumů studentské a školní mládeže umožňuje rovněž učinit celkové závěry o účasti této mládeže na společenské činnosti, o potřebě této činnosti a motivech účasti. Přibližně 56–58 % studující mládeže se určitým způsobem zúčastňuje společenské činnosti. Důležitým potvrzením vysoké sociální aktivity je podle našeho názoru rovněž skutečnost, že v současné době je každý sedmý student účastníkem stavebních brigád. Tisíce studentů sovětských vysokých škol jsou zapojeny do různých druhů technické a vědecké tvůrčí činnosti.

Výsledky početných anket hovoří o tom, že přes značný nedostatek volného času se studentská mládež aktivně zabývá společenskou prací a činí to s hlubokým uvědoměním i s pochopením důležitosti a nutnosti této stránky lidské činnosti pro společnost i pro sebe.

Například mezi důvody, které podněcují studenty k účasti ve společenské činnosti, zaujímá první místo „snaha přinášet lidem užitek“, na druhém místě je „chápání důležitosti společenské činnosti pro společnost“

⁹ Podle údajů z různých studií v období 1967 až 1973.

¹⁰ Viz Slepkov, I. M. – Kňazev, B. V.: *Molodož*

sela segodnja. Moskva, Molodaja Gvardija 1972. Tyto údaje jsou potvrzeny v celé řadě dalších studií vydaných v posledních letech.

a na třetím „pocit odpovědnosti ke kolektivu“.

Celkovou kladnou orientaci na společenskou činnost má 94–96 % žáků a studující mládeže.¹¹

Sociálnímu profilu mladých vědeckých pracovníků, inženýrů a techniků jsou rovněž vlastní rysy, které charakterizují vysokou úroveň jejich sociální aktivity. 95 % mladých vědecko-technických pracovníků chápe nutnost společenské práce a vidí v ní projev své občanské povinnosti vůči společnosti. Kolem 70 % se tak či onak zúčastňuje této činnosti.¹²

Pro 63 % vědců, inženýrů a techniků je motivem k účasti na společenské činnosti přání zlepšit práci společenských organizací, aktivně se účastnit řešení různých problémů a snaha bojovat s nedostatky. 27 % mladých odborníků prohlásilo, že se účast ve společenské činnosti pro ně stala potřebou. Tato kategorie mládeže přikládá velký význam obsahové stránce společenské činnosti, tomu, aby odpovídala jejich sklonům a zájmům, a tomu, aby dodržo-

vání tohoto požadavku zabezpečovalo vysokou efektivnost činnosti.

Stručný rozbor výsledků výzkumů problematiky aktivity sovětské mládeže nám tudíž umožňuje učinit některé závěry.

1. U různých kategorií mládeže lze pozorovat určité rozdíly v úrovni a formách převládajícího projevu sociální aktivity. Je to podmíněno jejich základní činností, úrovní vzdělání, věkem a jinými sociálně demografickými faktory a rovněž rozdílnou úrovní práce společenských institucí ve školách i v podnicích.

2. Pro všechny kategorie sovětské mládeže je však společná vysoká úroveň sociální aktivity ve všech oblastech činnosti (pracovní, poznávací, tvůrčí, společensko-politická). Základem této úrovně je pokrokové socialistické zřízení a jeho sociální hodnoty.

3. U převážné většiny sovětské mládeže se zformovala kladná orientace a na jejím základě se v procesu socializace formuje potřeba společenské činnosti. Tato činnost je organicky spojena se soustavou sociálních hodnot všech kategorií mládeže SSSR.

¹¹ Materiály Všeuské konference *Molodož i socializm*, Moskva 1967.

¹² Výsledky průzkumu expertů provedeného na podzim 1973 v Kyjevě a v Moskvě.

Vývoj československé společnosti po XIV. sjezdu strany, závěry ideologického pléna ÚV KSČ, sjezd SSM, červencové plénum ÚV KSČ a příprava závažných dokumentů na úseku školství dokazují zájem a péči, kterou stranické, státní a společenské orgány a instituce věnují dětem a mládeži, jejich výchově a jejich perspektivám v socialistické společnosti.

Mladí lidé (do 30 let) tvoří téměř polovinu populace naší společnosti. Téměř každý čtvrtý člověk v ČSSR ve věku 15–35 let má maturitu či absolvoval vysokou školu. Ještě významněji se poměrně vysoká kvalifikace mládeže projevuje ve skupině 25–35letých, tedy ve skupině, která v té nebo oné formě ukončila své prvotní vzdělání. 45,4 % ekonomicky aktivních obyvatel jsou mladí lidé.¹

Úloha mládeže se zvyšuje ve všech oblastech společenského života. Roste úloha mladých lidí v práci Revolučního odborového hnutí, právě tak roste péče této organizace o mladého člověka. Do zastupitelských orgánů nižších stupňů (MNV, KNV, ONV) bylo v posledních volbách zvoleno téměř 30 % mladých lidí.²

Uspěšně se rozvíjí práce Pionýrské organizace, Socialistického svazu mládeže a dalších společenských organizací sdružujících děti a mládež. Významná opatření byla učiněna na úseku sociální péče o děti a mládež.

Mimořádná pozornost zejména stranických orgánů je věnována práci s učňovskou mládeží, generačně doplňující dělnickou třídu jako vládnoucí třídu v naší zemi.

Gustáv Husák na konferenci Socialistického svazu mládeže zdůraznil, že jde o to, „aby při koncentrované pozornosti vyrůs-

tala zdravá, ideově pevná, odborně dobře připravená garnitura, která bude schopna daleko lépe a účelněji dělat věci, než jsme dnes schopni my, neboť i nároky budou za 5. 10. 20 let vyšší“.³

Nerozlučnou a významnou složkou plnění těchto úkolů se musí stát i rozvoj vědecké práce v sociálním výzkumu dětí a mládeže. Výzkumy, které byly v minulosti podniknuty, se z větší části omezovaly na studentskou, zejména vysokoškolskou mládež. Dělnické a rolnické mládeži nebyla věnována potřebná pozornost. Málo byla zkoumána sociální problematika dětského věku. Zvláště výzkumu světonázorového a politického vývoje dětí základního školního věku nebyla a dosud není věnována potřebná pozornost. Přitom je zřejmé, že bez výzkumu světonázorového a politického vývoje dětí nelze založit ani seriózní výzkumy světonázorového a politického vývoje mládeže; výzkum dětí a mládeže musí být realizován souběžně a kontinuálně.

Základní význam pro marxistické založení výzkumů sociálního vývoje dětí a mládeže má vymezení marxisticko-leninských obecných teoretických a metodologických východisek. Marxovo a Leninovo pojetí sociálního výzkumu obsahuje především dva základní, vzájemně spojené požadavky, v jejich díle vždy nekompromisně uplatňované — požadavek historicky určitého zkoumání a požadavek třídní analýzy.

V rozporu s těmito požadavky byl v šedesátých letech významným znakem sociálních výzkumů mládeže ahistorický a netřídní přístup. Projevoval se ve dvou formách, zdánlivě protikladných, ve skutečnosti však totožných ve svých nemarxistických a nezřídka i vysloveně protimarxistických východiscích.

¹ Údaje ze zpráv a rozborů Federálního statistického úřadu čj. 16721/72 — *Mladá generace ve výsledcích sčítání lidu, domů a bytů 1970*, s. 16 a 26.

² Štípek, J.: *Socialismus a mládež*. Praha, Ústřední rada ČS ROH 1972, s. 43.

³ Husák, G.: *Projev na ustavující celostátní konferenci SSM, Praha 1970*.

Jednou formou byl nivelizující přístup, v podstatě (přes slovní polemiku se Schelskym) převzatý ze Schelskyho práce *Die skeptische Generation*⁴

V některých československých výzkumech v letech 1965–1968 byly pod vlivem tehdejších revizí historických představ nevhodným způsobem zevšeobecnovány tendence netypické části československé mládeže s úmyslem vykreslit a také politicky ovlivnit mládež jako celek ve smyslu pravicové politiky.

Druhou formou byl tzv. diferencující přístup, usilující o zkoumání mládeže v jejích částech, v podstatě vyvozených ze socioprofesionálního „řezu“ společnosti. Tehdejší i dodatečně pokusy vydávat tento diferencující přístup za marxistickou třídní analýzu samozřejmě neobstojí. Nebyl totiž založen na třídní analýze, ale na domněnce, že výrobně technická stránka dělby práce je hlavním strukturotvorným činitelem socialistické společnosti. Tato myšlenka byla metodologickou bází stratifikačních koncepcí československého revizionismu, které se sice honosily požadavkem získávání konkrétních empirických dat, ale v podstatě opustily Marxovu metodu konkrétního historického zkoumání.⁵

Pro marxismus-leninismus konkrétní znamená nejen konkrétnost empirických dat (o tom, že každá věda je založena na analýze konkrétních empirických dat, ostatně nikdy nebylo sporu), ale především zkoumání „sociální“ v jeho historicky určité podobě.

Pak i obecná analýza (např. analýza epochy, třídy, charakteristika obecných vlastností mládeže) může být konkrétní ve smyslu uplatnění požadavku historicky určitého zkoumání. Pro splnění požadavku konkrétního historického zkoumání není relevantní, zda analýza se více či méně „vzdaluje“ od jednotlivého a zvláštního a zabývá se obecným, relevantní je, zda člo-

věk je zkoumán jako souhrn historicky určitých společenských vztahů.

Pohyb dnešního světa je určen společenskou úlohou dělnické třídy. Společenská úloha dělnické třídy je dána

a) historickou rolí dělnické třídy, totiž jejím objektivním postavením v systému společenské výroby; historická role dělnické třídy není určena bezprostředním vědomím jednotlivých dělníků, a dokonce ani bezprostředním vědomím celé třídy, ale právě bytím třídy;

b) vedoucí úlohou dělnické třídy, totiž vědomím bytí třídy a revoluční činnosti z toho vyplývající.⁶

Je-li tomu tak, pak děti a mládež nás výzkumně zajímají ne v podobě dětí a mládeže „vůbec“, ale jako jeden z činitelů uvedených historicky určitých skutečností. Základním úkolem výzkumné práce je pro nás výzkum dětí a mládeže ve vztahu ke společenské úloze dělnické třídy v současné etapě socialistické výstavby.

Realizace požadavku historicky určitého zkoumání a požadavku třídní analýzy v sociálních výkumech dětí a mládeže předpokládá uplatnění dvou vzájemně spojených přístupů:

A. *Zkoumání dětí a mládeže jako celku* ve smyslu analýzy postavení a činnosti dětí a mládeže v socialistickém vývoji československé společnosti. Fakt závažných a nezřídka podstatných rozdílů mezi jednotlivými skupinami dětí a mládeže nikterak nevylučuje, ale předpokládá zkoumání dětí a mládeže jako celku. Jde ovšem o to, aby děti a mládež nebyly chápány jen ve všeobecné biosociální podobě, ale jako třídně, tj. historickým zápasem dělnické třídy a komunistické strany determinované sociální skupiny. V tomto smyslu také nepovažujeme děti a mládež československé socialistické společnosti jen za věkové skupiny, ale za třídně determinované skupiny, objektivně i subjektivně tendující

⁴ Schelsky, H.: *Die skeptische Generation*. Düsseldorf 1957. Tato práce obsahuje proklamaci představy, že soudobá mládež (západoněmecká, ale závěry jsou formulovány i všeobecně) je mládeží vnitřně nediferencovanou a že poznatky o její části lze v podstatě přenést na veškerou mládež. Jde o stanoviska, od nichž se později Schelsky sám do jisté míry distancuje. Informovaný čtenář si vzpomene, že někteří čeští autoři sice oprávněně kritizovali tento postup Schelskyho, ale současně ve své vlastní práci postupovali v praxi i teorii výzkumů v podstatě jako Schelsky.

⁵ Tím nikterak nechceme popřít význam socioprofesionálních dělítek uvnitř společnosti a uvnitř mládež generace. Jde však o to, aby byla používána pouze tam, kde to má smysl, a nebyla ztotožňována s třídní analýzou a aby tím princip třídní analýzy nebyl „tíse“ vyřazován ze sociálních výzkumů.

⁶ Hruza, I.: *Aktuální otázky historického postání a vedoucí úlohy dělnické třídy*. Hlavní referát na konferenci Vysoké školy politické 23.–25. 9. 1972, tiskem VSP, s. 7.

k naplnění historické role a vedoucí úlohy dělnické třídy.

Aniž bychom vcházeli do jakéhokoli kompromisu s nivelizačními, existenciálními či psychoanalytickými (Schelsky, Sartre, Fischer, Fromm atd.) představami o člověku, mládeži a společnosti „vůbec“, přec jen je nesporné, že děti a mládež v socialistické společnosti nabývají určitých společných znaků, právě těch znaků, které jsou vlastní socialismu a které z něho vyrůstají. Likvidace vykořisťování, nové ekonomické a politické vztahy mezi lidmi, pocit životní jistoty, který poskytuje socialismus, vznikání a pronikání nových morálních vztahů, které nepozorovaně narůstají v praxi a jež mladí lidé plně přijímají, to vše dává kladný náboj vzniku kvalitativně nové mladé generace.

Přes různost a proměnlivost jednotlivých stránek našeho vývoje a přes možný negativní vliv konfliktů světa lze soudit, že protichůdné vlivy dnešní doby se promítají do výslednice zásadně kladného vývoje dětí a mládeže v epoše socialismu.

Socialistická společnost v sobě obsahuje síly, které podporují pocity a stanoviska mladých lidí. Nejen u avantgardy, ale u stále větší části dětí a mládeže sílí socialistický životní způsob, který vyrůstá ze dvou základních zdrojů: z revolučnosti mládí a revolučnosti socialismu.

Dnešní mladá generace se vytváří za podmínek vítězství socialismu v naší vlasti. Nepoznala válku, leda z novin, ale to je něco jiného než válka prožitá na vlastní kůži. Nepoznala kapitalismus. Neprožila dobu, kdy si mladý člověk nemohl ani zatancovat, protože fašisté taneční zábavy zakázali. Mladí lidé neznají význam slov, jako exekutor, ratejna, pastouška, deputát, Eintopf, Totaleinsatz. Alespoň ne z vlastní zkušenosti.

To se projevuje v nedostatku osobně přijatých poznatků o třídní podobě minulého světa i v nedostatku metody — totiž metody třídní analýzy v přístupech dnešní mládeže ke společenským jevům.

Současně však v tom spočívá základní odlišnost životního postavení dětí a mládeže v socialistické společnosti, veliké životní štěstí dětí a mládeže, ne jejich chyba, jak se někteří domnívají.

Socialismus je mládím světa, jeho rysy

a perspektivy korespondují s postoji a požadavky mladých lidí

Proto dnešní dorůstající generace — přes všechno, co zdánlivě svědčí proti — je svou životní situací i názorovým rámcem jednotnější, než byli mladí lidé kdykoli předtím.

Je to jednota mládeže v základních životních postojích a tato jednota rozhodně není jednotou reakcí.

Je dána objektivním místem mladých lidí v třídním zápase dělnické třídy a komunistické strany za socialistickou a komunistickou společnost, je charakteristickou pro všechny základní skupiny dětí a mládeže: nutně proniká do myšlení a činnosti mladých lidí jako celku.

B. Zkoumání dětí a mládeže v jejich reálně existujících částech. Pohled na děti a mládež jako celek nikterak nevylučuje, ale předpokládá výzkum jednotlivých částí mládeže. Základní otázkou je zde především generační moment ve vznikání dělnické třídy, rolnictva a inteligence československé socialistické společnosti. Nejde tedy jen o jednoduché uplatnění socioprofesionálních dělítek, ale o třídní analýzu doplňování základních tříd a vrstev československé společnosti. Zvláštní pozornost musí být věnována učňovské a dělnické mládeži, která generačně doplňuje dělnickou třídu jako vládnoucí třídu v naší zemi.

Při zkoumání mládeže odlišné třídní příslušnosti bude nutné objasnit i vztah třídně rozličných hledisek a obecných cílů a tužeb mládeže. Zvláště bude nutné výzkumně zachycovat a politicky posilovat schopnost dětí a mládeže pochopit společenské děje z pozic dělnické třídy a jejich revolučních cílů.

I když působení socialistické společnosti v její makrostruktuře je v zásadě pro všechny děti a mládež shodné, toto v zásadě shodné působení se promítá na různý základ, daný bezprostředním (rodinným, pracovním, studijním atd.) okolím mladého člověka. Tvárnost tohoto bezprostředního okolí mladého člověka je v podstatě determinována třídním a politickým rozvrstvením socialistické společnosti.

Bude třeba upřesnit typologii základních vrstev a tříd socialistické společnosti, a to jak v aspektu objektivních sociálně ekonomických znaků, tak v aspektu politických

znaků, indikujících příslušnost k politické armádě dělnické třídy nebo jiným politickým skupinám, to vše v dynamickém pohledu, zachycujícím změny mezigenerační i vnitrogenerační.

Teprve na této bázi budeme schopni i ve výzkumech dětí a mládeže zachycovat a analyzovat fakty o tom, jak v zásadě jednotné působení nástrojů socialistického státu se různě promítá do třídě rozdílných skupin dětí a mládeže a vystopovat hlavní momenty v sociálně ekonomické, třídě politické i generační kontinuitě a diskontinuitě vznikání základních tříd a vrstev soudobé československé socialistické společnosti.

Celkové zaměření sociálních výzkumů dětí a mládeže musí vycházet z těchto momentů:

- z objektivních sociálně ekonomických a třídě politických podmínek života a činnosti dětí a mládeže v socialistické přeměně společnosti;

- ze subjektivní reflexe těchto podmínek ve vědomí a činnostech dětí a mládeže jako celku i jejich třídě rozdílně determinovaných částí.

Резюме

Штипек Я.: Заметки к теоретическим и методологическим исходным пунктам социальных исследований детей и молодежи

Основное значение для марксистского основания социальных исследований детей и молодежи имеет точное определение и применение марксистско-ленинских общетеоретических и методологических исходных положений.

Прежде всего дело идет о применении требования исторически определенного изучения и требования классового анализа.

В противопоставлении к неконкретному и неклассовому подходу, который был выразительным признаком исследований молодежи в 60 годы, необходимо организовать такие исследования детей и молодежи, которые способны были бы отражать социальное развитие детей и молодежи по отношению к общественной роли рабочего класса на современном этапе социалистического строительства.

Реализация требования исторически определенного изучения и требования классового анализа предполагает применение двух взаимно связанных подходов:

- 1) Изучение детей и молодежи как целого в духе анализа положения и деятельности детей и молодежи в социалистическом развитии чехословацкого общества. Действительность серьезных различий между отдельными груп-

пами детей и молодежи никак не исключает, а предполагает изучение детей и молодежи как целого. Дети и молодежь не могут, конечно, быть поняты только во всеобщей, биосоциальной форме, но как детерминированные классово-исторической борьбой рабочего класса и коммунистической партии социальные группы, объективно и субъективно стремящиеся отождествиться с общественной ролью рабочего класса.

- 2) Изучение детей и молодежи в их реально существующих частях. Взгляд на детей и молодежь как на целое никак не исключает, а предполагает исследование отдельных частей детей и молодежи. Основным вопросом здесь является момент проблемы поколений в процессе возникновения рабочего класса, крестьянства и интеллигенции чехословацкого социалистического общества. Речь не идет только о простом применении социoproфессиональных критериев, но о классовом анализе пополнения основных классов и слоев чехословацкого общества, а именно как в плане объективных социально-экономических признаков, так и в плане политических признаков, показывающих принадлежность к политической армии рабочего класса, всего этого в динамическом виде, отражающем изменение между поколений и внутри поколений.

Общее направление социальных исследований детей и молодежи можно характеризовать как исследование

- объективных социально-экономических и классово-политических условий жизни и деятельности детей и молодежи при социалистическом изменении общества и

- субъективного осознания этих условий в сознании и деятельности детей и молодежи.

Summary

Štípek J.: Remarks On Theoretical and Methodological Background of Social Research into Children and Youth

The definition and application of generally theoretical and methodological Marxist-Leninist principles are of basic significance for the Marxist foundation of social research into children and youth.

This implies, first of all, the assertion of the claims of historically specific research and of class analysis.

In contradiction to the non-concrete and non-class approach that markedly characterized youth research in the sixties, it is essential to organize research of children and youth studying the social development of children and youth in relation to the social mission of the working class at the present stage of socialist construction.

The realization of the claims of a historically specific research and of class analysis presupposes the application of two interconnected approaches:

- 1) Research of children and youth as a whole in the sense of analysing the situation

and the activity of children and youth in the socialist development of Czechoslovak society. The fact of relevant differences existing among individual groups of children and youth in no way excludes but presupposes the investigation of children and youth as a whole. Of course, children and youth cannot be conceived only in their general biosocial form but as a class-determined (i.e. determined by the historical struggle of the working class and the Communist Party) social group tending, both objectively and subjectively, to the identification with the social mission of the working class.

2) Research of children and youth in their really existing parts. The view of children and youth as a whole in no way excludes but presupposes the investigation into separate parts of children and youth. Here, the fundamental issue is the generation moment in the origin of the working class, peasantry and

intelligentsia of the Czechoslovak socialist society. This involves not only the simple application of socio-professional criteria but also the class analysis of the complementation of the basic classes and strata of Czechoslovak society both in the aspect of objective socio-economic characteristics and in that of political characteristics indicating the appurtenance to the political army of the working class — all this in the dynamic view recording intergeneration and intrageneration change.

The general orientation of social research of children and youth may be characterized as

- a) research into objective socio-economic and class-political conditions of life and activity of children and youth in the socialist transformation of society, and as
- b) research into the subjective realization of these conditions in the consciousness and activities of children and youth.

V nedávnom období sme získali dostatočné dôkazy o tom, že nedostatočne rozpracovaná teoreticko-metodologická koncepcia sociologického výskumu mládeže sa môže skutočne prejavovať na jednej strane v empirizme a na druhej strane v planých špekuláciách a že obidve tieto krajnosti môžu mať nepriaznivý spoločensko-politický dopad.

V procese prehlbovania kritickej analýzy v záujme marxistickej čistoty a vedeckosti spoločenského výskumu má osobitné miesto sociológia mládeže, ktorá ako disciplína usilujúca od svojho vzniku o komplexný prístup k problematike mládeže, v značnej miere čerpala svoje poznatky potrebné pre rozvoj teórie mládeže zo sociálnej psychológie a v značnej miere ovplyvnila pedagogický výskum.

Nakoľko požiadavka efektívnosti spoločenskovedného výskumu, ktorej kritériom je spojenie teoretického výskumu s praxou socialistickej výstavby, vyvoláva potrebu rozvíjania interdisciplinárneho prístupu aj k takému problému, ako je utváranie človeka v socialistickej spoločnosti, ukazuje sa táto úloha ako nanajvýš dôležitá.

Nie zanedbateľnou príčinou prehlbovania kritickej analýzy teoretických koncepcií rozvíjaných sociológiou mládeže v ČSSR je skutočnosť nášho čoraz intenzívnejšieho zapájania sa do internacionálnej spolupráce s pracoviskami sociologického výskumu mládeže v socialistických krajinách. Dôkladná analýza našich skúseností môže predstavovať nezastupiteľný prínos do výstavby marxisticko-leninskej teórie mládeže.

Z tohto aspektu pristupujeme k nastoleniu niektorých závažných teoreticko-metodologických otázok, ktoré majú význam pre objasnenie základných tendencií rozvoja súčasnej mladej generácie v socialistickej spoločnosti.

I. Sociologická koncepcia socializácie a socializácia mládeže

Pojem „socializácia“ sa postupne stal jedným zo základných sociologických pojmov v sociologickom výskume mládeže, najmä v niektorých socialistických krajinách (ZSSR, PNR) a v Československu. Napriek tomu však ešte aj v súčasnosti prebiehajú početné diskusie a polemiky o jeho jednoznačnejšie vymedzenie. Komplikovanosť a mnohoznačnosť tohto pojmu vyplýva aj z toho, že špecifické obsahy doň vložili politická ekonómia, sociálna psychológia a sociológia, orientovaná práve tak marxisticky, ako aj nemarxisticky. Vlastne celé obdobie formovania marxisticko-leninskej teórie mládeže u nás a v socialistických krajinách môžeme považovať za obdobie úsilia postihnúť celú bohatosť reálneho procesu začleňovania a vrastania mladých ľudí do spoločnosti prostredníctvom teoretickej koncepcie socializácie mládeže.

Záujem československej sociológie mládeže a výchovy o tieto problémy výstavby teoretickej koncepcie socializácie mládeže môžeme pozorovať od začiatku rozvoja sociologických výskumov ako súčasť „veľkej diskusie“ o predmete sociológie ako teoreticko-empirickej vedeckej disciplíny. Nakoľko v tomto období sa všeobecne prejavovala tendencia prenášania pojmových referenčných rámcov zo západnej sociológie, akési svojrázne vypožičiavanie si termínov s nie vždy vydareným marxisticko-leninským rozpracovaním, kritickým postihnutím všetkých ideologických súvislostí, objavila sa celá „hromada“ pojmov a tiež koncepcií, ktorých spoločným znakom bola čiastkovosť, jednostrannosť, tézovitosť, nesystematickosť objasnenia a výkladu.

Tažko by sme snád našli lepší konkrétny príklad, ktorým by sme túto všeobecnú té-

zu mohli dokumentovať, ako pojmový odraz procesu vrastania mládeže do spoločnosti.

Exkurz do našej sociologickej produkcie z druhej polovice šesťdesiatých rokov nás dnes môže iba utvrdiť v správnosti dávnejšieho záveru [8 : 184], že riešenie teoretickej problematiky sociológie mládeže u nás je v neutešenom stave, čo vytvára situáciu, v ktorej neujasnenosť základných teoretických problémov znehodnocuje poznatkovú hodnotu rozvíjajúceho sa empirického výskumu.

Jednou z hlavných príčin tejto situácie je pomerne jednostranná zameranosť na koncepcie socializácie, ktoré boli rozpracované západnou sociológiou a sociálnou psychológiou. Podobná orientácia sa však uplatňovala, ako to dokazujú početné diskusie v socialistických krajinách, osobitne v ZSSR, aj v rozvíjajúcej sa sociológii osobnosti a mládeže v iných socialistických krajinách, kde však postup formovania ucelenej sociologickej koncepcie socializácie napredoval veľmi rýchle aj vďaka sústreďeniu veľkého počtu tvorivých vedeckých síl. Základný predpoklad tohto postupu spočíval tiež v tom, že súbežne sa prehlbovala analýza odkazu klasikov marxizmu-leninizmu pre danú oblasť.

Významným poznatkom z analýzy nespokojivého stavu teoretického rozpracovania socializácie mládeže sa ukazuje skutočnosť, že sociológia mládeže sa pri výstavbe svojej teoretickej a metodologickej koncepcie nedostatočne orientovala na všeobecnú marxisticko-leninskú sociologickú teóriu, ale skôr preberala a aplikovala sociálno-psychologické teórie socializácie osobnosti. Možno to vysvetliť prevažujúcim chápaním sociológie mládeže ako konkrétneho sociologického výskumu, ktorému boli bližšie tie teoreticko-metodologické východiská, ktoré boli inštruktívne pre realizovanie dotazníkových výskumov a pre interpretáciu názorov a postojev. prípadne znalostí respondentov.

Je teda vcelku pochopiteľné, že niektoré pokusy o rozpracovanie koncepcie socializácie vo všeobecnosociologickej rovine nevzbudili aspoň takú pozornosť ako koncepcie socializácie v sociálnej psychológii. Ak sa poohliadneme po sociologickej produkcii

k danej problematike z našej všeobecnej prístupnej sociologickej literatúry, nevyhnutne nás zaujme koncepcia socializácie, ktorú rozpracúval A. Sirácky [14], [15].

Podľa A. Siráckeho patrí medzi závažné otázky rozvoja sociálneho systému problematika postupného a zložitého socializovania sa sociálnych skupín, ich identifikácia so socializmom. Proces formovania sociologickej osobnosti organicky súvisí s otázkou sociálneho systému a sociálnej štruktúry. Osobnosť je produktom zložitého systému výchovy i „nátlaku“, v ktorom sa odráža nielen výchovný systém rodiny, školy, sociálnych skupín a inštitúcií, noriem a hodnôt, ale aj celého sociálneho systému. Proces socializácie jednotlivca a skupín sa odohráva na pozadí sociálnej štruktúry a jej základných skupín (tried), pričom medzi rôznymi skupinami je základnou, politicky určujúcou trieda ako nositeľka politickej moci, ktorá uplatňuje svoju vedúcu, riadiacu silu sociologickej spoločnosti prostredníctvom strany.

Proces sociologickej identifikácie a internalizácie, proces sociologickej aktívnej prispôsobivosti označuje A. Sirácky, zdánlivo a v danej dobe ozaj nepopulárnym termínom, ako aktívny pozitívny konformizmus, ktorý je dialekticky spätý s postupnou a hlbokou socializáciou konkrétnej spoločnosti.

Je príznačné, že aj v najnovšej sovietskej sociologickej literatúre sa objavujú analýzy, v ktorých sa prehodnocuje doteraz prevažujúci názor na konformizmus. Ch. F. Sabirov vo svojej práci *Človek ako sociologický problém* [13] zdôrazňuje, že konformita existuje na všetkých stupňoch historického vývoja. „Chovanie ľudí je vždy konformné v tom zmysle, že sa nemôže obísť bez určitej jednotvárnosti činnosti a skutkov, ktoré možno zaradiť do oblasti sociálno-typického“ [13 : 314]. Autor v zhode s koncepciou A. Siráckeho odmieta názory I. S. Kona, B. D. Parygina a iných, ktorí charakterizujú konformizmus iba ako niečo negatívne, zbavujúce človeka individuálnosti, ako aj názory autorov, ktorí charakterizujú konformitu ako nesamostatné správanie a stavajú ho do protikladu so samostatným. Takéto nesprávne chápanie konformizmu vychádza podľa autora z toho, že sa nerobí rozdiel medzi konformitou

ako všeobecným spoločenským javom a jeho konkrétno-historickými prejavmi.

Podstata a prínos socialistickej adaptácie spočíva podľa A. Siráckeho v tom, že socialistický človek (jednotlivec, skupina) môže rozvinúť svoju aktivitu úplne iba vtedy, keď sa identifikuje so socializmom a keď jeho správanie je adekvátne platnému systému noriem a hodnôt. Jej základ spočíva v tom, že spoločenský systém zodpoveda záujmom socialistického občana, že uspokojuje jeho nároky a že občan môže konať a myslieť v súlade so systémom noriem a hodnôt socializmu.

Je úlohou strany a socialistického štátu zabezpečovať zhora nadol a zdola nahor podmienky na socialistickú adaptáciu, pozitívny (aktívny) konformizmus, pretože je dôležitou zložkou stability, ale aj dynamiky socialistického sociálneho systému. Socialistický vývoj a humanistický obsah socializmu si vyžaduje, aby sa socialistický človek nielen prispôboval socialistickej spoločnosti, jej inštitúciám, systému noriem a hodnôt, ale aby aj socialistické inštitúcie a normy zodpovedali záujmom, potrebám a ideálom socialistických ľudí.

V tejto koncepcii rozpracoval A. Sirácky socializáciu ako dialektickú jednotu socializácie osobnosti, skupiny a spoločnosti, ako konkrétny proces úzko spätý s charakterom sociálneho systému spoločnosti a utvoril tak najmä ideovo jasné východisko sociologickej koncepcie socializácie a základ, na ktorom možno rozpracovať socializáciu osobnosti z hľadiska jej ontogenézy.

Toto ideové východisko je skutočne významné. Skúsenosť totiž potvrdila, že kategória „socializácia“ pri jej prevedení z politicko-ekonomickej roviny do roviny sociálno-psychologickej a sociologickej stratila svoj konkrétny, teda socialistický obsah a zmenila sa na abstraktnú kategóriu.

Cieľavedomé úsilie dištancovať sa od tohto významu je však príznačné práve pre jedného z popredných predstaviteľov americkej buržoáznej sociológie R. K. Merton, ktorý definuje socializáciu ako „... procesy, ktorými ľudia výberom získavajú hodnoty a postoje, záujmy, schopnosti, znalosti — v krátkosti kultúru bežnú v skupinách, ku ktorým patria, alebo sa

usilujú stať ich členmi“ [11 : 287]. Ak používa americká sociológia a sociálna psychológia termín „socializácia“, nezabudne pripomenúť, že vychádza z významu „sociálny“ a dištancuje sa od významu „socialistický“, ktorý je vraj typický pre sféru ekonómie a politiky.

Vymedzenie socializácie ako utvárania jednotlivca pre život skupiny ignoruje vo svojich dôsledkoch význam vplyvu sociálneho systému na priebeh tohto procesu, odrháva socializáciu jednotlivca od socializácie skupiny a celej spoločnosti. Jej aplikácia vo výskume umožňuje ahistorický opis fungovania socializačných inštitúcií, rozmanitých mechanizmov osvojovania si sociálnych skúseností, hodnôt, znalostí a zručností, práve tak ako chápať socializáciu individua do skupiny odtrhnute od socializácie veľkých sociálnych skupín (tried) a celej spoločnosti. Z toho však vyplýva, že hlavný nedostatok alebo problém nemôže spočívať v samotnom pojme socializácia, ktorý aj nachádza svoje užitočné uplatnenie a miesto v pojmovej výzbroji marxisticko-leninskej sociológie, ale v samotnom chápaní socializačných procesov. Naše kritické zameranie smeruje najmä voči hlavnej buržoáznej koncepcii socializácie, ktorú sformuloval T. Parsons. Práve v nej sa prejavuje *netriedne* chápanie základných hodnotových a morálnych vzorov, ktoré si má jedinec v procese socializácie osvojiť, chápanie, ktoré spočíva v tom, že vládnuce idey a hodnoty vládnucej triedy apologeticky považuje za idey a hodnoty celospoločenské.

Aj na sociologický výskum mládeže v ČSSR môžeme uplatniť stanovisko P. N. Lebedeva [7 : 56], že pre doteraz rozvíjaný sociologický výskum v ZSSR a v socialistických krajinách je typické, že vychádza skôr z takého chápania socializácie individua, ktoré zvyraňuje sociálno-psychologický aspekt prístupu k problému vzťahu človeka a spoločnosti. Takýto prístup, východisko, ktoré je plne oprávnené v sociálnej psychológii, prináša však do teoreticko-metodologickej koncepcie sociologického výskumu celý rad problémov, ktoré sa sprostredkovane môžu prejavíť v neadekvátnosti sociologickej analýzy reálnych socializačných procesov a ich objasňovania.

Nepríjateľnosť doteraz prevažujúcej kon-

cepcie socializácie osobnosti v sociológii socialistických krajín, ktorá akceptovala individuum ako subjekt socializácie, je zásadného charakteru. N. V. Andrejenková [1] zovšeobecňuje kritickú analýzu významov, ktoré vložili rozmanití americkí sociológovia od Giddingsa do pojmu socializácia, a konštatuje ako ich spoločnú črtu chápanie socializácie ako proces voľby životnej cesty v spoločnosti zo strany individua, pričom je to socializácia (proces individuálnych volieb), ktorou sa ustanovujú sociálne vzťahy. Toto ideové stanovisko, ktoré je základom koncepcie socializácie individua v americkej buržoáznej sociológii, je v priamom protiklade so stanoviskom a východiskom marxisticko-leninskej sociológie. V základe marxisticko-leninskej koncepcie socializácie je myšlienka, ktorá predstavuje skutočnú „teoretickú revolúciu“, myšlienka, ktorá dozrela v Nemeckej ideológii a bola sformulovaná v *Tézach o Feuerbachovi*: „... ľudská podstata nie je nijaké abstraktum, vlastné jednotlivému individuu. Vo svojej skutočnosti je súhrnom spoločenských vzťahov“ [9 : 63]. Ľudská história sa v marxistickom poňatí interpretuje ako prírodnohistorický proces, ktorého tvorcami sú ľudia, avšak ľudia, ktorí sa narodili do určitých spoločenských vzťahov. Individuum je produktom spoločnosti, spoločenských vzťahov bez ohľadu na to, ako sa nad ne subjektívne pozdvihol. Skutočné duchovné bohatstvo individua závisí od bohatstva jeho skutočných vzťahov, avšak tieto vzťahy individua sú objektívne podmienené vzťahmi spoločenskými, životným postavením, ktoré určuje ich príslušnosť k spoločenskej triede.

Najmä v konfrontácii s nemarxistickými teóriami socializácie marxistická sociológia mládeže oprávnene zdôrazňovala, že socializáciu alebo sociálnu adaptáciu nechápe ako prispôbovanie sa jedinca alebo sociálnej skupiny v jednostranne determinujúcom zmysle, ale ako aktívne začleňovanie sa do spoločnosti. Táto koncepcia vychádzala zo známej tézy K. Marxa: „Okolnosti utvárajú ľudia, tak ako sa ľudia utvárajú okolnosťami“ [10 : 52].

Avšak jednostranný dôraz na individuum a najmä mládež ako subjekt socializácie, v kontexte rozvoja koncepcie socializácie

mládeže v Československu, mal nielen svoje gnozeologické, ale aj sociálne príčiny.

Narastajúce spoločenské problémy šesťdesiatych rokov, reálne ťažkosti pri začleňovaní mládeže do spoločnosti, ideová kríza spoločnosti — to všetko utváralo dojem, akoby naša socialistická spoločnosť nemala čo odovzdať nastupujúcim generáciám, akoby nebolo k čomu sa prispôbiť, čo si osvojiť, k čomu vychovávať, ale akoby sa žiadalo iba vňašať nové ciele, hodnoty a normy, v čom práve sa mládež dala oklamať propagátormi „socializmu s ľudskou tvárou“. Z hľadiska nášho záujmu je v tejto súvislosti pozoruhodná najmä skutočnosť, že táto tendencia „nonkonformizmu“ v svojej podstate nepriateľská socializmu, našla svoj výraz v postupnom vytlačaní pojmu *sociálna adaptácia* pojmom *socializácia*, hoci spočiatku — ako sme to demonštrovali — sa tieto pojmy používali ako identické alebo predstavovali označenie dvoch stránok a etáp toho istého procesu. Sociálna adaptácia v kontexte doteraz rozvíjanej teórie socializácie predstavovala a aj predstavuje termín, ktorý vyjadruje aspekt prispôbovania sa jednotlivca spoločnosti, teda výstižne zdôrazňuje aktívnu úlohu spoločnosti pri formovaní osobnosti individua.

Aj P. N. Lebedev charakterizuje doteraz prevažujúci prístup k skúmaniu osobnosti tým, že si príliš jednostranne všima iba to, „... že človek v jej priebehu si osvojuje, internalizuje, získava sociálne vlastnosti, ktoré mu umožňujú v určitých podmienkach času a miesta zapojiť sa do utvorených foriem spoločenskej činnosti...“ [7 : 62]. Takáto koncepcia je podľa autora sporná prinajmenej preto, že dôraz na osvojovanie sociálnej skúsenosti individuum neumožňuje pochybovať o tom, že za aktívnu stránku, subjekt socializácie, sa uznáva individuum. Tým sa zahmlieva tá dôležitá skutočnosť z hľadiska chápania podstaty socializácie, že v osobách indivíduí dostáva spoločnosť iba prírodný ľudský materiál pre svoju reprodukciu.

Marxisticko-leninská sociologická koncepcia socializácie nemôže teda aplikovať vo svojej výskumnej práci jednostranne iba sociálno-psychologické východisko, nakoľko neumožňuje principiálne rozlišovať charakter spoločenského systému, v kto-

rom prebiehajú procesy osvojovania si sociálnych skúseností individuom, a v svojej podstate je ľahostejná k historickým zvláštnostiam socializácie. Doteraz rozšírená koncepcia socializácie je podľa P. N. Lebedeva nedostačujúca a neplodná pre sociologickú analýzu nielen preto, že ... jej poznávacie možnosti sú ohraničené výskumom ontogenézy človeka a tých vonkajších prejavov sociálneho, ktoré sa kryštalizuje a fixuje v sociálnych rolách ...“, ale predovšetkým preto, že najhlbšie a najpodstatnejšie aspekty obsahu pojmu socializácia ... zabezpečenie reprodukcie spoločnosti, vstupovanie individuálneho života do rodového, spoločenského života, zostávajú mimo záberu, inými slovami, prechod od ontogenézy k fylogenéze nie je v rámci takéhoto prístupu zabezpečený“ [7 : 63].

Marxisticko-leninská teória socializácie individua musí teda vychádzať z takej definície, ktorá bude chápať socializáciu nielen ako proces, v ktorom si človek osvojuje sociálne vzory, hodnoty a normy vyprodukované spoločnosťou, jej triedami a sociálnymi skupinami, ale ktorá bude súčasne chápať socializáciu ako proces vzniku človeka, jeho formovania a rozvoja. Takáto definícia socializácie zvýrazňuje *sociologický aspekt* skúmania osobnosti, ktorý spočíva — na rozdiel od psychologického (ontogenéza osobnosti) — vo fylogenéze osobnosti, čím sa upriamuje pozornosť sociologickej analýzy nevyhnutne na dosiaľ zanedbávanú problematiku skúmania historického procesu formovania a rozvoja osobnosti v rozličných sociálnych systémoch.

Je teda dosť dôvodov, aby sme doteraz uplatňovaný prístup k skúmaniu socializácie mládeže ako špecifickej sociálnovekovej skupiny pokladali za prekonaný, nedostačujúci a neplodný. Jedným z našich poznatkov je, že podstatným znakom výstavby marxisticko-leninskej koncepcie socializácie a socializácie mládeže sa stáva cieľavedomé prekonanie sociálno-psychologického prístupu nie v zmysle jeho negácie alebo nahradenia, ale zahrnutia ako časti v celku do sociologickej koncepcie socializácie.

Súčasne sa konštatovalo, že základným nedostatkom doteraz rozvíjanej teórie socializácie mládeže v konkrétnom sociolo-

gickom výskume je neprípustné ochudobnenie teoreticko-metodologických východísk o fylogenézu osobnosti, v ktorej spočíva skutočný sociologický aspekt socializácie.

Sociálno-psychologická koncepcia socializácie individua poskytla empirickému výskumu dôležité teoretické zázemie v teórii sociálnych rol a štatistickú metódu, pomocou ktorej sa kryštalizujú a fixujú však iba vonkajšie prejavy sociálneho. Tak aj typickým sprievodným znakom uplatňovania teórie sociálnych rol v sociologickom výskume mládeže bola tendencia vyčleňovať jednotlivé sociálne roly človeka a podrobovať ich síce dôkladnej, ale predsa len takej analýze, ktorá izoluje niektoré sféry činnosti osobnosti z ich celku. Osobitnú pozornosť si zaslúži prejavujúca sa dominancia pracovno-profesionálnej roly osobnosti a jej zodpovedajúca teória profesionálnej socializácie mládeže.

I keď sa zdôrazňuje, že profesionálna socializácia (proces, v ktorom jednotlivec získava a osvojuje si tie hodnoty, normy a vzory správania, ktoré vyplývajú z objektívnych požiadaviek na výkon profesionálnej roly) nemôže a ani nevyčerpáva všetky aspekty socializácie, všeobecne sa považuje začlenenie do sveta práce za podstatnú zložku socializácie individua. Aj T. Končanin zdôrazňuje skutočnosť, že mládež, ktorá vstupuje do života, musí sa osvedčiť nielen v profesionálnej činnosti, a ona ani nemôže vyčerpať všetky stránky zložitého a mnohostranného procesu socializácie, ale problém profesionálneho určenia je ústredný a spôsob jeho vyriešenia v mnohom určuje riešenie mravných, kultúrnych, existenčných problémov mládeže“ [4 : 69].

V súvislosti s tendenciou analyticky vyčleniť profesionálnu činnosť zo všetkých sfér činnosti mladého človeka pomocou teórie sociálnych rol sa súčasne objavuje aj tendencia chápať profesionálnu zrelosť ako významný indikátor celkovej socializovanosti jednotlivca v spoločnosti. Vychádza sa tu zo skutočnosti, že požiadavky profesionálnej roly sa nevyčerpávajú iba funkčnými aspektmi, ktoré vyplývajú z charakteru pracovného, kvalifikačného a funkčného zaradenia (čo je podmienené tiež stupňom technického rozvoja hospo-

dárskeho odvetvia a konkrétnej hospodárskej jednotky — organizácie, podniku). Medzi požiadavky profesionálnej roly sa nevyhnutne zaraďujú aj určité sociálno-kultúrne vzory, hodnoty, normy, ktoré dominujú v kultúre profesie, pracovnej skupiny — kolektívu, hospodárskej jednotky, ale predovšetkým spoločenskej triedy.

Napriek tomuto prepojeniu neumožňuje koncepcia sociálnych rol a profesionálnej socializácie prekročiť tradičné chápanie sociálnej zrelosti individua ako dosiahnutie schopnosti ustavične sa adaptovať na požiadavky sociálnej skupiny (rodina, pracovná skupina, rovesnícka skupina a podobne) s bezprostrednými sociálnymi kontaktmi.

E. M. Tjaževnikov, vychádzajúc z leninského odkazu, v tejto súvislosti konštatuje, že sociálnu určenosť mládeže charakterizuje jej príslušnosť k triede, jej účasť na každodennom živote a boji tejto triedy a súčasne ju charakterizuje jej svetonázor, jej sociálna orientácia, psychický profil. Účasť mládeže na každodennom živote a boji svojej triedy sa nevyčerpáva iba profesionálnou činnosťou, ale praktickými činnosťami vo všetkých sférach činnosti, v ktorých sa odohráva sebaapremena triedy a premena celej spoločnosti, sféru politickej činnosti nevynímajúc [18].

Z toho dôvodu je dôležité odpovedať na vcelku oprávnenú otázku, akú analogicky operacionalizačnú teóriu a metódu môže sociológia mládeže poskytnúť sociologická koncepcia socializácie, ktorá by umožnila postihnúť podstatnejšie prejavy sociálneho. Sme toho názoru, že takouto teóriou je teória sociálnej typológie osobnosti a metódou typologická metóda.

I keď v našej štúdií nemôžeme ešte pristúpiť k podrobnejšiemu rozpracovaniu týchto otázok v oblasti sociologického výskumu mládeže, pokúsime sa aspoň o základnú charakteristiku problému sociálnej typológie osobnosti.

V marxisticko-leninskej koncepcii osobnosti sa problém typizácie osobnosti rozpracúva najmä v súvislosti s tézou o všestranne a harmonicky rozvitej osobnosti ako najvyššom sociálno-historickom type osobnosti. Jej základným metodologickým východiskom je princíp, že „... medzi dialekticko-materialistickým prístupom k pod-

state človeka a sociálnou typológiou (typizáciou) osobnosti v marxizme-leninizme existuje pevné a organické spojenie, sú to dva aspekty v monistickej koncepcii osobnosti“ [5 : 3]. To umožňuje chápať sociálno-typologickú analýzu osobnosti ako takú formu poznávania, ktorá umožňuje získať konkrétne a hlboké objasnenie otázky vzťahu osobnosti a spoločnosti. M. J. Kornejev zdýrazňuje skutočnosť, že osobnosť zo sociologického hľadiska nevystupuje jednoducho ako jednotlivý človek, ale ako sociálny typ, v ktorom sa svojrázne prejavuje spoločenská podstata človeka, ktorá sama je odrazom typických, charakteristických čŕt určitej epochy, spoločnosti, triedy a iných sociálno-historických spoločenstiev.

Niet teda sporu o tom, že všeobecnosociologická koncepcia sociálnej typológie osobnosti je tu dôsledne inšpirovaná historickým materializmom, ktorý tak poskytuje taký základný princíp prístupu k výskumu osobnosti, ktorý umožňuje, pri ďalšom rozpracovaní sociálnej typológie osobnosti, objasňovať aj cesty a prostriedky formovania takých sociálno-typických vlastností osobnosti mladého človeka, ktoré by na jednej strane zodpovedali objektívnym požiadavkám socialistickej a komunistickej výstavby a na strane druhej maximálnemu prejavu ľudskej individuality [5 : 51].

I keď aj v našej literatúre z oblasti sociológie mládeže nachádzame myšlienky, ktoré zdýrazňovali špecifikum sociologického prístupu oproti psychologickému práve tým, že sociológia sa nezaobrá individuum ako takým, ale ako typickým predstaviteľom určitej skupiny, vrstvy, triedy a spoločnosti, a prvé kroky sa urobili aj v oblasti rozpracovania typologickej metódy pre potreby sociologického výskumu mládeže, zostáva táto úloha ešte stále iba pred nami.

Od rozpracovania týchto úloh, od postupného uplatňovania tejto metódy v sociologickom výskume mládeže očakávame preklenutie obmedzenosti kvantifikačných postupov, plochého empirizmu. Typologická metóda a teória sociálnej typológie osobnosti si vyžaduje vyšší a náročnejší vklad teoretického myslenia, čo objektívne vplýva a iste sa aj priaznivo prejaví na raste teoreticko-metodologickej úrovne sociologického výskumu mládeže.

II. Socializácia a komunistická výchova mládeže

V súvislosti s kritikou sociológie mládeže a jej niekoryých koncepcií a pojmov ukazuje sa predovšetkým potreba dôkladne analyzovať teóriu socializácie mládeže a vymedziť jej vzťah k pojmu „komunistická výchova mládeže“. Predovšetkým treba zdôrazniť, že prihlásenie sa sociológie k pojmu komunistická výchova mládeže nemôže mať a nemá konjunkturalistický charakter, ale ide o neoddeliteľnú súčasť jej ideovo-teoretického východiska pri formulácii základného cieľa sociológie mládeže. Základný cieľ sociologického výskumu mládeže spočíva vo vedeckej analýze procesu formovania všestranne a harmonicky rozvitého mladého človeka, úzko a pevne spätého so socialistickou spoločnosťou. Tento náročný proces, ktorý v sociológii zahŕňame pod pojem socializácie, nie je mysliteľný bez komunistickej výchovy ako uvedomelého a zámerného vplyvu staršej generácie na mládež s cieľom formovať v mládeži také vlastnosti, ktoré zodpovedajú požiadavkám socialistickej a komunistickej spoločnosti. I keď mládež formuje celá stavba spoločenského života, má z hľadiska formovania odborne vyspelých, ideovo a politicky vyhranených osobností mladých ľudí, veľký a nezastupiteľný význam cieľavedomá výchovná činnosť. Pojem „komunistická výchova mládeže“ jednoznačne vyjadruje základnú skutočnosť, že je to spoločnosť, v našom prípade socialistická a komunistická, ktorá vystupuje ako subjekt a ktorá predkladá mládeži i svoje požiadavky a nároky. Socialistická spoločnosť tak predstavuje pre mládež prirodzený a zákonitý produkt dejinného vývinu, ktorého prednosti spoznáva a osvojuje si ich ako svoje vlastné ideály v priebehu svojho života, praktickej každodennej činnosti. Tieto ideály, získané v každodennom živote socialistickej spoločnosti, treba však upevňovať a posilňovať cieľavedomou ideovou a politickou výchovou, ktorá objasňuje mladým ľuďom ich spoluúčasť na živote triedy, ku ktorej patria, oboznamuje ich s postavením a úlohami tejto triedy v socialistickej spoločnosti a s vedúcou úlohou robotníckej triedy a jej avantgardy KŠČ. Pojem komunistická výchova mládeže zvýrazňuje záujem socialistickej spoločnosti

na formovania socialistického triedneho uvedomenia a presvedčenia mladej generácie. Ako jeden zo základných pojmov vedeckého komunizmu a marxistickej pedagogiky je tradičným pojmom marxizmu-leninizmu a stojí v antagonistickej protiklade k pojmu „politická socializácia“, ktorý je v súčasnosti zaužívaný v buržoáznej sociológii ako základný pojem univerzálnej koncepcie formovania a ovládania občanov kapitalistickej spoločnosti v oblasti politiky. Ani táto okolnosť nie je zanedbateľným dôvodom, ktorý predurčuje pojem „komunistická výchova mládeže“, aby sa stal organickou súčasťou v súčasnosti rozvíjanej koncepcie sociologického výskumu mládeže.

V konfrontácii s našim stanoviskom zdanlivo rušivo pôsobia súčasné diskusie o vymedzení rozsahu kategórií „socializácia“, „výchova“ a „formovanie osobnosti“ v najnovšej sovietskej sociologickej a pedagogickej literatúre. Jedným z typických výkladov vzťahu kategórie „socializácia“ a „výchova“ prináša príspevok O. I. Ivanova *Problém sociálnej reprodukcie človeka a teória socializácie* [2].

Autor konštatuje, že v pedagogickej literatúre sa výchova bežne vymedzuje ako cieľavedomé pôsobenie na formujúcu sa osobnosť, pričom sa toto pôsobenie môže chápať v tzv. širšom zmysle (celý súhrn pôsobení včítane školy, rodiny, detskej a mládežníckej organizácie, masovokomunikačných prostriedkov, vzdelávania a výchovy, celkového spoločenského života, vládnúcich spoločenských ideí, kultúry, umenia), alebo v tzv. užšom zmysle (formovanie svetonázoru, mravného profilu, rozvoj estetického vkusu, fyzický rozvoj). Niektorí sovietski pedagógovia považujú takéto vymedzenie pojmu výchova [3, 12] za teoreticky i prakticky nesprávne. Jednou z výhrad sa tu uvádza zámena a identifikácia pojmu „výchova“ s pojmom „sociálne formovanie osobnosti“. Pojem formovanie osobnosti sa užíva práve preto, aby postihol celý súhrn faktorov, ktoré vplývajú na vznik a rozvoj osobnosti.

Kategória „socializácia“ má podľa O. I. Ivanova však navyše tú prednosť, že ňou možno postihnúť nielen proces sociálneho formovania a rozvoja osobnosti, vzniku individua ako subjektu práce, poznávania,

medziľudských kontaktov, ale postihuje práve tak aj proces prípravy nových generácií, ktoré preberajú a ďalej rozvíjajú kultúrne a sociálne vzťahy danej spoločnosti. Autor osobitne zdôrazňuje, že socializácia sa v základe uskutočňuje v procese vyučovania a výchovy, avšak zahrňuje v sebe celý súhrn uvedomelých a neuvedomelých, plánovaných a neplánovaných pôsobení a procesov. To umožňuje lepšie objasňovať, na rozdiel od výchovy, ktorá fixuje pozitívne momenty cieľavedomého pôsobenia, aj nepriaznivé a neželateľné výsledky v aktuálnom správaní a vedomí mladého človeka.

Pri analytickom rozčlenení procesu socializácie na tzv. zjavnú a tzv. skrytú (latentnú) prichádza O. I. Ivanov k záveru, „že výchova sa má k socializácii ako časť k celku, že je elementom, aspektom zložitého systému socializácie a teda problematika, ktorá sa rozpracúva v teórii výchovy zďaleka nepokrýva teóriu socializácie, ale naopak začleňuje sa do nej ako organická súčasť“ [2 : 22]. Pri takomto vymedzení nemožno však pripustiť, akoby sa teória výchovy asimilovala teóriou socializácie, avšak je nesporné, že teória výchovy pri svojej výstavbe vychádza z teórie socializácie ako z všeobecnejšej teórie. „Všeobecná teória socializácie takto vystupuje ako metodologická a teoretická základňa pri rozpracovávaní jednotlivých aspektov socializačného procesu v odvetvových sociológiách a iných vedách“ [2 : 25].

Práve na tomto mieste a v tejto súvislosti je potrebné pripomenúť skutočnosť, že v našej literatúre nie je ešte vymedzený vzťah medzi sociologickým prístupom a prístupmi ostatných disciplín (psychológia, pedagogika) k vedeckému skúmaniu mládeže. Domnievame sa, že čiastočne je tomu tak aj preto, že teoretické riešenie tejto problematiky, najmä pri jej povrchnom spracovaní, sa dáva do súvislosti s praktickými otázkami riadenia a organizácie vedeckého výskumu mládeže.

V nedávnej minulosti najmä problémy vzťahu sociológie a ostatných spoločenských vied sa často redukovali na otázku podriadenosti, respektíve určenie pomocnej funkcie. V týchto úvahách dochádza aj v súčasnosti k nepresnostiam, ktoré často vedú k nedorozumeniam, a to najmä z toho

dôvodu, že sa stotožňuje funkcia všeobecnej sociologickej teórie, ktorá sa v minulosti odtrhala od princípov historického materializmu, s funkciou odvetvových sociológií. Takéto mechanické prenášanie funkcií nie je opodstatnené a to plne platí aj pre vzťah pedagogiky a sociológie mládeže a výchovy.

Môžeme toto stanovisko ilustrovať na príklade sociologických výskumov školskej mládeže, ktoré sa zameriavajú na problematiku profesionálnej orientácie. Ak interpretujeme získané výsledky sociologického výskumu v rámci teórie školského rozvoja, niet pochýb o tom, že sociologické poznatky tu plnia určitú úlohu z hľadiska pedagogickej teórie, ktorá zjednocuje všetky poznatky spoločenských vied, ekonomiky vzdelania, pedagogickej a sociálnej psychológie, sociálnej hygieny a podobne. Ak však budeme tie isté výsledky sociologického výskumu interpretovať v rámci teórie sociálno-triednej štruktúry, musíme nevyhnutne pri jej výstavbe zohľadniť celú teóriu školského rozvoja, nakoľko v súčasnej socialistickej spoločnosti predstavuje škola významný nástroj zbližovania základných sociálnych tried našej spoločnosti.

Ak teda chápeme jednotlivé prístupy k mládeži v ich dialektickom vzťahu, môžeme plne súhlasiť s dôležitým princípom, ktorý formuloval J. Sýkora v súvislosti s určitou „módnu“ vlnou sociologických výskumov mládeže, že totiž pri riešení otázky mládeže v socialistickej spoločnosti nestačí iba vedieť, *aká* je naša súčasná mládež, ale rozhodujúce je vedieť *k čomu* a *ako ju vychovávať*. Preto je plne opodstatnené, ako to zdôrazňuje J. Sýkora [17], že pri riešení tejto otázky treba vždy akceptovať aj psychologický a sociologický aspekt, no základné hľadisko musí byť pedagogické.

O. I. Ivanov a mnohí ďalší autori pri vymedzovaní rozsahu kategórie „socializácia“ a „výchova“ jednostranne zdôrazňujú hľadisko komplexnej analýzy utvárania človeka v socialistickej spoločnosti a odtrhávajú poznávanie týchto zložitých procesov od jeho cieľovej funkcie — výchovy. Môžeme súhlasiť s názorom O. I. Ivanova, že teória socializácie môže piniť funkciu teoretického východiska pre pedagogickú teóriu,

teóriu výchovy preto, že sa buduje na základe univerzálnych princípov marxistickej dialektiky, marxisticko-leninskej koncepcie človeka a spoločnosti, že umožňuje, ako časť všeobecnej sociologickej teórie, skúmať všeobecné zákonitosti procesu socializácie v kvalitatívne rozdielnych spoločenských systémoch, že umožňuje skúmať štruktúru, faktory, mechanizmy a etapy tohto procesu. Môžeme s autorom súhlasiť tiež v tom zmysle, že teória socializácie sa vďaka tomu môže aplikovať ako v oblasti všeobecnoteoretickej, tak aj v oblasti empirickej analýzy, môže pomôcť konkretizovať problémy rozvoja ako veľkých, tak aj malých sociálnych systémov. Je tiež jej nespornou prednosťou, že ju môžeme chápať ako mechanizmus odovzdávania, prenosu sociálnej skúsenosti, ako mechanizmus zabezpečovania kontinuity kultúry, sociálnych vzťahov, ako prostriedok integrácie kultúry a špecifický moment rozvoja spoločenských vzťahov.

Avšak súčasne musíme zvýrazniť, že všetko úsilie komplexného vedeckého poznávania podporuje objektívnu tendenciu spoločenského rozvoja postupne zvládnuť živelné spoločenské procesy formovania osobnosti, že zmyslom vedy je otvárať tejto tendencii perspektívy. Táto objektívna tendencia nie je teda nič iné ako rastúca účinnosť cieľavedomého pôsobenia spoločnosti na osobnosť, alebo ešte lepšie povedané, cieľavedomého výchovného procesu.

Skúsenosti z doterajšieho rozvoja sociologickeho výskumu mládeže v Československu ukazujú, že jednou z najväčších príčin nízkej efektivity získaných poznatkov o tom, aká je dnešná mládež, je práve nedostatočná pedagogizácia socializačných procesov mládeže. Sústavne sa naráža na ťažkosti, ako didakticky rozpracovať množstvo mládežníckych hnutí, rozmanitých činností mladých ľudí, aby v sebe v maximálnej miere obsahovali, zahrňovali jasné výchovné ciele, adekvátne výchovné prostriedky.

Osobitnú pozornosť si z tohto hľadiska zaslúži podniková pedagogika a pedagogika mládežníckeho hnutia. I keď v rámci postupujúcej diferenciácie pedagogických vied na školskú pedagogiku, pedagogiku predškolskej výchovy, pedagogiku dospelých, špeciálnu pedagogiku, a podobne sa

rozvíja aj sociálna pedagogika, ktorá sa sústreďuje na problematiku výchovno-vzdelávacieho pôsobenia rodiny, masovo-komunikačných prostriedkov a SZM a jej PO [6 : 542], je nesporné, že tento proces naráža na značné ťažkosti. Nejde však iba o otázky materiálne-organizačného charakteru, ale tiež o otázky teoretického významu, ktoré sa dotýkajú kľúčovej otázky predmetu marxisticko-leninskej pedagogiky.

Z hľadiska teoretických východísk marxisticko-leninského chápania teórie socializácie, ako aj z konkrétnych poznatkov aplikácie výsledkov sociologickeho výskumu mládeže v spoločenskej praxi, sa môžeme prikloniť k tomu prúdu v marxistickej pedagogike, ktorý zdôrazňuje [16 : 720], že pedagogika by mala zrejme skúmať výchovné pôsobenie jednotlivých činností a prostredí len vtedy a potiaľ, pokiaľ oba druhy tohto pôsobenia budú zámerne a uvedomele využívané vo funkcii výchovných prostriedkov, t. j. predovšetkým k uskutočňovaniu výchovných cieľov.

Literatúra

- [1] Andrejenkova, N. V.: *Problema socializacii i lichnosti*. Socialnyje issledovanija 1970, č. 3.
- [2] Ivanov, O. I.: *Problema socialnoj reprodukcii čeloveka i teorija socializacii*. Sociologičeskije problemy semji i molodoži. Leningrad 1972, 102 s.
- [3] Kaspin, V. A.: *O metodach vospitaniya i ich klassifikacija*. Sovetskaja pedagogika 1970, č. 2.
- [4] Končanin, T.: *K voprosu o socialnoj adaptacii molodoži*. Kommunističeskoje vospitaniye studēncstva. Tartu 1971.
- [5] Kornějev, M. J.: *Problemy socialnoj tipologii lichnosti*. Leningrad 1971, 152 s.
- [6] Kujal, B. a kol.: *Ideologické problémy rozvoje československé marxistické pedagogiky*. Pedagogika 1973, č. 5.
- [7] Lebeděv, P. N.: *Socializacija individa kak funkcija obščestva*. Čelovek i obščestvo IX. Leningrad 1971.
- [8] Macháček, L.: *K funkcii školy v akulturačnom procese*. Sociologia 1970, č. 4.
- [9] Marx, K.: *Tězy o Feuerbachovi*. In: F. Engels, Ludvíg Feuerbach. Bratislava, Pravda 1949, 70 s.
- [10] Marx, K. — Engels, F.: *Spisy*, zv. 3, Praha 1958.
- [11] Merton, R. K.: *Socialisation: A Terminological Note*. The Student-Physician, Harvard UP, 1957.
- [12] Ogorodnikov, I. T.: *Aktualnyje problemy*

teorii vospitanija. Sovětskaja pedagogika 1969, č. 7.

- [13] Sabirov, Ch. F.: *Čelověk kak sociologičeskaja problema*. Kazaň 1972, 414 s.
- [14] Sirácky, A.: *K teoretickým otázkám analýzy socialistické společnosti*. Sociológia 1969, č. 4.
- [15] Sirácky, A.: *K problematike identifikácie občana so sociálnym systémom socializmu*. Dynamika sociálnej štruktúry v ČSSR. Bratislava 1968.
- [16] Skalka, J.: *Předmět marxistické pedagogiky*. Pedagogika 1973, č. 6.
- [17] Sýkora, J.: *Základné ciele komunistickej výchovy mládeže z hľadiska práce SZM*. Sociológia 1972, č. 5.
- [18] Tjaželnikov, E. M.: *Lenin a mládež. Sovetská mládež z hľadiska sociológie*. Bratislava, Smena 1971.

Резюме

Махачек Л.: Актуальные вопросы марксистско-ленинской теории молодежи

В Чехословакии в недавнее время подтвердился факт, что недостаточно разработанная теоретико-методологическая концепция социологического исследования молодежи действительно может проявить себя в эмпиризме и бессодержательных спекуляциях и что обе эти крайности имеют неблагоприятные общественно-политические последствия. Социология молодежи как дисциплина, стремящаяся от своего возникновения к комплексному подходу к проблематике молодежи, черпающая свои знания для развития теории из области социальной психологии и одновременно воздействующая на развитие педагогического исследования, дает своим анализом возможность углубить общий анализ деструкции общественных наук в духе объяснения разных отношений последовательности между ними. Все интенсивнее включение социологии молодежи в ЧССР в интернациональное сотрудничество с отделениями социологического исследования молодежи в социалистических странах требует обстоятельного анализа нашего опыта отношения теории и практики социологического исследования и может представлять незаменимый вклад в построение марксистско-ленинскую теорию молодежи.

Автор полагает, что с точки зрения успешного развития социологического исследования молодежи важна систематическая разработка по крайней мере двух проблем всеобщей марксистско-ленинской социологии: теории социальной структуры (место и роль молодежи в социальной структуре социалистического общества) и теории социализации (социологическая концепция социализации индивидуума и социализация молодежи).

В первой части своей статьи автор сопоставляет социально-психологическую и социологическую концепции социализации, объясняет необходимость преодоления социально-психологической ориентации (онтогенез личности)

социологии молодежи, намечает перспективу инновации методологических приемов в социологическом исследовании молодежи при помощи социологической концепции социализации (филогенез личности), отрывом ее от теории социальных ролей и статистического метода и примыканием к теории социальных типов личности и типологического метода.

Во второй части автор дает точное определение отношению социализации и воспитания, поскольку этот вопрос в последнее время решается скорее так, что подчеркивается точка зрения комплексного анализа формирования человека и отрывается аспект познания сложных процессов от их целевой функции. Теория социализации, последовательно исходя из универсальных принципов марксистской диалектики, человека и общества, может выполнять функцию теоретического оправдания пункта для педагогической теории. Одновременно, однако, надо подчеркнуть, что комплексное познание развития молодежи содействует объективной тенденции общественного развития постепенно овладеть стихийными общественными процессами формирования личности и что смыслом науки, познания, является открывать этой тенденции перспективы.

Опыт до сих пор развивающегося социологического исследования молодежи и использования его итогов в общественной практике в Чехословакии показывает, что одной из самых важных причин низкой эффективности полученных сведений с точки зрения общественной практики в вопросе «какова наша молодежь» является недостаточная «педагогизация» социализационных процессов молодежи. Недостаточное сотрудничество социологов и педагогов создает затруднения при дидактической разработке различных видов деятельности молодых людей в такой форме, чтобы они содержали в себе единство цели и средств воспитания.

Summary

Macháček L.: Actual Problems of Marxist-Leninist Theory of Youth

In Czechoslovakia, the fact has recently been confirmed that an insufficiently elaborated theoretical and methodological conception of sociological youth research may actually manifest itself in empiricism and ineffectual speculations, and that the socio-political impact of both these extremes is most unfavourable. The sociology of youth as a discipline aiming, since its origin, at a complex approach to the problems of youth, drawing a great part of its knowledge contributing to the development of theory from social psychology, and, simultaneously, influencing the development of pedagogic research enables us by its analysis to make a more profound general analysis of the destruction of social sciences in the sense of elucidating various affiliation relations among them. The ever-increasing involvement of Czechoslovak sociology of youth in inter-

national cooperation with workplaces concerned with sociological youth research in socialist countries directly necessitates an exhaustive analysis of our experience as regards the relation between theory and practice of sociological research, and probably represents an irreplaceable contribution to building up the Marxist-Leninist theory of youth.

According to the author's opinion, the systematic elaboration of at least two problems of general Marxist-Leninist sociology is relevant for the successful development of sociological youth research: the theory of social structure (position and role of youth in the social structure of socialist society) and the theory of socialization (the sociological conception of the socialization of the individual and that of the socialization of youth).

In the first part of his paper, the author confronts the social-psychological and the sociological conception of socialization, throws light upon the necessity to overcome the social-psychological orientation of youth sociology (ontogenesis of the personality), and indicates the perspective of the innovation of methodological procedures in sociological youth research by the sociological conception of socialization (phylogenesis of the personality), by its separation from the theory of social roles and the statistical method, and by the acceptance of the theory of social personality types and of the typological method.

In the second part, the relation between so-

cialization and education is delimited — this question has recently been solved rather by accentuating the viewpoint of a complex analysis of man's formation and by separating the aspect of identifying complex processes from their goal function. The theory of socialization, if consequentially based on the universal principles of Marxist dialectics, man and society, is capable of fulfilling the function of the theoretical starting-point of pedagogical theory. Simultaneously, however, it should be emphasized that the complex scientific cognition of the development of youth promotes the objective tendency of social development gradually to master the elemental social processes involved in personality formation, and that it is the purport of science, of knowledge to open up perspectives for this tendency.

The experience ensuing from the development of sociological youth research and the application of its results in Czechoslovak social practice have revealed that, from the viewpoint of social practice, it is the insufficient "pedagogization" of socialization processes in youth that represents one of the most important causes of the low effectiveness of the obtained information about "what our youth is like". The insufficient cooperation of sociologists and pedagogues results in difficulties accompanying the didactic elaboration of the young people's various activities with the aim of unifying educational goals and means.

Zbližovanie tried a vrstiev, stieranie rozdielov medzi mestom a dedinou, medzi prácou fyzickou a duševnou, sú základnými rysmi súčasnej a najbližšej etapy budovania socialistickej spoločnosti, ako sa zatkotvuje aj v dokumentoch XIV. zjazdu KSC.

Prostriedkom k dosiahnutiu týchto spoločenských cieľov sú proporciálny a plánovitý rozvoj materiálno-technickej základne všetkých odvetví národného hospodárstva, zmeny v povahe práce, zlepšovanie pracovného prostredia a vôbec pracovných podmienok, rozvoj podmienok pre vzdelávanie a zvyšovanie kvalifikácie, kultivácia oblastí duchovných potrieb pracujúcich.

Pôsobenie materiálnych faktorov na vytváranie a rozvoj socialistickeho spoločenského vedomia spolu s činiteľmi ideologicko-výchovného pôsobenia nadobúda osobitný význam a dôležitosť u mladého pokolenia, formujúceho svoj svetonázorový profil, súbor životných hodnôt a postojov pri vstupe do sústavy sociálnych vzťahov socialistickej spoločnosti. Je proto logické, že júlové plénum Ústredného výboru KSČ r. 1973 zdôraznilo ako trvalú úlohu nielen spoločenských organizácií (SZM, ROH), ale aj hospodárskych riadiacich orgánov zvyšovanie podielu mládeže na riadení závodov, zvyšovanie jej účasti na technickom a technologickom rozvoji, na zavádzaní progresívnych pracovných a výrobných metód a postupov. Predpokladom účinnej účasti mladých na riadení hospodárstva a štátu i ostatných foriem spoločenskej aktivity je rast ich odborného a politického vzdelania a dostatok priestoru pre samostatné a iniciatívne konanie mládeže v konkrétnych výrobo-hospodárskych organizáciach.

Mládež v poľnohospodárstve ako kategória

Súčasná tvár nášho poľnohospodárstva je výsledkom vývojovej etapy, ktorá sa začala práve pred 25 rokmi IX. zjazdom Komunistickej strany Československa a jej historickým rozhodnutím o prestavbe rozdrobenej roľníckej malovýroby v socialistickú poľnohospodársku veľkovýrobu. Kolektivizácia položila základy nevídanému rozmachu výrobných síl v poľnohospodárstve, čoho dôkazom je jeho rastúca produktivita, výkonnosť a efektívnosť. Družstevná forma hospodárenia ako cesta premeny súkromovlastníckych výrobných pomerov, najpriateľnejšia pre prechod masy roľníctva k socialistickým výrobným vzťahom, sa osvedčila aj u nás. Vznik novej triedy družstevného roľníctva, ktorej ekonomickým základom je socialistické družstevné vlastníctvo a ktorá je svojimi cieľmi a záujmami úzko spätá s robotníckou triedou, dotvoril súčasný obraz sociálno-triednej štruktúry našej socialistickej spoločnosti.

Socialistická organizácia výrobných síl v poľnohospodárstve umožnila postupne prekročiť stupeň kooperovanej malovýroby a v súlade so stále intenzívnejšou aplikáciou výsledkov vedecko-technického rozvoja budovať skutočnú veľkovýrobu s mnohými prvkami priemyselného charakteru výroby.

Niektoré odvetvia poľnohospodárskej prvovýroby (najmä výroba hydinového a bravčového mäsa, vajec) začínajú dosahovať vo vybavení základnými fondami, v produktivite práce a výrobnej organizácii parametre zrovnateľné s najvyspelejšími výrobnými odvetviami a odbormi priemyslu. Spojenie výrobných faktorov, ktoré vstupujú do poľnohospodárskeho výrobného procesu, sa postupne premenuje na súhrn výrobných faktorov, ktoré vstupujú do priemyselného výrobného procesu.

* Stat je rozšírenou verziou článku uverejneného v časopise *Sociológia*, 1974, č. 2.

ného cyklu ako produkty vyspelého priemyslu, s automatizmom biologických produkčných procesov, ktoré ležia v podstate poľnohospodárskej výroby, možno v krátkom čase naplní reálnymi faktami geniálnu Marxovu prognózu o vyššej produktivite poľnohospodárstva [8 : 112].

Postavenie a miesto poľnohospodárskej mládeže v spoločnosti (alebo mládeže, pracujúcej v poľnohospodárstve) je na jednej strane určené povahou a podmienkami práce v poľnohospodárstve a na druhej strane sociálno-triednou príslušnosťou k jednej zo základných spojeneckých tried našej spoločnosti. Preto nemôžeme vymedziť poľnohospodársku mládež ako vnútorne homogénnu sociálno-vekovú skupinu, ako napr. mládež robotnícku, ktorá je jednoznačne určená príslušnosťou k triede i spätosťou s oblasťou spoločenskej práce; historicky je robotnícka trieda spojená so strojovým veľkopriemyslom.

Poľnohospodárska mládež je teda vnútorne diferencovanou vekovou skupinou, ktorej časť (mladí družstevní roľníci) je spätá so socialistickým družstevným vlastníctvom a druhá časť (mladá generácia poľnohospodárskeho robotníctva) so všeľudovým socialistickým vlastníctvom. Postupujúcim prehĺbovaním deľby práce, koncentráciou a špecializáciou výroby, jej ďalším zospoločensťovaním sa budú obe formy spoločenského vlastníctva zblížovať, až vyústi vo forme jednotného komunistického vlastníctva.

Už teraz spájajú obe skupiny poľnohospodárskej mládeže vyrovnávajúce sa technické podmienky práce i spoločné hodnoty a ciele celej spoločnosti a jej jednotné politické vedenie.

Podľa súpisu Federálneho štatistického úradu [14] pracuje v štátnom a verejnom sektore poľnohospodárstva ČSSR 71 517 osôb do 29 rokov a v družstevnom sektore 123 886 osôb. Znamená to, že viac ako tretina mladej generácie poľnohospodárov pracuje v podmienkach všeľudového (štátneho) vlastníctva. (V SSR 17 092 — štátny a verejný sektor, 43 304 — JRD.) Len pre zaujímavosť uvádzame, že na Slovensku pracuje v závodoch jednotlivo hospodáriacich roľníkov ešte 3 175 mladých ľudí do 29 rokov, z toho 2/3 žien.

Na základe pracovno-profesionálneho

znaku, ktorý je obom skupinám spoločný, môžeme potom hovoriť o poľnohospodárskej mládeži ako subkategórii pracujúcej mládeže, vnútorne sociálne a profesionálne členenej, ktorej príslušníci sa zúčastňujú svojou prácou na výrobo-reprodukčnom procese v jednom z národohospodárskych odvetví — poľnohospodárstve.

Je nepochybné, že pre postavenie a konanie každého spoločenského jedinca, nielen príslušníka mladej generácie, je určujúci jeho spôsob účasti na procesoch materiálnej výroby a reprodukcie.

Marxistická teória socializácie pripisuje kľúčový význam pracovnej socializácii v procese celkového začleňovania sa jedinca do systému sociálnych vzťahov globálnej spoločnosti. Cez miesto človeka v sústave spoločenskej deľby práce vstupuje jednotec ako individuum do sféry výrobných vzťahov ako všeobecného materiálneho základu akýchkoľvek spoločenských vzťahov. „I keď je každý človek súčasne členom viacerých sociálnych skupín a nositeľom a vykonávateľom viacerých rol, z hľadiska marxistickej sociálnej teórie v zásade platí, že pracovno-profesionálna rola a pracovná skupina má pre formovanie jeho osobnosti rozhodujúci význam prostredníctvom jeho miesta v spoločenskej deľbe práce, cez jeho triedne a sociálne postavenie“ [5 : 289].

Ak máme chápať poľnohospodársku mládež aj ako subjekt spoločensko-ekonomického rozvoja, ako nositeľa pracovnej a spoločensko-politickej aktivity a spolutvorcu formujúcich životných podmienok, nemôžeme obísť oblasť technického a ekonomického rozvoja poľnohospodárstva. Táto oblasť je rozhodujúca pre sféru problematiky socializácie mladého človeka, ktorý sa so svojimi pracovno-profesionálnymi vzťahmi včleňuje do systému konkrétnej deľby práce prostredníctvom umiestnenia v štruktúre konkrétnych pracovných miest, určenej organizáciou spoločenskej práce v tomto národohospodárskom odvetví. Spojenie oblastí materiálneho faktora rozvoja spoločnosti a oblastí duchovných, kultúrnych hodnôt spoločnosti má pre marxistický prístup k problematike mládeže význam predovšetkým z dvoch hľadísk:

1. Ukazuje nám, že spoločenské správa-

nie sa poľnohospodárskej mládeže je úzko spojené s vývojom vo sfére výroby a výrobných pomerov v odvetví a v celej spoločnosti.

2. Demonštruje mládež nielen ako objekt socializácie, ale predovšetkým ako jej subjekt, prostredníctvom jej postavenia ako subjektu v pracovnom procese, v procese tvorby materiálnych hodnôt ako v základnom socializačnom poli človeka.

Niektoré znaky, charakterizujúce postavenie poľnohospodárskej mládeže

Spomenuli sme už, že mládež v poľnohospodárstve pracuje v podmienkach dvoch typov socialistických výrobných vzťahov určených družstevným a všeludovým vlastníctvom. To určuje aj jej sociálno-triednu príslušnosť. Odhliadnúc od sociálnoekonomickej stránky veci, vzhľadom na technickú, inštrumentálnu stránku organizácie výroby, sa pracovná aktivita poľnohospodárskej mládeže odohráva zhruba v rovnakých typoch socialistických výrobných a hospodárskych organizácií ako ostatnej pracujúcej mládeže. Reštrukturalizácia výrobných síl vytvorila socialistické veľkovýrobné organizácie priemyslového typu aj v poľnohospodárstve, pričom rozdielnosť stupňa rozvoja výrobných síl ešte nedovoľuje hovoriť o všeobecnej vyrovnanosti oboch sfér. Organizačné a riadiace štruktúry poľnohospodárskych podnikov, aj keď nie sú také zložité ako v priemysle, existujú na rovnakých princípoch delby práce a kompetencie. Vedecko-technický pokrok v poľnohospodárstve sa postupne pričiňuje o rozsiahlu profesionalizáciu práce. Zavádzanie nových výrobných technológií vytvára podmienky pre hlbšiu delbu práce a špecializáciu, vytvára nové profesie s kvalifikačnými nárokmi blížiacimi sa ku kvalifikačným potrebám priemyslu.

Poľnohospodárska populácia tvorí menšinu vo všetkých typoch tzv. vidieckych sídlisk. Ekologické podmienky života po práci vytvárajú významnejšie špecifiká poľnohospodárskej mládeže iba do miery zaostávania kultúrnej vybavenosti dediny za mestom. Ináč charakteristické pre náš typ osídlenia krajiny je, že značná časť priemyselných robotníkov a zamestnancov býva tiež na dedine. (Na Slovensku 63,2

percent obyvateľov žije v sídliskách do 5000 obyvateľov [18].)

Jednotný výchovný systém školy a spoločenských organizácií, pôsobenie masovo-komunikačných prostriedkov, prakticky neexistujúce sociálne priehrady a silná mobilita obyvateľstva spôsobujú, že aj poľnohospodárska mládež rovnako ako iné skupiny mládeže si vytvára typ hmotnej a duchovnej kultúry, identický s celospoločenským typom. Aj poľnohospodárska mládež podlieha v podstate mestským kultúrnym a hodnotovým vzorom. Pôsobenie noriem tradičných susedských pospolitostí isto do určitej miery naďalej trvá; ich vplyv však rapídne ustupuje.

Poľnohospodári ako socioprofesionálna skupina sú v súčasnosti úplne otvorenou skupinou. V súbore účastníkov ankety zameranej na otázky odvetvovej a podnikovej stabilizácie mládeže, ktorú uskutočnilo oddelenie sociológie Výskumného ústavu ekonomiky poľnohospodárstva a výživy v Bratislave [13], sa iba v menej ako 50 percentách prípadov realizovala medzigeneračná reprodukcia socioprofesionálneho statusu. Znamená to, že populácia pracujúca na pôde nie je otvorená len jednosmerne, že sa poľnohospodárstvo ako sociálny subsystém otvára a nie je doménou uzavretého roľníctva, ktoré bolo tradične zdrojom sociálnej dynamiky v ostatných spoločenských vrstvách, ale samotné absorbuje elementy iných sociálnych vrstiev, čím sa k nim nevyhnutne približuje. Inými slovami, do poľnohospodárskych podnikov prichádza pracovať veľa mladých ľudí, ktorých rodičia nie sú v poľnohospodárstve profesionálne činní. Spomenuté skúmanie prekvapujúco ukázalo, že sa tento jav netýka iba mladých pracovníkov na technicko-hospodárskych profesionálnych miestach v podnikoch, ale aj kvalifikovaných i nekvalifikovaných pracovníkov robotníckych povolání.

Popri všeobecnej tendencii prechodu mládeže do iných sektorov existuje i opačný pohyb. Hypoteticky možno predpokladať, že mobilita medzi odvetviami sa v budúcnosti ešte zvýši, a to nielen mobilita intergeneračná. Tento pohyb sa bude zosilňovať s postupujúcim rozvojom výrobných síl v poľnohospodárstve, spojeným s procesom koncentrácie a špecializácie vý-

roby. Prvé príklady z praxe integrovaných podnikov na báze kooperácie ukazujú, že koncentrované výrobné prevádzky s modernou priemyselnou technológiou intenzívne priťahujú pracovníkov z nepoľnohospodárskych odvetví, najmä z ľahkého a potravinárskeho priemyslu, ale aj z terciárneho sektoru. Vyššia kultúra práce, lepšie pracovné prostredie a odmeňovanie stavajú najmodernejšie poľnohospodárske výrobné prevádzky na roveň ostatným odvetviám. Súčasne nové integrované výrobné organizácie tým, že strácajú negatívne prestížne znaky, ktorými sú vo vedomí časti našej spoločnosti silne zaťažené klasické podniky poľnohospodárskej prvovýroby (družstvá a štátne majetky), stavajú sa prijateľnými aj pre mnohých ďalších kvalifikovaných pracovníkov.¹

Uvedieme niekoľko špecifických znakov, ktoré predsa len relatívne ozvlášťujú pracovnú problematiku poľnohospodárskej mládeže a vplyvajú aj na jej životný štýl. Zhruba ich možno rozdeliť do dvoch skupín: prvá skupina znakov sa odvodzuje do imanentných a nemenných charakteristík poľnohospodárskej výroby, ktoré vyplývajú z jej biologickej podstaty. Druhú skupinu znakov vzťahujeme na aktuálny stupeň rozvoja výrobných síl, preto platnosť javov s nimi spojených je časovo či vývojovo obmedzená.

Biologická podstata poľnohospodárskej výroby so svojou známou neidentitou pracovného a výrobného procesu a s relatívne dlhými výrobnými cyklami znamená (najmä v rastlinnej výrobe) sezónne výkyvy v potrebe práce, čo súčasne neumožňuje tak úzku pracovnú špecializáciu ako v priemysle. Poľnohospodárske profesie sa musia teda ponímať širšie a tomu adekvátne aj profesionálna príprava musí počítať s väčším registrom vedomostí a pracovných návykov.

Ďalšie faktory prvej skupiny znakov práce v poľnohospodárstve sú napríklad: priestorová rozľahlosť pracoviska, prvky neurčitosti spôsobené pôsobením klimatických faktorov a iné.

Do druhej skupiny znakov práce v poľnohospodárstve zaraďujeme tie, ktoré sa

budú meniť s rozvojom výrobných síl, mierou substitúcie živej práce pracou minulou, rastom produktivity atď. Sem patrí: povaha a podmienky práce (nečistota, prach, zápach, pomerne veľký podiel fyzicky namáhavých prác, pracovné režimy, hlavne v živočíšnej výrobe, sťažujúce využívanie voľného času, a ďalšie).

Pokým ďalší pokrok v oblasti rozvoja materiálnych faktorov výrobných síl, zmeny vo výrobnej technológii a organizácii práce tieto negatívne znaky práce v poľnohospodárstve neodstránia, budú ustavične prekážkou identifikácie mládeže s poľnohospodárskou pracou, keď súčasne v celospoločenskom sociokultúrnom systéme, ktorý plne akceptuje aj poľnohospodársku mládež, jednoducho získavajú na váhe také hodnoty ako voľný čas a vyššie formy jeho využívania, kultúra práce a pracovného prostredia. V tom spočívajú aj známe ťažkosti poľnohospodárstva s reprodukciou pracovných síl.

Mládež a reprodukcia pracovných síl v poľnohospodárstve

Prítomné a budúce úlohy mladej generácie v poľnohospodárstve nám ozrejmuje predovšetkým základné štrukturálne požiadavky materiálno-technického rozvoja na živú zložku výrobných síl. Nové požiadavky na kvalifikačné, profesné, vzdelanostné i spoločensko-politické charakteristiky práce v poľnohospodárstve bude môcť splniť v masovom meradle iba novonastupujúca mládež.

Celkové tendencie vo vývoji pracovných síl v poľnohospodárstve možno charakterizovať ako pokles celkového počtu pracovníkov za súčasného relatívneho zvyšovania podielu prác spojených s používaním strojov a mechanizmov a znižovania podielu pracovníkov pri poľných a ručných prácach. Bude sa zvyšovať počet inžiniersko-technických pracovníkov zamestnaných priamo vo výrobe a ešte rýchlejšie vo sfére služieb. Zvýši sa kvalifikácia i relatívny podiel administratívneho riadiaceho aparátu [10]. Ide predovšetkým o zvýšenie podielu mechanizačných a opravárenských

¹ Na tomto mieste môžeme len upozorniť na závažnú otázku vplyvu, ktorý vykonáva na vnútorný sociálny vývin družstevného roľníctva príchod predstaviteľov kvalifikovaných robotníckych profesií.

spojených najčastejšie s vyspelou výrobnou technikou a nositeľov robotníckeho triedneho vedomia, do poľnohospodárskych podnikov družstevného sektora.

profesií a vznik nových, pre poľnohospodárstvo netradičných povolání (zriaďovač automatických zariadení, elektronik a pod.). Všeobecne sa prejaví potreba stále vzdelanejších ľudí. Základné povolania budú musieť byť široko koncipované a budú musieť zahŕňať škálu vedomostí biologických, technických a iných, pri vysokých požiadavkách na samostatné rozhodovanie a komplexné návyky a zručnosti [4].

Prognóza vývoja pracovných síl v poľnohospodárstve do roku 1990 (priemerný variant) predpokladá kvalifikačnú štruktúru v poľnohospodárstve ČSSR [10 : 30] podľa tab. 1.

Tabuľka 1: Kvalifikačná štruktúra pracovníkov v poľnohospodárstve

Pracovníci (v % celk. počtu)	1970	1990
Vysokoškooláci	1,6	5,5
Stredoškooláci	5,9	17,1
Vyučení robotníci	16,0	49,3

Aby sme získali kvantitatívnu predstavu o rozsahu začleňovania mladých ľudí do poľnohospodárskej výroby v budúcich rokoch, uvádzame počty nástupu mládeže podľa autorov citovanej prognózy [10 : 36]. Za predpokladu, že r. 1990 bude v poľnohospodárstve ČSSR zamestnaných 631 tisíc pracovníkov, vzniká v jednotlivých rokoch potreba nábora (optimálny variant) podľa tab. 2.

Tabuľka 2: Potreba nábora mládeže do poľnohospodárstva

1971—1975	1976—1980	1981—1985	1986—1990
90—120 tis.	75—90 tis.	65—85 tis.	60—80 tis.

Uvedené čísla znamenajú, že iba do výrobnnej sféry poľnohospodárstva bude nastupovať ročne okolo 15—20 tisíc mladých ľudí, pričom podiel mládeže s profesionálnou prípravou by mal tvoriť najmenej 80 %.

Veľké úlohy v prestavbe kvalifikačnej štruktúry vyniknú v porovnaní so súčasným stavom, keď napríklad v družstvách na Slovensku zo 180 654 manuálnych pracovníkov štatisticky evidovaných ako kvalifikovaných (čo znamená vyše dvojročnú prax a zaradenie do vyššej ako 3., resp. 4. triedy kvalifikačného katalógu) je iba 42 418 vyučených v nejakom odbore, čo predstavuje 23,5 % ich celkového počtu.

Najvyšší podiel vyučených pracovníkov je v povolaniach remeselného charakteru (opravár, kováč, murár). Naproti tomu v živočišnej výrobe je iba okolo 2 % pracovníkov vyučených.

Ročne končí učňovský pomer v poľnohospodárskych profesiách v ČSSR okolo 10 tisíc absolventov (r. 1972 ČSSR — 8806), avšak zhruba 20 % ich nenastupuje do poľnohospodárskych podnikov. (Roku 1972 nastúpilo v ČSSR 7951 absolventov, z toho na Slovensku 2680 absolventov.) Ako sa uvádza, únikovosť absolventov učebného odboru „opravár poľnohospodárskych strojov“ bola v priemere rokov 1967, 1968, 1969 okolo 25 % [4 : 44].

Príčiny pomerne nízkeho záujmu mládeže o získavanie základnej profesnej kvalifikácie v poľnohospodárskych učebných odboroch a o neskoršiu stabilizáciu v poľnohospodárskych podnikoch možno hľadať predovšetkým:

1. v oblasti obsahu a charakteru práce, pracovných a životných podmienok, čo súvisí predovšetkým s aktuálnym stupňom rozvoja hmotných faktorov výroby v poľnohospodárstve;

2. v trvajúcom dopyte po nekvalifikovanej alebo málo kvalifikovanej pracovnej sile v iných odvetviach národného hospodárstva;

3. v malej hodnote vyučenia v poľnohospodárskom odbore pre vyučenca, pretože v podstate tú istú prácu s rovnakou odmenou vykonávajú doteraz vyučení ako aj nevyučení pracovníci;

4. v celkovej nízkej spoločenskej prestíži práce vykonávanej v poľnohospodárstve.

Hoci možno predpokladať, že v budúcnosti bude v oveľa väčšej miere ako doteraz pokračovať a silnieť migrácia istých kategórií kvalifikovaných pracovníkov z nepoľnohospodárskych odvetví do poľnohospodárstva [11], [17], predsa základným

zdrojom reprodukcie pracovných síl zostane získavanie a stabilizácia mládeže v odvetví. Z tohoto hľadiska má význam postaviť si otázku, ktoré činitele (v najvšeobecnejšom zmysle) vedú k sťaženej identifikácii mládeže s poľnohospodárstvom, resp. ktoré ju podporujú.

Komunistická strana Československa spolu so štátnymi orgánmi venujú poľnohospodárskej mládeži mimoriadnu pozornosť motivovanú starostlivosťou o zabezpečenie nutnej reprodukcie pracovných síl v odvetví. Mimoriadne naliehavou sa javí potreba zlepšiť štruktúru pracovných síl v poľnohospodárstve najmä v súčasnom období, keď odvetvia stojí na prahu intenzívneho rozvoja koncentrácie a špecializácie výroby, spojenej s aplikáciou náročných technologických postupov a zariadení. Pri tom sa problém zabezpečenia reprodukcie pracovných síl presúva z oblasti získavania mládeže do oblasti jej stabilizácie v poľnohospodárskom podniku po vyučení alebo vychodení školy.²

Diferencovaný záujem mládeže o poľnohospodársku profesie a ich vykonávanie v poľnohospodárskych podnikoch je zložitý spoločenský jav, ktorého vysvetlenie možno hľadať len v komplexe príčin a faktorov. Vonkoncom ich nemožno zúžiť len na otázky odmeňovania, pracovného a životného prostredia, na nedostatky vo výchovnej práci a podobne, absolutizujúc pôsobenie jednej, či druhej z uvedených príčin.

Dôvody sú samozrejme hlbšie a súvisia aj s mnohými miestne a regionálne podmienenými javmi.

Všeobecne možno povedať, že trvalý pokles počtu pracujúcich v poľnohospodárstve, s čím prirodzene súvisí aj znížený podiel mladých ľudí nastupujúcich do odvetvia, je celosvetový a objektívne progresívny jav, pretože je vyvolaný neustálym rozvojom výrobných síl, vedeckotechnickým a spoločenským pokrokom. Problémom sa stáva iba vtedy, ak príslušné zmeny v materiálno-technickej základni predbiehajú tempo substitúcie živej práce prácou minulou, teda predpoklady pre zvyšovanie produktivity ľudskej práce. Toto

zaostávanie výrobnjej základne samo od seba však ešte urýchľuje migráciu, pretože v oblasti charakteru a kultúry práce (namáhavosť, čistota, hlučnosť, rizikovosť a p.) sa vytvára priepasť medzi celospoločensky sa presadzujúcimi štandardmi, ktorých tvorbu ovplyvňujú dynamickejšie sa rozvíjajúce odvetvia (tieto obyčajne sú kvantitatívne aj kvalitatívne určujúce pre danú spoločnosť), a skutočnosťou, prevládajúcou v odvetví. Na poľnohospodársku populáciu, najmä mladú, pôsobia tieto štandardy s rovnakou intenzitou ako na ostatné sociálne skupiny, pretože vďaka rozvinutým komunikačným a interakčným väzbám (masmédiá, masová kultúra, voľný pohyb obyvateľstva a p.) sa v celej spoločnosti presadzuje univerzalizácia vzorov socio-kultúrnej orientácie jedincov.

Reprodukcia pracovných síl v poľnohospodárstve je komplikovaná práve týmto rozporom medzi vývojom makrosociálnej kultúry, ktorej pôsobenie je univerzálne, a stupňom rozvoja materiálnych podmienok tejto kultúry v tomto konkrétnom odvetví národného hospodárstva.

Stabilizácia mládeže v poľnohospodárstve ako socializačný problém

Stabilizačný proces mládeže v poľnohospodárstve môžeme ponímať ako proces trvalého osvojenia si príslušných socioprofesionálnych rol v pracovných kolektívoch, v podnikových (družstevných) subsystémoch globálnej spoločnosti. Tento proces je vlastne významnou etapou socializačného procesu jedinca, v ktorej najdôležitejšie miesto zaujíma práca, vzťahy a procesy kooperácie, komunikácie a sociálnej interakcie. Autori publikácie *Zmeny sociálno-triednej štruktúry Slovenska* označujú profesionálnu socializáciu za „proces začleňovania, v ktorom jedinec získava a osvojuje si tie hodnoty, normy a vzory správania sa, ktoré vyplývajú z objektívnych požiadaviek na výkon profesionálnej roly“ [5 : 291].

Najvýznamnejšou zložkou (stránkou) zaraďovania sa do celku spoločenských

² Príťažlivosť poľnohospodárskych profesií (najmä mechanizačných opravárskych a p.) rastie. Roku 1972 splnil na Slovensku plán náboru učňovského pomeru na 99,6 %. Záujem chlapcov o vyučenie v niektorých učebných odboroch prekračuje smerné

číslo plánu (r. 1972 bol nábor chlapcov splnený na 129,7 % a dievčat len na 50,4 %). Aj o štúdiu na stredných a vysokých školách je záujem zrovnateľný so záujmom o štúdiu na iných školách technického smeru.

vzťahov je teda u pracujúcej mládeže tá stránka tohto procesu, ktorá sa všeobecne nazýva profesionálnou adaptáciou jedinca. Rozhodujúcou pre socializáciu v pracovnom procese je profesionálna adaptácia jedinca, proces osvojenia si profesionálnej roly, ktorý sa uskutočňuje v pracovnej skupine a jej sociálnom prostredí.

Táto etapa pracovnej socializácie nadväzuje na etapu predpracovnej [5 : 294] alebo marginálnej socializácie, teda na obdobie prípravy na prevzatie adekvátnych socio-profesionálnych rol. Ak pokladáme obdobie profesionálnej prípravy a začleňovania do pracovného procesu za jednotný kontinuálny proces socializácie jedinca, za „dialektickú jednotu prípravy a začleňovania“ [5 : 294], zmeny profesionálnej orientácie mladého človeka na rozhraní obidvoch etáp alebo v prvej fáze etapy začleňovania znamenajú jeho isté narušenie. T. Končanin hodnotí túto etapu ako obdobie, keď „mládež sa ocitá pred úlohou adaptovania, prispôsobenia predstáv o sociálnej skutočnosti prostriedkov a metód praktickej činnosti, ktoré sú charakteristické pre určité sociálne prostredie a sociálne vzťahy“ [6 : 28]. Práve toto obdobie je plné úskalí, najmä pre mládež nastupujúcu do pracovných miest v poľnohospodárstve, kde okrem primárnej pracovnej adaptácie, získavania návykov a zručností musí čeliť často retrográdnym hodnotovým a normovým orientáciám, vládnúcim – alebo sa aspoň prejavujúcim – v medziľudských vzťahoch.

Spoločenskovedný výskum venoval doteraz pracovno-zачleňovacej fáze socializácie jej významu neúmerne malú pozornosť [3 : 209], nehovoriac už o problematike poľnohospodárskej mládeže. Len otázkám pracovnej adaptácie absolventov poľnohospodárskych vysokých škôl sa venoval J. Bakša [1] a v ČSSR F. Křenek [7].

Možno iba súhlasiť s J. Suchým [16 : 409], že zatiaľ chýba zásadné riešenie problému plánovania a riadenia záverečnej fázy socializačného procesu (t. j. včleňovacej fázy). Je na uváženie, či problém možno uchopiť alebo riešiť v tejto fáze a či „živelné obsadzovanie pracovných miest“ [16] nie je fenoménom, ktorý má svoje korene už v skorších etapách rodinnej a školskej socializácie, ak už nehovoríme

o širších, spoločenských a ekonomických pohnútkach.

Mobilita vo včleňovacej fáze pracovnej socializácie je u poľnohospodárskej mládeže dosť vysoká, či už ako zmena profesie, alebo pracoviska. Vystupuje u časti mladých ľudí s učňovskou, stredoškolskou alebo vysokoškolskou prípravou. Istý počet vyučených, najmä v učebných odboroch elektrikár, zámočník, automechanik, oprávár poľnohospodárskych strojov a podobne, teda takých, po ktorých je dopyt aj v iných odvetviach národného hospodárstva, nezostáva pracovať v poľnohospodárstve. Podobne je aj veľký počet tých, čo pracujú v inom odbore, ako sa vyučili, čo sa týka vo veľkej miere aj absolventov technických poľnohospodárskych škôl. O absolventoch vysokých škôl poľnohospodárskych pracujúcich v iných odvetviach získame prehľad z údajov publikovaných Bakšom [1 : 85]. Podľa nich zhruba 20 % absolventov nepracuje na pracovných miestach, na ktoré ich škola pripravila.

Jav zmeny profesionálnej orientácie je však silne zastúpený aj v iných národnohospodárskych odvetviach.

Podiel vyučených, ktorí pracovali roku 1969 v inom povolaní [12 : 74], udáva tab. 3.

Tabuľka 3: Podiel vyučených, ktorí nepracujú vo svojom odbore vyučenia

bane	25,8	stavebníctvo	25,7
huty	36,3	spracovanie dreva	34,4
chémia	19,0	polygrafia, papier	25,1
strojárstvo	35,8	textil a odev	44,6
elektrotechnika	20,0	potravinarstvo	59,1
koža a obuv	47,2	doprava a spoje	31,5
poľnohospod.		stavebné hmoty,	
a lesníctvo	26,5	sklo	36,9
obchod a nevýr.		umelecká a remesl.	
služby	28,1	výroba	62,1

Na túto formu mobility mládeže sa však nemožno pozeráť jednoznačne negatívne, ako to vyplýva z pokusov vyčíslíť spoločenské straty nákladmi na profesionálnu prípravu. Je prirodzeným prejavom hľadania optimálneho miesta mladého človeka v socioprofesionálnom systéme a do istej miery je aj korektívom pôsobenia spoločensko-pracovnej distribučnej funkcie školy. Horizontálnu mobilitu mládeže nemožno chá-

pať jednoznačne ani ako poruchu v profesionálno-adaptačnom procese. Mladý človek i po skončení profesionálnej prípravy hľadá svoje adekvátne spoločensko-profesionálne úlohy. Je to humanizačná požiadavka, umožniť mládeži toto hľadanie a nehladiť naň jednostranne ako na nežiaducu fluktuáciu, i keď je istou „zákrutou“ z hľadiska socializačnej teórie a škodlivým javom pro ekonomiku.

V poľnohospodárstve vstupuje priamo do pracovného pomeru asi 40 % mládeže, ktorá neprechádza nijakou profesionálnou prípravou [9].

Táto skupina mládeže prichádza do pracovných kolektívov bez akýchkoľvek predbežne získaných znakov profesionálnej prípravy. Ťažko získava stabilné pracovné miesto a pracovno-profesionálnu väzbu na podnik. Naproti tomu ich pracovná adaptácia prebieha pomerne ľahko, pretože ich pracovné očakávanie nie sú komplikované impresívnymi rolovými znakmi, získanými v referenčných skupinách školy a učilišťa, prípadne rodiny.

Vo veľkom počte prípadov ide o žiakov základných deväťročných škôl, ktorí skončili školskú dochádzku v nižšej ako deviatej triede.

Významnú úlohu pri socializácii mladého človeka bez profesionálnej prípravy so sťaženým priebehom začleňovania do spoločensko-pracovných vzťahov kooperácie a deľby práce môže zohrať mládežnícka organizácia, ak sa jej podarí vytvoriť podmienky, aby sa stala jeho referenčnou skupinou.

Profesionálna príprava mladých ľudí výrazne uľahčuje stabilizáciu spoločensko-pracovných vzťahov mladých ľudí na pracoviskách, prípadne v poľnohospodárstve vôbec. Je zdrojom uvedomelého vzťahu mladého človeka k vlastnej práci, k ďalšej perspektíve v povolani a utvára predpoklad na získavanie a stabilizáciu adekvátneho socioprofesionálneho statusu a identifikácie s pracovnou skupinou, podnikom a odvetvím. Môžeme to podoprieť údajmi z prieskumu poľnohospodárskej mládeže na Slovensku, ktorý vykonal Výskumný ústav poľnohospodárskej ekonomiky v Bratislave [13].

Ukázalo sa, že

— mladí pracovníci štátnych majetkov a JRD bez akejkoľvek profesionálnej prípra-

vy prejavujú menší záujem o ďalší odborný rast v práci ako respondenti s učňovskou prípravou a ostatnými formami prípravy; sú tiež menej spokojní s vykonávanou prácou ako absolventi učňovského pomeru, stredných a vysokých škôl;

— čím vyšší stupeň profesionálnej prípravy, tým vyššie zastúpenie pozitívneho vzťahu k povolaniu, vyjadreného jeho uvedomelou voľbou;

— ochota prejsť do iného odvetvia výroby klesá so stupňom profesionálnej prípravy a najvyššia je u respondentov bez tejto prípravy;

— mobilitné tendencie s dĺžkou praxe klesajú;

— u respondentov s profesionálnou prípravou prevládajú tie prvky pracovnej a podnikovej stabilizácie, ktoré sa viažu na obsah a charakter práce, na úkor iných faktorov (bývanie, rodičia, dobrí ľudia), ktoré zasa prevažujú medzi respondentami bez profesionálnej prípravy.

Profesionálna príprava umožňuje mladému človeku vytvoriť lepšie väzby na pracovný kolektív, jasne vymedzuje miesto jedinca v deľbe práce, dáva predispozíciu na istý druh kooperácie, čím utvára základné podmienky na jeho pracovnú stabilizáciu. U nekvalifikovaného pracovníka sa väzby k pracovisku utvárajú viac alebo menej náhodne na základe iných činiteľov ako pracovno-profesionálnych (výška odmeny, bývanie, momentálne potreby pracovníka alebo osoby, náhodné konflikty a spory a pod.). Horšie si utvára aj neformálne väzby s pracovným kolektívom, vedenie nie je osobitne angažované na jeho udržanie. Jeho labilné miesto vo výrobe sa odráža aj v tom, že jeho aktivita v spoločenských a politických organizáciách na pracovisku je nižšia ako u profesionálne pripravených mladých pracovníkov.

Z týchto poznatkov a z predchádzajúcich úvah vyplýva záver, že treba všetkými prostriedkami zvyšovať kvalifikačnú pripravenosť mladých ľudí vstupujúcich do pracovných vzťahov v poľnohospodárstve. Je to požiadavka oprávnená nielen z hľadiska pokračujúceho technického rozvoja v odvetví, ale aj požiadavka harmonického reprodukčného procesu pracovných síl, bez ktorého nemožno splniť náročné úlohy na

úseku výroby potravín, ktoré určil poľnohospodárstvu XIV. zjazd strany.

Na druhej strane nemožno nevidieť poruchy v priebehu profesionálnej adaptácie mladých ľudí s kvalifikačnou prípravou, ktorí prichádzajú do poľnohospodárskych závodov. Tie možno čiastočne pripísať na vrub nedostatočnej starostlivosti vedení poľnohospodárskych podnikov, ktoré venujú v niektorých prípadoch primárnu pozornosť citlivým problémom pracovnej adaptácie mladých ľudí, ktorá je, s individuálnymi odchýlkami, najmä u absolventov škôl s prípravou predurčujúcou na riadiace a vedúce funkcie, dlhodobým procesom, vyžadujúcim cieľavedomé usmernenie. Nevraživosť, podceňovanie odbornej spôsobilosti, nijaká starostlivosť o sociálne potreby mladého človeka sú v nemálo prípadoch motivované obavou starších spolupracovníkov bez formálnej kvalifikácie pred stratou pracovného miesta. Jedným z rozhodujúcich činiteľov pre úspešnú adaptáciu mladých absolventov škôl je premyslená, cieľavedomá a dôsledná kadrová práca okresných článkov riadenia poľnohospodárstva (OPS).

Nie je azda bez viny ani školská sústava, ktorá nepripravuje absolventov dostatočne na to, aby vedeli čeliť ťažkostiam výrobnjej praxe a boli schopní preniknúť do zložitej spleti medziľudských vzťahov na pracovisku. Napokon možno uvažovať aj o tom, či profesionálna a vzdelávacia štruktúra mládeže vychádzajúcej z výchovnovzdelávacieho systému zodpovedá aktuálnym potrebám poľnohospodárstva.

Sme svedkami adaptačných porúch najmä u absolventov stredných odborných škôl, ktorých pracovné začleňovanie v pracovných kolektívoch je plné konfliktov, vyplývajúcich aj z ich pomerne neujasneného poslania a postavenia v štruktúre pracovných miest poľnohospodárskeho podniku. Svedčia o tom roky sa vlečúce ťažkosti s rozmiestňovaním stredoškôľakov a v konečnom dôsledku i prijaté opatrenia na postupné znižovanie počtu absolventov.

Vo výrobnej sfére sú podobné nedorozumenia aj s vysokoškoolákmi, čo napokon viedlo k diskusiám o prebytočnosti istej časti odborníkov vychovávaných školskou sústavou v plánovaných počtoch [15].

Konfrontáciu „umelého“ sociálneho sve-

ta školy a reálneho sveta spoločenských vzťahov v konkrétnych podmienkach toho-ktorého pracoviska ovplyvňuje podľa T. Končanina [6 : 29] tieto hlavné faktory:

1. objektívne existujúca spoločenská potreba a možnosti (reálne potreby spoločenskej výroby na pracovníkov určitých profesií a odborností, s určitým stupňom kvalifikácie atď.);

2. objektívne sociálne charakteristiky mládeže (pohlavie, vek, sociálny pôvod, úroveň školskej prípravy atď.);

3. subjektívne sociologicko-psychologické charakteristiky mládeže (životné plány a hodnoty, záujmy atď.).

Osobnosť mladého človeka, utváraná v súlade so vzormi správania sa, hodnotami a normami školskej referenčnej skupiny, ocitá sa odrazu pri prechode do praktického života v konfrontačnej situácii s normami podstatne odlišnej skupiny. Kým v školských kolektívoch platia vo zvýšenej miere vzory súťaživosti a individualizmu (vyplývajúce do značnej miery z individuálneho života v konfrontačnej situácii s normami), pre pracovné kolektívy je typický prejav kolektivity a konformizmu. Bežné normy pracovných kolektívov, ako právo seniority a norma priemerného pracovného výkonu, nejestvujú v školských skupinách. Mladí ľudia, u ktorých socializačný proces prebieha v školských kolektívoch, sú aj vo vzťahu k práci viac výkonovo orientovaní ako mládež v pracovnom procese, pre ktorú je práca predovšetkým zdrojom obživy a získania bezprostredných hmotných užitkov [3 : 124].

Ukazuje sa, najmä v poľnohospodárstve, že stabilizačný vplyv profesionálnej prípravy sa môže prejaviť iba vtedy, ak pracovný kolektív akceptuje novoprichádzajúceho člena v profesii a funkcii, na ktorú ho pripravila škola.

Riešenie problému prekonávania protirečenia medzi zovšeobecnenou skúsenosťou získanou v škole a skúsenosťou konkrétnou, individualizovanou a nekonečne mnohotvárnou, nadobúdanou v spoločenskej praxi, je rovnakou mierou úlohou výchovnovzdelávacích zariadení ako úlohou riadenia ekonomickej sféry a v nej pôsobiacich spoločenských organizácií. Ak na jednej strane sa nám zdá oprávneným volanie, aby priebeh školskej prípravy zabezpečil

pre mladých ľudí čo najviac skúsenosti z dotyku s reálnym svetom vzťahov v pracovných kolektívoch, na druhej strane treba vysloviť požiadavku, aby hospodárske riadiace orgány v podnikoch i vyšších stupňoch riadenia poľnohospodárstva vystupňovali starostlivosť nielen o materiálne, ale aj o spoločenské a duchovné potreby mladej generácie.

Prekonávaniu socializačného „otrasu“ pri prechode zo školy do praxe podľa doterajších skúseností napomáha i dobre organizovaná výrobná prax ako súbežná a integrálna súčasť štúdia na poľnohospodárskych školách i ustanovovanie „patrónov“, skúsených praktikov s dobrým prístupom k mladým ľuďom, novonastupujúcim absolventom v podnikoch. Podstatným krokom k riešeniu problému by bolo také inštitucionálne usporiadanie poľnohospodárskej profesnej výchovy, ktoré by umožnilo prejsť všetkej pracujúcej mládeži v poľnohospodárstve jednotným socializačným procesom, bez ohľadu na jej neskoršie postavenie vo výrobnom závode. Takéto riešenie predpokladá poskytovanie vyšších stupňov kvalifikácie ako nadstavby po získaní základnej profesnej kvalifikácie v niektorom z robotníckych poľnohospodárskych povolání. Vytvorili by sa tým predpoklady pre jednotný socializačný vývin manuálnych a správno-administratívnych, odborných a riadiacich pracovníkov odvetvia a v podstate by sa odstránili prekážky pre mobilitu medzi obidvomi skupinami v priebehu sociálno-profesionálneho vývinu mladého človeka.

Technický rozvoj a spoločenská aktivita mládeže v poľnohospodárstve

Pokračujúci proces špecializácie a koncentrácie poľnohospodárskej výroby v Československu bude vytvárať postupne nové, kvalitatívne vyššie požiadavky na pracovníkov v socialistickom poľnohospodárstve. Tento zložitý proces sa nemôže odohrávať povedľa, ale práve za aktívnej účasti mládeže a jej spoločenskej organizácie.

Nositeľmi technického a technologického pokroku v poľnohospodárstve sú prevažne mladí ľudia. Viac ako iné vekové skupiny družstevníkov a pracovníkov štátnych majetkov sú držiteľmi tých profesionálnych a kvalifikačných znakov, ktoré sa automa-

ticky spájajú s najvyspelejšou výrobnou technikou. Súčasne sa mladí ľudia grupujú v tých výrobných odvetviach, prípadne podnikoch, ktorých technická vybavenosť uspokojuje požiadavky mládeže na kultúru práce a najmä na také pracovné režimy, ktoré umožňujú disponovať voľným časom v rozsahu zodpovedajúcom situácii v ostatných národohospodárskych odvetviach. Takto sa vytvárajú lokálne koncentrácie mladých ľudí, umožňujúce vznik organizačnej platformy pre činnosť Socialistického zväzu mládeže medzi poľnohospodárskou mládežou. V súčasnosti existujúce základné organizácie SZM priamo v poľnohospodárskych závodoch sa vytvorili práve v tých poľnohospodárskych podnikoch a ich organizačných jednotkách, ktoré v technickom rozvoji a organizácii výroby patria medzi popredné.

V SSR pracuje 104 základných organizácií SZM pri štátnych majetkoch, 127 pri družstvách a 47 na strojových a traktorových stanicích. Tieto zatiaľ stačia podchytiť iba menšinu pracujúcej mládeže v poľnohospodárstve. Ďalšia časť mladých pracuje v dedinských organizáciách Socialistického zväzu mládeže. Skúsenosti ukazujú, že úspešné rozvíjanie spoločenskej aktivity mladých poľnohospodárov umožňujú predovšetkým základné organizácie pri výrobných závodoch. Tieto majú lepšie predpoklady ako dedinské organizácie rozvíjať účasť mládeže na technickom rozvoji, organizácii a riadení výroby. Mládežnícke brigády, súfaže kombajnístov v žatve, komplexne racionalizačné brigády mladých a iné formy sú pozoruhodnými prejavmi spoločenskej aktivity poľnohospodárskej mládeže.

Ako sa správne konštatovalo na VII. plénnom zasadnutí ÚV SZM v Nitre, na príprave projektov kooperačných a integračných vzťahov v poľnohospodárstve by sa mali zúčastňovať i mladí ľudia, aby poznali problémy, ktoré sa perspektívne riešia až do roku 1985. Rozhodujúcu úlohu v novej etape rozvoja poľnohospodárskej výroby zohrá práve mladá generácia, ktorá bude prijaté zámery realizovať v praxi. Dôležité pritom bude, aby si mladá generácia tieto perspektívne zámery prestavby poľnohospodárskej výroby vzala za svoje, stotožnila sa s nimi a v praxi ich dôsledne

uskutočňovala. Jednou z ciest pri plnení týchto zámerov je vytváranie mládežníckych kolektívov v nových výrobných kapacitách, kolektívov zložených z ľudí s vysokým záujmom o novú techniku, o zvyšovanie kvalifikácie, s uvedomelým a aktívnym prístupom k rozvoju pracovnej iniciatívy. Práve na tomto úseku práce SZM sa vytvárajú vhodné podmienky pre uplatnenie mladých poľnohospodárskych odborníkov.

Je zrejmé, že technický a technologický pokrok bude vyžadovať aj v poľnohospodárstve čoraz viac politicky a odborne vzdelaných, dynamických a technicky zručných ľudí. Tieto predpoklady spĺňa v masovom meradle najmä mladá generácia pracovníkov, vychádzajúca z našich škôl. Nejde teda iba o úzko poňatú pracovnú kvalifikáciu, ale o výchovu všestranného, kultúrnospoločensky vyspelého človeka plne integrovaného všetkými stránkami svojej aktivity do socialistickej spoločnosti.

Literatúra

- [1] Bakša, J.: *Niektoré problémy súvisiace s adaptáciou absolventov VŠP v praxi*. In: Acta operativo-oeconomica Universitatis Agriculturae. Nitra 1971, č. 20, s. 303—322.
- [2] Bakša, J.: *Z výsledkov sociologického prieskumu absolventov VŠP v Nitre*. — Zborník 25 rokov VŠP v Nitre. Bratislava, Príroda 1972.
- [3] Bertramová, B.: *Vztah učňov a mladých odborných robotníkov k práci*. In: Sociologické aspekty komunistickej výchovy učňovskej a pracujúcej mládeže. Bratislava, Smena 1973.
- [4] Holeček, J. — Kovář, F. — Parfus, L.: *Prohloubení prognózy kvalifikační a profesní struktury a stanovení profilů pracovníků v zemědělství do roku 1990*. — Závěrečná zpráva VÚEZVŽ Brno, 1973.
- [5] Kolektív pracovníkov Sociologického ústavu SAV pod vedením J. Hrabínu: *Zmeny sociálno-triednej štruktúry Slovenska*. Bratislava 1973.
- [6] Končanin, T.: *K otázke sociálnej adaptácie mládeže*. Sociológia mládeže č. 3. Študijný materiál SSS pri SAV.
- [7] Křenek, F. a kol.: *Společenské postavení a uplatnění veterinárních lékařů a zemědělských inženýrů*. Dílčí závěrečná zpráva úlohy X-10-6/9. Brno, VŠZ 1969.
- [8] Marx, K.: *Teorie o nadhodnotě*. Část II. Praha, SNPL 1964.
- [9] Petrik, L.: *Mládež a budoucnost poľnohospodárstva*. In: Roľnícke noviny 22. 2. 1972.

- [10] *Prognóza vývoje pracovních sil v zemědělsko-potravinářském komplexu do roku 1990*. Praha, Středisko prognóz zemědělství a výživy 1971.
- [11] Schimmerling, H. — Čiháková, K.: *Sociologické aspekty kooperace a integrace zemědělských podniků*. Závěrečná zpráva VÚEZVŽ Praha, 1970.
- [12] *Sociální struktura ČSSR a její vývoj v 60. letech*. Praha, Academia 1972.
- [13] *Sociologická štúdia o spoločenských podmienkach stabilizácie poľnohospodárskej mládeže*. Závěrečná správa VÚEPVŽ. Bratislava 1971.
- [14] *Soupis osob činných v zemědělství k 1. 2. 1973*. Čs. statistika, řada B. Praha, Federální statistický úřad 1973.
- [15] Suchánek, R.: *Problémy přípravy kádrů pro zemědělství*. Plánované hospodářství 1972, 2.
- [16] Suchý, J.: *Marxisticko-leninská koncepcia socializácie mládeže*. Sociológia 5, 4, 1972.
- [17] Síma, J.: *K otázkám struktury pracovních sil v společných zemědělských podnicích*. In: Sociologie a historie zemědělství 1. 8, 1973, s. 45—52.
- [18] *Statistická ročenka 1970*. Praha-Bratislava, SNTL — Alfa 1971.

Резюме

Блаас Г.: К проблематике социализации сельскохозяйственной молодежи

Сельское хозяйство переживает первый период технического и технологического развития, которое идет по направлению к выравниванию характера и условий сельскохозяйственной работы с работой в промышленности на началах организации производительных сил на крупных социалистических предприятиях. Переход на промышленный характер производства в сельском хозяйстве невозможен без активного участия молодого поколения, так как оно в преобладающей степени является носителем новых профессиональных и квалификационных признаков, которых требует новая производственная техника от субъективного фактора производства. Однако современное состояние производительных сил пока еще не создает удовлетворительных условий для всеобщего выравнивания культуры труда и жизни в сельском хозяйстве с остальными областями общественного производства, что приводит к затруднению отождествления молодежи с работой в сельском хозяйстве. В статье делается попытка анализировать эти вопросы с точки зрения точного определения положения сельскохозяйственной молодежи, развития требований к работе в отрасли, проблем адаптации к работе и проблем социализации работающей в сельском хозяйстве молодежи и ее социальной активности.

Summary

Blaas G.: On Problems of Socializing Agricultural Youth

Agriculture is going through the first stage of technical and technological development which — on the principle of organizing productive forces in big socialist enterprises tends to establish a balance between the nature and conditions of agricultural work and those of industrial work. The transition to the industrial character of agricultural production is impossible without active participation of the young generation, for, in a substantial measure, this generation is the bearer of the new professio-

nal and qualification characteristics required from the subjective factor by the rising production technology. As yet, however, the present state of the development of productive forces has not created satisfactory conditions for establishing a general balance between the culture of work and life in agriculture and in that other areas of social production, which in turn leads to a more difficult identification of youth with agricultural work. The present paper attempts to analyse these questions from the viewpoint of defining the status of youth in agriculture, the development of claims laid on work in the area, problems of work adaptation and socialization of youth working in agriculture, and its social activity.

Plenární zasedání ÚV KSČ v červenci 1973 vytyčilo vysokým školám významné úkoly. Na základě analýzy současných požadavků socialistické společnosti orientovalo vysoké školy na to, aby se staly oporou socialismu, tzn. aby plnily funkci nejen výchovně vzdělávacích institucí, ale aby se zároveň staly ideologickými, politicko-kulturními centry.

Tento požadavek je podmíněn objektivními potřebami rozvinuté socialistické společnosti. V současné době potřebuje naše společnost všestranně vzdělané odborníky, kteří dovedou ve své profesionální činnosti tvořivě aplikovat teoretické poznatky. Potřebuje odborníky, kteří ovládají marxisticko-leninskou teorii a metodologii, dovedou ji použít v praxi a jsou s to analyzovat a kriticky hodnotit praktické poznatky. Jde tedy v podstatě o to, aby vysoké školy cílevědomě orientovaly veškerou pozornost na zkvalitnění politickovýchovné funkce, aby prohloubily v duchu marxisticko-leninské ideologie komunistickou výchovu studentů.¹

Komunistická výchova na vysokých školách je složitým procesem směřujícím k tomu, aby studenti plně pochopili podstatu a cíle politiky komunistické strany, aby se u nich formovaly a vypěstovaly základní schopnosti pro praktickou politickou a veřejnou činnost, aby na základě těchto schopností dovedli organizovat, řídit a vést a aby všechny své znalosti i schopnosti dávali ve prospěch socialistické společnosti.

Při formování odborně politické vyspělosti vysokoškolských studentů, jejich morálního profilu a společenské angažovanosti je možno navazovat na řadu příznivých okolností a předpokladů spočívajících ve vývoji a změnách sociálního prostředí, v němž se biologicky a psychologicky formují jejich osobnosti.

V mentálním vývoji vysokoškolských studentů můžeme pozorovat, že emociální složka je výrazněji korigována složkou rozumovou. Postupně se u nich dokončuje vývoj mechaniky rozumových operací, místo lability pozornosti nastupuje její zvýšená koncentrace. Rozvíjí se zároveň bohatá asociační činnost. V jejich jednání i myšlení ubývá živelnosti a impulzivnosti, dochází k promyšlenějšímu hledání cílů a prostředků k jejich dosažení. To vše souvisí s tím, že proces autoreflexe dosahuje u vysokoškolské mládeže neustále vyšší úrovně, že se mění zájmová orientace studentů, že je věnována zvýšená pozornost problémům smyslu života a otázkám existenciálního charakteru. Na rozdíl od ostatní mládeže jsou vysokoškoláci světonázorově vyhraněnější a teoreticky lépe disponováni k tomu, aby se dovedli orientovat v aktuálních problémech společenského vývoje.

Velmi markantně se u vysokoškolských studentů projevuje touha po samostatnosti a originalitě v myšlení a jednání; výrazem toho je zdravá ctižádostivost a sebevědomí, snaha nějakým způsobem na sebe upozornit, osvědčit se v aktivní činnosti, vyniknout. S uplatňováním nároků na samostatný názor bývají v některých případech spojeny tendence k autoritářství, naproti tomu vnucování jiných autorit je přijímáno negativně. „Probouzející se mysl je antidogmatická, ale její sebedůvěra je tak velká, že se pokládá za neomylnou se zvláštním antidogmatismem.“²

Bylo by jistě vážnou chybou, kdyby se tyto sociálně psychologické zvláštnosti vysokoškolské mládeže nedocenily, nebo naopak přecenily. Vysokoškolská mládež je součástí širších celků mládeže, která je důležitým prvkem v sociální struktuře socialistické společnosti. Není to proto nějaká

¹ Z vystoupení s. Fojtíka v Houštce. Vysoká škola, roč. XXII, č. 4, s. 147.

² Příhoda. V.: Ontogeneze lidské psychiky. Praha. SNP 1963.

výlučná skupina nebo „elita“ ohraničená okruhem svých vlastních zájmů, jak si to u nás představovali pravicoví oportunisté v roce 1968. Přes veškerou důležitost sociálně psychologických znaků, které jsou vlastní vysokoškolským studentům, jsou rozhodující a určující třídní charakteristiky. Červencové plénum v roce 1973 právě v této souvislosti zdůraznilo, že je důležité, aby si naše mládež jako celek uvědomila své místo v zápase za další vítězství socialismu. Vážila si všech jeho vymožeností a svou aktivitou a iniciativou naplňovala revoluční odkaz svých otců a matek.

Zvlášť palčivým problémem, který má vliv na postoje a hodnotovou orientaci vysokoškolské mládeže, je konflikt mezi životními ambicemi a limitujícím vlivem sociálního prostředí. Soudruh Fojtík ve svém vystoupení k stranicím a akademickým funkcionářům v Houštce ukázal, že vysokoškolský student nemůže být jen pasivním objektem, nýbrž že musí být aktivním článkem výchovy a výuky, jejich subjektem.³ Nebude nadále možné, aby studenti pasivně přejímali sumu znalostí a přitom se u nich nerozvíjela metoda kritické analýzy, schopnost pracovat samostatně a tvůrčím způsobem. Pokud se tento požadavek plně neuplatňuje ve studijní práci vysokoškoláků, nelze to klást jednoznačně za vinu mladým lidem, ale do určité míry i zformalizovaným sociálním vztahům na vysokých školách, reglementujícímu vlivu některých školských orgánů a institucí.

Zvlášť důležitou otázkou, která je často i předmětem sociologického výzkumu, je oblast názorů vysokoškoláků na aktuální problémy společenského vývoje, především názory na zákonitosti vývoje socialismu a jeho soužití s kapitalismem. Protože v roce 1972 byl proveden sociologický výzkum těchto otázek, bude možno při realizaci dalších výzkumů srovnávat výsledky a stanovit dynamiku vývoje politického přesvědčení a uvědomění vysokoškolské mládeže.⁴ Již dnes můžeme říci, že v současné době dochází k posunu v názorech vysokoškoláků na aktuální politické otázky v po-

zitivním směru. Je možno předpokládat, že tento posun v důsledku změn v obsahu výuky a kvalitnější přípravy učitelů bude markantnější především u studentů z nižších ročníků. Ostatní indikační znaky (typ vysoké školy, sociální prostředí rodiny apod.) nebudou mít zřejmě tak výrazný vliv na verbálně projevované postoje vysokoškoláků.

Z poznatků, které máme k dispozici, vyplývá, že v současné době je rozhodující většina vysokoškolské mládeže bytostně spjatá s hodnotami socialismu. Zvlášť vysoko je oceňována sociální spravedlnost našeho společenského zřízení a výhody sociálního zabezpečení občanů. Rovněž tak je příznivě posuzován bezkrizový vývoj a reálná možnost uplatňovat osobní zájmy a potřeby, možnost dosažení sociálních jistot a životních perspektiv. Vysokoškoláci výrazně uznávají význam mírové politiky ČSSR a socialistických zemí. Odsuzují válečnou politiku imperialistických velmocí a příkré sociální nerovnosti soudobého kapitalismu.

Část studentů má v politickém vědomí zmatek, který se navenek projevuje v nevyhraněnosti a v jednostranném hodnocení politických událostí a jevů. Někteří studenti mají iluze o soudobém kapitalismu. Takovéto názory — zejména u mladých lidí — jsou nejčastěji důsledkem malé životní zkušenosti, romantismu a neschopnosti uplatnit třídní přístup a třídní hodnocení. Největší nejasnosti se u některých vysokoškoláků projevují v souvislosti se složitějšími problémy dnešního třídně rozděleného světa. Mezi takové problémy patří zejména chápání třídní podstaty mírového soužití, dále třídní podstata politických systémů a funkce státu. Jisté nejasnosti se projevily i u otázek proletářského a socialistického internacionalismu.

Uvedené názory jsou do značné míry determinovány i historickým postavením mládeže. Především nutno vzít v úvahu, že vstupuje do skutečnosti, kterou sama nevytvořila. Nemá přímé zážitky z těžkostí, problémů a peripetií složitého vývoje v minulosti. Navíc vysokoškolská mládež na

³ Viz cit. *Z vystoupení s. Fojtíka v Houštce*. Vysoká škola, roč. XXII, č. 4, s. 155.

⁴ Autor této stati čerpá poznatky ze sociologických výzkumů, které byly uskutečněny na vysokých školách v 1970—1973, nejvíce však z celostátního repre-

zentativního sociologického výzkumu, který byl realizován v roce 1972 oddělením vysokých škol ÚV SSM. Výzkum byl zaměřen k otázkám ideové politické výchovy vysokoškolských studentů. Výsledky jsou obsaženy v závěrečné zprávě o výzkumu.

rozdíl od ostatní mládeže při své studijní činnosti soustavně pracuje s pojmy a o skutečnosti uvažuje na poměrně vysoké úrovni zobecnění.

Názory vysokoškolských studentů jsou do značné míry poznamenány nerovnoměrným vývojem mezi jejich rozumovými schopnostmi a praktickými životními zkušenostmi. Absence těchto zkušeností vyvolává na jedné straně sklony studentů k nadměrnému teoretizování, k jednostranným generalizacím a k abstraktním pojetím, na druhé straně znamená ztrátu objektivních kritérií pro posuzování společenských událostí a jevů. Malá životní zkušenost bývá rovněž zdrojem nečekaných zvratů v názorech i v jednání části vysokoškolské mládeže. Je nutné, aby v rámci komunistické výchovy byli vysokoškoláci ještě důsledněji zapojováni do praktické činnosti a do řešení vědeckovýzkumných úkolů. „Nebezpečí odtrženosti od života a praxe je zvláště velké u vysokoškolských studentů. Zůstává-li student mimo společenské dění, neúčastní-li se jakýmkoli způsobem řešení problémů socialistické výstavby, stává se z něho nezúčastněný pozorovatel, mající ke společenskému dění odstup. Vzniká pak u něho dojem, že má nad během událostí jakýsi „nadhled“, umožňující mu zaujímat k nim „objektivně“ kritický vztah. Dosažené úspěchy považuje pouze za samozřejmost. Takovýto postoj škodí samotné mladé generaci. Mládež nelze vychovávat ve „skleníkovém“ prostředí, ale v co nejtěsnějším spojení se životem.“⁵

Touto cestou bude možné paralyzovat uvedené jednostrannosti v postojích vysokoškolského studentstva a dosáhnout správného pochopení odbornosti a političnosti. Určitá část vysokoškoláků je dosud domnívá, že splní dobře svou povinnost, jestliže se stanou dobrými odborníky, kteří jsou zapálení pro vědecké úkoly. Zanedbávají a podceňují požadavek političnosti ve vlastní odborné práci. Někdy jej chápou příliš zjednodušeně jako pouhý doplněk odborné, profesionální činnosti, projevující se například členstvím v některých organizacích, účastí na schůzích apod.

Úkoly, které vytyčil ÚV KSČ na svém zasedání v červenci 1973 pro oblast školské

politiky, se vyznačují zejména uvedeným požadavkem jednoty odbornosti a političnosti. V současné době jsou na vysokoškolské studenty kladeny zvýšené nároky, vzrůstá objem vědeckých poznatků, nesmírně se rozrůstá oblast a aparát jednotlivých věd. Přitom systém přípravy nových odborníků není doposud spolehlivě zaměřen tak, aby si mladí lidé ještě více osvojovali marxisticko-leninskou metodu zkoumání a hodnocení jevů a aby se dovedli správně orientovat v politických problémech.

Někteří studenti opomíjejí skutečnosti, že sociální adaptace mládeže na společenské prostředí je v první řadě adaptací politickou, že političnost a politická aktivita jsou jednou z nejvýznamnějších hodnot naší společnosti. Jde v podstatě o to, aby se mladí lidé vnitřně ztotožnili s politickými idejemi a praxí socialismu, aby si osvojovali marxisticko-leninskou teorii, dodržovali normy socialistického soužití a aktivně se zúčastňovali veřejné činnosti.

Podle některých symptomů je zřejmé, že část vysokoškolské mládeže se do určité míry odtahuje od společenských problémů, že se méně zajímá o politické otázky. Při hlubším zkoumání se odhalí, že určitý nezájem vysokoškolských studentů o politické dění vyplývá z nesprávného chápání vztahu političnosti a odbornosti. Z praxe víme, že nedialektické pojetí uvedeného vztahu zpravidla vyústí v apolitičnost. Proto je nutné nesprávné názory u části vysokoškoláků soustavně poznávat a adekvátně je řešit na principech vědeckého světového názoru a komunistické morálky. Na apolitických postojích studentů mohou participovat i souvislosti s nástupem vědeckotechnické revoluce, jednostranně zvýrazňované požadavky odborného studia. V úvahu může dále přicházet i menší úsilí vysokoškolských učitelů působit na mládež výchovně. Do značné míry zde zanechal svůj vliv i pravicový oportunismus, který svými elitářskými teoriemi, myšlenkami o autonomním rozvoji vědy a o nezávislých individualitách odborníků posiloval v minulosti ideologii odbornického úniku z globální společenské reality.

Pokud hovoříme o společenské aktivitě a angažovanosti vysokoškolské mládeže,

⁵ *mladá generace a socialistická společnost*. Nová mysl, 1973, č. 8-9, s. 1083.

vystupuje do popředí ještě jeden významný aspekt typický pro mladého člověka. Společenská aktivita je problémem vzájemného vztahu mezi občanskou povinností a zájmem jednotlivce. Kde studenti správně chápou společenské potřeby, tam se setkáváme s tím, že se zapojují do společensky prospěšné činnosti. Společenská aktivita je tedy značně podmíněna pochopením smyslu dané činnosti a vysokým zájmem o její realizaci.

Symptomem společenské angažovanosti vysokoškoláků je jejich výrazný sklon přistupovat kriticky ke skutečnosti, která je obklopuje. Vysoký stupeň kritičnosti je atributem mládí, projevem toho, že mladí lidé nezaujali dosud v sociální struktuře společnosti stabilní socioprofesionální role. V kritickém přístupu mladých lidí, vyvěrajícím často z jejich jednostrannosti a netrpělivosti, se do určité míry stvrzuje jejich relativní nezávislost na společnosti. Bylo by nesprávné hodnotit tento postoj vysokoškolské mládeže negativně. Ve většině případů je jejich kritičnost objektivnější a méně zaujatá než u dospělých. Týká se reálných nedostatků našeho života, o jejichž odstranění usiluje komunistická strana. Jen v použití metod a způsobů jejich řešení zaujmají vysokoškoláci v některých případech svéráznější stanovisko.

Nežádoucího zaměření nabývá kritičnost tam, kde vysokoškolští studenti projevují jednostranně negativistický postoj k požadavkům, které na ně společnost klade. Jde o případy pouhého verbálního kritizování bez konstruktivního vyústění kritiky v praktickou činnost.

Analýzou vztahu političnosti a odbornosti společenské angažovanosti a kritičnosti jsme se dotkli v podstatě některých otázek hodnotové orientace vysokoškolských studentů. Je možné předpokládat, že vysokoškolská mládež preferuje takové hodnoty, jako je vzdělání, odborná kvalifikace, rodinné štěstí, zdraví, tedy ty, které jsou významným předpokladem seberealizace jednotlivce, uplatnění jeho schopnosti a znalostí, které napomáhají plnému rozvoji jeho osobnosti a jeho začlenění do společensky prospěšné práce. Nutno však počítat s tím, že se u části vysokoškoláků projevují důsledky destrukce hodnotového systému, k němuž v minulosti došlo, ať

již ve zmíněných tendencích k apolitičnosti, k průměrnosti, ke společenské neangažovanosti apod.

Zvlášť zajímavou otázkou postihující hodnotovou orientaci vysokoškolských studentů jsou jejich představy o příštím povolání. Ze zkušeností posledních let se dá usuzovat, že u mladých lidí je větší zájem o humanitní a umělecké směry studia než o technické. Není snadné jednoznačně odpovědět, čím je tato tendence motivována. I když přihlédneme k tomu, že tato orientace může být podmíněna celkovým příklonem vysokoškolské mládeže k obecným, světonázorovým otázkám a jejími obavami před „netvůrčí“, aplikovanou technickou činností v podnicích, domníváme se, že hlavní důvody spočívají v jiné oblasti. Tou je patrně obava před náročností technického studia při nedostačující přípravě na středních školách.

Jestliže chceme postihnout současné politické názory a politické postoje vysokoškolských studentů, nelze nepřihlédnout k tak závažné problematice, jakou je jejich vztah k Socialistickému svazu mládeže. V této otázce je v podstatě implikována míra jejich společenské angažovanosti a aktivity.

Socialistický svaz mládeže zaujímá na vysokých školách významné postavení. Jako jednotná politická organizace mládeže se podílí spolu s dalšími mimoškolními výchovnými činiteli na realizaci základního poslání socialistické školy, tj. na výchově odborně připravené, socialismu oddané inteligence. Čini tak specifickými prostředky výchovy a vedení mladých lidí.

Plenární zasedání ÚV KSČ v červenci 1973 zdůraznilo, že hlavním cílem SSM na vysokých školách je získávat většinu mládeže pro výstavbu socialismu, pomáhat formovat nového všestranně rozvitého člověka. Mládežnické organizace na fakultách se musí stát významným výchovným činitelem s rozmanitou a přitažlivou činností, která vychází z programových dokumentů ÚV SSM a z podmínek fakult.

Na základě výsledků sociologického výzkumu vysokoškoláků z roku 1972 můžeme říci, že se studenti k organizaci mládeže staví ve své většině kladně. Jen nepatrná část vysokoškoláků vyjadřuje své negativní stanovisko. Kromě toho část studentů in-

klinuje k nerozhodnému, neutrálnímu a vyčkávacímu postoji, který může být do určité míry únikem před aktuální problematikou.

Zajímavou otázkou je analýza motivačních činitelů těchto postojů k SSM. Nutno počítat s tím, že jsou mnostranně determinovány (biologicky, psychologicky, sociálně). Při naznačeném sklonu vysokoškolské mládeže k teoretizování jde v některých případech o vyjádření nezávazného stanoviska, neobsahujícího aktivní účast na práci mládežnické organizace. V úvahu připadá i to, že vztah k SSM u některých studentů není dostatečně vnitřně citově motivován, že může jít o formální postoj mladých intelektuálů, který brání dostatečně identifikaci vysokoškoláků s úkoly a cíli SSM.

Sociologický výzkum politických a studijních postojů vysokoškolské mládeže uskutečněný v roce 1972 nejen potvrdil vzrůstající trend pozitivních názorů na roli SSM, ale současně odhalil i určité diference v motivaci vstupu do SSM. Ti studenti, kteří vstupovali do SSM proto, aby zde uspokojili své politické, kulturní a sportovní zájmy, měli pozitivnější názory a postoje než dotazovaní, kteří vstupovali do této organizace bez přesvědčení nebo pro osobní výhody. Dobrá úroveň práce v ZO SSM na vysokých školách — jak ukazuje praxe — po čase mění nežádoucí motivaci některých studentů na pozitivní. Daří se to zejména těm organizacím, které dovedou každého studenta zapojit do konkrétní práce.

V poslední době prudce vzrůstala členská základna na fakultách našich vysokých škol. To je nesporně pozitivní krok, který je projevem vážnosti a autority SSM. Bylo by však velice naivní, kdyby se kvantitativní tendence přecenily a dokonce ztotožnily se stupněm socialistické uvědomělosti vysokoškolských studentů. Má-li si SSM na vysokých školách udržet a posílit svou autoritu, pak to může být jen za předpokladu, že se podstatně zlepši jeho celková činnost, že se uplatňované formy a metody stanou přitažlivější pro většinu studentů.

S uvedenými okolnostmi velmi úzce souvisí i autorita organizací mládeže na fakul-

tách. Podle zmíněného výzkumu, uskutečněného v roce 1972, většina dotazovaných studentů vyjádřila názor, že SSM má na vysokých školách autoritu. Další část studentů se domnívá, že autorita SSM je na vysokých školách spíše malá nebo malá. Ukazuje se, že při realizaci cílů svazácké organizace působí velice nepříznivě formalismus a schematismus a často i nezáživnost forem svazácké práce. Nejvíce připomínek dotazovaných bylo zaměřeno k tomu, aby organizace SSM ještě více respektovaly charakter vysokoškolské mládeže a ve své činnosti důsledněji reagovaly na její zájmovou orientaci. Mladí lidé očekávají, že jejich organizace bude více pronikat do jejich života, k jejich starostem a radostem, že jim bude pomáhat řešit některé problémy, které souvisí se strukturou pracovního dne studenta, že bude vytvářet podmínky pro regeneraci sil a aktivní odpočinek. Domníváme se, že tyto požadavky nepředstavují únikovou platformu. Budou-li realizovány, umožní, aby SSM přistoupil k náročnějším úkolům ideové a morální výchovy studentů.

* * *

Politické postoje a názory vysokoškolských studentů, jejich světónázorová a zejména hodnotová orientace představují jeden ze základních činitelů jejich společenské angažovanosti a aktivity. Sociální instituce a společenské organizace vyvíjejí cílevědomé úsilí k tomu, aby formovaly socialistický profil vysokoškolských studentů. Toto úsilí je nezbytné, protože „zápas o nové společenské vztahy, o beztržní společnost nelze vítězně dovést v celém systému hodnot — jinými slovy: bez rozsáhlé kulturní revoluce, tak jak ji koncipoval Lenin.“⁶

Резюме

Фазик А.: Положительные изменения в политическом сознании студентов

В сообщении бюро ЦК КПЧ, прочитанном Яном Фойтиком 3 июля 1973 г., уделяется кроме прочего также большое внимание делу высших учебных заведений.

В настоящем очерке мы сделали попытку наметить основные аспекты социально психологической и особенно политической характеристики сегодняшней молодежи вузов. Анализ

⁶ Fojtík, J.: *Vědu do služeb společnosti*. Hospodářské noviny 1971, č. 25.

приведенных фактов вполне учитывает и актуализирует заветы В. И. Ленина, выраженные в его мысли о том, что «молодежь должна приближаться к социализму по-другому, другим путем и другим образом, чем ее отцы». В единственной этой мысли содержится методологический подход к молодежи, так как здесь подчеркивается необходимость не только конкретно-исторического подхода, но и требование учитывать признаки отдельных ее слоев.

Политические позиции и взгляды студентов, их мировоззренческая, особенно ценностная ориентация представляют один из основных факторов их общественного участия и активности. Социальные учреждения и общественные организации прилагают целенаправленные усилия для того, чтобы сформировать социалистический облик студентов-вузовцев. Эти усилия необходимы, так как «борьба за новые общественные отношения, за бесклассовое общество не может быть победно завершена, без того чтобы совершить оборот в основных позициях людей, во всей системе ценностей — другими словами: без широкой культурной революции в такой форме, в какой наметил ее Ленин».*

Надеемся на возможность считать названную статью частичным вкладом в разработку неоспоримо очень актуальной проблематики. Значение ее с точки зрения подготовки молодого поколения к жизни и работе в социалистическом обществе будет нарастать.

Summary

Fazik A.: Positive Changes in the Undergraduates' Political Consciousness

In the report of the Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia deliv-

ered by Jan Fojtík on July 3rd, 1973, great attention was devoted also to institutions of higher education.

The present paper attempts to outline the basic social-psychological and, in particular, political characteristics of today's university students. The analysis of the mentioned facts fully respects and actualizes V. I. Lenin's heritage expressed in his notion that "youth must necessarily approach socialism otherwise, in another way and in another form than their fathers did". This single notion, since it emphasizes not only the need of a concretely historical approach but also the postulate of respecting the characteristics of the individual strata of youth, involves the methodological approach to this group of population.

The undergraduates' political attitudes and ideas, their views of the world and especially their value orientation represent one of the basic factors of their social commitment and activity. Social institutions and social organizations are developing purposeful efforts aimed at forming the undergraduates' socialist profile. These efforts must inevitably be made because the struggle for new social relations, for a classless society cannot be victoriously completed without a revolution in the fundamental attitudes of people, in the whole system of values — in other words: without an extensive cultural revolution as it was conceived by Lenin".*

We hope that the mentioned study represents a partial contribution to the solution of doubtlessly very actual problems. Its significance from the viewpoint of preparing the young generation for life and work in the socialist society will increase.

* Fojtík, J.: *Vědu do služeb společnosti* (Putting Science in the Service of Society). *Hospodářské noviny* 1971, č. 25.

* Fojtík, J.: *Vědu do služeb společnosti* (Putting Science in the Service of Society). *Hospodářské noviny*, 1971, No. 25.

Středisko sociologického výzkumu mládeže při CK DKMS¹ uskutečnilo na návrh Studentského výboru CK DKMS sociologický a sociálně psychologický průzkum veškeré bulharské studentské mládeže pod vedením vědeckého týmu psychologů a sociologů, z větší části přednášejících na katedře psychologie na Sofijské universitě Kliment Ochridski. Vedoucím vědeckého kolektivu byl docent Georgi Jolov, vedoucí katedry psychologie a současně i ředitel Ústavu vzdělání při MNP.²

Úkoly, které si výzkum k řešení stanovil, mohou být formulovány takto:

1. Zjistit sociálně psychologickou charakteristiku osobnosti studenta, především jeho zaměření, zahrnující zájmy, motivy a systém hodnot.

2. Vytyčit sociálně psychologické zvláštnosti a autoritu studentské skupiny.

3. Určit místo a úlohu Komsomolu v systému VUZ³ (vysokých škol) a zvláště parametry komsomolské organizace jako důležitého prvku prostředí, ve kterém se formuje současný student.

4. Načrtnout hlavní tendence výchovné činnosti Komsomolu na vysokých školách v souladu se současnými požadavky na všestrannou přípravu budoucích specialistů.

5. Stanovit vliv některých podstatnějších faktorů — sociálních, psychologických a pedagogických — na vytváření osobnosti studenta a vzájemných vztahů ve studentské skupině.

Ve shodě s úkoly výzkumu má i jeho metodika komplexní charakter a v podstatě se rozděluje na dvě části:

- I. Metody pro výzkum sociálně psychologické charakteristiky osobnosti studenta;
II. Metody pro zkoumání sociálně psycho-

logické charakteristiky studentských skupin.

Metody sociálně psychologické charakteristiky studenta zahrnují:

- anonymní skupinovou anketu (dotazník 1),
- anketu vedoucích kateder (dotazník 2),
- anketu komsomolských vedoucích na vysokých školách (dotazník 3).

Metody pro zkoumání sociálně psychologické charakteristiky studentských skupin zahrnují:

- test hodnocení a sebehodnocení každého člena studentské skupiny,
- názor na vedoucího studentské skupiny,
- režim práce studenta podle vlastního hodnocení,
- projektový test problémových situací (hodnocení osmi typů chování spolužáků),
- ocenění nejdůležitějších životních hodnot.

Výzkum zahrnuje 5494 studentů všech specializací a kursů výuky na vysokých školách v celé zemi. Bylo dotázáno 463 vedoucích kateder a 351 komsomolských vedoucích na vysokých školách.

Výsledky výzkumu ukazují v novém světle řadu problémů, spojených s formováním vědeckého světového názoru studentů.

Zastavím se především u otázky, týkající se uspokojení z výuky ideologických disciplín.

Všechny disciplíny, které studenti studují, můžeme rozdělit do tří základních skupin:

- a) specializace,
- b) všeobecně vzdělávací disciplíny,
- c) filosoficko-ideologické disciplíny.

¹ CK DKMS = Centralníja komitet na Dimitrovska-jat komunističeski mládežski sajuz (Ústřední výbor Dimitrova komunistického svazu mládeže).

² MNP = Ministerstvo na narodnata prosveta (ministerstvo lidové osvěty, ministerstvo kultury).

³ VUZ = Više universitetsko zavedenie (vysoké školy).

Výzkum ukazuje, že největší procento studentů je plně uspokojeno přednášením filosoficko-ideologických věd (50.4); menší procento je plně uspokojeno přednášením všeobecně vzdělávacích disciplín (36.5); a nejmenší procento je u disciplín podle jednotlivých specializací (29.6). Tento výsledek se zdá překvapivý, protože na první pohled ukazuje současný stav výuky ideologických disciplín v značně růžovém světle.

Abychom však mohli proniknout do podstaty těchto čísel, jsme nuceni blíže se podívat. Jací jsou ti studenti, kteří ukázali vysoký stupeň spokojenosti. V tomto případě se obraz podstatně mění. Studenti, jejichž požadavky na společenské vědy jsou plně uspokojeny, jsou především posluchači zemědělských (23.5) a lékařských (21.5) fakult. a nejméně je jich z humanitních⁴ (15.2) a přírodovědných (16.2) oborů.⁵ Jestliže se však zaměříme na celkovou úroveň studentů různých vysokých škol (ve výzkumu se tak děje pomocí složité kombinace odpovědí na otázky: Čím vás nejvíce přitahuje vaše budoucí práce v oboru? — Jak získáváte nové znalosti? — Proč se zabýváte veřejnou činností?),⁶ ukáže se, že nejnižší úroveň mají právě studenti zemědělských vysokých škol a nejvyšší studenti humanitních a přírodovědeckých vysokých škol. Z toho plyne, že nejvíce jsou spokojeni ti studenti, kteří ukázali v nejméně míře tvůrčí vztah k svému oboru a dokonce i ke společenským problémům mimo svou specializaci. Mezi nejméně spokojené patří studenti, kteří mají nejvyšší celkovou úroveň.

Jak je možné vysvětlit tento výsledek? Je přirozeně nutné předpokládat, že vysoká úroveň uspokojení souvisí s nižšími nároky, a nízký stupeň uspokojení naopak s vyššími nároky. Tak je možno vysvětlit, proč projevili nejnižší stupeň uspokojení právě ti studenti, jejichž celkové zařazení je nejvyšší. Přijmeme-li tuto hypotézu, musíme tabulku přechíst způsobem „na první pohled“ obráceným. Speciální disciplíny (viz pozn. 2, 3) se vyznačují nejmenším procentem uspokojení z toho důvodu, že mezi studenty těchto disciplín trvají nej-

vyšší nároky. Filosoficko-ideologické disciplíny se vyznačují nejvyšším procentem uspokojení proto, že požadavky jsou nejnižší. Je přirozené, že v takovém případě, pokud může být řeč o kladnějších postojích, mají převahu spíše speciální disciplíny. (Viz pozn. 2, 3)

Je však možná i jiná hypotéza: Neuspokojení filosoficko-ideologickými disciplínami může být způsobeno i distancováním od samotného obsahu těchto disciplín: mezi neaktivněji myslící skupinou studentů může docházet k procesu „ideologizace“. V mezích doposud citovaných údajů jsou obě hypotézy rovnocenné.

Doplňující údaje, které nám výzkum dává k dispozici, umožňují dát jednoznačnou odpověď na položenou otázku. V dotazníku byla formulována otázka: Do jaké míry jsou podle vás pro současného odborníka nezbytné:

- a) hluboké profesionální znalosti;
- b) propracovaný marxisticko-leninský světový názor;
- c) tvůrčí využití vědomostí v praxi?

Studenti, kteří nejvíce uznávají význam marxisticko-leninského světového názoru pro současného odborníka, jsou především posluchači ekonomických (72.9) a humanitních (71.7) vysokých škol. Bezprostředně potom následují studenti vysokých škol zemědělských (68.1) a přírodovědeckých (67.3). Nejméně kladných odpovědí dali studenti vysokých škol uměleckých (52.6) a inženýrsko-technických (58.0).

Tyto údaje ukazují, že studenti, kteří projevili nejnižší procento uspokojení z přednášek, dokazují nejvyšší stupeň pochopení významu marxisticko-leninského světového názoru, to znamená obsahu přednášených disciplín. Jsme tedy plně oprávněni zavrhnout hypotézu, brát doslova rozkladný proces „deideologizace“. Studenti humanitních a přírodovědných oborů, kteří vykázali nejmenší uspokojení z přednášek, jsou vedeni vyššími požadavky, pokud jde o úroveň přednášek, a nikoliv požadavky zcela jiného ideologického obsahu. Obraz, který nám skýtá pochopení významu marxisticko-leninského světového názoru, je velice zajímavý nejen při porovnání s od-

⁴ Do humanitních věd zahrnujeme obory: filosofie, pedagogika, historie, žurnalistika a právo.

⁵ Do přírodních věd zahrnujeme obory: matematika, fyzika, chemie, biologie, geologie a zeměpis.

⁶ Božikov, P.: *Statistická metodika na anketnoto proučavane, Socialno-psichologičeska charakteristika na studentskata mladež*. In: *Problemi na mladežta*, 1973, č. 8.

povědi na otázku po uspokojení z přednášek, ale i sám o sobě. Jako kdyby existovalo jakési třídění v přesném souladu s onou gradací, která v historickém materialismu existuje mezi jednotlivými „poschodími“ nadstavby. U těch disciplín, které jsou nejbezprostředněji spjaty se základnou, dostáváme nejvíce kladných odpovědí. Čím dále od základny, tím je větší pokles kladných odpovědí. Tak se setkáváme s mnohem menším počtem kladných odpovědí u studentů uměleckých vysokých škol, než u studentů ekonomických a humanitních vysokých škol. Podrobnější výzkum by zřejmě ukázal, že mezi studenty vysokých škol uměleckého zaměření existuje vnitřní diferenciacce. Méně kladných odpovědí nacházíme u studentů Hudební akademie, více mezi studenty fakulty literatury. Tedy i ve sféře samotného umění se projevuje stejná zákonitost.

Takový stav můžeme pokládat za úplně přirozený. Bylo by chybné formulovat celou otázku tak, že ekonom objektivně snáze chápe význam světového názoru, nežli řekněme posluchač Hudební akademie.

Faktické údaje, které jsme získali, nás přivádějí k jedné důležité otázce. Čím je sféra nadstavby vzdálenější od základny, čím méně je nadstavbových elementů v jisté speciální disciplíně, tím větší mistrovství je požadováno od přednášejícího, který má profilovat přednášky ideologických disciplín. Současně čím „tenčí“ je spojení, tím snadnější je nejen jeho přerušování, ale i jeho zaměnění nějakým klamným výrokem. To znamená, že je tím větší nebezpečí zjednodušeného, vulgárního, dogmatického výkladu filosoficko-ideologických disciplín. Tak před námi znovu narůstá otázka kvality přednášek, ale již z jiného aspektu: Musíme věnovat zvláštní pozornost kvalitě; úroveň výuky společenských věd se musí zvýšit na těch vysokých školách, kde spojení obsahu speciálních disciplín a disciplín týkajících se světového názoru je složitější, vzdálenější, krkolomnější a vyžaduje úplné překonání dogmatismu či zjednodušování problematiky. Závěr, že kterého vyvozujeme nutnost překonávat zjednodušování a dogmatismus, potvrzuje i fakt, že právě mezi studenty

inženýrsko-technických vysokých škol se setkáváme s nejvyšším procentem posluchačů nespokojených s přednáškami ideologicko-filosofických disciplín.

Údaje z výzkumu můžeme srovnat s výsledky jiného průzkumu — „Mládež a kniha“. Při posledním výzkumu byla zařazena do základního dotazníku jedna otázka, týkající se sociální iniciativy: „Předkládal jste návrhy na odstraňování nedostatků ve veřejné činnosti nebo ve výrobě?“, s možnými alternativami odpovědí:

1. Nekonstatoval jsem podstatné nedostatky.

2. Nepředkládal jsem návrhy, sotva by byly vzaty v úvahu.

3. Předkládal jsem návrhy, ale přesvědčil jsem se, že nedosáhly zvláštních výsledků.

4. Podával jsem návrhy a myslím si, že je to nezbytné.

5. Myslím, že je to prospěšné, ale návrhy jsem nepodával.

6. Předkládal jsem a předkládám návrhy přesto, že jsem se přesvědčil, že žádného zvláštního výsledku nebude dosaženo.

Tyto odpovědi mohou být interpretovány takto: Odpověď 4 a 6 je pozici sociální iniciativy, odpověď 1 a 2 je pasivní pozici, odpověď 3 a 5 je přechodnou pozici.⁷

Jmenovitě u nositelů sociální iniciativy se setkáváme s neaktivnějšími čtenáři společensko-politické literatury. Současně právě oni prokázali i kritickou náročnost při hodnocení knih jimi přečtených. Kdyby mohl být tento protiklad vyjádřen verbálně, pravděpodobně nejpřesnějším výrazem by bylo „konstruktivní neuspokojení“. Výzkum dokazuje, že vycházející společensko-politická literatura pro mládež plně neuspokojuje nejinteligentnější, kritickou a tvůrčí část naší mládeže. Zároveň průzkum ukazuje, že příčiny tohoto neuspokojení jsou v úrovni vydávané literatury a nikoliv v jejím ideologickém zaměření.

Stejný jev „konstruktivního neuspokojení“ konstatujeme i při výzkumu studentské mládeže.

Důležité místo při průzkumu zaujímaly otázky: „Kterých hodnot si u vašich ko-

⁷ Mitev, P.: *Sociálna iniciativa i čitatelskije interesi na mladežta*. In: *Problemi na mladežta*, 1971, 8, 2.

legů ve skupině ceníte nejvíce?“ a „Které vlastnosti vedoucího skupiny mu získávají autoritu?“. Do odpovědi na tyto otázky byl zahrnut také marxisticko-leninský světový názor a ideové přesvědčení. Relativní část kladných odpovědí byla však značně menší než u otázek, jaký význam má marxisticko-leninský světový názor pro obor. Tento výsledek ukazuje jeden podstatný směr další činnosti: Uvědomit si význam, který má vědecký světový názor, což se uskutečňuje v mnohem větší míře v oblasti vědy, než mimo ni, např. ve sféře osobních vztahů. Je nezbytné, aby marxisticko-leninský světový názor pronikl ze sféry vědy rovněž do sféry osobních vztahů, aby se stal základem hodnotových orientací, aby se stal prvkem bezprostředního styku, aby získal vyšší stupeň osobního charakteru. Podobným cílem se musíme řídit při sestavování učebních plánů na humanitních oborech. Je nezbytné obrátit pozornost na takové stránky a problémy marxisticko-leninské vědy, které jsou nejtěsněji spjaty se sférou osobního styku (etické, axiologické, estetické aj.).

Zvláště důležité je, aby byl pozměněn samotný charakter přednášek bezprostředním spojením s těmito problémy — s těmi reálnými společenskými a životními problémy, které vzrušují mládež, které jsou předmětem neformálního styku, které mohou a musí být předmětem jejich sociální iniciativy.

Diferenciace studentů podle odpovědí na otázku osobních hodnot jsou typické a potvrzují závěr o konstruktivním charakteru relativního neuspokojení u studentů hu-

manitních a přírodovědně-matematických oborů. Společně se studenty ekonomických vysokých škol jsou to jmenovitě tito studenti, kteří nejčastěji poukazují na marxisticko-leninský světový názor a ideové přesvědčení jako na cennou hodnotu osobnosti. Výsledky celého výzkumu naznačují, že skupina bulharské studentské mládeže nejaktivněji myslící tvůrčím způsobem projevuje současně i nejkladnější vztah k marxisticko-leninské ideologii. Právě mezi studenty, kteří mají nejvyšší celkovou úroveň, jsme se setkali s nejlépe pochopeným významem marxisticko-leninského světového názoru pro vědu. Zvláště mezi studenty, kteří poukazují na ideové přesvědčení u svých kolegů jako na cennou hodnotu nebo jako dominující hodnotu u vůdčích osobností, se setkáváme s velmi vysokou celkovou úrovní. Kladný vztah k marxisticko-leninskému světovému názoru je přirozeně spojen i s kritickými požadavky, se zvýšenou náročností. V tomto směru zasluhují pozornosti i ty výsledky, které nám odhalují, jak se studenti dívají na svět.

Studenti, jejichž postoj může být charakterizován jako banální optimismus, podle něhož se „svět mění od lepšího k nejlepšimu ze všech možných dobrých světů“, se vyznačují poměrně nižší celkovou úrovní, protože jejich banální optimismus je příliš jednostranný. S takovými studenty se nejčastěji setkáváme na vysokých školách ekonomických a v zemědělských institutech. Mezi studentskou mládeží však převládají lidé s optimisticko-realistickým pohledem na život.

Společenský cíl a metodologické problémy marxisticko-leninského výzkumu mládeže v NDR*

WALTER FRIEDRICH
Lipsko

Výzkum mládeže v NDR se vyvíjí jako samostatný výzkumný směr od poloviny šedesátých let. Předcházelo mu plánování koncepce a rozsáhlé koordinační úsilí. V r. 1966 byl založen *Ústřední ústav pro výzkum mládeže* Úřadu pro otázky mládeže při Radě ministrů NDR se sídlem v Lipsku. Tím bylo vytvořeno výzkumné, koordinační a informační středisko, které znamenalo institucionalizaci výzkumu mládeže v NDR a vytvoření předpokladů pro realizaci plánů a pracovního programu. Postupné ustavování výzkumu mládeže nebylo spontánní, ale bylo plánovitě řízeno stranou, vládou a svazem mládeže. Výzkum mládeže je dnes uznáván za součást našich společenských věd. Přispívá ke studiu rozvoje a socialistické výchovy mládeže v podmínkách rozvinuté socialistické společnosti NDR. Statut jasně definuje úkoly: „Ústřední ústav pro výzkum mládeže zkoumá podmínky a zákonitosti rozvoje osobnosti, a zejména socialistické výchovy a období mládí. Těžištěm vědecké práce Ústavu je teoretický a empirický výzkum socialistického rozvoje osobnosti mladých lidí ve věku od 14 do 25 let, zejména pracujících mládeže, studentů a mladých příslušníků inteligence. Výzkumy směřují k tomu, aby dále upevňovaly vědecké základy socialistické mládežnické politiky tím, že rozpracovávají marxisticko-leninskou teorii vývoje a výchovy mládeže. Musí vycházet vstříc především potřebám Svazu svobodné německé mládeže“.

Naše práce se řídí dlouhodobými plány. Na základě „Ústředního plánu výzkumu marxisticko-leninských společenských věd NDR“ jsme vypracovali podrobný plán výzkumu mládeže do r. 1975, který obsa-

huje všechny hlavní úkoly, projekty a lhůty výzkumu. Roční plány ústavu, resp. jeho jednotlivých oddělení, jsou zaměřeny na realizaci těchto úkolů. Ve své práci respektujeme tyto zásady:

1. Cílem naší práce v Ústavu je účinně napomáhat prosazování socialistické mládežnické politiky. To je možné pouze na základě úzké spolupráce s příslušnými řídicími orgány, zejména s Ústřední radou Svazu svobodné německé mládeže. Tento jednoznačný společenský cíl naší práce není jen platonickým vyznáním. Odráží se zejména v plánování, tj. ve strategii určování stěžejních úkolů a projektů výzkumů a zároveň při stanovení konkrétních problémů. Svými studiemi se snažíme postihnout společensky významné znaky a prvky chování mládeže, vývoj a vývojové determinanty tohoto chování. „Žhavému železu“ se nevyhýbáme. Rozumí se samo sebou, že svým teoretickým příspěvkem k rozvoji, determinaci a struktuře mladistvých osobností nesměřujeme k nějakým bezobsažným výročkům nebo modelům týkajícím se „mládeže o sobě samé“, nadčasových osobnostních typů apod. Posuzujeme osobnost mladého člověka vždy v jejím vztahu k systému reálných faktorů jejího prostředí, tj. v její konkrétní historické struktuře a vývoji. To však neznamená, že podceňujeme teoretická zobecnění a vývoody, naopak, klademe na ně při práci v oblasti teorie osobnosti zásadní důraz. Společenský smysl naší práce se odráží též v jejím teoretickém hodnocení:

— výsledky výzkumu předáváme formou určitých standardizovaných zpráv řídicímu ústředí a zadavateli úkolu;

* Ve dnech 16. a 17. května 1973 se konalo na vysoké škole mládeže W. Piecka na Bogensee u Berlína kolokvium *K metodologii a organizaci výzkumného procesu ve výzkumech mládeže*. Organizoval

je lipský Ústřední ústav pro výzkum mládeže. Úvodní přednášku ředitele tohoto ústavu, prof. dr. W. Friedricha, zde uveřejňujeme v částečně zkráceném znění.

- tyto zprávy jsou vypracovány všeobecně srozumitelnou a přístupnou formou;
- vypracováváme na jejich podkladě závěry a doporučení, často společně s vedoucími a zkušenými praktiky, pro účely socialistické výchovy, řízení, agitace a propagace mezi mládeží;
- všechny výsledky výzkumu hodnotíme z pozic naší socialistické společnosti, tj. stranicky. Neboť podle Leninových slov „neexistuje a nemůže existovat nestrannická společenská věda“.

Toto společenské zaměření ovlivňuje naši práci ještě z jiného hlediska. Uvedu např. výzkum zadáný některým řídicím orgánem a na něj navazující spolupráci s pracovníky ve vedení a v praxi. Všechny naše větší studijní práce jsou zadávány orgány mládeže. Ústřední rada Svazu svobodně německé mládeže a jiné ústřední řídicí orgány, případně další zadavatelé úkolů zpravidla ovlivňují volbu problematiky a koncepci výzkumů a konzultují je s námi na základě předložených výzkumových zpráv; tyto konzultace mají charakter „obhajob“. Považujeme tuto úzkou spolupráci mezi ústředními řídicími orgány a dalšími zadavateli úkolů, zejména mezi vedením svazu mládeže a výzkumnými pracovníky, za velmi prospěšnou a nezbytnou; v uplynulých letech jsme získali v tomto směru dobré zkušenosti. Tuto spolupráci, která se nám stala dnes již samozřejmostí, pokládáme za předpoklad realizace požadavku, který klade strana na pracovníky ve společenských vědách: „zkoumat kvalitativně nové jevy a reálné procesy vývoje společnosti v jejich historických souvislostech a rozpracovávat způsoby řešení vyzářlých problémů a úkolů“ [5], [6].

Chceme tak přispět k realizaci úkolů 8. plénního zasedání SED. Náš úzký vztah ke společenské praxi, k socialistické mládežnické politice a jejímu řízení, zejména pak ke Svazu mládeže, determinuje naši výzkumnou práci a klade na nás požadavky, kterým často nemůžeme plně dostát dosavadními postupy a metodami. Jsme toho názoru, že toto úzké spojení s praxí nám v ústavu velmi pomohlo zlepšit kvalitu naší teoretické a metodické práce. Přitom jsme však neuvázli v pouhém prakticismu, ale získali jsme tu zkušenost, že

úzké a plánem řízené spojení s praxí nás vede ke střizlivé teoretické úvaze, ke kritice metod a racionální organizaci výzkumné práce. Spekulace si dříve či později vždy zlomí vaz střetnutím s praxí. Společenská praxe jakožto kontrolní prvek stimuluje takto bezprostředně vědeckovýzkumnou činnost. Tento usměrňující vliv na rozvoj vědy lze hodnotit jedinečně kladně.

2. Další zásadou práce Ústředního ústavu pro výzkum mládeže je interdisciplinární přístup. Dnes je již zřejmé, že se interdisciplinární zpracování problémů, a to právě ve společenských vědách, ukazuje neobyčejně plodným pro rozvoj teoretických prací, zdokonalování metod a pro praktické využívání výsledků. Právě proto vyžaduje strana a společnost uplatňování interdisciplinárního přístupu ve vědeckém výzkumu [srov. 11]. Lze tak odhalit problémy v jejich širších, mnohostranných souvislostech a někdy též postihnout novým způsobem, méně zatíženým teoretickou a metodickou tradicí dané vědní oblasti (například psychologie, sociologie). Tato přednost je rozhodující. Proces interdisciplinárního přístupu se ve společenských vědách poměrně nenápadně, ale nezadržitelně prosazuje, ať již je tím, či oním vědeckým pracovníkem vítán a vědomě prosazován, nebo odmítán či dokonce potírán. To je dnes již přímo donkichotství. Proces nezlikviduje staré, ctihodné vědy, ale podkope dosud často udržovanou uzavřenost, snahy po soběstačnosti a elitistické sebevědomí, které bývá spojeno se snižováním hodnoty jiných vědních oblastí. Potlačí se tak i obecné diskuse o podstatě, předmětu a pravomoci té které oblasti a vždy znovu se objevující tendence striktního vymezení oboru. Různé společenské vědy se navzájem více poznají, budou o sobě lépe informovány a tam, kde se to ukáže účelným, nebo kde si to vyžádá složitost či společenský význam problému, budou muset vzájemně skutečně spolupracovat. Z interdisciplinárního hlediska vytvořené a také tak pracující skupiny, jejichž počet nadále poroste, bude třeba hodnotit ni již jako něco mimořádného, ale jako partnery obecně prospěšné spolupráce. To je dnes na pořadu dne. Vyžaduje to však rozhodný postup při prosazování interdisciplinární práce a jasné řízení v tomto směru. Nestačí se k tomuto

principu jen platonicky hlásit. V našem ústavu jsme při všech těžkostech, které se obvykle vyskytují v interdisciplinárně pracujících kolektivech, získali celkem dobré zkušenosti. Domníváme se, že se jako plodné ukázalo společné úsilí psychologů, pedagogů, sociologů, filosofů a dalších vědeckých pracovníků ústavu o komplexní, rámec jediného oboru přesahující pohled na teoretické a metodické problémy.

3. Za důležitou zásadu práce považujeme v ústavu racionální a efektivní rozpracování výzkumů. Jednou stránkou toho je správný metodologický základ výzkumného procesu a patřičný zřetel ke všem těmto poznatkům při praktickém provádění výzkumu. Na tom však nelze ustrnout. Je nutno věnovat větší pozornost technologii výzkumu, plánování, rozpracování problému a tvorbě hypotéz a zejména organizaci empirické analýzy a vyhodnocování dat. To nás také vedlo k tomu, že zde předkládáme k diskusi problémy metodologie a organizace výzkumného procesu. Máme dojem, že na mnoha místech není dosud zcela překonána stará doba individuální ruční práce. Ještě se někdy hájí dnešku neodpovídající ideál univerzálního badatele.

V Ústředním ústavu pro výzkum mládeže se na základě diferencované dělby práce vytvořily skupiny specialistů. Struktura ústavu v podstatě odpovídá výzkumnému procesu. Tak jsou tu např. výzkumné sektory, které provádějí teoretické a koncepční práce a vyhodnocování výzkumů, sektor metodiky, který odpovídá za rozpracování analytických metod, oddělení organizace výzkumu, oddělení zpracování dat a další úseky technických služeb a koordinační a informační oddělení. Nechci se tajit s tím, že se ve spolupráci jednotlivých úseků vyskytují problémy a že nejsme se současným stavem spokojeni. Přesto však můžeme říci, že se tato „výrobnímu procesu“ odpovídající struktura ukázala velmi vhodnou. Specializace vedla ke zvýšení kvality a současně k poměrně dobré efektivitě výzkumné práce ústavu.

Zkušenosti získané při organizaci velkých empirických průzkumů, při vyhodnocování rozsáhlého množství dat (např. z intervalových studií) a také při koncipování, metodickém rozpracování, provedení a vyhodnocení krátkodobých operativních

studií přispěly k vytvoření standardních postupů organizace výzkumu. To vše přispívá k uspokojivé efektivnosti našich výzkumů, a tím i k dodržování stanovených plánů a termínů. Hlavním smyslem této studie je upozornit na různorodé a bezpochyby velmi složité problémy, které vyplývají z teoreticko-metodické analýzy našeho výzkumného procesu. Uvědomujeme si, že zde přednesené metodologické a organizační problémy se netýkají jen procesu při výzkumu mládeže. Platí všude tam, kde se vědecky zkoumá chování, vývoj, determinanty a struktura osobnosti.

I když se stále více pracovníků ve společenských vědách zabývá metodologickými problémy, nelze celkovou situaci v této oblasti považovat za příznivou. Mohu hodnotit jen situaci v NDR. Stav v jiných zemích nemohu podrobněji posoudit. Z literatury je ovšem známo, že v uplynulých letech hrály metodologické problémy velkou roli v sovětských společenských vědách, jako je sociologie, pedagogika a psychologie. Publikace bulharských pracovníků ve výzkumu mládeže, polských sociologů, psychologů a teoretiků vědy, jakož i vědeckých pracovníků ČSSR svědčí o intenzivní metodologické práci. Jde o to, abychom tyto poznatky systematicky využívali. Měli bychom situaci u nás střízlivě a kriticky zhodnotit. Musíme vycházet z toho, že v oblasti společenskovo-vědního výzkumného procesu jsme v teoreticko-metodické práci poměrně na začátku. Dále bychom si měli být vědomi toho, že jsme si dosud nedostatečně osvojili dialektiku teoretických a empirických poznávacích postupů ve výzkumném procesu. V mnoha oblastech panuje ještě dnes silné přeceňování významu empirických analytických metod (testů, dotazníků) ve výzkumném procesu. Etapa empirické analýzy se považuje za alfu a omegu výzkumu. Zastánci těchto názorů sice slovy uznávají nutnost teoretické práce, avšak ve skutečnosti pracují teoreticky jen povrchně. Máme zde jasně co dělat s empiristickým zdůrazňováním výzkumu. Není to zdaleka vzácný jev, jak vždy znovu dokazují diplomové a dizertační práce. Nutné je s tím spojeno mimořádně vysoké hodnocení empirických dat, přímo určitý kult dat. Nepotřebujeme nadvýrobu empirických dat z nesčetných

malých průzkumů, která si navzájem ani trochu neodpovídají a nejsou srovnatelná. Již dnes máme značné množství dat, z nichž můžeme vyvodit velmi málo.

Je třeba zdůraznit: To, co potřebujeme, jsou empirická data získaná na základě dobré teoretické přípravy a exaktními analytickými metodami z reprezentativních vzorků, vyhodnocená na počítačích při dodržení vysoké teoretické úrovně a s ohledem na praktický užitek těchto dat. Projevem zanedbávání teoretické stránky výzkumného procesu je, že chybí metodická příručka, která by se podrobně a konkrétně zabývala společenskovědním výzkumným procesem v jeho různých teoretických a empirických etapách. V publikacích a především v praktické práci je nutno věnovat mnohem více pozornosti teoretickým koncepcím a vyhodnocování výzkumů. To je dnes již téměř existenční problém mnoha oborů a institucí a bude stále naléhavější. Tyto kritické připomínky jsou podle mého názoru oprávněné. Do značné míry jsou též sebekritikou. Sami nejsme spokojeni s kvalitou vlastních výzkumů a snažíme se je zlepšit.

Podceňování teoretických etap a aspektů výzkumného procesu má různé důvody. Chtěl bych poukázat na to, že jednotlivé vědy doposud velmi nedostatečně využívají základních poznatků a nových výsledků marxisticko-leninské filosofie, zejména teorie poznání a vědecké metodologie (logiky). Přitom dnes existuje řada publikací filosofů SSSR a NDR, které přinášejí základní poznatky a podněty pro filosoficko-metodologické zdůvodnění společenskovědního výzkumného procesu. Jsou však vědeckým pracovníkům, metodikům a diagnostikům málo známy a nemohou proto mít vliv na jejich práci. Je to škoda, neboť naléhavě potřebujeme na základech marxismu-leninismu spočívající a vědecky zdůvodněné pojetí společenskovědního výzkumného procesu, jeho strategie, etap a specifických metod. Mnohdy se dost nekriticky přejímají techniky buržoazních společenskovědních pracovníků, např. psychodiagnostika. Často se jen s nepatrným přizpůsobením přebírají testy, dotazníky, škály, předlohy odpovědí atd., a to i s jejich teoretickým podkladem. Teoreticko-metodické předpoklady se přitom téměř neanalyzují.

Někdy se tak děje až s překvapující naivitou a se zatvrdelou důvěrou v tyto koncepcie (které, mimochodem řečeno, bývají starého data a často jsou překonány již i v zemích, kde byly původně vyvinuty). Lze si to vysvětlit jen osudným nedostatkem filosofických a metodologických znalostí nebo nějakým pochybeným vědeckým ideálem. Je nutno si rovněž uvědomit, že mnohé metody, konstrukční a ověřovací techniky používané v buržoazní psychologii a sociologii jsou vyvíjeny spíše pragmaticky a jejich teoreticko-metodický základ je velmi slabý nebo vůbec žádný. Vedlo to mimo jiné k silným formalistickým tendencím. Nepřihlíželo se k teorii poznání ani k vědecké metodologii. Teprve v poslední době lze pozorovat zesílení teoreticko-metodické práce a kritiky v tomto směru. „Až do nedávné doby se pohlíželo na teorii testů jako na soubor více či méně dobře fundovaných výpočetních metod určených ke konstrukci a vyhodnocování psychologicko-diagnostických testů“ [2]. Připomínám, že mám námitky jen proti nekritickému přejímání těchto technik a metodologických koncepcí. Jinak jsem samozřejmě pro zásadní využívání všech příslušných metodologických poznatků a metod buržoazních vědců, ale jen při zachování pevného marxisticko-leninského stanoviska.

O významu metodologických prací

Metodologické analýzy mohou být prováděny, jak známo, na různých stupních obecnosti. Filosofické nebo vědecko-teoretické analýzy vycházejí z teoreticko-metodických základů a světónázorových předpokladů, které platí pro vědecké poznání jako takové, tedy pro strategický, vědecký přístup ve všech vědních oborech. Odhalují z pozice dialektického a historického materialismu základní teoreticko-logické a světónázorové souvislosti vědeckého poznání. Avšak tím se ještě neřeší speciální problémy poznání v jednotlivých vědách. Lze je tím sice lépe odhalit a pochopit v obecných souvislostech, avšak řešení speciálních výzkumných problémů a praktické zlepšení speciálního výzkumného procesu vyžaduje rovněž speciální teoreticko-metodické práce. Tyto se uskutečňují na určitém hlubším „stupni“ [7] a mají je provádět specialisté příslušných vědních oborů, případně v inter-

disciplinární spolupráci s odborníky příbuzných oborů. Nejlépe pak ve spolupráci s filozofy, kteří musí být dobře seznámeni i se speciálním oborem. Spolupráce tohoto typu se dnes realizuje poměrně málokdy. Vzniká tak reálné nebezpečí, že budou vedle sebe nezávisle existovat dvě metodologie: obecná koncepce filozofická a vědecko-teoretická a speciální koncepce uvnitř jednotlivých věd. Výzkumný pracovník dává sice za pravdu oběma, ale s tím rozdílem, že se ve své praktické práci soustřeďuje jen na onu druhou metodologickou koncepci. První zůstává spíš jakýmsi krédem. Musíme zde dosáhnout integrace a musíme také věnovat větší pozornost spojovacím článkům mezi metodologickou koncepcí obecně filozofickou a speciálně vědeckou. Jde o prvořadý problém. Na jedné straně klade značné požadavky na badatele, např. ve společenských vědách, který musí splnit svou povinnost vůči metodologickému základu svých pracovních metod. Na druhé straně z toho vyplývají požadavky též na metodology, kteří posuzují problémy z filozofických a vědecko-teoretických pozic. Vystoupí-li s požadavkem, že chtějí usměrňovat praktický společenskovědní výzkumný proces, tedy vyslovovat se o jeho dalším vývoji — což velmi rádi uvitáme —, pak je žádoucí, aby měli alespoň minimální znalosti o konkrétních podmínkách tohoto výzkumného procesu. Jinak nám není příliš k prospěchu, když se v rámci tohoto požadavku objevují práce, které byly napsány jaksí mimo dostřel, za frontou. Metodolog, který píše o společenskovědním výzkumném procesu, by měl alespoň čas od času sám stát u kanónu, tj. naučit se, tak jako výzkumný pracovník, prakticky zvládat konkrétní problémy.

Našemu výzkumnému procesu, tak jak jej dnes můžeme provádět, skutečně málo prospívá, když se vyzdvihují jen ideální kritéria a normy (které badatel sám shledává cennými), když se poukazuje na téměř nepřeklenutelnou propast mezi metodologickými požadavky a současnou výzkumnou praxí a když badatel, který se přesto odváží do praxe, je samolibě kritizován.

V duchu svých předpokladů přistupujeme k metodologickým problémům z hlediska vědeckého pracovníka. Naším požadavkem je vypracovat na základě filozofických

premis metodologické analýzy, které by byly natolik speciální a informativní, aby mohly mít vliv na výzkumnou praxi. Znovu zdůrazňuji: potřebujeme prakticky účinné metodologické práce, neboť musíme podstatně zlepšit svou metodickou činnost, celý výzkumný proces. Taková je dnes otázka ve výzkumu mládeže. Domníváme se, že dosavadními metodami lze zobrazit skutečnost, předmět našeho výzkumu, jen nepřesně, a ověřovat naše výzkumné hypotézy nedostatečně. Je-li tomu tak, má to přirozeně značné důsledky jak pro rozvoj teorie, tak pro informaci zadavatele úkolu a pro praktickou činnost. Vycházíme z toho, že zdokonalování výzkumného procesu a především lepší osvojení si dialektického vztahu mezi teorií a empirií a mezi teorií a metodikou, je zásadním předpokladem rozvoje teorie a poznání zákonitosti sledovaného objektu. Svou výzkumnou práci musíme dospět k exaktní analýze skutečnosti. Soudruh K. Hager to kdysi jasně formuloval slovy: „Dialektika vyžaduje především konkrétní analýzu situace. Chce, abychom neklamali sami sebe, abychom vycházeli vždy z toho, co skutečně je, a nikoliv z toho, co má být“ [5 : 190].

Úkolem vědeckého výzkumu je tedy přesně a nezastřeně odkrývat zásadní a obecné znaky, podmínky a souvislosti každého sledovaného jevu. Zlepšení výzkumného procesu nelze dosáhnout bezúčelným empirickým zkoumáním, ale jediné systematickým objasňováním teoretických předpokladů našich výzkumných metod. „Vědecké metody a prostředky nikdy nesankcionuje sám výsledek; koncipují a legalizují se teorií“ [1 : 18].

Prosazováním metodologie společenskovědního výzkumu procesu se nám též podaří lépe poznat a kriticky hodnotit koncepcce, metody a techniky buržoazních vědců se všemi jejich implikacemi. Jak pro kritické vypořádání se s buržoazními koncepcemi, tak pro každodenní výzkumnou práci se vždy znovu potvrzuje správnost Leninova názoru, „že každý, kdo přistupuje ke speciálním otázkám a nezabýval se předtím řešením všeobecným, naprosto nutně na každém kroku, aniž si je toho vědom, zakopává o tyto všeobecné otázky“ [9].

Co můžeme udělat pro to, abychom přispěli k nezbytnému zkvalitnění své metodologické práce?

Vzhledem k právě zmíněnému významu teoreticko-metodických prací je bezpodmínečně třeba zlepšit současný stav informací a komunikace mezi pracovníky ve společenských vědách. Stále se ještě mnoho věcí ponechává vlastnímu průběhu, autodidaktickému řešení. Vidím tyto možnosti:

1. Organizovat pravidelná pracovní setkání menších kolektivů k diskusím o úzce vymezené tematicce. I zde by se měly nalézt určité standardní formy kolektivních porad a výměny zkušeností.

2. Vydávat práce o metodologických problémech společenskovědního výzkumného procesu. Měli bychom prozkoumat, zda by bylo možno vyhradit jednu ediční řadu metodologickým problémům společenskovědního výzkumného procesu. Musela by přinášet samozřejmě i poznatky a zkušenosti vědeckých pracovníků bratrských socialistických zemí.

3. Dohodnout konkrétní formy spolupráce mezi různými institucemi společenskovědního výzkumu v NDR. Tuto spolupráci je třeba rozvinout se zřetelem:

- k dělbě práce v oblasti metodologie; mělo by se dohodnout, která instituce odpovídá za zpracování kterého problému a uvolní pro to pracovní síly; tato specializace je naléhavá zejména při poměrně malém počtu výzkumných pracovníků, kterými disponujeme;

- k dohodám o využívání standardizovaných prostředků výzkumu, případně i o teoretických koncepcích a dalších prvcích výzkumného procesu.

4. Metodologické problémy jsou vhodným předmětem mezinárodní spolupráce. Jsme toho názoru, že by se v tomto směru měla organizovat kooperace mezi výzkumnými skupinami socialistických zemí. Vyplýval by z toho nesporný užitek pro všechny zúčastněné. Také zde je možná dělba práce, rozdělení hlavních úkolů při zpracování určitých problémů, např. dohod o normalizaci. Pracovníci Ústředního ústavu pro výzkum mládeže jsou ochotni takto spolupracovat a přisuzují velký význam výměně zkušeností mezi výzkumnými pracovníky socialistických zemí.

Výzkumným procesem rozumíme, stručně řečeno, soubor všech teoreticko-koncepčních, metodických, organizačních a empiricko-praktických činností vyvinutých při vědeckém řešení určitého problému. Společenskovědní výzkumný proces směřuje k řešení společenskovědních problémů, tj. problémů rozvoje, determinant a struktury osobností. U nás členíme výzkumný proces takto:

1. hlavní etapa: Projekt výzkumu.

- 1.1 Stanovení cíle výzkumu. Celkové plánování výzkumného úkolu.

- 1.2 Detailní rozpracování koncepce výzkumu. Upřesnění problému a vypracování hypotéz.

- 1.3 Organizace výzkumného procesu.

- 1.4 Konstrukce a příprava metod empirické analýzy.

2. hlavní etapa: Provedení empirické analýzy, v experimentálních studiích též provedení experimentálních operací.

3. hlavní etapa: Vyhodnocení empirických dat.

- 3.1 Statistické vyhodnocení.

- 3.2 Teoretické vyhodnocení.

- 3.3 Vyhodnocení vzhledem k praxi, tj. ideologické posouzení problémů, důsledků a návrhů pro řídicí činnost, výchovu a propagandu.

Společenskovědní výzkumný proces jako celek slouží řešení společensky závažných problémů. Vede k upřesnění našeho vědění, poskytuje základy k teoretické rekonstrukci jevů, procesů a zákonitostí sledovaného objektu:

Výzkumný proces v našem ústavu můžeme nastínit takto:

- Výzkum začíná detailním rozpracováním zadaného problému (zachyceného případně již v plánu úkolů). Jde přitom o to, co možná nejlépe využít všech znalostí o daném problému, odhalit významné souvislosti a dobře formulovat otázky. Již v této fázi hraje velkou úlohu upřesnění pojmu a použití jazykově přesných termínů.

- Na základě všech dostupných poznatků a zkušeností se vypracují zdůvodněné, s velkou pravděpodobností platné hypotézy. Musí obsahovat empiricky ověřitelné prvky, které musí být odvozeny jako logické pořadí až ke konkretizaci (operacionalizaci) empirických kritérií.

— K empirickému ověřování hypotéz se používá empirických metod, které mají vyhovovat určitým požadavkům přesnosti (kritériím správnosti). Zde se projevuje:

a) úzká souvislost mezi hypotézou a prostředkem analýzy, obecněji řečeno mezi teorií a metodou. Čím je hypotéza jednoznačnější a diferencovanější, tím snazší je konstrukce prostředku empirické analýzy. A naopak: čím je lepší analytická metoda, resp. její konstrukce, tím náročnější musí být hypotéza.

b) Empirické analytické metody nejsou samoučelné, slouží výhradně ověřování hypotéz. Proto by se měl klást velký důraz na „tvrdé“ ověřovací metody, na přísné testovací podmínky. Často pozorujeme tendence dávat přednost „lehkým“ testům a těm metodám, které s vysokou pravděpodobností potvrzují hypotézu či teorii badatele. Tato praxe podává vysvětlení, proč existuje tak velký počet různých jednostranných koncepcí a nevyzrálých názorů. Zjištění, že je nutné napravit chybu, je jistě bolestné. Přesto bychom však měli mít méně nechuti k vyvrácení svých hypotéz, neboť z toho zpravidla plyne velký užitek pro naše poznání.

— Empirická analýza představuje „měřicí operaci“. Mezi prostředníkem analýzy a vybranými jednotkami objektu šetření se za určitých podmínek naváže kontakt. — V klasických experimentálních studiích se mezi výchozí a konečnou analýzou provádějí experimentální operace.

— Získaná data se analyzují statisticky a pak teoreticky. Konfrontují se s příslušnými hypotézami, které potvrzují, vyvracejí nebo, a to ve většině případů, upřesňují. Při teoretickém zpracování (interpretaci) získaných dat se musí pozorně přihlížet k jejich platnosti. Požadavek platnosti empirického šetření musí být přesně definován. Ještě před tím, než se zaujme konečné stanovisko k hypotéze, je nutno brát v úvahu:

- požadavek přesnosti prostředku analýzy (kritérium správnosti).
- statisticky významné rozdíly a jejich teoretická závažnost,
- stupeň reprezentativnosti při analýze obyvatelstva,

— porovnání s výsledky obdobných šetření,

— srovnatelnost výsledků výzkumu s jinými teoretickými výroky.

— Výsledky výzkumu se uvádějí do dalších teoretických souvislostí, na jejichž základě se vyvozují důsledky a doporučení pro praxi a rozpracovávají nové úkoly.

Výzkumný proces začíná tedy teoretickou analýzou problému a přechodem ke konstrukci hypotéz. Platnost hypotéz se empiricky ověřuje vhodnými prostředky analýzy (testy). Výsledky tohoto testování se zpracovávají statisticky a teoreticky. Jasně zde vystupuje do popředí nerozlučné dialektické spojení teoretických a empirických pracovních postupů. Empirické šetření je nedělitelnou součástí teoretického pracovního procesu. Samo o sobě není ani počátkem, ani cílem, výsledkem výzkumného procesu. Empirická analýza je v rámci výzkumného procesu stadiem ověřování, praktickým kritériem našeho hypotetického vědění. Do této míry má skutečně rozhodující význam pro vývoj přesných a objektivně pravdivých teorií. Avšak této funkce nabývá teprve v teoretických souvislostech: na to je zde třeba důrazně upozornit.

Námi načrtnutý společenskovědní výzkumný proces lze chápat jako silně zjednodušený model získávání poznatků v oblasti empirických věd. Dialektický vztah teorie a empirie je charakteristický nejen pro jednotlivý výzkumný proces, ale též pro vývoj obsáhlých teorií s empirickými výroky. Pokrok ve vědeckém poznání problémů v jednotlivých vědách vyplývá z pevného dialektického vztahu „teorie — praxe — teorie“. Teoretická koncepce je podrobena empirickému ověření, kontrole faktů, která vede k upřesnění nebo zřeknutí se celé koncepce. Teorie osobnosti, spočívající na základech marxismu-leninismu a empiricky podepřená se může rozvíjet jedině se zřetelem k dialektice „teorie — empirie — teorie“.

Cesta, kterou je nutno se dát, je jediné tato: Odvodit hypotetické dílčí koncepty a pojmy z teoreticky odůvodněné a filosofickým a speciálním vědeckým poznáním podložené koncepce o rozvoji a struktuře osobnosti. Tyto dílčí koncepty a pojmy chápat jako pracovní hypotézy a ověřovat

je co do jejich místa a sounáležitosti s celým konceptuálním systémem a co do jejich platnosti jakožto zobrazení sledovaného objektu. Ve smyslu marxismu to můžeme označit jako postup od abstraktního ke konkrétnímu. Empirické ověřování může a musí využívat nejrůznějších analytických metod diagnostiky osobnosti a statistických vyhodnocovacích technik. Každé empirické šetření, za předpokladu, že se přímo vztahuje k přijaté teoretické koncepci a dodržuje normy vědeckého výzkumu, potvrzuje, vyvrací nebo upřesňuje hypotetické koncepty. Rozhodující úloha přitom připadá teoretické interpretaci, vyhodnocení, abstrakci, zobecnění a zařazení získaných výsledků výzkumů do daného koncepčního systému. Podle Marxe můžeme tyto teoretické procesy označit jako postup od konkrétního k abstraktnímu.

Přistupujeme-li k upřesnění svých představ o rozvoji, determinantách a struktuře osobnosti, pak bychom si měli být vědomi toho, že jen stálý zřetel k tomuto dialektickému vztahu teorie a empirie vede ke skutečnému pokroku v poznání. Současně to vyžaduje, abychom měli střízlivý postoj k rozvoji teorie.

— Teorie či dílčí teorie nelze vykoudlit v krátkém čase a spekulací, jaksi z klobouku, a to ani v oblasti rozvoje a struktury osobnosti. Musí se vyvíjet *postupně*, zdoluhavou a namáhavou prací v rámci strategických, velkých výzkumných plánů. Čas mnoha krásných slov jde také zde rychle vstříc svému konci.

— Práce v oblasti teorie osobnosti by měly být zahájeny *kooperací*. Mám na mysli nejen všeobecné diskuse (i když jsou nutné), ale především koordinaci šetření, která provádějí různé výzkumné skupiny a která mají společné koncepční základy. Je v tom současně i požadavek většího sjednocení a standardizace empirických analytických metod.

— Rovněž v oblasti výzkumu teorie osobnosti by se měly více tolerovat a podporovat nové myšlenky, nové způsoby nazírání a dílčí koncepce, a to i když jsou v počátečním stadiu jednostranně formulovány. O tom, zda tyto příspěvky mají či nemají hodnotu, se nesmí soudit a priori, musí se zhodnotit vědeckým střetnutím názorů a ověřením jejich teoretického a

empirického základu. Jediná metoda, jak o tom rozhodnout, „spočívá v tom, že se pevně držíme dialektiky, nikoli slovy a nikoli s tím cílem, abychom vlastní jednostranné názory vydávali za dialektické, ale podle skutečnosti, tj. opravdové, vědecké dialektiky“ [8 : 50].

Shrnutí problémů výzkumného procesu

1. Zlepšit celý výzkumný proces

Výsledek naší výzkumné práce závisí na tom, jak prakticky zorganizujeme společenskovědní výzkumný proces v jeho *celku*. Výsledek práce co do správnosti a platnosti vědeckého tvrzení je určován nejslabším článkem výzkumného procesu. Nedostatky ve stanovení problému, v dotazníku nebo v použitém testu, ve zvoleném vzorku, statistickém vyhodnocení, teoretickém zobecnění atd. nelze kompenzovat, nýbrž je nutno je bezpodmínečně vzít v úvahu. Měly by být známy alespoň před teoretickým vyhodnocením, aby mohl být požadavek platnosti tvrzení daného šetření včas relativizován.

2. O stanovení problému a vypracování hypotéz

Stanovení problému a vypracování hypotéz a zejména s tím spojené určení pojmů a slovních označení patří dnes, jak již bylo řečeno, stále ještě k nejslabším článkům společenskovědního výzkumného procesu. Postupuje se zde většinou značně velkoryse. Vyplývá to ani ne tak z nedbalosti výzkumných pracovníků, jako ze současného velmi neuspokojivého stavu v systému pojmů a jazyka některých vědních oborů. Je všeobecně známo, jak složitá je v tomto směru situace v oblasti společenskovědního výzkumu osobnosti. Mezi různými výzkumnými skupinami i jednotlivými badateli neexistuje v mnoha základních pojmech přijatelná shoda. Pojmy se často přebírají bez jakéhokoliv objasnění prostě z hovorového jazyka. Jiných se zas používá v příbuzných oborech ve zcela odlišném významu (např. pojmy „zájmy“ a „potřeba“ v sociologii a psychologii). Nelze přehlédnout, že dokonce i tak stěžejní kategorie, jako osobnost, cit, vůle, vlastnost, motivace, sankce, hybné síly chování atd., jsou dnes značně sporné a nejasné

vymezené. Také speciální dispoziční pojmy, jako postoj k práci, ideologické postoje (základní přesvědčení) nebo postoje k morálním hodnotám, nejsou co do empirického významu pevně vymezeny a jsou různými badateli různě interpretovány. Tento stav lze překonat jedině cílevědomým vědeckým výzkumem. Nelze vůbec pochopit, že máme k dispozici např. standardizované dotazníky a testy pro vysoce abstraktní znaky osobnosti (rigiditu, introverzi), ale nikoli pro závažné oblasti společenských postojů. V Ústředním ústavu pro výzkum mládeže vyvíjíme v současné době na podkladě rozsáhlých přípravných prací v oblasti teorie pojmů analytické metody pro různé konkrétní společenské postoje, např. pro diagnostiku základního ideologického přesvědčení mladistvých.

3. O organizaci výzkumu

Organizace výzkumu se musí zlepšit. Z hlediska efektivity nemůže společenskovědní výzkum nadále spočívat na jednom nebo dvou lidech. Odpovídající efektivitu mohou optimálně zajistit kolektivy organizované na zásadách dělby práce. Musíme hledat způsoby, jak přimět jednotlivé badatele nebo malé skupiny ke spolupráci s velkými výzkumnými kolektivy, aby-
chom mohli využívat předností funkční struktury podle dělby práce. S úspěchem to již praktikujeme např. ve výzkumu studentů. Zvláštní pozornost je třeba věnovat výchově metodiků-specialistů, kteří by měli dobré metodologické znalosti a pracovali v malých skupinách.

4. O metodách empirické analýzy

I nadále vznikají velké problémy při vyvíjení exaktních metod empirické analýzy. Třebaže se v mezinárodním měřítku dosáhlo právě v konstrukci empirických výzkumných metod nesporně velkého pokroku, především v oblasti teorie psychologických testů, nelze nevidět, že pro každodenní výzkumnou praxi z toho plyne jen malý užitek. Tak byly např. laicky formulované otázky bezmyšlenkovitě sestaveny v dotazník, speciální testy použity ve zcela odlišných podmínkách atd. Empirické analytické metody (dotazníky, testy a další techniky vyšetřování) musí být nezávislé na náhodných znacích toho, kdo

provádí analýzu (vyšetřovatele, pozorovatele, vyhodnocovatele aj.), nezávislé na náhodných situačních faktorech a nezávislé na náhodných stavech vyšetřovaných osob. Máme zde co dělat s kritérii intersubjektivní a reliability, které, mimochodem řečeno, nejsou ani zdaleka tak samozřejmé, jak se v literatuře někdy uvádí.

Některé otázky adekvátnosti analytických postupů

Omezím se na dva problémy:

A. Často se ještě vyskytují předsudky vůči určitým analytickým metodám. Zkušenosti svědčí o tom, že i ve vědeckých diskusích se ještě někdy objevuje už téměř záhadná nedůvěra vůči metodě anket. Se známou, vědecky zcela nepodloženou argumentací se staví do protikladu k údajně mnohem objektivnější metodě pozorování nebo analýze dokumentů. Takovou polemiku, která směřuje k neopodstatněnému popírání a diskvalifikaci té či oné analytické metody, musíme ostře odmítnout. Samozřejmě, že existují skutečné rozdíly mezi jednotlivými analytickými metodami, např. mezi těmi, které se zakládají na vlastním pozorování nebo na pozorování druhou osobou, mezi ústním a písemným interview atd. Použití té které metody není ani libovolné, ani nevyplývá z osobní sympatie nebo naopak předsudku. Závisí na těchto náležitostech:

— Na jasně vymezeném předmětu výzkumu. Máme-li zkoumat praktické chování, musíme pracovat s jinými metodami než při analýze relativně invariantních dispozic chování. Zcela jinak je nutno zkoumat neverbální chování a jinak verbální, projev mínění jinak než komplexní motivaci atd.

— Na metodologickém významu různých analytických metod. Teoreticko-metodické šetření dává vyniknout skutečně velkým rozdílům mezi analytickými metodami. Hodnocení na tomto základě je však naprosto jiné než paušální předsudky laiků. Metoda pozorování, hodnocení lidí (např. škálami), ústní interview atd. se jeví po teoretickém zkoumání specifiky tohoto procesu poznání ve zcela jiném světle než v obvyklých diskusích u kulatého stolu. O tzv. „objektivitě“ a správnosti analytic-

kých metod je možno se vyjádřit až teprve po jejich zásadní metodologické analýze a nikoli na základě subjektivního uvážení.

— Na ekonomické úvaze. Ať už si to přejeme či nikoli (metodici si to přejí zpravidla ještě méně než nemetodici), je naše volba metody spoluurčována ekonomickým a jiným tlakem. Personální a finanční možnosti, které máme k dispozici, a hlavně „ekonomie času“ ovlivňují naše rozhodování, zda užít té či oné metody. Kromě toho nelze pustit se zřetele historický, vývojový stav daného oboru. Toto hledisko má velkou váhu zejména u těch vědních disciplín, které svou historii počítají zatím jen na léta nebo několik málo desetiletí.

B. Ve výzkumu mládeže a v dalších oblastech společenskovědního výzkumu se ukazuje naléhavá potřeba větší standardizace a sjednocení prostředků empirické analýzy. To je dnes nejen teoreticko-metodický, ale též aktuální politický požadavek. Na rychlém a neodkladném řešení tohoto úkolu závisí budoucí společenský význam a postavení společenskovědního výzkumu a vědecký vývoj. Jsme si vědomi toho, že výsledky našeho výzkumu jsou do značné míry závislé na metodách. Metody, jimiž se mají zkoumat komplexní psychické dispozice, mají velký vliv na proces měření. To se týká nejen všeobecných metodických postupů, jako je pozorování, ústní nebo písemný interview, ale též jednotlivých metod. Různými testy nebo otázkami na též předmět dosahujeme různých výsledků výzkumu. Proto je zvlášť naléhavá otázka: Jakými prostředky provádíme analýzu? Situace je dnes ještě bohužel taková, že téměř každý badatel „měří svým vlastním loktem“ a je na to ještě hrdý. Řečeno mírněji: badatel formuluje své indikátory (otázky nebo výroky) tak, jak to uznává za vhodné, příslušné dotazníky jiných výzkumných skupin většinou nezná, a zná-li je, mění podle libosti text jejich indikátorů. S předlohami odpovědí pracuje právě tak velkoryse, jednou dává dvě nebo tři možnosti odpovědi (protože je to zvykem v psychologických dotaznících), jindy čtyři, pět nebo sedm možností (protože je to obvyklé v sociologických výzkumech, např. mínění). Používá jednou té, podruhé oné verbální škály, jindy té či oné neverbální intenzitní škály. Uvědomuje si však, že

mezi indikátory, které formuluje jako otázky nebo výroky, jsou často obrovské „měrné rozdíly“ a že odrážejí fakta s velmi různou ostrostí; uvědomuje si, že vynechání nebo vložení jediného slova může někdy znamenat až 10–30 % rozdíl ve výsledcích, nemluvě již o naprosto změněném rozložení při použití té či oné odpovědní předlohy. Mezi tím, co badatelé vědí, a tím, co prakticky činí, existuje mnohdy velký rozdíl. Pokud badatel, případně výzkumná skupina, pracuje jaksi „pro vlastní dům“, pro diplomovou nebo dizertační práci nebo pro publikaci, v níž uvede jen taková empirická šetření, která se hodí do jeho vlastního konceptu, potud zůstanou tyto problémy skryty, resp. dají se snadno skrýt. Zatěžují pak možná svědomí badatele, jinak však nadělají sotva větší škodu. Problematicčnost se přiosťří tehdy, když se mají výsledky různých šetření týkající se téhož předmětu srovnávat, shrnout a pečlivě zpracovat v celkové hodnocení a teoretické tvrzení. A především tehdy, když má být podán vědecky zdůvodněný návrh pro další směr vývoje, politické nebo pedagogické rozhodnutí. Pak se ukáží těžkosti a vyjdou najevo rozpory v empirických výsledcích. Výzkumný pracovník nedorazí ke spolehlivému srovnání, není schopen vyslovit se k dalšímu vývoji, a to ani tehdy, je-li vzorek tentýž. Exaktní teoretická — přitom společensky velmi důležitá — práce je zde znemožněna v důsledku závislosti výsledků na použité metodě. Svědomitý badatel nejde dále, zůstává stát nad dilematem metodou ovlivněných výsledků, nad obrovskou relativitou svých výzkumů. Vidíme tedy, že měnit libovolně texty otázek a předlohy odpovědí je dnes nejen metodicky naivní, ale přímo politicky nezodpovědné. Z tohoto příkladu jsou zřejmé též důsledky prakticky zaměřeného výzkumu mládeže a sociálního výzkumu vůbec pro uspořádání metod. Tento zdravý vliv společenské praxe musí každý vítat, neboť jde o skutečně vědecký vývoj. Proto též poukazují na tento problém s takovým důrazem.

Návrh praktických opatření

1. Provést informativní, metodicko-kritické výzkumy různých aspektů formulace indikátorů včetně předloh odpovědí.

2. Přijmout na základě výsledků těchto výzkumů rozhodnutí týkající se toho kterého typu textu indikátorů, předloh odpovědí atd.

3. Tato rozhodnutí by měla platit nejen pro jeden ústav, ale měly by je akceptovat všechny větší instituce společenského výzkumu. To samozřejmě předpokládá kolektivní spolupráci.

4. Všechny větší výzkumné skupiny by měly disponovat „archívem metod“, který by plánovitě shromažďoval metodické zkušenosti nejen vlastní, ale i jiných výzkumných skupin. K tomu je třeba zlepšit informační styky mezi výzkumnými kolektivy. Rozumí se samo sebou, že v archívu budou chovány jen ty analytické metody, které vyhovují vědecko-metodickým požadavkům přesnosti.

V Ústředním ústavu pro výzkum mládeže budeme těmto problémům v nejbližších letech věnovat zvýšenou pozornost. Pracujeme na určitých metodicko-kritických výkumech. Ve druhé polovině roku svoláme menší skupinu expertů, která se bude zabývat jen touto otázkou. Standardizace a jednotné používání prostředků empirické analýzy se stává stále více existenční otázkou našeho společenského výzkumu. Rovněž Szczepański energicky požaduje od sociologie „standardizaci výzkumných technik, která může vést k odstranění relativity sociologického poznání“ [10 : 614]. Standardizace prostředků analýzy neřeší ovšem všechny problémy. K tomu je nezbytné provést rozsáhlé teoretické práce o vztahu mezi indikátory (dotazy) a udanými daty (odpověďmi). Jedná se tu o základní předpoklad vědeckého výzkumu, který je třeba jasně vidět a efektivně zorganizovat.

5. Intervalové a experimentální studie. Dnes ještě silně převažují výzkumy s charakterem jednorázové analýzy situace. Hypoteticky předpokládaný stav, např. úroveň ideologického chování, se zjišťuje u určité populace mladistvých. Hlavní je zde diagnóza, konstatování daného stavu. Nikdo nebude popírat nutnost těchto výzkumů. Přesná analýza situace je základem společenského výzkumu. Jde mi o to, abych podnítil širší využívání intervalových a zejména experimentálních studií. Tyto studie mají velký význam jak

pro vývoj teorie, tak pro praktický, politicko-pedagogický zaměřený výzkum. Dlouhodobé intervalové studie, tak jak je organizoval např. Ústřední ústav pro výzkum mládeže, dovolují sledovat vývoj osobnosti mladistvých od nejrůznějších populačních skupin až po jednotlivce. Zavedení experimentálních faktorů umožňuje poznat působení určitých podmínek determinujících chování. Experimenty mají ve výzkumu mládeže velký praktický význam, jsou důležité pro řízení, výchovu a propagační práci. Hodnota výpovědi dobře organizovaných experimentálních studií je velmi vysoká, nelze však přehlížet, že pomocí moderní výpočetní techniky lze dnes analýzu podmínek realizovat náročným způsobem současně s jednorázovou analýzou stavu.

6. Problém reprezentativnosti.

Empirická data mají být pro základní soubory, zachycené v hypotézách, reprezentativní. Tento požadavek nevypadá nijak problematický, ale jeho uskutečnění je ve výzkumné praxi značně namáhavé. Jsme u další slabiny našeho výzkumného procesu. Nebudu dále rozvádět problémy statistického výběru a poukážu jen na tyto nedostatky:

a) V mnoha hypotézách se velmi velkoryse stanoví základní soubory, pro něž mají hypotézy platit. Konkrétní hypotézy mají explicitně prokazovat rozsah své platnosti, aby mohly být podle toho voleny vzorky. Když např. hypoteticky předpokládáme souvislost mezi ideologickým postojem a úrovní společenských znalostí u mladistvých, nemůžeme to ověřovat jen na vzorku 200 studentů filosofie. Musíme buď hypotézu blíže specifikovat, nebo rozšířit vzorek populace.

b) Výsledky šetření jsou dnes jen málokdy srovnatelné, a to i když byly použity shodné indikátory nebo testy, protože se liší složení vzorků. I zde se postupuje dost velkoryse, tj. bez přesného sladění s ostatními vzorky. Tím ztrácejí výsledky šetření okamžitě svou informační hodnotu, která vyplývá právě ze srovnávání s jinými šetřeními. Nelze například postavit tisíc studentů vedle tisíce jiných studentů, a to ani tehdy, když se složení shoduje co do stáří, pohlaví, ročníku studia apod. Jestliže je například v jednom vzorku 70 %

a ve druhém jen 40⁰, studentů technického nebo přírodovědního směru, ovlivňuje to zpravidla silně výsledky výzkumu, zejména jde-li o ideologickou oblast chování. Přístupujeme-li stále více k využívání jednotných, standardizovaných prostředků analýzy, pak musíme věnovat větší pozornost také složení našich vzorků podle těchto kritérií reprezentativnosti.

c) Podobně jako při vypracování hypotéz, tak i při teoretickém vyhodnocování dat se často nebere dostatečný zřetel na stupeň jejich reprezentativnosti. Je rozšířena tendence nepřipustně zobecňovat vý-
roky.

d) Problém reprezentativnosti se v sociálním výzkumu chápe mnohdy příliš úzce, jen pod zorným úhlem poměru vybraných osob k hypotetickému základnímu souboru osob. To je sice velmi důležitý, ale dnes též poměrně snadno realizovatelný aspekt principu reprezentativnosti. Problémy reprezentativnosti mají ve společenskovědním výzkumu obecnější význam. Princip reprezentativnosti platí například též pro vztah mezi indikátory (otázkami) a udanými daty (odpověďmi). Indikátory mají být reprezentativní pro hypoteticky stanovený znak.

7. Statistické vyhodnocování dat.

Společenskovědní výzkumný proces si dnes již nelze představit bez systematického používání matematicostatistických metod na základě moderní výpočetní techniky. Vlivem statistických metod se podstatně zvýšila vědecká výroková hodnota výsledků výzkumů. Plánovitě využívání matematicostatistických poznatků a metod patří k předpokladům společenskovědního výzkumného procesu. Také ve společenskovědním výzkumu se potvrdila pravda Marxova výroku, že „věda dosáhne tehdy své dokonalosti, až se jí podaří využívat matematiky“ (Lafargue o Marxovi). Přesto však nelze nevidět — a jsem si jist, že se mnou budou statistici a metodologové souhlasit —, že z nekritického používání této metody vyplývají určité, někdy i vážné problémy. Občas má člověk dojem, že si někteří badatelé statistiku a zpracování dat přímo z fetišizovali. Hodnotu výzkumu měří počtem použitých statistických metod a statistických operací. Kvalita empirických dat (co vlastně odrážejí, jakými ana-

lytickými metodami a za jakých podmínek byla získána) je zajímavá jen okrajově, nebo se klade na druhé místo jako „objektivní“. A tak snadno vzniká ve vědě jeden domeček z karet za druhým, statisticky ovšem naprosto bezcenný. Tito badatelé se opíjejí čísla a indexy. Mnozí z nich se domnívají, že nejvyšším cílem vědy je korelační koeficient nebo faktory. To je formalistické stanovisko. Chtěl bych je odmítnout spolu s Claude Bernardem, který řekl: „Nejsem proti používání statistiky, avšak odsuzuji, když se upustí od toho, jít ještě dál.“ Statistickými metodami a ukazateli nelze odstranit ani teoretické, ani metodické nedostatky výzkumného procesu. Statistik není lékařem u lože nemocného badatele! Statistici mohou pracovat dobře jen tak, jak jim to dovolí teoretická a empirickometodická úroveň daného výzkumného procesu. Nemá proto smysl pracovat v jedné fázi výzkumného procesu s vysokou přesností a pečlivostí a současně v jiné postupovat s bezstarostnou nonšalancí. Není k ničemu být na jedné straně vysoce přesný, na druhé naopak nepřesný.

Jsem pro širší používání matematicostatistických metod v naší výzkumné práci. Varuji pouze před nekritickým používáním a idealizovaným přeceňováním této důležité pomůcky v naší práci. Přitom bych chtěl zdůraznit nutnost dalšího zásadního rozpracování těchto metod z hledisek teorie poznání a metodologie. Týká se to především metody, jako je faktorová analýza. Přínos faktorové analýzy teorii společenských věd by měl být hodnocen věcně, nikoli s euforistickým nadšením. V zahraniční literatuře se navíc setkáváme se zásadní kritikou z pera kompetentních vědeckých pracovníků, adresovanou současné praxi používání faktorové analýzy ve společenských vědách. Přitom se kritika vztahuje víc na metodologické předpoklady než na speciální statistické základy. Je proto žádoucí poukázat na nutnost zásadního vyjasnění metodologických základů faktorové analýzy z hlediska naší filosofie a teorie vědy. Tím uzavírám přehled o některých problémech společenskovědního výzkumného procesu.

V marxisticko-leninském výzkumu se zabýváme metodologickými problémy výzkumného procesu proto, že tím chceme

zlepšit kvalitu své práce a provádět výzkumy ekonomičtější a vyvarovat se základních chyb. Usilujeme o prohloubení poznatků a o vědecké zdůvodnění našeho pracovního procesu, abychom jej mohli lépe plánovat a organizovat a jeho výsledky přesněji hodnotit. Pro teoreticko-metodickou činnost z toho vyplývá též společenský úkol. Přispívá rozhodujícím způsobem k úspěšné realizaci společenských cílů výzkumu mládeže a společenskovedního výzkumu vůbec. Metodologické analýzy posuzujeme vždy právě z tohoto aktivizujícího hlediska. Nejsme proti metodologickým analýzám s vysokým stupněm abstrakce a ideálními požadavky, snažíme se jen o to, vyvodit z nich podněty pro svou práci. Připustíme, že metodologické požadavky lze formulovat tak abstraktně a přepjatě, že badatel v oblasti společenských věd může být donucen rezignovat a vzdát se neodvolatelně své práce. Může svou flintu, přesněji řečeno své indikátory, hodit do žita. Badateli by se pak vedlo jako automobilistovi, který se ze samého „kdyby a však“, z údivu nad „jak a proč“ stavu a možností svého auta nemůže odhodlat jet. Ale tím by se (snad) nikomu neposloužilo.

Nejsme pro metodologické práce kvůli metodologii samé. Nejde o to brousit metodologický nůž kvůli broušení, ale aby se jím lépe krájelo. Metodologické studie nemají vzbuzovat bezmezný zájem nebo naopak skepticismus vůči praktické výzkumné práci ani podporovat návrat do umělých laboratorních podmínek. Na základě metodologických prací vidíme ovšem nikoli méně, ale více problémů. Víme pak vždy

přesněji, co nevíme, ale také, jak můžeme své vědění sice postupně, ale nepřetržitě obohacovat a upřesňovat. V tomto smyslu vyžadoval Lenin metodologickou činnost, když napsal: „V teorii poznání, tak jako ve všech ostatních oblastech vědy, se musí dialekticky myslet, tzn. nepovažovat naše poznání za něco hotového a neměnného, ale zkoumat, jak vzniká vědění z nevědění, jak se stává nedokonalé a nepřesné vědění dokonalým a přesným“ [9].

Literatura

- [1] Bunge, M.: *Scientific Research*. Berlin, Heidelberg, New York 1967.
- [2] Fischer, G.: *Psychologische Testtheorie*. Bern, Stuttgart 1968.
- [3] Friedrich, W.: *Methoden der marxistisch-leninistischen Sozialforschung*. Berlin 1970.
- [4] Friedrich, W. — Hennig, W.: *Der sozialwissenschaftliche Forschungsprozess*. Berlin 1973.
- [5] Hager, K.: *Schlusswort auf der Beratung der Gesellschaftswissenschaftler vom 14. 10. 1971*. In: *Einheit* No. 2/1972.
- [6] Honecker, E.: *Fragen von Wissenschaft und Politik in der sozialistischen Gesellschaft der DDR*. In: *Einheit* No. 1/1972.
- [7] Jadov, V. A.: *Sociologičeskoje issledovanie — metodologija, programma, metody*. Moskva 1972.
- [8] Kedrov, B. M.: *Fragen der Dialektik als Erkenntnistheorie*. In: *Erkenntnistheoretische und methodologische Probleme der Wissenschaft* (Herausgeber G. Kröber). Berlin 1966.
- [9] Lenin, V. I.: *Materialismus und Empirio-kritizismus*. Berlin 1957.
- [10] Szczepański, J.: *Odmiany czasu teraźniejszego*. Warszawa 1971.
- [11] *Zentraler Forschungsplan der marxistisch-leninistischen Gesellschaftswissenschaften der DDR bis 1975*. In: *Einheit* No. 2/1972.

Sborníky z konferencí Slovenské sociologické společnosti k problémům komunistické výchovy mládeže

Významným krokem k prohloubení spolupráce vědeckovýzkumných pracovišť a SSM byla konference věnována sociologickým aspektům komunistické výchovy mládeže, která se konala v květnu 1972. Materiál z této konference byl publikován ve sborníku *Sociologické aspekty komunistické výchovy mládeže z hlediska SSM*.¹

Úvodní stať prof. J. Zvary *Vedoucí úloha strany v socialistické společnosti a SSM* je věnována otázkám formování socialistického uvědomění mládeže v naší společnosti. Autor se zde podnětně zabývá vedoucí úlohou KSC v tomto procesu všestranné výchovy mladé generace, kde důležitou roli hraje i SSM. V této souvislosti hovoří o náročném programu této organizace, jejímž zaměřením a přímo základním úkolem je právě komunistická výchova mládeže.

V následujícím příspěvku *Socialistický svaz mládeže a spolupráce se společenskorevními pracovišti* místopředseda SÚV SZM M. Schmidt zdůrazňuje význam společenských věd při vytváření systému práce s mládeží. Vyzdvihuje přínos sociologických výzkumů pro analýzu problematiky mládeže a současně i formuluje požadavky, které by tyto výzkumy měly splňovat.

Prof. F. Kahuda se ve své významné a podnětné stati zabývá problematikou integrálního přístupu a metod jednotlivých věd při vědeckém zkoumání člověka a vytýčuje zde otázku, jakou úlohu v tomto procesu hraje sociologie jako věda o společenských vztazích. Zdůrazňuje, že metodický postup zkoumání jakékoliv sociální skupiny musí vycházet z marxistických metodologických principů – tzn. z důsledného uplatňování třídního přístupu, který respektuje sociální odlišnosti členů socialistické společnosti podle jejich třídní příslušnosti.

Sociologickým aspektům zkoumání mládeže jsou věnovány i následující stati M. Slobody *Společenská aktivita mládeže*, J. Vítečkové *Některé všeobecné metodologické problémy analýzy organizace mládeže* a D. Holdy *Některé metodologické problémy výzkumů hodnotové orientace mládeže*.

Další příspěvky jsou věnovány otázkám mládeže a jejího vědeckého světového názoru.

K. Horák, vedoucí ideologického oddělení ÚV SSM, zdůrazňuje ve svém příspěvku *Účast SSM na socialistické výchově mládeže* význam sociologické výzkumné práce v této oblasti. Upozorňuje na problém formování třídního vědomí pracující mládeže a oceňuje snahu sociologie řešit závažné otázky v této oblasti. Příspěvek J. Suchého *Komunistický světový názor a mládež* se zabývá problémem utváření marxisticko-leninského postoje mladého člověka ke světu. Podle autora představuje proces osvojování komunistického světového názoru nejvšeobecnější formu kulturní komunikace člověka a lze ho chápat jako dialektickou jednotu výchovy a sebevýchovy, rozvíjející se na pozadí komplexního procesu osvojování si světa člověkem.

Problém vztahu mládež a světový názor analyzují ve svých příspěvcích autoři A. Fazík (*K otázkám životních cílů středoškolské mládeže*), A. Randlíková (*Sociologický průzkum kulturních zájmů mládeže*) a M. Schneider (*Některé poznatky z výzkumu religiozity mezi studenty pedagogických fakult*).

Tématu mládež a práce je věnováno několik příspěvků. Z nich je třeba zmínit se například o stati L. Macháčka *SSM a otázky profesionální socializace mládeže*. Autor konstatuje, že kromě školy, rodiny a pracoviště vzrůstá význam mládežnických organizací, které vedle svých reprezentativních funkcí plní stále více i funkci socializačně výchovnou. SSM tak může vhodně usměrňovat potřebnou profesionální orientaci mládeže. E. Freiová (*Mládež a práce v sociologických výzkumech socialistických zemí*) a D. Sagara, G. Blass (*Některé společné problémy profesionální socializace zemědělské mládeže*) se ve svých příspěvcích taktéž soustřeďují na problém profesionální socializace mládeže.

V závěru sborníku jsou uvedeny stati, které mají bezprostřední význam pro pracovníky zabývající se výchovným procesem mládeže v praxi. K. Vítek, V. Vítková (*K otázkám kauzality juvenilní delikvence*) a J. Syrovátková (*Některé sociální a osobnostní rozdíly mezi delikventními a nedelikventními chlapci*) upozorňují na některé aktuální otázky asociálního chování. Sborník uzavírá stať L. Macháčka, která souhrnně obsahuje krátké resumé jednotlivých příspěvků přednesených na konferenci a kladně hodnotí tuto akci jako významný přínos pro koordinaci práce sociologů v oblasti výzkumu mládeže.

¹ *Sociologické aspekty komunistické výchovy mládeže z hlediska SZM*. Bratislava, Smena 1972.

Dalším významným přínosem k rozpracování komplexu problematiky komunistické výchovy mládeže byla konference konaná v únoru 1973 ve Smolenicích na téma *Aktuální otázky komunistické výchovy učňovské a pracující mládeže*.

Jednotlivé příspěvky přednesené na konferenci byly publikovány ve sborníku *Sociologické aspekty komunistické výchovy učňovské a pracující mládeže*² jako souhrnná bilance dosud zjištěných poznatků z uvedené oblasti a pokus o aktualizaci konkrétních výsledků v sociální praxi.

V úvodní stati *Únor, KSČ a pracující mládež* prof. J. Zvara hodnotí význam únoro-vého vítězství pracujících, hovoří o současném stavu komunistické výchovy mladých pracujících a zdůrazňuje nevyhnutelnost jednoho z rozhodujících aspektů při formování pracující mládeže – aspektu jasněho třídně politického uvědomění. V tomto smyslu jsou ve výchově učňovského dorostu značné rezervy.

R. Roško se zabývá ve svém referátu ekonomickými, sociálními a politickými přeměnami Slovenska za posledních 25 let (*Třídní a sociální struktura Slovenska v revolučních přeměnách*). Pracovní část konference byla věnována referátům teoreticko-metodologickým na téma *komunistická výchova a sociologie mládeže*. Z nich je třeba uvést příspěvek L. Macháčka k závažným otázkám náplně sociologických výzkumů mládeže (*Sociologie a komunistická výchova mládeže*). V. Němce k reálným předpokladům koncipování a praktického uskutečňování ideologické práce mezi mládeží (*Za vyšší účinnost ideové výchovy mládeže*). Rovněž referát A. Matějovského *Výzkum socialistického uvědomění mládeže* předkládá zajímavé zpracování teoreticko-metodologické koncepce výzkumu vztahu mládeže k socialistické společnosti. Referát A. Fazika a J. Jelínka rozebírá výsledky empirických výzkumů v otázce branné výchovy na školách II. stupně (*Otázky branné výchovy na školách druhého cyklu ve světle sociologického empirického výzkumu*). Pozoruhodné a podnětné jsou též příspěvky V. Dubského (*Vliv sociální struktury na formování politického vědomí mládeže*) a J. Majchráka (*Ke specifickým rysům způsobu života mladé generace*).

Další referáty se soustřeďují na problematiku týkající se přímo učňovské a pracující mládeže. Autoři předkládají výsledky výzkumů učňovské mládeže a dokládají tak, že sociologické zkoumání této skupiny se uspokojivě rozvíjí. Sem patří referáty V. Maděrové (*Některé poznatky z výzkumu učňů ve strojírenství*), J. Masgáča a J. Čipáka (*Z výsledků výzkumu učňů ve stavebnictví na Slovensku*), V. Blaha (*Několik poznatků o vztahu učňovské mládeže k umění*), D. Cahové (*Slovenská pracující mládež ve světle zdravotnických výzkumů*), příspěvek N. Stručkové (*Příprava mládeže na povolání a její začleňování do*

pracovního procesu) a P. Uhrina (*Aktuální otázky internátní výchovy učňovského dorostu*). Ve sborníku jsou též publikována vystoupení hostů z NDR – pracovníků Výzkumného ústavu mládeže v Lipsku – B. Vettera (*K problémům informovanosti pracující mládeže*), B. Bestramové (*Vztah učňů a mladých dělníků k práci*) a B. Nieblingové (*Některé otázky postojů odborných pracovníků k povolání a kvalifikaci*). Všechny tyto příspěvky výrazně dokumentují vzrůstající spolupráci sociologického výzkumu mládeže v rámci socialistických zemí.

Příspěvky obsažené v obou sbornících jsou výrazem rozvíjející se spolupráce mezi stranickými, státními a svazáckými organizacemi na straně jedné a vědeckovýzkumnými pracovišti na straně druhé. Autoři příspěvku se snaží řešit a zodpovědět aktuální otázky související s problematikou komunistické výchovy mládeže. Oba sborníky splnily svůj účel zejména v tom smyslu, že slouží jako informační materiál o nejnovějších poznatcích v oblasti sociologie mládeže jak pro pracovníky vědeckovýzkumných pracovišť, tak pro pracovníky zabývající se výchovou mládeže v praxi.

Zdena Čermáková

K. Marx - B. Engels: O moloďoži (O mládeži)

Moskva, Molodaja gvardija 1972, 464 s.

Nakladatelství ÚV Komsomolu vydalo zajímavou knihu, sestavenou z prací a článků zakladatelů vědeckého komunismu – Marxe a Engelse –, věnovaných problematice mládeže. Z. G. Apersjan, který knihu sestavoval, vybral nejen publicistické články a dopisy, ale zařadil do publikace i části Ekonomicko-filosofických rukopisů, Ekonomických rukopisů, Anti-Dühringa a jiných významných děl, v nichž se mluví o mládeži a které jsou velmi závažné pro pochopení sociálně ekonomického postavení mládeže v systému kapitalistické výroby.

Z. G. Apersjan rozdělil knihu na tři části. Prvá nese název *Postavení mládeže v kapitalistické společnosti, boj za práva mladého pokolení*. Druhou část nazval *Role mládeže ve společensko-politickém životě a třídní boj*. Poslední část má titul *Výchova a vzdělávání mládeže*. V závěru knihy jsou pak zařazeny vzpomínky různých významných osobností na vztah Marxe a Engelse k mládeži.

Do první části knihy byly zařazeny práce, v nichž se Marx a Engels zabývají analýzou postavení mladého pokolení proletariátu v systému kapitalistické výroby. Zabývají se zhoršováním životních podmínek proletariátu, poukazují na to, že s rozvojem kapitalismu jsou dělníci nuceni prodávat nejen svou pracovní sílu, ale že je nouze přinutila, aby „prodali“ do pracovního procesu také své děti. Marx s Engelsem rozebírají také postoj ofi-

² *Sociologické aspekty komunistické výchovy učňovské a pracující mládeže*. Bratislava, Smena 1973.

ciálních vládních míst, která nesou podstatný díl viny za postavení dělnické třídy. Dokladem toho je např. špatné školství v Anglii, kde buržoazie dala proletariátu jen to vzdělání, které odpovídá jejím třídním zájmům. Ale ani toto nedostačující vzdělání nemohlo být anglickou proletářskou mládeží plně využito. Mnohé děti nemohly navštěvovat denní školy a byly nuceny chodit jen do večerních škol. Marx s Engelsem si plně uvědomují a konkretizují úkoly, které stojí před dělnickou třídou v boji za práva mladých proletářů. Ukazují na to, jak dělnická třída správně pochopila roli mladého pokolení v třídním boji i odpovědnost starých a zkušených dělníků za co možná všestranný rozvoj proletářské mládeže. Pozitivní rys vidí Marx s Engelsem i v tom, že si většina vedoucích představitelů dělnického hnutí uvědomila důležitost výchovy dorůstajícího pokolení dělnictva a to, že tato výchova se projeví především v budoucím postavení dělnické třídy jako celku. Za významný úkol pak považují izolaci mládeže od rušivých vlivů kapitalistického systému.

Marx s Engelsem si všimají pozitivní úlohy Svazu komunistů v Německu v době revoluce roku 1848. Správnost a skutečnostnost svých názorů vidí v tom, že do revolučního hnutí v Evropě se velmi aktivně zapojila především mládež. Za velmi důležitý a nutný považují také požadavek zkrácení pracovní doby a zákazu práce dětí a mladistvých, protože mladiství do 18 let tvořili např. v Anglii ve čtyřicátých letech 19. století téměř 45 % všech průmyslových dělníků.

V druhé části knihy jsou zařazeny práce, v nichž se Marx s Engelsem zabývají rolí mládeže ve společenském a politickém životě a v třídním boji. Kladně hodnotí a vyzdvihují účast mládeže v červnové revoluci roku 1848 ve Francii. Do této části knihy jsou také zařazeny Marxovy názory z *Třídních bojů ve Francii 1848--1850*, dále pak Engelsova stať *Revoluce a kontrarevoluce v Německu*. Když si všimají revolučního hnutí ve Vídni, oceňují účast studentů, která se nejvýrazněji projevila vytvořením Akademické legie. V knize není opomenuta pozornost, kterou Marx s Engelsem věnovali bouřlivým událostem roku 1861 v Petrohradě a v jiných městech ruského impéria. Výrazem uznání Marxových zásluh o revoluční boj v Rusku je mimo jiné i návštěva skupiny studentů práv z Petrohradu, při které ho žádají, aby jim podal pomocnou ruku ke svržení despotismu i v carském Rusku. Je zdůrazněn i vztah Marx a Engelse k ruské sekci Internacionály, která byla založena skupinou mladých emigrantů z Ruska.

Engelsovo uspokojení vidíme i z řádků, které píše roku 1889 o situaci v Anglii: Mladí si nepřejí jiné vůdce než skutečné socialisty. Další významný přínos mládeže dělnickému hnutí vidí Engels v tom, že sociálně demokratická strana v Německu vzrostla během jedenáctileté ilegality čtyřnásobně. Ale Engels nezapomíná ani na problémy, které je aktu-

álně a perspektivně nutno řešit. Varuje před nebezpečím pronikání antimarxistických názorů a principů do dělnických stran a ostře kritizuje zejména bakuninismus.

Do třetí části knihy shrnul Z. G. Apersjan práce týkající se vzdělání a výchovy mládeže. Marx i Engels kladou důraz na důkladnou přípravu dělnické mládeže, a to především na její ideovou výchovu. Nezapomínají však ani na významnou úlohu filosofie, historie, dějin kultury, politické ekonomie a přírodních věd při formování správného světového názoru. Dále se podrobně v různých souvislostech zabývají významem praktické výchovy a vztahem výuky a praxe. Marx se důrazně staví za všestranné vzdělání, které umožní mládeži rychle si osvojit praktické znalosti a osvobodí ji od jednostrannosti, Engels dále doporučuje sport a průběžnou přípravu pro vojenskou službu atd.

Na závěr knihy jsou zařazeny již zmíněné vzpomínky různých činitelů dělnického hnutí na Marx a Engelse a podrobné vysvětlivky. Kniha je velmi zajímavě a přehledně uspořádána, chybí jí však obrazová dokumentace, která by dopomohla čtenáři, aby si vytvořil představu o podmínkách, v nichž proletářská mládež minulého století vyrůstala a připravovala převzetí moci dělnickou třídou.

Aspersjanem uspořádaný sborník tedy reprezentativně shrnuje základní myšlenky zakladatelů marxismu o mládeži, z nichž naprostá většina zní i dnes mimořádně aktuálně a jejichž znalost a soustavné studium je jedním z předpokladů jak adekvátní analýzy současné situace a aktuálních hnutí mladé generace v kapitalistické společnosti, tak formulace dlouhodobých výchovných a ideově politických plánů, orientovaných k mládeži v socialistické společnosti. Jiří Honcák

V. N. Šubkin: Sociologičeskije opyty (Sociologické výzkumy)
Moskva, Mysl 1970, 285 s.

Autor, vedoucí pracovník oddělení Institutu konkrétních sociálních výzkumů Akademie věd SSSR, analyzuje v knize své bohaté zkušenosti ze sociologických výzkumů, které jsou věnovány jak závažným sociálním problémům, mimo jiné i procesům vzdělávání, volby povolání, dynamice změn životní úrovně, tak i samotnému procesu jejich empirického zkoumání. Výzkumy, ze kterých V. N. Šubkin vychází, byly provedeny především na Sibíři, v Moldavsku, v Leningradě a v Moskvě. Obsah knihy je rozdělen do čtyř kapitol a šesti příloh.

V první kapitole autor podává *marxistický rozbor některých metodologických otázek sociologických výzkumů*. Zabývá se především problematikou výzkumů společnosti, chápané jako systém sociálních vztahů, dále úlohou sociologických výzkumů v socialistické společnosti, možnostmi využití kvantitativních metod analýzy a problematikou sociologického výzkumného projektu, který rozděluje do šes-

ti etap. V. N. Šubkin v této kapitole soustavně poukazuje na značný přínos sociologických výzkumů pro sociální praxi, ale současně správně upozorňuje na mnohé negativní průvodní jevy, zejména v souvislosti s aplikací kvantitativních metod, kdy zdůrazňuje, že jejich širší využití v sociologii je možné teprve po vědeckém rozpracování problematiky kvantifikace, klasifikace a škálování sociálních jevů.

V druhé kapitole jsou shrnuty *poznatky ze sociálně ekonomického výzkumu vesnice Kopenky v Moldavsku*. Cílem této studie bylo postižení sociálních změn v životě rolníků. Velká pozornost je věnována teoretické koncepci, kde je mimo jiné zdůvodněna i volba zkoumaného objektu. Autor pracuje především s objektivními indikátory, tj. se statistickými výkazy ekonomického charakteru, jako je např. rozdělení půdy mezi rodinami, úroveň spotřeby základních životních potřeb apod. Zajímavost celé studie zvyšuje i využití údajů z předválečného monografického šetření rumunských sociologů.

V třetí kapitole popisuje V. N. Šubkin *zkušenosti ze sociálně psychologických výzkumů vztahů kolektivu a osobnosti*. Vychází z rozboru obecně metodologických otázek tohoto typu výzkumu. Dále již konkrétně popisuje výsledky provedených experimentů, kdy výzkumným objektem byl kolektiv vědeckých pracovníků. Zabývá se rozdíly mezi sebehodnocením jedinců a jejich hodnocením kolektivem, hodnocením kolektivu jako celku danými jedinci apod. Kritérii hodnocení je soubor indikátorů, reprezentujících např. vztah k životu, k práci, intelektuální a volní kvality atd. Autor analyzuje i rozdíly mezi sebehodnocením ve dvou experimentech, zabývá se mechanismy sociometrického výběru vedoucího, kolegy, podřízeného nesympatického jedince v rámci zkoumaného kolektivu, kdy kritériem výběru byl stejný soubor indikátorů, jako v předcházejících experimentech.

V poslední kapitole jsou shrnuty *poznatky a zkušenosti získané při výzkumech týkajících se volby povolání*. Tento výzkum, realizovaný v Novosibirsku, je významným mezníkem v sociologické práci, neboť byl impulsem pro stejně zaměřená šetření v celém Sovětském svazu. Závažnost takto orientovaných výzkumů je dána dynamickým vývojem socialistické společnosti, kdy v souvislosti s růstem výrobních sil a s rozvojem vědeckotechnické revoluce rostou i nároky na mládež, která se připravuje anebo již vstupuje do pracovního procesu. Plánování rozvoje a struktury pracovních sil je náročným úkolem. Je nutné respektovat přitom mnoho faktorů, mimo jiné i profesionální zájmy mládeže. Závěry výzkumů věnované této problematice jsou natolik závažné, že je můžeme chápat jako jeden z konstitutivních prvků sociologie mládeže.

V. N. Šubkin ve svém příspěvku objasňuje metody a cíle zkoumání. Ukazuje na celospolečenskou použitelnost takovýchto výzkumů,

jejichž cílem je především zodpovědět, jaká povolání by mládež chtěla vykonávat, jaká je souvislost mezi povoláním rodičů a profesí, kterou si chtějí vybrat děti, přičemž za jeden z indikátorů záliby v určité profesi je považován vztah k určitým školním předmětům. V následující části je teoretická koncepce doplněna bohatým empirickým materiálem. — Cenným zdrojem poznatků o dané problematice je zejména ta část kapitoly, kde se autor zabývá osobními plány mládeže a jejich realizací. Touto cestou je možno ověřit adekvátnost verbálně vyjádřených postojů, a tím stanovit mimo jiné i kvalitu použitého prostředku sběru dat. V závěru této kapitoly se ještě stručně hovoří o optimálním modelu struktury profesionální výuky z hlediska potřeb národního hospodářství a o migraci absolventů škol.

V přílohách jsou potom uvedeny jednak anketové formuláře, jednak i některé souhrnné tabulky týkající se problémů volby povolání.

Kniha je významným přínosem v oblasti sociologické literatury, a to nejen pro autorův marxistický rozbor celé řady metodologických otázek sociologického výzkumu, který je doplněn rozsáhlým empirickým materiálem, ale i pro názorné ukázky celospolečenské použitelnosti sociologických výzkumů. I když práce není zaměřena jen na oblast sociologie mládeže a sociologických výzkumů mládeže, přístup a způsob řešení sociální problematiky je vzornou ukázkou aplikace marxistických metodologických principů ve výzkumné praxi.

Proto je kniha V. N. Šubkina nejen zdrojem informací pro sociology zabývající se některým z problémových okruhů uvedených v jednotlivých kapitolách, ale zároveň i cenným pomocníkem při řešení metodologických problémů sociologických výzkumů, tedy i sociologických výzkumů mládeže. Pozitivním rysem celé práce je nakonec i zdravý skepticismus V. N. Šubkina, který nezapomíná ani na realistické zhodnocení možností sociologických výzkumů a ukazuje i velké obtíže, se kterými je nutno počítat, zkoumá-li se tak složitý komplex, jakým je společnost či určitá její oblast.

Jiří Buriánec

Prejemstvennost pokolení kak sociologičeskaja problema (Kontinuita generací jako sociologický problém)

Moskva, Mysl 1973, 293 s.

„Ideologové antikomunismu zkonstruovali teorii tzv. generačního problému, kterou u nás svého času velmi aktivně šířili revizionisté. Podle této teorie vývoj ve světě přý dosáhl takové dynamiky, že současná mládež, ať v podmínkách kapitalismu nebo socialismu, si nemůže rozumět s předchozí generací. „generaci otců“, jež přý „se provinila“ na svých dětech, způsobila válku, žene lidstvo do atomové záhuby, ke zničení životního prostředí.“

Tato slova, řečená soudruhům Janem Fojtíkem na zasedání ÚV KSČ v červenci 1973, jen

dokresluje aktuálnost a nezbytnost kritické analýzy buržoazních filosoficko-sociologických koncepcí tzv. „konfliktu generací“ a kritického rozboru podstaty radikálního protestního hnutí mládeže kapitalistických zemí, které je nazýváno „novou levicí“.

Katedře marxisticko-leninské filosofie na Akademii společenských věd při ÚV KSSS se podařilo dát zasvěcenou, teoreticky fundovanou, výrazné stránkou a třídní odpověď právě na tyto problémové okruhy.

V recenzovaném sborníku je předložen komplex teoretický i metodologicky vyhraněných studií, jejichž obsah navazuje na dynamický rozvoj teoretického úsilí sovětských vědců o požití společenské skutečnosti mládeže. Autoři si staví cíl ukázat aspekty kontinuity generací na základě marxisticko-leninské teorie v protikladu k nevědeckým interpretacím tohoto problému v buržoazních filosoficko-sociologických koncepcích. Samotný obsah sborníku pak dokazuje, že autoři si jsou plně vědomi neobyčejné složitosti intergeneračních vztahů, jejichž analýza je možná pouze na rovině komplexního přístupu všech zainteresovaných společenských věd v jednotě teoretických a empirických rovin.

Sborník sám se vyznačuje přísně logickou strukturou a návazností jednotlivých statí, jejichž obsah plně vychází z marxisticko-leninské teorie. Použitá pojmová vymezení jsou formulována v protikladu k buržoazním sociologickým teoriím a zvýrazňují tak jednotu teoretických a metodologických přístupů k problémům, jež vytvářejí v současné době průsečík střetávání marxisticko-leninské a buržoazní ideologie.

Sborník je strukturován do tří vzájemně na sebe navazujících problémových okruhů. První z nich s názvem *Sociologické problémy střídání generací* vytváří na základě marxisticko-leninské teorie obecně teoretické přístupy k analýze dialektického procesu vývoje jednotlivých generací v socialistické společnosti. Tak je také směřována stat' A. I. Afanasjevové, která vychází z dialektikomaterialistického pojetí společenského pohybu ve spojitosti s permanentním procesem střídání společensko-ekonomických formací. V rámci rozhodující role materiální základny společnosti pak akcentuje vzájemnou propojenost výrobního způsobu a historické kontinuity střídání generací. V této souvislosti autorka dokládá, že samotný pojem generace není ještě dostatečně precizován, i když jeho význam a aktuálnost je nesporná právě pro vědeckou analýzu třídní sociální struktury socialistické společnosti a jejích vývojových procesů. Sama pak vymezuje tento pojem v jednotě kvantitativní a kvality, v jednotě charakteru společenských vztahů a věkových zvláštností mládeže a koncentruje tyto přístupy do dvou rovin:

1. obsah sociální činnosti generace,
2. směr této sociální činnosti.

Charakter vzájemných vztahů je pak určen a determinován charakterem společen-

ských vztahů, z čehož logicky vyplývá i dialektický rozdíl mezi kvalitou řešení těchto vztahů v kapitalistické a socialistické společnosti. Důsledná aplikace zákonů materialistické dialektiky a dialektických kategorií ve vztahu obecného, zvláštního a jedinečného pak vede autorku k vymezení generace jako objektivně zformovaného, konkrétně historického společenství, blízkého věkově, zformovaného v určitém historickém období, charakteristického specifickými demografickými rysy a řešením historicky vymezených úkolů (s. 24).

V. A. Boldyrev nazval svoji stat' *Problém generací a demografické změny v současné epoše*. Teoretický a metodologický cenným přínosem je autorův přístup k analýze vzájemné souvislosti vývojového trendu demografických ukazatelů a historické kontinuity generací. Z tohoto hlediska také podává podrobnou komparaci demografických procesů v socialistických zemích. Zasvěceně jsou rovněž analyzovány demografické procesy v kapitalistických a rozvojových zemích. V této souvislosti podrobuje autor kritické analýze redukcionistické, rasově-antropologické teorie, které se snaží dokázat, že charakteristikou současné epochy není sociální, ale „demografická revoluce“. Příčina růstu obyvatelstva v rozvojových zemích je pak údajně v biologických vlastnostech zvýšeného rozmnožování u žluté a černé rasy. V ostrém protikladu k těmto nevědeckým, rasovým teoriím pak autor rozvíjí marxisticko-leninské pojetí demografických procesů a z výhradně třídních pozic ukazuje rozhodující příčinu demografických problémů rozvojových zemí. Je to především ekonomická a kulturní zaostalost, způsobená koloniálním vykořisťováním, a pouze reakční malthusiánské populační teorie se snaží hledat příčinu přelidnění v tzv. „lidské přirozenosti“ a naprosto obcházejí skutečné příčiny, které tkví v soukromovlastnickém charakteru kapitalistických společností a v důsledcích jejich koloniálního panství. Zároveň autor ukazuje na řadu vážných problémů, které v souvislosti s demografickými procesy vznikají v rozvojových i kapitalistických zemích, a vhodně dokládá tento obraz řadou statistických údajů.

Podnětná stat' S. N. Ikonnikovové *Mládež jako sociálně demografická skupina* řeší velmi důležitou problematiku, spojenou s vymezením místa a role mládeže v třídní sociální struktuře socialistické společnosti. Autorka také sama ukazuje na společenskou závažnost tohoto problémového okruhu především proto, že pro socialistickou společnost nejsou důležité „osobní dojmy“ o mládeži, ale skutečně vědecké, objektivní znalosti o potřebách, zájmech, pracovní činnosti, společenské aktivitě i hodnotových orientacích současné mládeže (s. 51). Z tohoto pohledu pak zdůrazňuje funkci komplexního, systémového přístupu, jenž je uplatňován v rámci speciální sociologické disciplíny — sociologie mládeže. Nelze jinak než souhlasit s názorem autorky, že toto sociolo-

gické odvětví je na začátku svého vývoje, zvláště pak v oblasti teorie. I československá sociologie mládeže má před sebou obtížnou etapu rozpracování marxisticko-leninské koncepce sociologického výzkumu mládeže, rozbor a kritiku vlivů nemarxistické sociologie i etapu zevšeobecnování dosavadních výzkumných výsledků. To je fakt, který zdůrazňuje řada československých sociologů zabývajících se tímto odvětvím sociologie (viz: L. Macháček — Sociológia č. 5/1973; A. Matějovský — Sociologický časopis č. 6/1971; Fr. Kahuda — Sociologický časopis č. 4/1972).

Podle názoru autorky se pohybují vědecké přístupy ke zkoumání mládeže ve třech výzkumných rovinách: v rovině individuálně psychologické, sociálně psychologické a sociologické. Posledně jmenované rovině je věnována podstatná část statí. Tato proporce není náhodná už proto, že komplexní sociologický přístup ukazuje mládež v bezprostřední spojitosti s charakterem společenských vztahů a sociálně třídní strukturou společnosti a vylučuje prioritní zaměřenost na věkové zvláštnosti mládeže. Redukci na věkové a biologické zvláštnosti mládeže při jejím zkoumání nazývá V. I. Lenin idealistickou, nemarxistickou pozici, protože absolutizace věkových zvláštností mládeže nebere v úvahu skutečný charakter společenských vztahů.

Z toho vyplývá nezbytnost zkoumat mládež jako vnitřně diferencovanou sociálně demografickou skupinu společnosti, jejímž základním znakem je třídní příslušnost. Tento přístup ostře odděluje marxisticko-leninskou a buržoazní sociologii, protože buržoazní sociologie ukazuje mládež jako samostatnou, izolovanou sociální vrstvu, jako sociálně autonomní a oddělenou od „dospělé“ společnosti. Je zřejmé, a autoři dalších statí to podrobně dokazují, že tyto přístupy vedou k zastírání skutečné třídní struktury kapitalistické společnosti a k apologetickému zahalování skutečného antagonismu třídních zájmů.

Podnětným způsobem je analyzována i problematika vnitřní struktury sociální skupiny mládeže v rovině demografických, vzdělanostních a dalších diferenciačních znaků.

Rozsáhlá pozornost je věnována charakteristice podmínek, které vytváří socialistická společnost v procesu začleňování mládeže do společenského života, kde je mládež chápána nejen jako objekt výchovného působení, ale také jako subjekt historického dění a sociálního pokroku. Teoretické i metodologické podněty této statí vytvářejí bohatý potenciál pro zkvalitňování sociologických přístupů ke zkoumání společenské skutečnosti mládeže.

Druhá část sborníku obsahuje především statě, které analyzují podstatu a příčiny politického protestního hnutí mládeže v kapitalistických zemích, a to jak v obecných přístupech, tak i se zaměřením na specifiku jednotlivých kapitalistických zemí, především na USA a NSR. Autoři věnují mimořádnou pozornost všestrannému objasnění sociálně ekonomických faktorů a třídně ideologických pod-

mínek vzniku tohoto hnutí. To jim dovoluje ukázat, že vzájemný vztah generací v kapitalistické společnosti je objektivně podmíněný, přírodně historický proces, který je nutno zkoumat na základě třídního přístupu a charakteru společensko-ekonomické formace. — Z tohoto hlediska pak také ukazují genezi třídní a gnoseologické kořeny i sociální funkci základních politických a ideologických směrů protestního hnutí mládeže v kapitalistických zemích.

E. J. Mozgovaja ve své statí *Protikladný charakter kontinuity generací v kapitalistické společnosti a sociální podstata teorii „konfliktu generací“* ukazuje, že antagonistický charakter kapitalistické společnosti vyvolává mezigenerační konflikty, jejichž základ je v rozpornosti třídních zájmů. Problém mládeže se tak stává především problémem politickým a sociálním, ve kterém se odrážejí rozporné ekonomické a sociální důsledky rozporných tendencí státně monopolistického kapitalismu. V tomto rámci pak autorka podává charakteristiku studentské mládeže, jejíž třídní nesourodost, sociální a věkové zvláštnosti modifikují protestní hnutí romanticko-emocionálním a iracionálním nábojem. Pro mnohé studenty je revoluce především morálně etickou kategorií nebo „totální“ negací existující společnosti, což samozřejmě zahrnuje silné anarchistické tendence.

Důsledně je podána všestranná analýza a marxistická kritika buržoazních filosoficko-sociologických teorií. Jejich nevědeckost spočívá v tom, že neodhalují objektivní základ rozporů mezi mládeží a společností, mezigenerační konflikty pak ukazují jako základní hybnou sílu společnosti a objasňují je na základě fyziologických a věkových zvláštností.

Autorka plně využívá konfrontace těchto nemarxistických názorů s teoretickým dědictvím V. I. Lenina, který vždy zdůrazňoval třídní přístup ke zkoumání mládeže. Třídní přístup proto, že mládež může dosáhnout svých cílů pouze ve spojení s dělnickou třídou a její avantgardou — marxistickou stranou.

Rozsáhlou marxisticko-leninskou kritiku podstaty hnutí „nové levice“ podávají autoři E. A. Arab-Ogly a A. K. Žirickij v článku *Sociální kritika a utopismus v koncepcích „nové levice“*. Je zde podána mimořádně cenná, originální a podrobná analýza radikálního hnutí mládeže jako důležitého fenoménu v současné třídně sociální struktuře americké společnosti. Na konkrétních faktech ukazují, že toto hnutí nepřekračuje rámec morálního odsouzení kapitalistických rozporů, a podtrhuje iluzornost tohoto přístupu v protikladu k základním zákonitostem socialistické revoluce a avantgardní úloze dělnické třídy. Teoretickým prorokem plytké a mělké politické linie „nové levice“ se stávají hlasatel „nového humanismu“ H. Marcuse a zastánce „humanistické psychoanalýzy“ Erich Fromm. Spolu s jejich kritikou podávají autoři klasifikaci těch nemarxistických sociologů, kteří se po-

kousejší interpretovat podstatu a příčiny protestního hnutí mládeže v USA. Jako diferenční znak je volen jejich vztah k historické roli a perspektivám politického hnutí mládeže. Jsou to vlastně dva protikladné směry, z nichž první ukazuje toto hnutí jako regresivní jev americké společnosti a naopak druhý jako jedinou hybnou sílu revolučních změn. První směr, který řeší danou problematiku ve vztahovém rámci „postindustriální“ společnosti, charakterizuje svými názory Z. Brzezinski a H. Kahn, druhý směr má svého výrazného představitele v Ch. A. Reichovi. Analýze koncepce posledně jmenovaného pak věnují autoři rozsáhlou pozornost, nacházíme zde mnoho argumentů k objektivnímu posouzení jeho názorů.

Tato stať je cenná především proto, že autoři nezůstávají na povrchu kritické analýzy nemarxistických teorií, ale podávají zasvěcený cílevědomě orientovaný výklad, jehož význam je nesporně veliký právě ve vztahu k dobovému kontextu.

Úzká návaznost příspěvku A. A. Korobejnikova *Kontinuita revolučního procesu a sociální utopismus „nové levice“* na předchozí stať je už patrná z názvu. Autor zde analyzuje problematiku „nové levice“ v třídně sociální struktuře NSR. Výrazným způsobem je podána kritika koncepcí buržoazně liberálních představitelů frankfurtské školy „negativní dialektiky“. Autorovi se podařilo ukázat charakter abstraktního protestu, kde je dialektický přístup k hodnocení společenské skutečnosti zaměňován přístupem anarchistickým. A jestliže se toto učení stalo teoretickým krédem „nové levice“, pak je také vysvětlen i rozporný charakter jejího ideologického zaměření. Ostrá kritika státně monopolistického kapitalismu na jedné straně a odmítnutí revoluční praxe mezinárodního dělnického a komunistického hnutí na straně druhé pak zákonitě vyúsťuje ve voluntarismus, zabarvený oportunistickými koncepcemi maoismu i anarchisticko-radikálními idejemi Bakunina.

Na základě tohoto kritického rozboru ideové teoretických koncepcí levicových radikálů v NSR pak autor přistupuje k analýze sociálně politických předpokladů protestního hnutí mládeže. Tento problém řeší v jednotě ekonomických, společensko-politických a sociálně-psychologických faktorů, což mu umožňuje ukázat skutečnou třídní diferenciaci tohoto protestního hnutí a dodržet konkrétně historický přístup k jeho zkoumání.

Levicové radikální hnutí mládeže v kapitalistických zemích je název statě B. N. Bessonova. Ukazuje především, že prohloubení třídních protikladů kapitalistické společnosti vyvolává zákonitě růst radikálních tendencí především mezi mládeží. Intenzita tohoto hnutí pak přispívá k tomu, že buržoazní sociologové dostávají novou příležitost splnit svoji apologetickou funkci ve prospěch kapitalistického systému. Tomu také odpovídá jejich výklad společenských procesů, kdy se

snaží zaměnit sociální protiklady za protiklady věkové a protiklady třídní za univerzální „konflikt generací“.

Autor pak formuluje ve vyhraněné podobě marxisticko-leninské pojetí mládeže, která není abstraktně izolována od sociálního boje tříd, kdy tedy mládež nestojí proti základním třídám jako „zvláštní třída“, ale představuje jejich nedílnou součást. Z tohoto pohledu pak také ukazuje mezigenerační vztahy, cíle protestního hnutí mládeže kapitalistických zemí a zdůrazňuje pokrokovou úlohu komunistických a dělnických stran, které usměrňují tento boj na konkrétní úkoly ekonomických a sociálních přeměn.

Třetí část sborníku, která je souhrnně nazvána *Kontinuita generací a pokrok socialistické společnosti*, obsahuje aplikaci obecně teoretických přístupů ve vztahu ke konkrétním problémům společenské skutečnosti mládeže.

V. I. Volovik nazval svůj článek *Kontinuita generací a tradice socialistické společnosti*. V řešení tohoto problému vychází z obecného rámce systému komunistické výchovy, ve kterém se výrazně prosazuje sociální funkce marxisticko-leninské ideologie především při formování marxisticko-leninského světového názoru. V tomto rámci probíhá proces kontinuity generací jako řízený a uvědoměle regulovaný proces, jako výraz působení dialektického zákona negace negace. Významnou roli v tomto procesu, jak ukazuje autor, mají revoluční, bojové a pracovní tradice socialistické společnosti. Důležitost jejich sociální funkce je umožňuje vydělit jako relativně samostatné vzhledem k tomu, že plně odrážejí ideály budování komunistické společnosti, jsou nerozlučně spjaté s principiálně novým typem komunistického společenského vědomí a jsou specifickými formami existence pokrokových tendencí jako stimulátoru rozvoje socialistické společnosti.

Na konkrétních příkladech ukazuje autor důležitost procesu rozvíjení těchto tradic v sovětské společnosti a dokládá aktuálnost tohoto procesu na údajích z roku 1970, které ukazují, že 60 % obyvatelstva SSSR se narodilo po VŘSR a více než 45 % se jich narodilo po Velké vlastenecké válce.

Podnětné závěry tohoto článku lze vřele doporučit k aplikaci ve společensko-politické praxi, především organizacím SSM, kde výchova v revolučních tradicích tvoří nedílnou součást jejich výchovného systému.

Rovněž stať P. N. Rešetova *Problémy práce a vzdělání mládeže v podmínkách vědeckotechnické revoluce* je aktuální v teoretické i společenskopraktické rovině. Nalézáme zde mnoho argumentů k potvrzení zásadní protikladnosti vývojových procesů kapitalistické a socialistické společnosti. Na celé škále údajů ukazuje autor rozporné tendence, které jsou charakteristické pro vzdělávací proces kapitalistické společnosti, a v protikladu k nim analyzuje dynamické procesy socialistické společnosti, která vytváří reálné předpoklady

pro plný rozvoj morálních a tvůrčích sil člověka. Na výsledcích sociologických výzkumů pak autor dokazuje, že tyto vývojové tendence plně odpovídají životním plánům a cílům sovětské mládeže, která do nich zahrnuje především získání všeobecného a profesionálního vzdělání. Pro současnou etapu vývoje naší socialistické společnosti jsou důležité i další závěry, které ukazují objektivní změny, ke kterým dochází v oblasti školství ve vztahu k formám aktivního zapojení mládeže do procesu budování socialismu.

Autor správně ukazuje, že tento proces neprobíhá bezrozporně. Všeobecně se prodlužuje doba potřebná na získání kvalifikace, okruh dostupných informací se neustále rozšiřuje prostřednictvím masových sdělovacích prostředků, z psychologického pohledu dosahuje mládež vyššího stupně zrlosti než generace předchozí. Ovšem těmto skutečnostem neodpovídá vždy úroveň výchovné vzdělávacího procesu, a proto se před vědeckovýzkumnou základnou otevírá další důležitá oblast, zaměřená na sledování sociální orientace mládeže a na prognostiku sociálních důsledků vědeckotechnické revoluce ve vztahu k mládeži.

Závěrečná stať *Marxisticko-leninská výchova a formování socialistického ideálu u studentské mládeže* úzce souvisí s hodnotovou orientací mládeže a především mládeže studentské. Ta je zde ukázána jako sociální skupina, která je těsně spojena s dělnickou třídou a není oddělena od socialistické společnosti ani svým sociálním původem, ani svou sociální činností. Aktuální jsou zejména ty závěry, ve kterých autor vymezuje místo studentské mládeže v třídní sociální struktuře socialistické společnosti a vytýčuje úkol zkvalitňovat u studentů vědomí sociální soudržnosti prostřednictvím jejich aktivní účasti v politickém, ekonomickém a ideologickém boji dělnické třídy. Proto také výchovně vzdělávací proces interpretuje jako nedílnou součást procesu vzájemného sblížení tříd a vrstev socialistické společnosti, jako prostředek k překonávání rozdílu mezi fyzickou a duševní prací v procesu rozvoje nového typu společenské dělby práce. Proto je rovněž zdůrazňován třídní přístup ve výchově k vědeckému světovému názoru jako ideové osnovy spojení mládeže s vedoucí silou socialistické společnosti — dělnickou třídou. Na této bázi je též rozvíjena teoretická úvaha o formování socialistického ideálu u studentské mládeže. Formování socialistických ideálů je těsně spjata se sférou potřeb, zájmů a hodnotových orientací v dialektické jednotě emocionálního a racionálního, s výraznou úlohou pozitivních příkladů a s formováním odpovědnosti vůči iniciativnímu plnění společenských požadavků. Tento proces je neoddělitelně spojen s formováním marxisticko-leninského světového názoru prostřednictvím tvůrčího získávání teoretických znalostí, aktivní politické a společenské prospěšné činnosti studentů.

V současné době, kdy zkvalitňujeme proces

komunistické výchovy studentů, představuje tato stať komplex významných podnětů ke zvyšování úrovně a účinnosti výchovné práce škol.

Charakter současné epochy a společenské procesy třídně rozděleného světa nás každodenně přesvědčují o stále stoupající intenzitě sociálně-politických protestů mládeže kapitalistických zemí v protikladu k stále se prohlubujícímu svazku mezi generacemi společností socialistických. Autoři recenzovaného sborníku si postavili úkol analyzovat tyto neobyčejně složité vývojové procesy. Zvládlí je s vysokou teoretickou i metodologickou erudovaností a vytvořili tak dílo, které není určeno pouze úzce ohraničenému okruhu odborníků, ale naopak je bohatým zdrojem inspiračních podnětů pro všechny, kteří se podílejí na komunistické výchově naší mladé generace.

Jaroslav Erneker

Sovietska mládež z hľadiska sociológie

Bratislava, Smena 1971, 176 s.

V roce 1971 vyšla ve slovenském nakladatelství Smena publikace, která významným způsobem reviduje dosavadní představy o rozvoji sociologické práce při řešení problémů mládeže. Jestliže v šedesátých letech byla teoretická a výzkumná činnost československé sociologie zaměřená na otázky mládeže inspirována především produkcí západní, nemarxistická sociologie, kniha nazvaná *Sovietska mládež z hľadiska sociológie* nabízí zaslíbenou a v řadě případů objevnou informaci o rozvoji vědeckovýzkumné práce v oblasti sociologie mládeže v SSSR.

Zpracování problémů objevujících se v jednotlivých kapitolách je na vysoké teoretické a metodologické úrovni. Příspěvky sovětských autorů jsou začleněny do těchto kapitol:

1. Mládež ako sociálna kategória
2. Mládež vstupuje do života
3. Pracujúca mládež
4. Problémy socializácie mládeže.

V prvé kapitole jsou řešeny otázky postavení mládeže v socialistické společnosti (E. M. Ťaželnikov: *Lenin a mládež*). I. S. Kon ve svých příspěvcích (*Věk a sociální roly, Generácia a vekové skupiny*) upozorňuje na obtíže, s kterými se sociolog setkává, chce-li vymezit mládež pouze jako věkovou kategorii, a které jsou podle autora způsobeny mimo jiné neurčitostí věkových hranic. Autor dále objasňuje smysl sociologického pojmu generace, vysoce podnětně rozebírá problém konfliktu generací a poukazuje na kvalitativní rozdíl mezi tímto jevem v socialismu a v kapitalismu. V kapitalismu je tento jev odrazem jiných, hlubších sociálních rozporů. Závěrem kapitoly jsou uvedeny zajímavé výsledky z výzkumu *Spoved generácie*, který byl realizován mezi sovětskou mládeží v roce 1961. Institutem pro výzkum veřejného mínění Komsomolské pravdy. Sovětská mladá lidé zde v odpovědi na dvanáct otázek prezentovali

vlastní představy o své generaci. Nejvýznamnějším zjištěním byl vysoký stupeň jednodušlosti v názorech mládeže na sebe samu a její mimořádně optimistický přístup k životu bez ohledu na sociální postavení, pohlaví, vzdělání a bydliště respondentů.

V druhé kapitole jsou uvedeny výsledky několika empirických výzkumů mládeže. V rámci prvního výzkumu byly zjišťovány její životní plány (V. T. Lisovskij: *Životné plány mládeže*). Na základě analýzy výsledků uvedeného výzkumu mohl autor formulovat závěr, že životní plány mládeže jsou závislé na jejich sociálních podmínkách a že volba konkrétní životní orientace je do značné míry určena jak reálným sociálním postavením mládeže, tak i sociálním původem mladých chlapců a děvčat, kteří vstupují do života. Následující dva výzkumy jsou věnovány problematice volby povolání (V. N. Šubkin: *Volba povolania*; M. Ch. Titma: *Hodnoty, ktoré vplyvajú na voľbu povolania*). Na Šubkinově přístupu k dané problematice je cenná hlavně konfrontace osobních plánů mladých lidí s jejich skutečnou realizací v závislosti na jejich sociálním postavení. M. Ch. Titma ukazuje ve svém příspěvku potřebu výzkumů zjišťujících hodnoty související s volbou povolání, neboť socialistická společnost nabízí mladým lidem široké možnosti výběru budoucí životní orientace a je proto nutné poznat zcela konkrétní regulativní principy společenského a individuálního vědomí a vyvodit tak adekvátní závěry pro oblast sociální politiky. Příspěvky v této kapitole dokazují, jak sovětská sociologové, uplatňující důsledně marxisticko-leninskou koncepci mládeže, citlivě reagují na skutečné celospolečenské i specifické potřeby a zájmy mládeže. Interpretace výsledků výzkumů tak zpětně slouží zájmům společnosti v praktickém výchovném působení na mládež při formování jejího třídního vědomí.

Třetí kapitola je věnována problematice pracující mládeže. Autoři zde podávají informaci o některých výsledcích sociologického šetření mladých dělníků. Je zde především výzkum zaměřený na duševní rozvoj osobnosti mladého dělníka, provedený v leningradských průmyslových podnicích (A. S. Šajev: *Práca a problémy duševného rozvoja osobnosti robotníka*). Detailní a přesný způsob analýzy umožnil výzkumníkům vytřídit nejdůležitější faktory urychlující duševní rozvoj osobnosti. Následující příspěvek obsahuje rozbor motivačních faktorů směřujících ke zvyšování úrovně všeobecného vzdělání pracující mládeže (A. A. Kisselov: *K problému motivov zvyšovania úrovne všeobecného vzdelania mladých robotníkov*). Cenným přínosem pro tuto oblast sociologických výzkumů je, že se zde výzkumníci neomezili pouze na zjišťování jednotlivých komponent motivační struktury, ale zaměřili se také na analýzu podmínek, které jsou vytvářeny pro mladé lidi studující na večerních školách. Vysoce pozitivně působí v uvedených třech příspěv-

cích zřejmě orientace sovětských sociologů mládeže na praktickou použitelnost výsledků výzkumů v sociální praxi.

Poslední kapitola je zaměřena na problém socializace mládeže a je rozčleněna do tří příspěvků. První je věnován otázkám volného času (A. C. Charčev — M. N. Putilev: *Volný čas mládeže a jeho problémy*) a jsou zde shrnuty poznatky z výzkumu mládeže leningradských okresů. Autoři zde konstatují, že sféra volného času a jeho racionální zorganizování je jedním z nejdůležitějších aspektů při formování mladého jedince. Další příspěvek I. S. Kona analyzuje sociální stránku procesu pohlavního dospívání (*Pohlavné dospievanie ako sociálny problém*).

Konfrontuje některé buržoazní koncepce s marxistickým pohledem na tyto otázky, autor upozorňuje, že řešení problémů v této oblasti zůstává v rovině pouhého popisu a obsahuje mnoho nejasností. Poslední příspěvek je věnován otázkám prevence delikvence (V. V. Orechov — L. I. Spiridonov: *Mladost a otázky prevencie delikvencie*). Autoři, vycházející z marxistické teze o determinovanosti lidského chování, analyzují podmínky, které pomáhají odstranit nebo potlačit vznikající formy deviantního chování. Zároveň zdůrazňují, že boj proti kriminalitě mladých může být úspěšný pouze tehdy, bude-li součástí celostátních plánů rozvoje socialistické společnosti.

Závěrečná stať knihy (L. Macháček: *Sociológia mládeže v ZSSR*) informuje přehlednou formou o základních problémových okruzích, které jsou v centru pozornosti sovětské sociologie mládeže.

Tato kniha, která je dosud nejucelenějším pohledem na práci sovětských sociologů mládeže, obsahuje cenné informace nejen pro sociology, ale i pro pracovníky zabývající se výchovnými problémy mládeže v jejich konkrétní podobě. Kvalita všech příspěvků je zřejmým důkazem úspěchů sovětské sociologie v rovině teoreticko-poznávací i prakticko-aplikační. Závěrem lze konstatovat, že tato kniha, která představuje první pokus podat souhrnnou informaci o sovětské sociologii mládeže, je významným pomocníkem pro rozvoj československé sociologie mládeže nejen pro svůj kritický marxistický přístup k buržoazním koncepcím sociologie mládeže, ale i jako názorná ukázka, jak sovětská vědecká pracovníka řeší problémy v těsné návaznosti na problémy sociální praxe.

Zdena Čermáková

Rekrutacja młodzieży na studia wyższe (Přístup mládeže na vysoké školy)

Warszawa, PWN 1973, 357 s.

Ve dnech 21.—22. října 1971 se v Šwidry Małe u Varšavy konala vědecká konference na téma *Přístup mládeže k vysokoškolskému vzdělání a procesy selekce*. Organizátorem konference byl Międzyuczelniany Zakład Badań nad

Szkolnictwem Wyższym. Všechny referáty přednesené na této konferenci a uveřejněné v recenzované publikaci (obsahující, což je v publikacích tohoto typu nezvyklé, i 80 stránek souhrnu velice cenných diskusních příspěvků) podávají doklad o velké pozornosti, jež je přístupu mladých lidí na vysoké školy věnována. Všechny 12 referátů vychází z výsledků výzkumů orientovaných na uvedené otázky a většina z nich reprezentuje více či méně zdařilý pokus o syntézu výsledků badatelské činnosti uplynulých zhruba 10 let. Silnou zbraní polské sociologie je velmi těsné spojení teorie s empirií a propracovanost konkrétních nástrojů poznávání. Tato skutečnost se promítá i ve většině referátů přednesených na konferenci a statí publikovaných v citovaném sborníku.

Na úvodní stať Z. Kietlińskiej *Systém rekrutacji na studia wyższe* (Systém přijímání na vysoké školy), otevřící v obecnější rovině problematiku, již byla na konferenci věnována pozornost a podávající obraz o současné situaci v Polsku, navazuje bezprostředně S. Kowalski v příspěvku *Stan i potrzeby badań nad selekcjami młodzieży na studia wyższe* (Současný stav a potřeby výzkumu v oblasti selekce a přístupu na vysokou školu) obsáhlou statí, v níž se záměrně nepokouší o shrnutí výsledků dosavadní výzkumné aktivity, ale „jen“ o její prezentaci v rovině zmapování problémů, jimž byla v uplynulých letech věnována pozornost. Kowalski analyzuje tuto výzkumnou aktivitu jak z hlediska její institucionalizace a obsahového zaměření, tak i z hlediska aplikovaných technik, v nichž monografie, typologie představují důstojné partnery šetření statistických. Podle Kowalského byla v počáteční fázi výzkumné činnosti věnována pozornost především různým aspektům výběru mládeže ke studiu na vysokých školách a postupně se rozšířila na zkoumání předcházejících fází vzdělání, na školu střední, později na školu základní a v posledních letech dokonce i na období předškolní, na otázky vlivu rodiny, mateřské školy a jeslí na formování budoucího uchazeče o studium na vysokých školách. Postupné rozšiřování „záběru“ našich polských kolegů je zcela logické a zákonité, neboť proces selekce začíná

již vstupem na základní školu (případně ještě dříve) a pokračuje po celé období školní docházky. Vstup na vysokou školu představuje již jen závěrečnou fázi selekce uchazečů o vysokoškolské studium. Kowalského stať nám podává velmi podrobný obraz o výzkumné aktivitě uplynulých let. Je z ní zřejmé i to, že se ani naši polští kolegové nevyhnuli značné duplicitě a nekoordinovanosti ve výzkumné činnosti, skutečností, které bývají průvodními jevy nejen hledání nového oboru a nových cest, ale především náhlého „objevení“ problému, kterému nebyla po dlouhou dobu věnována náležitá pozornost, a snah po rychlém zvládnutí tohoto problému.

Po stručné stať P. Niklewicze *Przegląd systemów rekrutacji na studia wyższe — próba klasyfikacji* (Přehled systémů přijímání na vysoké školy), v níž autor spíše uvažuje nad některými mechanismy přijímacího řízení na vysokých školách v různých zemích, než aby podal jejich ucelený a podrobný obraz a pokusil se o jejich srovnání, jsou ve sborníku publikovány tři výborné stať analyzující sociální determinanty procesu selekce, především selekce dětí v základní škole. E. Breikopfová v příspěvku *Niektóre uwarunkowania wyboru dalszych dróg kształcenia po szkole podstawowej* (Některé determinanty výběru forem vzdělávání, navazujících na základní vzdělání) se ve své stať zabývá a) odlišnou profesionální zaměřeností různých vrstev mládeže a jejími sociálními determinanty, b) pomocí, již je nutno zajistit těm mladým lidem, kteří stojí po skončení povinné školní docházky na prahu životně závažného rozhodnutí, c) zdroji informací o existujících možnostech dalšího vzdělávání, d) záměry mladých lidí a realizaci těchto záměrů. Autorčino zaměření na informovanost žáků základních škol o existujících možnostech, fungování jednotlivých informačních zdrojů a nástrojů pomoci při rozhodování bylo zřejmě motivováno výsledky rozsáhlého výzkumu žáků varšavských základních škol, ukazujícího na rozdíly mezi žáky rodičů s různým stupněm vzdělání (viz tabulka 1).

Současná základní škola neplní dostatečně svou informační funkci a tato skutečnost nejvíce postihuje ty děti, které jsou odkázány

Tabulka 1: Zájem o studium (%)

Vzdělání otce	Žák				Informace chybí
	chce dále studovat	nechce jít do žádné školy	není rozhodnut		
Neukončené základní	27,7	8,5	61,3		2,6
Ukončené základní	38,1	6,4	53,7		1,9
Neúplné střední	50,8	4,0	44,2		1,0
Úplné střední	58,6	1,5	38,7		1,2
Nedokončené vysokoškolské	75,5	0,6	22,6		1,3
Ukončené vysokoškolské	83,1	0,4	16,1		0,4

především na školu jako hlavní zdroj informací o existujících možnostech dalšího vzdělávání. Výzkum též potvrdil, že žáci základních škol mají jen velmi malý zájem o přímý přechod do pracovního procesu. Odmítání této alternativy zdůvodňují jak nezbytností vyššího vzdělání jako determinanty dobrého pracovního výkonu, tak i společenskou pozici vzdělaného člověka. Breitkopfová zjistila, že přechod ze základní školy přímo do pracovního procesu akceptují jako nezbytnost především děti samostatně hospodařících rolníků, kteří rezignují na možnost dalšího vzdělávání.

A. Bukowska-Józwicka ve svém příspěvku *Orientacja zawodowa dotycząca przygotowania młodzieży do wyboru szkoły wyższej* (Profesionální orientace a připravenost mladých lidí k volbě vysoké školy) věnuje pozornost především profesionálnímu poradenství, jehož funkci chápe velice široce. Úkolem profesionálního poradenství podle autorky není jen získávat nejčerstvější informace o existujících možnostech a předávat je mladým lidem, případně vyhledávat jedince potřebující pomoc a usměrňovat jejich volbu, ale formovat všechny žáky základních škol takovým způsobem, aby byli schopni činit uvědomělé a kvalifikované rozhodnutí, tj. aby představovali aktivní subjekty své volby.

Naši kolegové v Polsku věnují již řadu let pozornost systematickému zkoumání procesu selekce odehrávajícímu se v průběhu povinné školní docházky. Z tohoto hlediska je pro nás zajímavý příspěvek M. Jastrzabové-Mrozické *Oceny szkolne jako czynnik różnicujący szanse podjęcia studiów* (Školní prospěch — činitel diferencující šance ke studiu na vysoké škole). Autorka nás ve své stati seznamuje s výsledky svého výzkumu zaměřeného na zjištění vztahu mezi prospěchem na základní škole a stupněm vzdělávacích aspirací sledovaných žáků i s výsledky řady jiných obdobných výzkumů. M. Jastrzabová-Mrozická zkoumala jak žáky základních škol, tak i studenty středních všeobecně vzdělávacích škol a škol odborných, aby verifikovala jednak hypotézu, že školní prospěch dosahovaný na škole nižšího stupně je dobrým prediktorem výkonu na škole vyššího stupně, a dále hypotézu, že jen malý podíl dětí s výborným a velmi dobrým prospěchem rezignuje na studia na škole vyššího stupně. Zjistila například, že z žáků základní školy, kteří měli na vysvědčení známky 1 či 2, se 95 % hlásilo na některý typ střední školy, a z žáků, kteří byli v některém předmětu klasifikováni známkou 4, chtělo dále pokračovat ve studiu jen 20 %. Výkon dosahovaný na základní škole plnil funkci nástroje tvorby i korekce aspirací. (Podobné na vysokoškolské studium rezignovalo více než 85 % studentů výběrových středních škol, kteří byli zařazeni do nejhorší prospěchové kategorie.) Jastrzabová-Mrozická si ve své práci položila i další otázku týkající se realizace vzdělávacích aspirací a prognostické hodnoty klasifikace ze

základní školy. Zcela logicky dospěla k závěru, že čím lepšího prospěchu student na střední škole dosáhl, tím vyšší byla pravděpodobnost jeho přijetí na školu vysokou. Současně zjistila, že už výkon dosahovaný na základní škole je vhodným prediktorem šancí k přijetí na vysokou školu. Z maturantů středních všeobecně vzdělávacích škol, kteří měli na základní škole průměr 2,5–3,0, se dostalo na vysokou školu 13 % (ze studentů středních odborných škol to bylo 8 %). Z maturantů středních všeobecně vzdělávacích škol s prospěchem na základní škole 1–1,4 se dostalo na vysoké školy 51 % (ze studentů středních odborných škol 36 %).

F. Januszkiewicz se v příspěvku *Egzamin wstępny do szkoły wyższej — próba zarysowania modelu optymalnego* (Přijímací zkouška na vysoké škole — pokus o nástin optimálního modelu) se zamýšlí nad funkcí nástroje výběru nejvhodnějších studentů vysokých škol, tj. přijímací zkoušky. Klade si v první řadě otázku, zde je tato zkouška ve své současné podobě schopna plnit všechny askriptivní funkce, tj. zda funguje jako nástroj a) výběru jedinců s vysokým stupněm pravděpodobnosti ukončení studia v předepsané době; b) výběru jedinců, u nichž je záruka, že po skončení studia budou „optimálním způsobem vykonávat své povolání“; c) výběru jedinců odpovídajících požadovaným sociálním a politickým kritériím.

Podle Januszkiewicze není současná přijímací zkouška schopna tyto funkce plnit a představuje spíše jen nástroj limitace počtu uchazečů na požadovaný počet než nástroj kvalitní selekce. Januszkiewicz velmi kriticky hodnotí tu skutečnost, že v rozmezí 6 týdnů se musejí uchazeči o studium na vysoké škole podrobovat dvěma zkouškám před dvěma odlišnými komisemi (maturita a přijímací zkouška na vysokou školu), a klade si otázku, zda by nebylo vhodnější rozhodovat o přijetí uchazeče na vysokou školu na základě komplexního hodnocení, jehož součástmi by byly: 1. standardizovaný rozhovor, 2. záznamový arch obsahující životopisné údaje, 3. průměr známek z posledních dvou ročníků střední školy, 4. testy vědomostí, 5. testy inteligence a struktury osobnosti.

Otázka volby optimálního nástroje výběru vhodných uchazečů je centrální otázkou i tří dalších statí recenzovaného sborníku (K. Migdał, *Metoda kompleksowej oceny przydatności kandydatów do szkół wyższych* — Metoda komplexního hodnocení uchazečů o vysokoškolské studium, W. Wiśniewski, *Wartość predyktywna kryteriów doboru młodzieży na studia wyższe* — Predikční hodnota kritérií výběru mladých lidí k vysokoškolskému studiu, M. Manturzevska, *Metodologiczne problemy prognozowania osiągnięć szkolnych* — Metodologické problémy prognóz studijního výkonu). Zatímco Manturzevska analyzuje různé problémy prognostiky, její možnosti i omezení spíše v rovině teoretické, Wiśniewski a Migdał předkládají výsledky svých vý-

zkumů, v nichž se pokusili o zjištění hodnoty jednotlivých prediktorů, aby shodně dospěli k závěru, že jejich hodnota je poměrně nízká a že žádný z uvedených prediktorů není schopen odpovídajícím způsobem postihnout kvalitu uchazečů o vysokoškolské studium. Migdal například uvádí výsledky v tabulce 2.

Tabulka 2: Hodnota prediktorů

Prediktory	Koefficienty korelace s kritériem	
	po 1. roce	po 11. roce
Přijímací zkouška	0,456	0,423
Maturitní prospěch	0,457	0,539
Úroveň obecných rozumových schopností	0,158	0,253
Indikátor — životopis, prostředí	-0,313	-0,383
Násobná korelace	0,610	0,702

Efektivitu preferenčních bodů se zabývá i V. Osiński v příspěvku *Zasada preferencji społecznej jako metoda przyspieszenia demokratyzacji wyższego wykształcenia* (Sociální preference jako nástroj urychlení demokratizace vysokoškolského vzdělání). Aplikaci preferenčních bodů považuje Osiński za nástroj demokratizace jen s malým vlivem, za nástroj, který koriguje strukturu především studentů 1. ročníků vysokých škol. Podle Osińského tkví jedna z hlavních příčin nedostatku vhodných uchazečů dělnického a rolnického původu v jejich nedostatečné ekonomické stimulaci. Děti dělníků a rolníků neaspírají na vysokoškolské studium, případně si nevolí výběrovou střední školu proto, že investice vložená do vzdělání má jen malou návratnost, a dále proto, že tato investice představuje zvláště pro početnější rodiny a rodiny s nižším příjmem investice s příliš dlouhou dobou návratnosti. Současný systém materiální pomoci (Osiński analyzuje systém stipendií, ubytování v kolejích, stravování v menzách atd.) neumožňuje řadě schopných dětí využít možnosti k získání vyššího vzdělání a zaměřuje jejich pozornost k učebním oborům či ke studiu na středních odborných školách.

V recenzované publikaci jsou ve zhuštěné formě předloženy výsledky několika desítek výzkumů pohlízejících z různých hledisek na problém, který je vážný a vysoce aktuální. Všechny příspěvky shodně prolíná myšlenka, že formální otevření šancí je jen jednou, i když základní komponentou demokratizace přístupu k vyššímu vzdělání, na niž však nelze demokratizaci redukovat. Sympatickým rysem všech příspěvků je mimo již uvedené těsné spojení teorie s empirií i vážnost a otevřenost, s níž se k diskutovaným otázkám

přistupuje. Vycházejí z poznání reálné, ničím nepřikrášlované situace, která autory znepokojuje a k jejímuž řešení cítí povinnost přispět. Cenným rysem příspěvků uveřejněných v citovaném sborníku je jejich obsáhlost a serióznost. Všechny stati se zaměřují na „přístup k vysokoškolskému vzdělání“, žádná z nich nepřistupuje k tomuto fenoménu jen jako k vedlejšímu jevu jiné problematiky, o níž se autor hlouběji zajímá, tj. žádná stat nepředstavuje jen „vedlejší produkt“ jiné hlavní badatelské činnosti. Tato skutečnost svědčí mimo jiné o tom, že hlavním kritériem výběru autorů byla jejich dlouhodobá a systematická orientace na přístup mladých lidí na vysokou školu. V závěru lze jen poznamenat, že sborník prací nazvaný Rekrutacja młodzieży na studia výzše představuje zdařilou publikaci typu, jaký v ČSSR v současné době postrádáme, publikaci, z níž je možné čerpat mnohé náměty i k naší výzkumné činnosti, neboť mnohé problémy, které řeší naši polští kolegové, jsou i našimi problémy.

Eliška Frejřová

W. Friedrich (vyd.): *Methoden der marxistisch-leninistischen Sozialforschung* (Metody marxisticko-leninského sociálního výzkumu)

Berlin, Deutscher Verlag der Wissenschaften 1971, 365 s.

Kniha *Metody marxisticko-leninského sociálního výzkumu*, zpracovaná pod vedením prof. W. Friedricha, ředitele Ústředního ústavu pro výzkum mládeže v Lipsku, patří k základním pracím zabývajícím se problematikou sociologických výzkumů. Jednotlivé kapitoly byly napsány kolektivem výzkumníků, převážně spolupracovníků W. Friedricha.

Po úvodní kapitole, která je věnována obecným metodologickým principům sociálního výzkumu, následují příspěvky zabývající se otázkami sběru dat, škálovacích postupů, stanovení validity výzkumných postupů a statistického zpracování dat. Autoři se dále zabývají i některými speciálními problémy, jako je např. metodika časového snímku, panelové studie a otázky analýzy působení hromadných sdělovacích prostředků.

Úvodní kapitola, nazvaná *Některé filosoficko-metodologické otázky*, jejímž autorem je S. Bönisch z Lipské university K. Marxe, je věnována společenské odpovědnosti sociálních vědců, postavení společenských věd v socialistickém společenském systému, jejich významu při výstavbě socialismu, kdy jedním z cílů sociálního výzkumu musí být vytvoření podkladů pro prognózy, plánování a řízení společnosti. V této souvislosti potom autor zdůrazňuje nutnost vypracování vědeckých metod marxistického sociálního výzkumu, mají-li být výsledky výzkumné činnosti skutečným přínosem pro společenskou praxi. Řeší i otázku výstavby metodologického systému společenských věd. Zastává stanovisko, v němž metodologie je speciální filosofickou

disciplínou, důsledně aplikující při řešení vědeckých a prakticko-společenských problémů marxisticko-leninskou filosofii jako vědecký světový názor a materialistickou dialektiku jako filosofickou metodu.

Závěrem této kapitoly je potom diskutována závažná otázka vztahu teorie a metody.

V následující kapitole W. Friedrich formuluje a podrobně rozebírá *základní problémy dotazovací metody*. Nejdříve vymezuje její postavení v komplexu ostatních metod sběru dat, jako je pozorování, experiment, studium dokumentů atd. Potom přechází do roviny konkrétní problematiky této metody a věnuje se otázkám osobnosti tazatele, jeho chování při rozhovoru, vztahu tazatele a dotazovaného, upozorňuje na možné chyby při rozhovoru a nakonec rozebírá přednosti a nedostatky písemného i ústního dotazování. V druhé části kapitoly se W. Friedrich věnuje problematice indikátorů. Definuje metodické požadavky na indikátory a vymezuje jejich typy.

V závěru kapitoly je uvedeno v několika bodech souhrnné hodnocení možnosti dotazovací metody v rámci marxisticko-leninského sociálního výzkumu, které je naprosto objektivní a vyhýbá se nekritickému přeceňování této nejpoužívanější metody. Autor upozorňuje na některé nedostatky tohoto způsobu sběru dat a jeho zasvěcený pohled svědčí mimo jiné i o jeho bohatých empirických zkušenostech.

W. Hennig ve své kapitole, která obsahově navazuje na předcházející problematiku, hovoří o *tvorbě záznamového archu a o výcviku tazatelů*. Týž autor se v další kapitole věnuje otázkám osobnostního dotazníku, používaného pro psychodiagnostické měření. Nejdříve hovoří o experimentálním charakteru standardizovaných psychodiagnostických postupů a o jejich obecně metodických přístupech. V další části již zcela konkrétně analyzuje jednotlivé typy osobnostních dotazníků. Tato kapitola je svým obsahem i strukturou zdařilým úvodem do problematiky psychodiagnostického měření osobnosti. Další kapitola je věnována technice sběru dat pozorováním. Autor A. Pinther v úvodní části nejdříve vymezuje oblast a charakteristické znaky této techniky. Pokračuje systematizací předností a nedostatků a podrobně analyzuje i možnosti jejího použití v různých oblastech sociálních jevů a procesů. V závěru svého příspěvku autor upozorňuje na možné chyby při tomto způsobu sběru dat. I když pozorování není technikou příliš používanou, je tato kapitola cenným zdrojem informací pro pracovníky v oblasti sociologických výzkumů.

P. Förster dále analyzuje *možnosti skupinové diagnostiky*. Hovoří o postavení této metody v buržoazní sociologii a zároveň zcela objektivně posuzuje její možnosti v rámci marxisticko-leninského sociálního výzkumu. Dále informativně popisuje konkrétní techniky sběru dat, které odpovídají metodologickým východiskům skupinové diagnostiky.

Týž autor v následující kapitole podává

výklad techniky sběru dat při výzkumu volného času. Konkrétně analyzuje jednotlivé etapy časového snímku včetně zpracování výsledků. Závěrem je připojen záznamový arch časového snímku, což zvyšuje zajímavost celé kapitoly.

Dvojice autorů L. Bishy a L. Burger analyzuje *metodické problémy při výzkumu vlivu hromadných sdělovacích prostředků*. Vysvětlují nejdříve základní pojmy a přecházejí k stručnému výkladu výzkumných metod.

V rozsáhlé kapitole se U. Esser věnuje *otázkám škálovacích postupů*. Úvodem se stručně zmíní o teoretickém modelu škálování a o zvlátnostech tohoto postupu v rámci sociálního výzkumu. Krátce se věnuje jednotlivým typům stupnic a v přehledné tabulce potom uvádí jejich rozdělení. V následující části zachycuje principy některých škálovacích postupů. Vždy jsou připojeny příklady, které umožňují snadnou orientaci v dané problematice.

Poslední část kapitoly je věnována některým otázkám vícedimenzionálního škálování. Otázky škálování, obsažené v této kapitole, umožňují čtenáři nejen seznámení s těmito postupy, ale i s jejich praktickou aplikací při samotném výzkumu.

W. Hennig v dalším svém příspěvku podává stručnou informaci o *možnostech posouzení kvality výzkumných metod*. Hovoří o jednotlivých kritériích tohoto posouzení, tj. o objektivitě, reliabilitě a validitě.

R. Ludwig informuje o *statistických metodách*, jejichž výsledkem je *stanovení koeficientu reliability a validity*. Problematika shrnutá v kapitolách W. Henniga a R. Ludwiga se dotýká základních otázek využitelnosti sociálních výzkumů. I když je látka zpracována jen jako informace, umožňuje čtenáři vstup do zmíněné problematiky.

Kapitoly, jejichž autorem je opět R. Ludwig, jsou věnovány otázkám *výběrových postupů a statistického zpracování*. Autor zde podává základní informace, bohatě doprovázené odkazy na další literaturu.

Největší pozornost je věnována podmínkám použití jednotlivých statistických metod a jejich stručné charakteristice. Pro čtenáře, který se hlouběji nezabývá aplikací statistiky, je cenná především skutečnost, že se autor vyhýbá nadbytečnému uvádění vzorců a princip metody objasňuje především slovně. Tak i poměrně nezasvěcený pracovník v oblasti sociálních výzkumů získá přehled, jak a kde použít určitý statistický postup.

Autorem závěrečné kapitoly je W. Friedrich. Hovoří o *využití panelových studií v sociálním výzkumu* a vychází především ze zkušeností získaných při sociálním výzkumu mládeže v NDR. Srovnává výhody těchto studií s jednorázovými šetřeními, kdy zejména možnost zachycení vývojových změn sociálních jevů a procesů jasně hovoří pro častější realizaci panelových studií. Ve zbývajících částech se potom autor věnuje typům těchto studií a jejich metodologickým problémům. Závě-

rem zdůrazňuje význam panelových studií pro řízení, plánování a prognózy sociálních procesů.

Kniha prof. W. Friedricha a jeho spolupracovníků je značným přínosem k rozvoji metodologického myšlení v oblasti sociologického výzkumu. Není pouhým návodem, jak realizovat sociologický výzkum mládeže, ale přináší i řešení základních metodologických problémů. Autoři vycházejí sice ze zkušenosti, které získali při výzkumech mládeže, ale úroveň zpracování dané problematiky umožňuje zobecnění jejich závěrů i pro jiné oblasti sociologického výzkumu. Autorský kolektiv tak značně přispěl k vyřešení mnohých otázek sociologických výzkumů a celá kniha je významným počinem v oblasti metodologické literatury. Potvrzuje plně správnost té koncepce marxistické sociologie, ve které je její další rozvoj spojen s požadavky sociální a politické praxe.

Dalibor Holda

Bunty młodzieży studenckiej na Zachodzie (Vzpoury studentské mládeže na Západě)

Warszawa. Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1972. 184 s.

Vina studentských bouří, která se převalila koncem šedesátých let přes většinu průmyslově vyspělých kapitalistických zemí a byla jedním z neklamných symptomů hlubokých sociálních rozporů soudobého kapitalismu, se velmi rychle stala předmětem řady analýz, zkoumání a úvah. V závislosti na tom, z jakých společenských, ideových a metodologických pozic jednotliví autoři ke zmíněnému jevu přistupovali, lišili se pochopitelně mezi sebou v popisu, závěrech i hodnocení, k nimž dospívali. Prací, které jsou tzv. studentským revoltám na Západě věnovány, existují dnes zejména ve Francii, Itálii, NSR, Velké Británii i v USA celé stovky — a nové a nové se stále objevují. Většina z nich, i když často přesně popisuje průběh událostí a je faktograficky velmi bohatá, neanalyzuje tyto události zcela důsledně a není schopna odhalit jejich podstatu ani hlavní příčiny. Je to způsobeno zřejmě tím, že se vyhýbá konfrontaci společenských a politických postojů mládeže s existujícím stavem sociálně ekonomických struktur a s principy fungování kapitalistické společnosti, což je zase výrazem ideologických předsudků a preferencí, které objektivně omezují formulované závěry.

Marxistických pokusů o zhodnocení tzv. studentských bouří na Západě neexistuje sice velké množství, avšak ty, které jsou k dispozici, se vyznačují právě tou předností, že zmíněný jev analyzují v kontextu s celkovou sociálně ekonomickou, politickou a ideologickou situací v těch zemích, ve kterých k němu došlo. Tyto vlastnosti má i recenzovaná polská publikace *Vzpoury studentské mládeže na Západě*, která vyšla jako 3. svazek Knižnice sociálních studií Vysoké školy společenských věd při ÚV PSRS ve Varšavě a je podle mého názoru jedním z nejcennějších příspěv-

ků věnovaných tomuto tématu. Publikaci tvoří autorizovaná a doplněná vystupení řady polských autorů v diskusi, která byla na zmíněné vysoké škole uspořádána 5. června 1970.

Kromě předmluvy J. W. Gołębiowského obsahuje sborník tyto stati: J. Janicki: *Hlavní aspekty vzpour dnešní mládeže na Západě (Pokus o systematizaci)*, W. Markiewicz: *Ideologické motivy studentských hnutí*, K. Sidor: *Revolta mladých jako výsledek prohlubující se krize kapitalismu*, J. Szewczyk: *Studentské hnutí na křižovatce*, A. Werblan: *Ideologický a sociální obsah hnutí studentů*, B. Gołębiowski: *Živelná podmíněnost vzpour mládeže*, I. Krasicki: *Pokrokový smysl vzpoury a její reakční využívaní*, T. M. Jaroszewski: *Formy ideologického využívání studentských vzpour*, L. Kolodziejczyk: *Vzpoury mladých — přechodný nebo trvalý jev?*, J. Wójcik: *Studentská levice — prvek společenského pokroku*, Z. Grzelak: *„Bida university“ a předpoklady vzpoury*, J. Pawłowicz: *Taktika komunistických stran vůči vzpourám mládeže*, L. Pastusiak: *Studentské hnutí v USA*, W. Górnicki: *Strukturní podmíněnost vzpoury amerických studentů*, R. Koniczek: *Kontestační film a vzpoury mládeže a konečně E. a F. Ryszkowi: „Nová levice“ a studentské hnutí. Pokus o charakteristiku a zhodnocení.*

Již prostý výčet názvů jednotlivých příspěvků naznačuje šíři a všestrannost, s jakou zmíněná publikace o studentských revoltách na Západě pojednává. Ve stručné recenzi není možné reprodukovat ani zhodnotit všechny myšlenky a závěry, ke kterým autoři dospívají. Chtěl bych si proto v několika shrnujících bodech povšimnout alespoň těch, které považuji za nejdůležitější a klíčové.

1. *Problematika geneze studentských vzpour.* Celé studentské hnutí na Západě nelze podle polských autorů redukovat pouze na jakési deviační chování, na excesy nudících se výrostků či na běžné projevy sociální patologie, jak se to snaží dokazovat některé nemarxistické publikace. Stejně tak vzpoury nejsou pouhým důsledkem generačních konfliktů. Jejich příčiny jsou mnohem hlubší. Přes svou často iracionální jevovou stránku jsou autentickým sociálním protestem, to znamená reakcí na skutečné nedostatky kapitalistické společnosti.

Studentské vzpoury ve všech zemích začaly zpravidla útokem na špatnou organizaci školství — zejména školství vysokého, která není v kapitalistických zemích v souladu s vývojovými procesy, jež vyvolává zejména vědeckotechnická revoluce. Útok byl obvykle veden jak proti obsahu výuky, tak proti jejím metodám, ale zároveň i proti nerovnosti šancí v přístupu k vysokoškolskému vzdělání a proti existenční nejistotě těch, kteří studium končí a nemají často možnost prakticky se uplatnit. Ve všech studentských vzpourách byl však toto spíše pouhý impuls než pravá příčina hnutí. Velmi brzy se totiž ukázalo, že nedostatky školství nejsou nedostatky izolovanými, že pouze odrážejí celkový neuspokojivý stav

kapitalistické společnosti. Nutně a logicky se proto kritika začala obracet i proti dalším institucím a negativním jevům, a to jak z oblasti ekonomického, tak i politického a kulturního života.

Podle J. Janického můžeme ve studentských vzpouřách rozlišit čtyři základní tendence: a) reakci na rozpory mezi ušlechtilými normami a společenskou realitou, která s nimi nemá mnoho společného, b) boj proti represivní povaze soudobého kapitalismu, c) boj proti oligarchizaci a technokratizaci kapitalistické společnosti, d) odpor vůči šířící se spotřební ideologii.

2. Příčiny hnutí. Polští autoři upozorňují, že příčiny, které vedly ke studentským vzpouřám na Západě, je celá řada a jsou do určité míry i geograficky diferencované. Jedna základní příčina je však obecná: jsou jí rozpory soudobé kapitalistické společnosti. Zmíněné rozpory se začaly zostřovat zejména ve druhé polovině šedesátých let a jejich prohlubování pokračuje dodnes. Konkrétně se projevují v tom, že kapitalistická společnost není schopna zvládnout důsledky vědeckotechnické revoluce, že je nucena na jedné straně zvyšovat počty studentů, pro něž však není vždy s to zajistit přiměřené uplatnění. Mění se rovněž třídní složení studentů, zejména ve prospěch těch, kteří pocházejí z maloburžoazních rodin, čímž se posiluje radikalizace této sociální kategorie.

Hlavní příčiny vzpour mládeže na Západě je tedy třeba hledat v dnešních formách krize buržoazních společností, a to jak krize ekonomické (která však koncem šedesátých let nebyla tak hluboká jako nyní), tak zejména krize její nadstavby chápané jako soustava v praxi realizovaných vzorů organizace společenského života a vzorů jednání. Tyto vzory se dostávají do rozporu s očekáváními společnosti, jsou často v rozporu s ideály spravedlnosti, svobody a demokracie, které jsou náplní výchovného procesu mládeže. Právě na tyto rozpory reagovala studentská mládež na Západě nejprudčeji.

3. Vnitřní struktura hnutí. Všichni autoři, kteří se ve zmíněné publikaci této otázky dotkli, se shodují v tom, že jde o hnutí vnitřně značně diferencované, a to jak z hlediska třídního původu jeho účastníků, jejich politického profilu, tak z hlediska ideologie a cílů hnutí. Na hnutí se v různých zemích a v různých fázích jeho vývoje podíleli jak komunisté, tak radikální socialisté a zároveň i velký počet studentů s nejasnými, často utopicko-socialistickými a anarchistickými názory. Určitý společný ideologický jmenovatel však tu podle názoru některých z účastníků diskuse přece jen existuje; je jím snaha překonat kapitalismus nějakou formou demokracie a socialismu.

V otázce forem této přeměny a v otázce vizi budoucí společnosti existuje však mezi revolující mládeží velká názorová diference. Dá se dokonce navíc napsat, že převládají ná-

zory falešné, které ohrožují dosažení celkové správného cíle. Tato ideologická nejasnost je poměrně snadno pochopitelná, uvážíme-li, kdo v kapitalistických zemích tvoří hlavní masu studentstva a studentského hnutí. Vlivy pseudolevicových, extremistických ideologií totiž těsně souvisejí s maloburžoazním původem většiny studentů a s jejich specifickým postavením v soudobém kapitalismu. Zneklidňování strachem z nejisté budoucnosti a zároveň ještě nezatížení povinnostmi dospělých, mají studenti větší sklon k radikálním či dokonce krajním řešením společenských konfliktů a problémů.

Nevelká životní zkušenost dnešní generace studentů, vliv pseudorevolučních teorií, které dávají zdánlivou odpověď na živé otázky, to všechno jim znemožňuje pochopení faktických rozporů jak v globálním měřítku, tak uvnitř státně monopolistického kapitalismu. Povrchní analýza soudobého kapitalismu je příčinou povrchní kritiky principů, na nichž je vybudován, a také toho, že směr praktických politických akcí není vytyčován správně. Namísto rozporů mezi prací a kapitálem, mezi imperialismem a socialismem klade většina ultralevicových hnutí zdánlivé rozpory mezi autoritářstvím a antiautoritářstvím. Protože levicoví extremisté spatřují celé sociální neštěstí ve faktu, že existuje moc, zpochybňují rovněž účelnost politické moci v socialistických zemích a potřebu revolučních dělnických organizací v kapitalistickém systému.

4. Možnost využití hnutí k reakčním cílům. Jakkoli studentské vzpouře přímo, ale častěji nepřímo směřují proti kapitalismu, mohou být využity k obraně kapitalistického systému v boji s pokrokovými silami nebo k vyrovnávání účtů mezi různými zájmovými skupinami buržoazního světa. J. Janicki uvádí čtyři možnosti zneužití studentských revolt reakčními silami: a) Populární jsou pokusy přetvořit vzpouře v nástroj zastrašování. Hnutí mládeže, prosycené extremismem, vyvolává v širokých společenských vrstvách pocit ohrožení, zejména v obdobích výbuchu protestních akcí. Stačí pak vylíčit situaci v zemi obzvlášť temnými barvami a nadto připsat tyto události na vrub komunistům, aby se získala podpora politicky kolísavých lidí pro ty síly, které údajně stojí na stráži veřejného pořádku. b) Vzpouře mohou být využity k provokacím. Je známo, že řadu obzvlášť násilných studentských akcí vyprovokovali lidé, kteří neměli se studenty nic společného. c) Vzpouře ve své dnešní podobě jsou někdy považovány za svého druhu bezpečnostní ventil pro hromadící se nálady nespokojenosti s existující společenskou a politickou realitou. Mnoho center, která se zabývají konzervací kapitalistických poměrů, je si vědomo, že sociální konflikty jsou nevyhnutelné, avšak nevystupuje vůči revolující mládeži ve jménu sociálního míru, ale spíše se snaží usměrnit její protest tam, kde to nemůže škodit základním pilířům systému, a tím dává příležitost, aby se napětí uvolnilo. d) Zvlášť zřetelné jsou po-

kusy využít vzpoury proti komunistickému hnutí.

5. *Perspektivy hnutí.* Polští autoři se shodují v tom, že po období prudkých výbuchů se studentské hnutí na Západě ocitlo na rozcestí. Nabízejí se dvě možnosti: a) Jedna vede k rezignaci, ke stále více avanturistickým a hysterickým provokacím, k útěku ze společnosti vůbec, k narkotikům a sektám. Touto cestou se dala menší část studentů včetně mnoha dosavadních ideologů hnutí. b) Druhá vede k hledání nových ideologických koncepcí a taktických řešení, jež by umožnily najít spojení ve společném boji proti kapitalismu. Autoři se shodují v tom, že má-li být studentské hnutí úspěšné, musí se spojit s hnutím dělnickým.

Pokusil jsem se reprodukovat pouze hlavní

myšlenky recenzované práce. Stranou jsem ponechal mnoho dalších zajímavých a závažných otázek, jež jsou v jednotlivých příspěvcích obsaženy, například otázku živelních prvků studentského hnutí, jeho trvalosti a přechodnosti, jeho konkrétních a specifických forem v jednotlivých zemích i otázku vztahu komunistických stran k němu.

Nakonec chci zdůraznit, že práce polských autorů postihuje prakticky všechny základní aspekty studentského hnutí na Západě, analyzuje je z marxistických pozic a dospívá i k určitým obecným závěrům. Je dalším důkazem toho, na jak vysoké úrovni je v Polsku teorie společnosti pěstována a jak pohotově dokáží polští marxisté reagovat na nejdůležitější sociální problémy světa, v němž žijeme.

Jan Sedláček

Rozvoj sociologie mládeže ve Slovenské socialistické republice

Otázka mládeže je nyní na slovenských sociologických pracovištích stavěna do popředí. Centry zkoumání problematiky mládeže jsou především dvě pracoviště: Sekce mládeže — oddělení sociálních skupin Sociologického ústavu SAV a Teoreticko-výzkumné pracoviště Slovenské ústřední politické školy SZM, které ve smyslu Dohody o spolupráci mezi SÚV SZM a SÚ SAV vede doc. J. Hrabina, ředitel SÚ SAV. Otázkou sociologie mládeže se částečně též zabývají některá další pracoviště na vysokých školách: Výzkumný ústav kultury a veřejné mienky, Československý výzkumný ústav práce, Výzkumný ústav životní úrovně a Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a výživy v Bratislave. V daných podmínkách roste význam koordinační činnosti sekce mládeže Slovenské sociologické společnosti SAV, jejíž činnost pro nejbližší období je soustředěna kolem následujících úkolů:

1. rozpracovat základní teoretické a metodologické problémy sociologie mládeže na důsledně marxistických pozicích;

2. organizovat činnost sekce tak, aby v maximální míře napomohla SZM při jeho závažných úlohách v oblasti výchovy mládeže a mládežnických funkcionářů;

3. orientovat současný výzkum mládeže na nejzávažnější společenské problémy a na skupinu mládeže v pracovním procesu.

Rozsáhlá vědeckovýzkumná činnost slovenských sociologů mládeže je především vedena snahou, aby výsledky dosažené v rovině teoretickopoznávací byly co nejdříve aplikovány v sociální praxi. Tuto těsnou návaznost teorie s praxí nacházíme jak v činnosti publikační a výzkumné, tak i v orientaci a výsledcích konferencí věnovaných otázkám mládeže.

1. Činnost publikační

Jmenovaná sekce mládeže Slovenské sociologické společnosti SAV, kterou vede L. Macháček, přistoupila na základě analýzy současného stavu a perspektiv rozvoje sociologického výzkumu mládeže na Slovensku k občasnému (4krát ročně) vydávání interních studijních materiálů „*Sociológia mládeže*“. Jejich posláním je prohloubit teoreticko-metodologickou připravenost členů sekce v tom smyslu, že se členové sekce seznamují pro-

střednictvím těchto interních materiálů s nejzajímavějšími zahraničními studiemi z dané oblasti. Je záslužné, že studijní materiály přinášejí ze zahraničních příspěvků překlady statí sovětských sociologů mládeže A. Andrejevové, G. A. Žuravleva a B. T. Lissovského, tajemníka VLKS J. Torsujeva, A. J. Afanasjeva.

Vydávání těchto publikačních materiálů je nepochybně úspěšným krokem pro zlepšení teoreticko-metodologické práce v oblasti sociologie mládeže a bude jistě žádoucí pokračovat v tradici vzájemného seznamování s nejnovějšími poznatky v této problematice. — V plánu na r. 1974 se rozšiřuje pozornost na sociologii mládeže v NDR a BLR. Dalším významným činem na poli publikačním je periodický (4krát ročně) bulletin *Teória, metodika, prax mládežníckeho hnutia*, který je, na rozdíl od studijních materiálů sekce mládeže SSS SAV, spíše zaměřených pro vědecké pracovníky společenských věd, určený pro širší čtenářskou veřejnost, především však pro funkcionáře mládežnických organizací. Publikaci vydává ideologické oddělení SÚV SZM ve vydavatelství Smena. Jednotlivé příspěvky autorů jsou zařazeny podle problémů, kterými se zabývají, do čtyř následujících oddílů: 1. Teorie, 2. Metodika, 3. Praxe, 4. Informace. Všechny statí jsou orientovány k prohloubení návaznosti teoretických poznatků s praktickou činností, zejména v oblasti socialistické výchovy mládeže a úlohy svazácké organizace v tomto procesu. Autory statí v rubrice Metodika a praxe jsou významní funkcionáři SZM. Lze shrnout, že publikace „*Teória, metodika, prax mládežníckeho hnutia*“ je

1. vhodnou metodickou pomůckou pro pracovníky SSM a
2. poskytuje vědeckým pracovníkům informaci o aktuálních problémech SZM v současné době.

Z vydané literatury na Slovensku si především zaslouží pozornosti publikace „*Sovietská mládež z hľadiska sociológie*“ (Smena, Bratislava 1971). Jde o to zajímavější publikační čin, že kniha vyšla v době, kdy v československé sociologii docházelo k procesu vyrovnávání se s vlivem buržoazní teorie o mládeži a kniha tak významně podnítila ke skutečně marxistickému přístupu řešení problémů v oblasti sociologie mládeže.¹ V uvedené edici „*Křižovatky*“ (vydavatelství SÚV SZM Smena) je připraven k vydání další výběr ze sovětské sociologické tvorby pod názvem *Mládež, práca*,

volný čas (1974). Existují další statí a články (Jednotná škola — vydává Výzkumný ústav pedagogický, časopis Sociológia vydává SÚ SAV) především na téma „komunistická výchova mládeže“, o nichž se zde nebudeme jednotlivě zmiňovat, avšak je možno shrnout, že celkově dotvářejí program publikací, které se otázkou mládeže na Slovensku zabývají.

2. Výzkumná činnost

Zde uvádím některé výzkumné úlohy, řešené slovenskými sociology v poslední době:

1. Mesto a úloha mládeže v sociálnej strukture socialistickej spoločnosti — Sociologický Ústav SAV, Bratislava (1971—1975).

2. Tendence kultúrneho vývinu mládeže na Slovensku — Výskumný ústav kultúry a verejnej mienky, Bratislava (1973—1974).

3. Priprava mládeže na povolanie a začleňovanie mládeže do pracovného procesu — Československý výskumný ústav práce, Bratislava (1971—1975).

4. Postoje slovenskej mládeže ku zdraviu, Ústav zdravotnej výchovy, Bratislava 1973—1974.

3. Konference

Významnou činností slovenské sociologie je organizování konferencí s danou tematickou náplní. Problém mládeže byl diskutován na třech konferencích. Prvá celostátní konference, uspořádaná Slovenskou sociologickou společností SAV ve spolupráci s SÚV SSM a vědeckovýzkumnými pracovišti v květnu 1972 ve Smolenicích, byla věnována sociologickým aspektům komunistické výchovy mládeže. Materiál z této konference byl publikován ve sborníku „*Sociologické aspekty komunistické výchovy mládeže z hlediska SSM*“. Na tuto akci úspěšně navázala konference konaná v únoru 1973 u příležitosti 25. výročí Února 1948 na téma „*Sociologické aspekty komunistické výchovy učňovské a pracující mládeže*“. Jednání se uskutečnilo opět pod záštitou Slovenské sociologické společnosti SAV a dalších vědeckých institucí spolu se SÚV SZM. Účastníci konference pozitivně zhodnotili dosavadní úroveň výzkumné práce v dané problematice a její uplatnění ve společenské praxi. Vzhledem k tomu, že se tato vědeckopraktická forma výměny poznatků a zkušeností ukázala být mimořádně prospěšná, konal se v říjnu 1973 v H. Smokovci seminář k problematice *Aktuálních otázek socialistickej výchovy mládeže z hlediska práce SSM na středních školách*. Setkání se zúčastnili zástupci mládežnických organizací a řada pracovníků dalších vědeckých pracovišť. Příspěvky autorů řešily převážně dva životní problémy mládeže na středních školách — osvojení si světového názoru a odpovídající volbu povolání. Materiály z obou výše uvedených konferencí byly opět publikovány ve sbornících, které přehledně poskytují informace o jednotlivých příspěvcích. Závěry z uvedených konferencí vyzněly ve prospěch dalšího rozvoje

výzkumné činnosti v oblasti mládežnické problematiky a zavádění nových forem spolupráce SSM a vědeckovýzkumných pracovišť tak, aby docházelo k úspěšné aplikaci teoretických poznatků v sociální praxi. V návaznosti těchto konferencí se připravuje v tomto roce další na téma *Mladá generace dělnické třídy a koncepce sociálního plánování podniku* (prosinec 1974), která je sledována předsednictvem SAV jako konkrétní přínos ČSAV k rozpracování závěru plenárního zasedání ÚV KSČ a ÚV KSS k otázkám mládeže z července 1973.

Závěrem lze zhodnotit úsilí slovenských sociologů mládeže jako velice pozitivní a úspěšné. Bylo by však jednostranné — a to zdůrazňují samotní slovenští sociologové — hodnotit tyto výsledky jako vnitřně izolovaný slovenský přínos. Právě tyto výsledky konkrétně představují přednosti integrace a koordinace úsilí českých a slovenských marxisticko-leninských sociologů i v oblasti sociologie mládeže. Jsou jedním z mnohých příkladů úspěchů při upevňování jednoty českého a slovenského národa v konkrétní tvořivé vědecké a vědecko-organizační práci. Zaměření vědeckovýzkumné práce i její těsné spojení s řešením praktických problémů v otázce komunistické výchovy mládeže dokazuje, že sociologický výzkum mládeže v ČSR a SSR plně vychází ze závěrů XIV. sjezdu KSČ o všestranné výchově mladé generace.

Zdena Čermáková — Ladislav Macháček

O některých výzkumech vysokoškolské mládeže v SSSR

XXIV. sjezd KSSS, kde byl rozpracován grandiózní program dalšího rozvoje socialistické společnosti v SSSR na nejbližší období, věnoval velkou pozornost aktuálním otázkám přípravy vysokoškolských odborníků. V materiálech ÚV KSSS, přednesených na XXIV. sjezdu KSSS, bylo několikrát podtrženo, že úkolem výchovně-vzdělávacího systému je zabezpečení přípravy velkého počtu odborníků včetně mnohých nejnovějších druhů profesí. Toto vše staví i před vysokoškolské učitele i před výzkumné pracovníky, kteří se zabývají efektivností přípravy odborníků, nové, odpovědné úkoly. Tyto úkoly jsou tím naléhavější, čím víc současný vědeckotechnický pokrok zvyšuje požadavky na kvantitu i kvalitu budoucích vysokoškolsky vzdělaných odborníků.

K tomuto problému se vyjádřil také v říjnu 1971 na všesvazovém setkání studentů v Moskvě zcela jasně L. I. Brežněv, když řekl: „Sovětský odborník — to je člověk, který dobře ovládá zásady marxismu-leninismu, jasně vidí politické cíle strany a vlády, má širokou vědeckou i praktickou přípravu a ovládá v maximální míře svoji specializaci. Sovětský odborník — to je dnes dovedný organizátor, který je schopen v praxi uplatnit principy vědecké organizace práce. Sovětský odborník umí pracovat s lidmi, dovede ocenit kolektivní zkušenost, brát v úvahu mínění spolu-

pracovníků, kriticky oceňovat to, čeho bylo dosaženo. A konečně, současný odborník — to je člověk vysoké kultury, široké erudice, prostě to je opravdový člen inteligence nové, socialistické společnosti.¹

Odpovědní činitelé stranických a vládních orgánů SSSR jsou toho názoru, že další zlepšení přípravy odborníků — budoucích vedoucích kádru a učitelů — není možné bez podstatného prohloubení konkrétních sociálních výzkumů života studentské mládeže. Výsledky metodicky dobře organizovaných výzkumů mohou pak sehrát důležitou roli při zdokonalování ideologické práce na vysokých školách.

Praktické řešení těchto úkolů se odráží v tom, že od roku 1969 je svoláván na Kaunaském polytechnickém institutu celosvazový seminář, který je věnován otázkám a výsledkům výzkumů týkajících se zvyšování efektivity při přípravě vysokoškolských kádru. Účastníci těchto seminářů předkládají ostatním kolegům výsledky své práce, vyměňují si navzájem zkušenosti o stavu a perspektivách mnohostranného života studentské mládeže v SSSR. Velký důraz je kladen i na teoretické a metodické problémy těchto výzkumů. Teze všech přednesených referátů jsou vydávány po skončení semináře knižně.

První seminář se konal v lednu 1969 v Kaunasu. Na tomto semináři předneslo své referáty celkem 106 představitelů vysokých škol a vědeckovýzkumných institutů z celého Sovětského svazu.

Tento první seminář byl zaměřen na problémy týkající se *efektivnosti přípravy vysokoškolských odborníků*. Seminář pracoval v šesti sekcích, takže byl podrobněji zaměřen na tyto problémy:

- *rýběr studijního směru, důvody tohoto výběru, sociální struktura studentstva* — základní tendence ve změnách sociální struktury studentstva, motivace při výběru studia a představy studentů o jejich dalším uplatnění, otázky volby povolání lékaře, plány absolventů středních škol při volbě povolání a studia;
- *proces formování komunistického uvědomění studentů* — teoretické otázky vzniku osobnosti studenta, typologie jako metoda zkoumání osobnosti, struktura komunistického přesvědčení studentů, otázky sociální orientace studentů, faktory, které působí na formování světového názoru studentů, sociální nutnost estetické výchovy studentstva, nevyužití možnosti v procese formování osobnosti studenta;
- *role společenských věd při formování světového názoru studentů* — výuka marxismu-leninismu a rozvoj společensko-politické aktivity studentů, problematika zvýšení efektivity při výuce společenských věd;

— *problémy akademické aktivity studentů* — vysokoškolské studium jako jeden z kanálů vertikální sociální mobility, studijní proces a vývoj životních ideálů studentů, příčiny propadání v prvním ročníku vysoké školy, faktory ovlivňující zdraví studentů, prospěch studentů a sport;

— *časový fond učitelů a studentů na vysokých školách* — metodologické zásady při studiu časového fondu studentů, volný čas studentů, prospěch a časový fond sportovců-studentů, časový fond vysokoškolského učitele, časový fond vysokoškolského učitele v době vypracovávání kandidátské práce;

— *problémy pracovního a společensko-politického uplatnění vysokoškoláků v praxi* — profil mladých absolventů, vzájemný vztah mezi vzdělávacím systémem a využíváním absolventů v praxi, příčiny nespokojenosti vysokoškolské zemědělské mládeže s jejím zařazením v praxi, změny v životě absolventů-inženýrů po deseti letech praxe.²

Druhý seminář, konaný v červnu 1970 též v Kaunasu, byl orientován k ústřednímu problému *Osobnost studenta*; svými pracemi se zúčastnilo 81 výzkumných pracovníků a představitelů vysokých škol a Akademie věd.

Na tomto semináři byla věnována pozornost málo zkoumané a složité problematice, týkající se motivace při různých životních činnostech studentstva. Tento seminář pracoval ve čtyřech sekcích, kde byly řešeny tyto problémy:

— *metodické a metodologické otázky*, kde byl probírán význam výzkumů motivace studentů, kategorie a zásady této problematiky a některé možnosti vědecké analýzy procesu motivace v životě studentů;

— *důvody volby těch povolání, pro které je nutné vysokoškolské vzdělání* — zde byla probírána řada aktuálních otázek týkajících se volby povolání, pozornost byla věnována také možnostem odstranění náhodnosti při volbě povolání a některým aspektům motivace při výběru vysokoškolského studia při zaměstnání;

— *motivace studijní a společensko-politické činnosti studenta* — role motivace při vývoji zájmů studentů, zájem o společensko-politickou práci při studiu, proces podmíněnosti při studijní a společensko-politické práci studentů, časový fond studentů ve vztahu k společensko-politické práci a studiu;

— *rozběr některých problémů majících vliv na vztah studenta k budoucímu povolání* — některé znaky formování inteligence v dnešních podmínkách, spokojenost absolventů s uplatněním v praxi, motiv a jeho místo při sociální orientaci osobnosti studenta, vliv

¹ *Student v učebním procese* (Sborník materiálů mežrespublikánského teoretického semináře, 13.—17. 7. 1971 v Kaunase). Ministerstvo vyššího i středního speciálního obrazování Litovské SSR, Kaunasský politickécký institut, Laboratorija sociologických issledovanij, Kaunas 1972, s. 1.

² Podrobněji viz *Effektivnost podgotovki specialistov* (Sborník materiálů meždurespublikánského teoretického semináře, 28.—31. 1. 1969 v Kaunase). Ministerstvo vyššího i středního speciálního obrazování, Kaunasský politickécký institut, Laboratorija sociologických issledovanij, Kaunas 1969.

vzdělání na aktivitu ve společensko-politické práci inteligence.³

Třetí seminář se konal v červnu 1971 a byl, jako všechny předchozí semináře, opět organizován Laboratorii sociologických výzkumů katedry vědeckého komunismu na Kaunaském polytechnickém institutu pod záštitou ministerstva vysokého a středního odborného školství Litevské SSR.

Nosným tématem tohoto semináře byl problém *Student a studijní proces*. Na semináři byly předneseny 103 vědecké zprávy. Při stanovení tohoto tématu vycházeli organizátoři semináře ze skutečnosti, že vysokoškolský studijní proces hraje závažnou úlohu při výchově mladých lidí ke komunistickému uvědomění a v dalším vývoji morálních norem v chování osobnosti. Zatímco už se delší dobu studuje výchovný proces a jeho výsledky v základních a středních školách v SSSR, je studium tohoto procesu a jeho vlivu na osobnost studenta-vysokoškola zatím jen v počátcích. Tento seminář měl dát také popud k dalšímu studiu a ukázat cesty, kterými se výzkum těchto problémů již uskutečňuje.

Seminář pracoval tentokrát v sedmi sekcích, které se soustředily zejména na tyto otázky:

— *otázky metodologie a technik výzkumů* — výuka jako řízení složitého stochastického systému, sociologické problémy vzájemného působení vědy a procesu vzdělání, studijní skupina jako základní prvek ve výchovném systému vysoké školy, formální a neformální vedoucí studijní skupiny, otázky modelu budoucího vysokoškolského odborníka, příprava dotazníků z výzkumu pro zpracování na samostatném počítači;

— *adaptace studentů na život na vysoké škole* — problémy tvoření a života studijních skupin, sociálně psychologické aspekty adaptace studenta na rytmus vysoké školy, vztahy mezi studentskými kolektivy, vztah studentů k autokontrolě samostatné práce;

— *proces formování sociálně významných vlastností v procesu výuky* — efektivnost vyučovacího procesu, role učitele ve výchovně pedagogickém procesu, otázky související s psychologii hodnocení znalostí na vysoké škole, samostatné studium jako prostředek při formování osobnosti vysoce kvalifikovaného a všestranně způsobilého odborníka, formování společenské aktivity studentů;

— *vliv výuky společenských věd na vývoj komunistického uvědomění studentů* — otázky komunistické výchovy studentů při výuce společenských věd, výzkum několika problémů souvisejících s formováním komunistického světového názoru studentské mládeže,

některé aspekty utváření světového názoru studentů při výchově vědeckého komunismu, vliv procesu výuky na upevnění morálních zásad, úloha profesionální etiky při utváření osobnosti mladého odborníka;

— *vliv odborných předmětů při formování osobnosti budoucího vysokoškolsky vzdělaného odborníka* — kritika a sebekritika studentů při hodnocení kursu farmakologie, úloha cizího jazyka při utváření osobnosti studenta, používání teorie her v učebním procesu;

— *racionální využití časového fondu studentů jako faktoru všestranného rozvoje osobnosti studentů* — volný čas studentské mládeže, kritéria racionálního využití volného času u studentů denního studia;

— *pracovní uplatnění a společensko-politická činnost absolventů vysokých škol* — styk s absolventy vysokých škol jako závažný faktor při zvyšování kvality přípravy budoucích odborníků, ocenění práce mladých inženýrů v praxi, využití sociologického výzkumu absolventů vysoké školy pro zlepšení kvality výuky na vysoké škole, analýza jednoho z elementů majícího vliv na sociální kariéru absolventů, inženýři-ekonomové v praxi, vysoká škola a problém stabilizace vysokoškolsky vzdělaných kadrů v zemědělství.⁴

V roce 1972 se konal zatím poslední seminář tohoto typu v Kaunasu (bylo rozhodnuto, že od tohoto roku se budou semináře konat jednou za dva roky). Jehož ústředním tématem byl *Vliv vysokoškolského kolektivu na formování osobnosti budoucího vysokoškolsky vzdělaného odborníka*. Tento seminář, jehož referáty vyjdou knižně v nejbližší době, se zabýval:

— adaptací mládeže v podmínkách života na vysoké škole;

— vlivem mezilidských vztahů ve vysokoškolském kolektivu při výchovně vzdělávacím procesu;

— sociální aktivitou studentstva a procesem jeho utváření ve vysokoškolském kolektivu;

— studentskou samosprávou jako faktorem sociálního a duševního růstu osobnosti budoucího vysokoškolsky vzdělaného odborníka;

— cestami a metodami klasifikace kvality přípravy budoucího vysokoškolského odborníka.⁵

Cílem těchto pravidelných seminářů, kde se setkávají pedagogičti a vědeckovýzkumní pracovníci z celého Sovětského svazu, je naznačit některé možné cesty zkvalitnění komunistické výchovy studentů na vysokých školách tak, jak to uložil všem pracovníkům ve školství XXIV. sjezd KSSS

Otázky efektivnosti přípravy vysokoškolských

³ Podrobněji viz *Ličnost studenta* (Sborník materiálů mežrespublikanského teoretického semináře, 25.—27. 6. 1970 v Kaunase). Ministerstvo vyššího i středního speciálního obrazování Litovské SSR, Kaunasskij politéchničeskij institut, Laboratorija sociologičeskich issledovanij, Kaunas 1971.

⁴ Podrobněji viz *Student v učebním procese*

(Sborník materiálů mežrespublikanského teoretického semináře, 15.—17. 7. 1971 v Kaunase). Ministerstvo vyššího i středního speciálního obrazování Litovské SSR, Kaunasskij politéchničeskij institut, Laboratorija sociologičeskich issledovanij, Kaunas 1972.

⁵ Materiály z tohoto semináře jsou dosud v tisku.

ských odborníků se dnes stávají jedním z nejaktuálnějších úkolů, o něž se zajímá celá široká veřejnost, která očekává od vědeckých pracovníků v této oblasti nové vědecké poznatky a praktická doporučení. A uskutečnit tento společenský úkol si kladou za čestný cíl všichni sovětské pracovníci, kteří na těchto vědeckovýzkumných úkolech pracují.

Alena Kunstová

Formování vědeckého světového názoru studentů v procesu studia společenských věd v SSSR

Ve dnech 14.—16. listopadu 1973 uspořádalo ministerstvo pro vysoké a střední školy SSSR spolu s Moskevskou státní universitou M. V. Lomonosova a Problémovou vědeckovýzkumnou laboratoří komunistické výchovy mládeže Vsesvazovou vědecko-metodickou konferenci o formování vědeckého světového názoru studentů v procesu studia společenských věd.

Na plenárním zasedání přednesli referáty akademik F. V. Konstantinov — *Marxismus-leninismus jako základ formování vědeckého světového názoru*, profesor A. P. Šeptulin — *Význam výuky společenských věd při formování vědeckého světového názoru*, tajemník stranického výboru MSU V. A. Protopopov — *Stranické řízení ideologické výchovy studentů*, tajemník ÚV VLKSM V. A. Zitičev — *Úloha komsomolských organizací při formování marxisticko-leninského světového názoru mládeže* a profesor O. V. Larmin — *Formování vědeckého světového názoru — základní článek v soustavě komunistické výchovy studentů*.

Pak bylo na zasedáních sekcí předneseno asi 150 referátů a sdělení. Činnost první sekce byla věnována obecným otázkám formování vědeckého světového názoru studentů. Účastníci zasedání sekce ve svých referátech a vědeckých sděleních všestranně prozkoumali pojem a strukturu vědeckého světového názoru a jeho základní prvky při formování harmonicky vychované osobnosti. Řada příspěvků byla věnována procesu formování vědeckého světového názoru a analyzovala faktory, které tento proces ovlivňují.

Druhá sekce se zabývala vzájemným působením a úlohou společenských věd v procesu formování vědeckého světového názoru. Účastníci konference ve svých vystoupeních provedli analýzu funkce různých společenských věd v tomto procesu, poukazovali na to, že je třeba, aby se vzájemně přesně doplňovaly, hovořili o výsledcích sociologických průzkumů vlivu společenských věd na formování vědeckého světového názoru studentů. Velkou pozornost věnovali také problémům společenské a politické praxe studentů.

Třetí sekce ve své práci věnovala hlavní pozornost analýze otázek metodiky formování marxisticko-leninského světového názoru studentů. K základním tématům patřily otázky metod rozvoje tvůrčího myšlení studentů a způsob jeho aktivizace, zvyšování sociální

aktivity studentů, využívání různých forem mimoškolní činnosti k vytváření ideového přesvědčení studentské mládeže. Hovořilo se o tom, že je nutno vychovat v studentech návyky a schopnosti pro agitační a propagandistickou činnost.

Práce čtvrté sekce byla věnována problému formování vědeckého světového názoru studentů v ideologickém boji s antikomunismem. Referáty a sdělení provedly analýzu zvláštností soudobého ideologického boje z hlediska marxismu-leninismu, transformací, jimiž prošel antikomunismus v důsledku hlubokých sociálních přeměn, úspěšného uskutečnění mírového programu, upevnění socialistického společenství a růstu jeho ekonomické síly. Účastníci konference ve svých vystoupeních odhalili základní směry soudobého antikomunismu, například „pravý“ a „levý“ revizionismus, maoismus, sionismus, levý radikální a pravicově socialistický antikomunismus, klerikální antikomunismus a soudobý reformismus. Velká pozornost byla věnována kritice takových koncepcí, jako je koncepce „sebeizolace“ a „agresivity“ mládeže, „nezúčastněnosti“ mládeže, teorie „konfliktu generací“ a „duchovní kultury mládeže“. Jednání zdůraznilo obrovský význam historické a filosofické kritiky ideologie antikomunismu, kriticky analyzovalo teorii a praxi využívání hromadných sdělovacích prostředků jako nástroje ideologického působení antikomunistické propagandy na mládež. Všichni účastníci ve svých vystoupeních zdůrazňovali velký význam zásady stranickosti při kritické analýze buržoazních koncepcí problematiky mládeže a uvedli, že nejdůležitějšími podmínkami komunistické výchovy studentů v duchu nesmiřitelnosti s ideologií nepřátelskou marxismu-leninismu jsou tyto leninské zásady ideologického boje: odhalení třídního obsahu a gnoseologických kořenů různých teorií, tezí a koncepcí; konkrétní dialektický přístup k otázkám ideologického boje; neustálé spojování boje proti ideologii imperialismu s bojem proti oportunismu všeho druhu.

Podle názoru účastníků bylo jednání konference — vzhledem k závažnosti problematiky — významnou událostí ve vědeckém životě.

J. V. Voroncov - V. A. Mansurov

Rozvoj sociologie mládeže v některých socialistických zemích

Dynamický proces vývoje socialistické společnosti, který klade zvýšené nároky na výchovu mladé generace, se projevuje i v práci vědeckovýzkumných institucí orientujících se na otázky mládeže. Charakteristické rysy sociologické produkce v jednotlivých socialistických státech v této oblasti je možno shodně shrnout do následujících bodů:

- a) Těsná spolupráce vědeckovýzkumných pracovišť se stranickými, státními a mládežnickými organizacemi.

- b) Orientace na konkrétní výzkumnou práci, kdy jsou řešeny úkoly vyplývající z potřeb sociální praxe.
- c) Výstavba teoretického systému sociologie mládeže. Velká pozornost je věnována vymezení kategorie mládeže.
- d) Soustavné řešení metodologických problémů sociologického výzkumu mládeže.
- e) Snaha o navázání co nejširší mezinárodní spolupráce, která se projevuje mimo jiné i v úsilí o sociologické poznávací prostředky v rámci socialistických zemí.

Vzhledem k tomu, že práci sovětských sociologů mládeže, je věnována samostatná informace a o polské a maďarské sociologii mládeže byly k dispozici jen kusé poznatky, budou dále uvedeny některé údaje o činnosti německých, bulharských a rumunských sociologů orientujících se na problematiku mládeže.

NDR

Výzkumným, koordinačním a informačním střediskem v NDR je *Ústřední ústav pro výzkum mládeže Úřadu pro otázky mládeže při Radě ministrů NDR* se sídlem v Lipsku. Práce ústavu, v jehož čele stojí prof. W. Friedrich, se řídí v současné době dlouhodobými plány, vypracovanými do roku 1975, s výjimkou sektoru operativního výzkumu (jedná se v podstatě o výzkum veřejného mínění), který musí bezprostředně reagovat na náhle se objevující potřeby praxe.

Metodologické problémy výzkumu mládeže řeší jednak pracovníci sektoru metodiky, kteří se orientují na konstrukci a ověřování výzkumných nástrojů, a jednak pracovníci sektoru zpracování dat. Tyto dva sektory vykonávají nejen servisní službu pro zbývající útvary ústavu, tj. sektor pracující mládeže, studentů, rodiny a hromadných sdělovacích prostředků, ale orientují se i na samostatnou experimentální činnost, jejíž výsledky jsou cenným přínosem pro práci obsahově zaměřených sektorů.

Význačným rysem Ústředního ústavu pro výzkum mládeže je interdisciplinární přístup. Tuto skutečnost potvrzuje i profesionální zaměření pracovníků. Jsou zde jak sociologové, psychologové a sociální psychologové, tak i pedagogové, filosofové, ekonomové a dokonce i lékaři.

Výsledky práce Ústředního ústavu pro výzkum mládeže jsou důkazem toho, jak plánovitý a předem promyšlený rozvoj zapojení společenských věd do procesu socialistické výchovy mládeže přináší cenné podněty pro oblast společenské decize.

Bulharsko

V Bulharsku je vědeckovýzkumná činnost v oblasti mládeže soustředěna v *Ústavu sociologických výzkumů mládeže při ÚV Svazu komunistické mládeže* v Sofii, jehož ředitelem je P. Mitev. Seznámíme-li se podrobněji s výzkumnými výsledky pracovníků tohoto ústa-

vu, je na první pohled zřejmá důslednost a soustavnost, s jakou přistupují k řešení daných úkolů. I když nejsou zanedbávány zásadní otázky výstavby sociologické teorie mládeže, klade se velký důraz na konkrétní výzkumnou práci. Rozsáhlá je publikační činnost, již je bulharská odborná veřejnost průběžně seznamována s pracovními výsledky tohoto ústavu jak na stránkách časopisu *Problémy mládeže*, tak i v početných publikacích, které věnují značnou pozornost metodologickým poznatkům. Bulharští sociologové se nevyhýbají závažným otázkám současného bulharského života, o čemž svědčí např. i rozsáhlé studie o migraci zemědělské mládeže do měst, o celospolečenské aktivitě mládeže, o problémech vzdělání a práce, o ideologické diverzi kapitalismu ap., ale důsledně se zabývají komplexem otázek postavení mládeže v socialistické společnosti.

Rumunsko

Centrem sociologie mládeže v Rumunsku je *Výzkumný ústav problémů mládeže* v Bukurešti, jehož ředitelem je prof. O. Badina.

V práci rumunských sociologů, kteří si stejně jako jejich kolegové z ostatních socialistických zemí uvědomují, že výzkum mládeže musí být chápán v kontextu s celospolečenským vývojem, se odráží několik aktuálních problémů dnešního Rumunska. Jedná se především o proces industrializace a modernizace průmyslu, o migraci z venkova do měst a o vývoj socialistického zemědělství. Rumunští sociologové zabývající se problematikou mládeže vycházejí z programu Rumunské komunistické strany, který obsahuje především požadavek zlepšení ideologické činnosti, zvýšení úrovně všeobecného vzdělání a otázky socialistické výchovy.

Na základě těchto faktů byl ve Výzkumném ústavu problémů mládeže vypracován dlouhodobý výzkumný program, zahrnující především následující problémové okruhy:

- a) mládež a práce,
- b) otázky socialistického uvědomění mládeže,
- c) mládež a sociálně politický život,
- d) problematika mládežnických organizací,
- e) některé aspekty života mládeže (především mládež a volný čas, mládež a rodina),
- f) současné problémy mládeže; zde se jedná o syntetizující studii mezinárodního charakteru na základě návrhu UNESCO,
- g) metodologické problémy výzkumu mládeže.

Uvedená témata svědčí o bohaté výzkumné činnosti rumunských sociologů mládeže, kteří svou práci citlivě reagují na současné potřeby rumunské společnosti.

V informacích dotčené problémy naznačují, že problémové okruhy sociologie mládeže v socialistických zemích jsou do značné míry shodné, což by v další etapě mělo umožnit mezinárodní spolupráci i v konkrétní výzkumné rovině.

Dalibor Holda

Informace o činnosti pracovišť zabývajících se výzkumem mládeže v ČSR

Jedním z úkolů monotematického čísla o mládeži je i poskytnutí informací o staru výzkumných prací, úkolech a záměrech jednotlivých pracovišť. Proto zařazujeme do této rubriky soubor příspěvků zaměřených k tomuto cíli. Předem se omlouváme, není-li výčet pracovišť zabývajících se mládeží úplný.

V prvé řadě přinášíme informaci o těch pracovištích, která mají výrazný vliv na formulaci společenské objednávky a jejichž prvořadým úkolem a zájmem je aplikace výsledků výzkumné práce ve společenské praxi.

Další informace se týkají užších, nezřídka však významných výzkumných úkolů, které jsou řešeny jednotlivými, zpravidla tím či oním způsobem specializovanými pracovišti. Některé z těchto úkolů jsou zařazeny do ústavních či fakultních plánů, jiné do plánu resortního, některé mají krátkodobý, jiné dlouhodobější charakter.

Poslední informace se týká dlouhodobých úkolů Ústavu sociálního výzkumu mládeže a výchovného poradenství, které jsou zařazeny do resortního plánu a státního plánu badatelského výzkumu.

Činnost odboru mládeže Úřadu vlády ČSR*

Stále aktuálnější otázkou současnosti i budoucnosti se stává praktické využití výsledků výzkumů v každodenní praxi. Není jistě žádným tajemstvím, že právě v tomto směru existuje stále řada problémů. Ne náhodou je tato otázka předmětem mnoha seminářů, sympozií atd. Bude i obsahem jednání mezinárodních sympozií v Primorsku na podzim letošního roku.

Nedostatečné využívání výsledků výzkumů v oblasti mládeže (ale i jinde) má řadu příčin. Patří mezi ně například skutečnost, že mnohé výzkumy nejsou reprezentativní a dostatečně validní, že výsledky jsou k dispozici často se značným zpožděním, mnozí pracovníci, kteří by měli těchto výsledků ve své práci využívat, mnohdy ani o výzkumech nevědí atd. Na spolupráci vědeckovýzkumných pracovníků a vědeckovýzkumných pracovišť s „lidmi praxe“, na jejich zájmu a iniciativě závisí to, jak brzy dojde k organickému skloubení teorie s praxí.

S velkým uspokojením lze proto kvitovat zájem, který věnují otázkám vědeckovýzkumné činnosti v oblasti mládeže v posledních 2–3 letech zejména pracovníci ÚV SSM, SÚV SSM a odboru mládeže Úřadu vlády ČSR. Z iniciativy těchto pracovníků bylo uskutečněno v poslední době několik důležitých výzkumů, jako např.: *Průzkum postojů mládeže k vybraným kulturním hodnotám a zájmovým kulturním aktivitám* (Ústav pro výzkum kultury — 1971), *Kulturně politické orientace mládeže v závodech V. I. Lenina* (Výzkumné a studijně metodické středisko Ústavu marxismu-leninismu UK — 1972), *Mládež v naší společnosti* (Výzkumný ústav kultury a veřejné mínky v Bratislavě — 1973), *Mládež a společnost I* (Kabinet pro výzkum veřejného mínění při Federálním statistickém úřadu — 1974) aj.

V úzké spolupráci Československé sociologické společnosti, Slovenské sociologické společnosti, Sociologického ústavu SAV, ÚV SSM a SÚV SSM bylo uspořádáno několik významných konferencí, z nichž připomínáme alespoň: *Sociologické aspekty komunistické výchovy mládeže z hlediska práce SSM* (Smolenice 1972) a *Sociologické aspekty komunistické výchovy učňovské a pracující mládeže* (Smolenice 1973). Koncem r. 1974 se uskutečnil (opět ve Smolenicích) vědecká konference na téma *Mladá generace dělnické třídy a plánování sociálního rozvoje průmyslového podniku z hlediska práce SSM*.

Analyticko-koncepční oddělení ÚV SSM a odbor mládeže Úřadu vlády ČSR úzce spolupracují s řadou vědeckovýzkumných pracovišť, jako např. s Ústavem sociálního výzkumu mládeže a výchovného poradenství UK, Výzkumným a studijně metodickým střediskem Ústavu marxismu-leninismu UK, Ústavem pro filosofii a sociologii ČSAV, Ústavem pro výzkum kultury, Kabinetem pro výzkum veřejného mínění při FSÚ aj. Při ÚV SSM byl vytvořen aktiv mladých vědeckovýzkumných pracovníků, jehož členy jsou mj. F. Zich, A. Matějovský, A. Fazík, E. Freilová, V. Dubský, L. Macháček aj.

To vše svědčí o opravdovém zájmu a upřímné snaze vědeckých pracovníků i pracovníků praxe o úzkou spolupráci a maximální efektivnost společné práce. Je to mezi jiným i důkazem toho, že společenský výzkum se stává stále významnějším nástrojem praktické řídicí činnosti státních, státních orgánů a společenských organizací.

Výsledky výzkumů samozřejmě nejsou a ani nemohou být jediným zdrojem poznatků a informací o současné mladé generaci, ale mohou, splníme-li určité předpoklady, být jedním z nejdůležitějších.

Aby přínos výzkumů mládeže pro konkrétní a každodenní socialistickou výchovu mladé

* Úřad vlády ČSR — odbor mládeže, Praha 1, Lazarská 7.

generace — v duchu závěrů červencového plenárního zasedání ÚV KSČ 1973 — byl ještě větší než dosud, je třeba vypracovat jednotnou dlouhodobou koncepci, dosáhnout maximální jednoty a koordinace, zabezpečit vysokou kvalitu všech výzkumů a postupně přecházet od popisné analýzy k analýze kauzální a perspektivní, nahrazovat dosud převažující statistické zkoumání mládeže zkoumáním dynamickým. *Václav Němec*

Socialistický svaz mládeže a teoreticko-výzkumná činnost*

Poznání reálného myšlení a jednání ekonomicky, sociálně a psychicky diferencovaných skupin mládeže a konfrontace této poznané reality s obsahem, metodami a formami práce uplatňovanými v Socialistickém svazu mládeže je základním prostředkem rozvoje zájmu mladých lidí o činnost ve Svazu, a tím o aktivní společenskou angažovanost na jeho platformě. Bez využití tohoto prostředku lze jen těžko v plném rozsahu splnit úkol, který Socialistickému svazu mládeže uložilo červencové plénum ÚV KSČ v roce 1973: „... rozvinout neformální práci mezi veškerou mládeží, hledat a volit formy a metody této práce tak, aby mladí lidé pocítovali potřebu organizovanosti, života v družném kolektivu, který je vhodným způsobem začleňuje do společnosti, veřejné práce a v němž mohou uplatnit své zájmy, rozšířit svůj obzor a osvojovat si jednání odpovídající normám socialistického soužití.“ Zapojení a pomoc společenských věd v politické praxi SSM je dnes, v dnešním stadiu vývoje organizace nevyhnutelným předpokladem úspěšné efektivní politické práce. O nutnosti efektivnosti politické práce mluvil na zmíněném plénu ÚV KSČ též dr. G. Husák, který řekl: „Na všech úsecích bude rozhodující kvalita, efektivnost naší práce. Do šířky se nám v politické a ideologické oblasti lépe daří. Ne však vždy co do kvality, do hloubky, do přinášení efektu.“

Tato slova platí jak pro politickou praxi, tak i pro práci vědeckovýzkumné fronty. Vždyť efektivnost společenské vědy lze podobně vyjádřit jako efektivnost politickou. Zjednodušeně řečeno, cílem marxistické vědy o společnosti je poznání sociální reality a její ovlivňování, přetváření v zájmu objektivně nejprogresivnější společenské síly prostřednictvím jejich politických a ideologických nástrojů. Z hlediska takto určeného obecného cíle lze posuzovat i její konkrétní aktuální efektivnost. Např. jestli nemůžeme být plně spokojeni se současným stavem sociologie mládeže, především s její efektivností, s jejím zprostředkovaným vlivem na utváření žádoucího myšlení a jednání naší mládeže, je tento stav mj. dán nedostatečností vztahů daného úseku společenskovědní fronty k existujícím politickým a ideologickým nástrojům přetváření sociální reality mládeže. Tato charakte-

ristika současně situace neplatí jen pro uvedenou oblast (tedy sociologii mládeže), ale je možné ji více méně zobecnit na celou sféru tzv. poznávací činnosti, jejímž objektem je mládež.

Předsednictvo ÚV SSM schválilo loňského roku konzultativní materiál o poznávací činnosti dětí a mládeže a o zaměření teoreticko-výzkumné činnosti uvnitř SSM. Materiál byl vypracován z popudu ÚV SSM ve spolupráci s vědeckovýzkumnými pracovišti, v rámci jejichž pracovních úkolů jsou intenzivně rozpracovávány teoretickovýzkumné otázky mládeže. Tento materiál reagoval na nepříznivou situaci v teoretickovýzkumné činnosti zaměřené k problematice mladé generace a na základě analýzy současného stavu konstatoval, že „... vědeckovýzkumná činnost v oblasti mládeže není dostatečně koordinována, chybí jí dlouhodobá koncepce a cílevědomé zaměření. Je prováděna do značné míry nahodile a často jsou zkoumány otázky, které nejsou z hlediska současných potřeb (je míněno především politických — A. K.) nejdůležitější. Výzkumem politických názorů a postojů mladých lidí se systematicky nikdo nezabývá, neexistuje také pracoviště, které by shromažďovalo a zpracovávalo informace o výzkumech mládeže.“ Tuto situaci např. dokumentuje fakt, že v uplynulých zhruba deseti letech bylo realizováno téměř dvě stě výzkumů zabývajících se nejrůznějšími otázkami přímo souvisejícími s životem dětí a mládeže. Přitom však tyto výzkumy nejenže nebyly efektivní (z hlediska výše formulovaného cíle), ale ani jejich gnoseologický význam neodpovídá úsilí a materiálním prostředkům vynaloženým na jejich realizaci. Příčinu lze (s ohledem na výše formulovaný cíl marxistické vědy o společnosti) hledat v tom, že společenskovědní fronta nezná vždy reálné problémy, které Svaz mládeže neostřeji pocítuje a jejichž vyřešení má celospolečenský politický význam. Nezná pořadí významnosti a aktuálnosti těchto problémů, což je do jisté míry dáno i tím, že ani politický aparát (SSM), který je přímým nástrojem řešení existujících a nově vznikajících problémů, je zatím nedokáže přesně vymezit nebo dokonce předvidat.

Socialistický svaz mládeže má vnitřní zájem na účinné pomoci, kterou v sobě skrývá efektivní využití teoretickovýzkumné práce k otázkám dětí a mládeže, má zájem na poznání dosavadního vývoje mládežnického hnutí, na analýze současné situace a na odvození prognostických alternativ, protože na základě těchto výsledků v rámci činnosti a řízení Svazu může s předstihem reagovat na vznikající společenské zájmy a potřeby. Rozvoj teoretickovýzkumné práce chápe Socialistický svaz mládeže jako integrální součást snahy o zkvalitnění komplexní činnosti, snahy o to, aby se SSM stal politickou avantgardou naší mládeže. V tvůrčí aplikaci po-

* Analytiko-koncepční oddělení ÚV SSM, Praha 1. Gorkého nám. 24.

znatků společenských věd v politické praxi spalňuje SSM jeden ze způsobů obrany proti nebezpečí, které v sobě skrývá neznalost společenské reality, nesprávné subjektivní hodnocení významných sociálně politických jevů apod.

Komplex poznávací činnosti zaměřený k dětem a mládeži však představuje tematický okruh, který přesahuje potřeby a možnosti SSM, a proto je nutné v rámci tohoto systému vybudovat specifický poznatkový subsystém, který pracovní nazýváme teorií socialistické organizace mládeže a jehož integrální součástí je rozsáhlý a dlouhodobý program teoretickovýzkumné práce SSM.

V rámci ústředního výboru Socialistického svazu mládeže je pověřeno zabezpečováním a koordinováním teoretickovýzkumného programu *analyticko-koncepční oddělení*, které se v současné době intenzivně snaží o vytvoření předpokladů pro optimální rozvoj teoretickovýzkumné práce uvnitř Svazu. Vzhledem k tomu, že je personálně velmi malým útvarem, opírá se o spolupráci početné dobrovolné komise, složené z pracovníků společenskovědních (pedagogických a vědeckých) institucí, ústavů a organizací a z pracovníků státních a politických orgánů, do jejichž pracovní kompetence náleží problematika dětí a mládeže. V komisi pracují především sociologové, ale také psychologové, pedagogové, filosofové, ekonomové atd. Komise je vlastně interdisciplinárním týmem, který vzhledem ke svému kvalifikačnímu spektru může operativně zasáhnout při řešení libovolného problému SSM. Současným hlavním posláním komise (teoretickometodologická komise AKO ÚV SSM) je její podíl na zpracování programu výstavby teorie socialistické organizace mládeže, podíl na vypracovávání koncepce činnosti v jednotlivých úsecích práce Svazu, na účelových, teoretických studiích, na koordinaci poznávací činnosti v rámci SSM a na vypracovávání „zakázek“ nebo přímo projektů výzkumných úkolů Svazu, které jsou zabezpečovány státními ústavy a výzkumnými středisky. Prostřednictvím členů komise je rovněž realizován bezprostřední styk mezi Socialistickým svazem mládeže a organizacemi a institucemi, které se zabývají poznávací činností orientovanou k dětem a mládeži. Komise je členěna na sekce, které se zabývají nejzávažnějšími aktuálními problémy SSM (problematika dělnické mládeže, vysokoškolské mládeže a mladé inteligence, podíl mládeže na řízení a správě společnosti atd.). Komise je ustavena a pracuje teprve velmi krátkou dobu, nicméně již první výsledky práce ukazují, že tato forma spolupráce Svazu mládeže se společenskovědní frontou je vysoce účinná.

K posílení tvorby potřebných adekvátních vztahů mezi SSM a pracovníky společenskovědních institucí, organizací apod. přispívá i teoreticko-metodologický bulletin analy-

ticko-koncepčního oddělení ÚV SSM — *Impuls*. Jeho základní funkcí je kromě jiného informovat pracovníky aparátu a funkcionáře ústředních orgánů SSM o cílech, úkolech, možnostech a výsledcích: 1. komplexu poznávací činnosti vztahující se k mládeži, 2. specifické teoreticko-výzkumné práce uvnitř SSM. Jeho funkcí je však také zároveň přinášet pracovníkům vědecko-výzkumné fronty, kteří mají pracovní zájem o otázky mládeže, informace o aktuálních problémech mládežnického hnutí a jejich teoreticko-výzkumného rozpracování. Věříme, že bulletin *Impuls* postupně vytvoří novou platformu spolupráce společenských věd s politickou praxí SSM.

Analyticko-koncepční oddělení ÚV SSM není jen koordinátorem poznávací činnosti ve svazu a „zadavatelem“ teoreticko-výzkumných prací z oblasti organizace mládeže, jak by mohlo plynout z předchozích stručných informací, ale snaží se také o vlastní teoretickou a výzkumnou práci. V současné době zpracovává metodiku relativně rychlé výzkumné akce utilitárního charakteru, jejíž výsledky lze využít jako orientačního materiálu v neodkladných politických rozhodovacích procesech. Valence zjištěných skutečností pomocí této výzkumné akce — informační sondy — je na úrovni, která dovolí využít výsledků v politické praxi.

V poslední době se vytváří příznivá atmosféra pro účinnou a systematickou spolupráci vědeckých a výzkumných pracovišť se Socialistickým svazem mládeže. Také se již objevily první pozitivní výsledky spolupráce společenskovědních pracovišť zabývajících se problematikou mládeže, která chápou, že význam jejich práce je dán kromě jiného účinností odrazu výsledků této práce v sociální realitě mládeže, účinností odrazu, který je zprostředkovan ideologickými a politickými nástroji představitelů mládežnického hnutí — Socialistickým svazem mládeže. Jedním z prvních výsledků nové pozitivní atmosféry je také toto monotematické číslo Sociologického časopisu, které Socialistický svaz mládeže vítá jako nanejvýš užitečný a potřebný podnět k prohloubení a zintenzivnění teoreticko-výzkumného zájmu o otázky mládeže, který ve svých důsledcích může perspektivně přispět i ke zkvalitnění činnosti a řízení naší jednotné socialistické organizace mládeže.

Aleš Kabátek

Příspěvek Ústavu školských informací při ministerstvu školství ČSR k výzkumům mládeže*

Snaha o postupné zdokonalování procesu výchovy a vzdělávání v souvislosti s nástupem naší společnosti do období vědeckotechnické revoluce se projevuje zvýšenou pozorností řídicích orgánů ministerstva školství k otázkám mládeže a výchovnému působení na ni

* Ústav školských informací při ministerstvu školství ČSR, Praha 1, Karmelitská 7.

a k úkolu vytyčenému XIV. sjezdem KSČ: „...připravovat mladou generaci v souladu s potřebami socialistické společnosti, s požadavky rozvíjející se ekonomiky i jednotlivých oblastí společenského života“.¹ O snaze splnit tyto cíle svědčí i šíře záběru, s níž jsou tyto otázky řešeny v rámci resortního plánu výzkumných úkolů odvětví školství ČSR na léta 1971—1975.

Ústav školských informací při MŠ ČSR je organizací pro informatiku v gesci výchova, vzdělávání, školství. Shromažďuje, zpracovává a vyhodnocuje sociálně ekonomické, vědecké, technické a ekonomické informace. Je vrcholným zpracovatelským místem odvětvového statistického výkaznictví v resortu školství. K získání doplňkových informací pedagogického a sociologického charakteru pro řízení školství realizuje také vlastní průzkumnou činnost.

Některé z úkolů, které plnil Ústav školských informací v posledních letech, se zabývaly také otázkami mládeže.

V roce 1972—1973 byl proveden pod vedením ing. Vladimíra Votlučky průzkum týkající se opakování žáků ZŠ. Předcházela mu studie *Zaostávání žáků na ZŠ* (vyšlo v edici řadě ÚŠI, Praha 1972), která kromě analýzy vývoje základní devítileté školy od roku 1960 byla doplněna i retrospektivním statistickým pohledem na tento jev na základě údajů ze zahajovacích výkazů o ZŠ. Průzkum měl prohloubit a upřesnit některá tvrzení této studie především získáním reálných numerických důkazů a vytvořit základ pro eventuální pedagogický výzkum.

Cílem bylo zjistit a porovnat intenzitu opakování, vyjádřenou statistickou charakteristikou — mírou opakování (poměr počtu žáků opakujících daný postupný ročník v daném školním roce a celkového počtu žáků v daném postupném ročníku na začátku předchozího školního roku) u různých skupin žáků.

Výsledky ukázaly² rozdíly v intenzitě opakování u chlapců a dívek, a to v neprospěch chlapců; na II. stupni ZŠ je jejich intenzita opakování dokonce 2krát vyšší než u dívek, dále vyšší intenzita opakování je na samostatných školách pro 1.—5. postupný ročník — 1.8krát vyšší než na plně organizovaných školách — a u přespolních žáků — v průměru 2krát vyšší než u žáků bydlících v sídle školy. Zajímavé je, že vyšší intenzita opakování byla shledána u žáků, jejichž matky jsou v domácnosti, než u žáků zaměstnaných matek: na I. stupni ZŠ je míra opakování u skupiny dětí žen v domácnosti 1,7krát vyšší než u skupiny dětí zaměstnaných žen, na II. stupni se rozdíl snižuje — míra opakování je u dětí žen v domácnosti 1,2krát vyšší.

Zjištěné výsledky mohou být i v současné době po změnách v klasifikačním řádu užitečnými poznatky pro orientaci zvýšeného

zájmu a péče učitelů o některé skupiny žáků, kterým je především třeba pomáhat při překonávání prospěchových obtíží ve škole a věnovat jim zvýšenou pozornost a individuální přístup.

Dalším z úkolů řešených Ústavem školských informací, týkajícím se otázek mládeže ve sféře školství, byl výzkum uchazečů o učitelské studium na pedagogických fakultách v ČSR v r. 1973. Výzkum byl proveden a vyhodnocen za externí spolupráce a odborného vedení doc. Marty Klímové, CSc. z Ústavu sociálního výzkumu mládeže a výchovného poradenství.

Výzkum měl přinést první relativně úplné zmapování situace v přijímání uchazečů o studium učitelské na všech pedagogických fakultách ČSR. Protože velmi významnou otázkou pro přijetí ke studiu na vysoké škole je — kromě odborných a intelektuálních předpokladů uchazeče — motivace, důvody, které jej vedly k volbě právě tohoto druhu studia, bylo téžistě výzkumu ve zkoumání motivů uchazečů o učitelské studium, jejich představ o osobnosti učitele a o místě vlastního působení v učitelském povolání.

Výzkum zjišťoval, do jaké míry se u uchazečů projeví kladné motivy pro volbu budoucího povolání učitele, jako jsou mj. obliba práce s dětmi a láska k nim, zájem o výchovu a vývoj jejich osobnosti, tradice povolání učitele v rodině, zájem a obliba učitelské práce z příkladu bývalého učitele, uznání celospolečenského významu a osobní vysoké hodnocení povolání učitele atd., nebo na druhé straně, zda se u nich projeví i únikové motivy.

Zkoumané jevy byly analyzovány ve vztahu k pohlaví uchazečů, jejich životnímu a sociálnímu prostředí, vzdělání a povolání rodičů, materiální úrovni rodiny, předcházející školní přípravě uchazečů, jejich zájmovým činnostem i společenské angažovanosti s cílem zjistit některé základní faktory ovlivňující volbu učitelského studia a provést jejich srovnání u uchazečů přijatých a odmítnutých.

Výzkum je rozvržen do dalších etap tak, aby byla získána určitá představa o vývoji od uchazeče o učitelské studium přes absolventa pedagogické fakulty až k období působnosti v povolání učitele.

Plán dalších úkolů Ústavu školských informací naznačuje, že kromě své stěžejní informační činnosti v okruhu sociálně ekonomických, vědeckých, technických a ekonomických informací se bude i nadále věnovat, ve spolupráci s odborníky na danou problematiku z vědeckovýzkumné základny, získávání primárních informací pedagogického a sociologického charakteru, především v otázkách závažných z hlediska řídicí sféry školství, v nichž zájem o perspektivní rozvoj naší mladé generace je na předním místě.

Jana Vaníčková

¹ Ze zprávy předsednictva ÚV KSČ, přednesené s. J. Fojtíkem na červencovém plénu ÚV KSČ 1973.

² Podle Votlučky, V.: *Opakování žáků na ZŠ*. ÚŠI, Praha 1973.

Práce Studijně metodického střediska Ústavu marxismu-leninismu UK v oblasti sociologie mládeže*

Ústav marxismu-leninismu UK se od roku 1972 systematicky zabývá problematikou zkvalitňování politicko-výchovné práce mezi studenty UK. V souladu s organizačním řádem ústavů marxismu-leninismu bylo také v roce 1972 založeno Studijně metodické středisko UML UK jako pracoviště, které se specializuje na zajišťování vhodných podmínek pro plnění všech úkolů UML UK, tj. úkolů výukových, úkolů v oblasti vědecko-výzkumné práce i v oblasti politické výchovy studentů.

Významný podíl v práci Studijně metodického střediska zaujímá již od jeho vzniku výzkumná práce, zaměřená na problematiku výchovy mládeže a studentů. Výzkumný úsek tohoto pracoviště pracuje podle plánu práce, schváleného vedením ústavu. Od roku 1972 se orientuje na řešení především těchto vědecko-výzkumných úkolů:

- komunistická výchova mládeže se zvláštním zřetelem na problematiku výchovy na vysokých školách (díleč úkol rezortního plánu výzkumu),
- výzkum sociálního a politického profilu studentů UK (ústavní úkol),
- výzkum „perspektivy mládeže“, prováděný ve spolupráci s Kabinetem pro výzkum veřejného mínění jako celostátní výzkum čs. mládeže pro potřeby ÚV SSM a Úřadu vlády ČSR,
- výzkum pražské mládeže, prováděný podle požadavků NVP.

Všechny vědecko-výzkumné úlohy jsou řešeny na základě požadavků státních a stranických společenských organizací (vedení UK, MV KSČ, OV KSČ, ÚV SSM, Úřad vlády ČSR a pod.).

Toto úzké spojení vědecko-výzkumné práce se společenskou praxí přináší určité zvláštnosti, které se promítají do organizace vlastní výzkumné práce. Většina úkolů je formulována na základě naléhavých, aktuálních potřeb společenské praxe, a proto jejich splnění je nárokováno v poměrně velmi krátkých termínech. Využívání výsledků vědecko-výzkumné práce v politické a sociální praxi vyžaduje, aby výzkumné úlohy byly řešeny s možností formulovat návrhy a doporučení konkrétních praktických opatření. Zaměření vědecko-výzkumné práce na praktické použití vyžaduje také zachování vysoké míry spolehlivosti výzkumů a aplikaci takových metod a technik, které zajistí adekvátnost výzkumem sledovaných charakteristik.

Základním problémem, který byl v souvislosti s výše uvedeným zaměřením vědecko-výzkumné práce Studijně metodického střediska řešen, byl problém teoretické a metodologické koncepce výzkumu mládeže. Tato koncepce byla postupně zpracovávána a v jednot-

livých výzkumech ověřována. Konkrétně je formulována jako „model“ sociologického výzkumu socialistického uvědomění mládeže (viz např. A. Matějovský: *Výzkum socialistického uvědomění mládeže*, v sborníku: *Sociologické aspekty komunistické výchovy učňovské a pracující mládeže*, Smena, Bratislava 1973).

Výsledky vědecko-výzkumné práce Studijně metodického střediska jsou obsaženy v závěrečných zprávách z výzkumů, které byly v letech 1972 a 1973 provedeny (např. Kulturně politické orientace mládeže ve velkém strojírenském závodě — 1972, Sociální a politický profil studentů I. ročníku UK — 1973, Sociální a politický profil studentů I. a II. roč. UK — 1974), i v některých publikacích (např. *Sborník prací k politicko-výchovné práci na UK* — 1973).

V roce 1973 navázali pracovníci Studijně metodického střediska rozsáhlé kontakty s obdobnými pracovišti v socialistických zemích s cílem konkretizovat a zintenzivnit výměnu zkušeností z výzkumné práce orientované na problémy výchovy mládeže v socialistické společnosti. Výsledkem této spolupráce je výměna materiálů k publikacím i vzájemné konzultování metod a technik ve výzkumech používaných. K výměně zkušeností v rámci ČSSR připravuje Studijně metodické středisko UML UK odborné semináře a konference ve spolupráci s dalšími institucemi zabývajícími se výzkumy obdobného tematického zaměření. Jedním z takových setkání je i konference: Úloha vysoké školy ve výchově socialistické inteligence v červnu 1974.

Do konce r. 1975 má být podle plánu vědecko-výzkumné práce Studijně metodického střediska dokončena studie Úloha a postavení mládeže v čs. společnosti. Podkladem pro zpracování této studie jsou výsledky sociologických výzkumů mládeže, provedených Studijně metodickým střediskem i dalšími vědecko-výzkumnými pracovišti v ČSSR v období od r. 1970.

Podobně jako je tomu i v ostatních socialistických zemích, je tedy i vědecko-výzkumná práce Studijně metodického střediska UML UK v oblasti sociologie mládeže orientována na úkoly, jejichž splnění je nárokováno společenskou praxí a jejichž výsledky by měly přispět k vytváření příznivých podmínek pro výchovu mládeže socialistického Československa v duchu usnesení ÚV KSČ.

A. Matějovský

Informace o zaměření činnosti studijně metodického střediska Ústavu marxismu-leninismu ČVUT v Praze v oblasti výzkumu vysokoškolské mládeže*

Jednou z oblastí činnosti vědecko-výzkumného úseku studijně metodického střediska Ústavu marxismu-leninismu ČVUT v Praze je

* Studijně metodické středisko Ústavu marxismu-leninismu UK, Praha 1, Celetná 20.

* Studijně metodické středisko Ústavu marxismu-leninismu ČVUT, Praha 1, Husova 5.

výzkum mládeže na vysokých školách technických a zejména na ČVUT. V posledních letech se výzkum v této oblasti zaměřil na několik úkolů.

1. V první řadě jde o *výzkum techniků — posluchačů dálkového a večerního studia na fakultách ČVUT v Praze a Vysoké školy strojní a elektrotechnické v Plzni*. Sociologické šetření bylo provedeno v roce 1972 a nazvalo se výzkum z roku 1967 (ve své podstatě šlo o opakování výzkumu). Tyto dva výzkumy jsou pokračováním předcházejících šetření z let 1964 a 1965.

Základním obsahem šetření v roce 1972 a v roce 1967 byly v podstatě dva problémy:

a) výzkum cílů, které sledují posluchači dálkového a večerního studia vstupem na vysokou školu a po jejím absolvování včetně hodnocení významu vysokoškolského studia (první část);

b) výzkum názorů a postojů posluchačů dálkového a večerního studia k některým sociálním hodnotám socialistické společnosti, zvláště k otázkám sociálních či sociálně třídních rozdílů v socialistické společnosti (druhá část).

Součástí výzkumu bylo mimo jiné sledování úlohy sociálního původu a prostředí posluchačů včetně jeho vlivu na některé sociální postoje a názory. Zkoumaný soubor v roce 1967 tvořilo 800 respondentů a v roce 1972 více než 250.

Konkrétněji řečeno, výzkum prvního problému se zaměřil na zjištění intenzity zájmů posluchačů na uspokojování vlastních potřeb a zájmů, zjištění míry respektování, obhajování a prosazování zájmů a potřeb společnosti a dále pak na zjištění souladu osobních a společenských zájmů.

Další okruh dílčích problémů tvořilo zjištění charakteru další profesionální orientace (druh práce, instituce apod.).

Dále se výzkum zaměřil na zjištění představ o možnostech zlepšení ekonomického a sociálního postavení po ukončení vysokoškolského studia. Podstatnou část výzkumu tvořila problematika sociálních hodnot a ideálů a představy o změnách struktury volného času po ukončení studia.

Obsahem druhé části bylo šetření týkající se představ a postojů k sociálním rozdílům československé společnosti, zejména platových rozdílů mezi vybranými kategoriemi pracovníků průmyslového podniku. Další obsahový okruh tvořily představy o významu vybraných faktorů pro celkovou spokojenost s prací techniků, dosažení úspěšného uplatnění znalostí a schopností v socialistickém podniku, zájem o výkon řídicí práce, význam sociálního faktoru pro celkový chod průmyslového podniku, výzkum představ o sociálním představení a prestiži několika kategorií pracovníků a hodnocení změn materiálního a sociálního postavení technické inteligence v Československu v období po druhé světové válce.

Výzkum obsahoval též analýzu struktury

posluchačů dálkového a večerního studia z hlediska školního vzdělání manželů, a to jak v rovině ženatých posluchačů, tak i jejich rodičů.

Díleč výsledky autoři výzkumu zveřejnili na první a druhé vědecké konferenci ČVUT (v roce 1971 a 1973). V současné době se zpracování výsledků dokončuje.

2. Druhým úkolem je *výzkum formování postojů studentů-techniků k budoucímu povolání*. Úkol vznikl v roce 1972 a v téže době byl proveden předvýzkum. Vlastní terénní šetření se uskutečnilo v listopadu 1973, a to u studentů druhého a pátého ročníku denního studia čtyř vysokých škol (ČVUT Praha, Vysoké školy strojní a elektrotechnické v Plzni, Vysokého učení technického v Brně a Vysoké školy strojní a textilní v Liberci). Celkový počet respondentů tvořil téměř 2100 osob.

Základní cíle výzkumu:

a) Zjistit vyhraněnost a intenzitu zájmů studentů o budoucí povolání (druh a místo pracovní instituce, charakter práce, její zajímavost, užitečnost a význam).

b) Zjistit názory a představy studentů o nárocích a požadavcích, které na ně budou kladeny po ukončení studia, představy o pracovních podmínkách, řízení a ohodnocení jejich práce. (Uplatnění vysokoškolské kvalifikace, osobní řízení, vztahy v pracovním kolektivu, faktory ovlivňující spokojenost s prací, možnost postupu v zaměstnání, návrhy platových relací vybraných kategorií pracovníků apod.)

c) Zjistit stupeň snah studentů o budoucí pracovní uplatnění a faktory, které je podmiňují.

d) Zjistit názory studentů o tom, jak je na budoucí povolání připravuje vysoká škola, hodnocení této vysokoškolské přípravy.

Výsledky výzkumu budou shrnuty do závěrečné zprávy a současně zveřejněny na semináři v září 1974.

3. Třetím úkolem byl *výzkum učitelů — vedoucích studijních skupin na ČVUT v Praze*. Cílem tohoto výzkumu bylo prohloubení poznatků o práci učitelů — vedoucích studijních skupin na fakultách ČVUT a současně poznání některých problémů a postojů samotných studentů. Výsledky šetření přinesly některé nové poznatky např. o charakteristice vztahů mezi učitelem a studijní skupinou a zejména o významu neformálního kontaktu. K zajímavým výsledkům šetření patří, že neformální kontakt se podařilo ve větší míře navázat věkově starším učitelům než učitelům mladším. Dalším zajímavým výsledkem je vztah mezi počtem schůzek vedoucích učitelů a studijních skupin a obsahem těchto schůzek. Ideově politické otázky se stávají trvalejším obsahem schůzek především v těch případech, kdy četnost schůzek ve školním roce dosáhla počtu 7–10.

Výsledky šetření byly zpracovány ve formě zprávy, která je uložena v Ústavu.

4. Čtvrtým úkolem je připravovaný výzkum *sociálního a politického profilu studentů I. ročníku ČVUT v Praze*. V přípravě tohoto šetření jsme navázali spolupráci se studijně metodickým střediskem ÚML University Karlovy, které v této oblasti provedlo již několik úspěšných výzkumů.

Vycházíme z názoru, že vysoká škola se významně podílí na utváření vědomí mladých lidí, kteří procházejí specifickou etapou sociálního vyvoje, v níž se dotváří morální profil, světový názor a formují se postoje ke společnosti. Učitelé vysokých škol ovlivňují vývoj mladých lidí jen relativně krátkou dobu, ale v období vysokého stupně jejich vnímavosti a kritičnosti. Zároveň je nutné si uvědomit, že ovlivňují sociální a politický vývoj mladých lidí, jejichž sociální a politický profil byl utvářen v prostředí určitých materiálních, sociálních, politických a morálních skutečností. Vzhledem k těmto okolnostem představují soubory studentů v prvních ročních studiích značně nehomogenní skupiny. Úspěšnost a efektivnost politické práce na vysokých školách předpokládá mimo jiné důkladnou znalost samotných studentů. Výzkum zahrnuje tyto základní tematické okruhy:

a) Sociální profil studenta (motivace studia, volba studijního oboru, vztah ke studiu včetně rodinných tradic, vyhraněnost zájmů o techniku, sociální a ekonomické postavení studenta a jeho rodičů).

b) Politický profil studenta (úroveň politických znalostí, postoje k socialismu, představy o možnostech realizace vědeckého a technického pokroku, zvyšování životní úrovně a realizované politické činnosti).

Při zpracování tohoto úkolu navázeme úzkou spolupráci s ÚML UK. Tato spolupráce umožní srovnat výsledky šetření na ČVUT a na Universitě Karlově a tím ukázat společné a rozdílné charakteristické znaky studentů obou vysokých škol.

5. Ve spolupráci s ministerstvem školství CSR se ÚML ČVUT podílí na výzkumu *absolventů pedagogických fakult (z roku 1967 a 1971)*. Základní obsah výzkumu tvoří dílčí úkol -- hodnocení absolventů v jejich učitelské praxi, a to z hlediska odborného, metodického i politicko-výchovného působení.

6. *Problematika dělnické mládeže je součástí výzkumu stabilizačních a flukтуаčních tendencí v průmyslových podnicích*. V letech 1971 a 1972 bylo provedeno několik výzkumů v pražské aglomeraci a v současné době se připravuje výzkum v mimopražských závodech. V těchto výzkumech však problematika mládeže tvoří jen nepatrnou část. Výzkum se zaměřuje na problematiku identifikace pracovníků se svým závodem či podnikem a na zjištění faktorů, které tuto identifikaci ovlivňují.

Řešení jednotlivých úkolů již přineslo konkrétní pozitivní výsledky.

Rudolf Franěk — Dana Rýdlová

Výzkumy studentů na Ústavu pro studium na vysokých školách technických při ČVUT*

Ústav pro studium na vysokých školách technických při Českém vysokém učení technickém v Praze se vedle pedagogické činnosti zabývá činností vědecko-výzkumnou. V této činnosti se dlouhodobě zaměřil především na vysokoškolské studenty a absolventy vysokých škol, zvláště vysokých škol technických. Skupina doc. Petráše sleduje pracovní uplatnění a společenské postavení absolventů vysokých škol technických. Skupina dr. Freiové provedla v uplynulých třech letech tři výzkumy vysokoškolských studentů, zaměřené především na postižení závislosti studijního výkonu na některých sledovaných sociálních faktorech. Výsledky těchto uzavřených výzkumů jsou uvedeny v těchto publikacích: *Některé aspekty vstupu na vysokou školu*, *Pracovní uplatnění neúspěšných studentů FEL ČVUT 1. + 2.* V současné době skupina provádí výzkum *Příčiny neúspěšnosti ve studiu na vysoké škole*. ÚST otevřel novou publikační řadu nazvanou *Vysokoškolská studia* (Vydavatelství ČVUT Praha), v níž zatím vyšel sborník *Přechod ze střední školy na školu vysokou* (1973). *Profesionální orientace* (1974). Pro rok 1975 se připravuje sborník s prozatímním pracovním názvem *Neúspěšní studenti vysokých škol*.

Součástí práce ÚST, jehož ředitel je koordinátorem úkolu č. 14 resortního plánu MŠ CSR, je koordinace výzkumné činnosti v oblasti *zvyšování efektivnosti vysokoškolského studia*. V současné době je v tomto úkolu obsaženo více než 80 dílčích úkolů (motivace vstupu na vysokou školu, proces počáteční adaptace, časové zatížení studenta, struktura osobnosti vysokoškolského studenta, studijní výkon a jeho sociální determinanty, proces selekce a diferenciací na střední a vysoké škole atd.), na nichž participují pracovníci vysokých škol a výzkumných ústavů v celé CSR. O průběhu této výzkumné činnosti a výsledcích výzkumu informuje v pravidelně vydávané Informační přehled úkolu č. 14 resortního plánu MŠ.

Věra Perglerová

Výzkumná činnost pedagogické laboratoře VÚOS*

Pedagogická laboratoř Výzkumného ústavu odborného školství při Střední ekonomické škole v Praze 10 je chápána především jako experimentální pracoviště, zabývající se středoškolským studentem. Za pět let působení laboratoře byla obhájena řada výzkumných

* Ústav pro studium na vysokých školách technických při Českém vysokém učení technickém, Praha 1, Na Florenci 25.

* Pedagogická laboratoř Výzkumného ústavu odborného školství, Praha 1, Karmelitská 7.

práci, jejichž objektem byli především studenti střední ekonomické školy.

V průběhu činnosti laboratoře bylo získáno velké množství empirických údajů o téměř 1000 žácích školy — údajů o rodinném prostředí, nejruznějších informací o postojích, výsledků psychologických měření (Amthauerův IQ, Cattell, Eysenck, testy zájmů, sociometrická měření), dílčích somatických měření, prospěchových údajů i údajů o volném čase studentů a jejich budoucích plánech. Na bázi těchto dat (analyzovaných pomocí programů na samočinném počítači) byla v r. 1972 dokončena první souhrnná verze studie *Výzkum činitelů podílejících se na formování osobnosti středoškolského studenta* (autoři V. Hrabal, J. Lukš, J. Pelikán, Z. Šafář), která vyšla v Malé edici VÚOS v r. 1972.

Získaná data o jednotlivých studentech tvoří zázemí, z něhož čerpají i další monografické studie, věnované problematice středoškolské třídy (*Charakteristické znaky středoškolské třídy a jejich vzájemné vztahy*, In: *Pedagogika* 19, 1969, č. 5, dále *Příspěvek k typologii středoškolské třídy*, In: *Pedagogika* 20, 1970, č. 4, obě od autorů V. Hrabala a J. Lukše) a středoškolského učitele (*Podíl osobnosti učitele na vytváření vztahu středoškolačů k vyučovacím předmětům*, In: *Pedagogika* 21, č. 2 1971). Současně byla dokončena studie na základě vyhodnocení pedagogického experimentu, prováděného J. Pelikánem (*Vliv seberealizace žáka ve vyučovací hodině na vytváření vztahu k vyučovacím předmětům*, In: *Malá edice VÚOS*, 1971).

V r. 1972 byl dokončen a zpracován experiment se žákovskou samosprávou na střední škole (*Samospráva v socialistické škole*, In: *Vychovatel* 1971, č. 2, 3, 4, *Experiment so žiackou samosprávou na strednej škole*, In: *Jednotná škola* 24, 1972, č. 10, od autorů V. Hrabala a J. Lukše.

V souvislosti se zkvalitňováním přijímacího řízení na střední školy byl na žádost ministerstva školství pracovníky laboratoře uskutečněn rozsáhlý výzkum výsledků přijímacích pohovorů žáků hlásících se na střední školy v celé ČSR, v němž byly sledovány údaje ze základní školy a z prvního ročníku střední školy u těch žáků, kteří byli na školu přijati. Po třech letech bude výběrový soubor doplněn i o údaje z posledního ročníku střední školy. Kromě obhájení dílčí zprávy z tohoto výzkumu (mimo již jmenovaných autorů se na výzkumu podílela i H. Váchová) byla zpracována i studie *Stabilita a predikční hodnota školského prospěchu* (In: *Malá edice VÚOS* 1973).

V posledním období se pozornost laboratoře soustředila i na problematiku uplatnění absolventů SES v praxi — byl vypracován plán výzkumu, který propojuje získané údaje z doby studia s hodnocením praktické činnosti absolventa 2–3 roky po odchodu ze školy. Tento úkol je dílčí úlohou státního badatelského

plánu, který sleduje obecně problematiku středoškolské výuky vzhledem k potřebám praxe.

Veškerá činnost laboratoře má úzký vztah k práci střední školy, k zlepšování výsledků pedagogické činnosti, rozpracování plánů komunisticke výchovy apod. (vedoucí laboratoře J. Lukš je ředitelem SES, při níž laboratoř působí). Zároveň přináší i významné obohacení znalostí pedagogických, psychologických a sociologických problémů středoškolské mládeže.

Zdeněk Šafář

Práce Ústavu sociálního výzkumu mládeže a výchovného poradenství*

Ústav sociálního výzkumu mládeže a výchovného poradenství na pedagogické fakultě UK v Praze byl zřízen v r. 1968 rozhodnutím rektora UK z dřívější Laboratoře sociálního výzkumu mládeže, která byla založena v roce 1966.

Vývoj výzkumné práce Ústavu lze hodnotit v podstatě kladně. Současné je ovšem třeba poukázat na skutečnost, že v krizových letech se do jeho činnosti promítl i teoretický a metodologický chybná stanoviska. K jejich překonání je rozvíjena rozsáhlá teoreticko-empirická práce.

Ústav rozvíjí výzkumy v podstatě dvojího druhu: pedagogicko-psychologické výzkumy v oblasti výchovného poradenství a sociální výzkumy dětí a mládeže. Má dvě uvedeným směřům činnosti odpovídající výzkumná oddělení; další výzkumnou složkou ústavu je metodologické oddělení, které je vybaveno potřebnými technickými prostředky.

Po osm let činnosti ústavu je výzkumně řešena a úspěšně obhajována řada úkolů na úrovni státního plánu badatelského výzkumu, resortního plánu a plánu fakultního. Jsou zpracovávány studie a expertízy pro potřebu příslušných orgánů a institucí apod. Ústav vydává dva neperiodické tisky, ve kterých publikují převážně interní pracovníci: *Shorník vědeckých prací Ústavu sociálního výzkumu mládeže a výchovného poradenství* a bulletin *Mládež a společnost*.

Vzhledem k rozsahu činnosti ústavu a se zřetelem na zájmy čtenářů Sociologického časopisu přinášíme informaci jen o celkové podobě a řešení úkolů v oblasti sociálních výzkumů dětí a mládeže, které byly a jsou zařazeny do státního nebo resortního plánu v předchozí a této pětiletce a s jejichž zařazením do vyšších forem plánu vědy se počítá i v příští pětiletce.

Z úkolů státního plánu byl v ústavu vyřešen a obhájen především úkol *Sociální profil žáků 9. tříd ZDS se zvláštním zřetelem k volbě povolání*. Výzkum byl proveden v Jihočeském kraji a v Praze a zpracován v letech 1965–1968. Byly shromážděny a analyzovány rozsáhlé empirické údaje o téměř 6000 žácích. Výzkum sledoval profesionální přání, jejich

* Ústav sociálního výzkumu mládeže a výzkumného poradenství PeF UK, Praha 1, M. D. Rettigová 4.

motivace, volný čas a některé další otázky související s volbou studijního směru či učebního oboru žáků 9. tříd v Jihočeském kraji a v Praze. Výsledky výzkumu byly publikovány ve Sborníku vědeckých prací ústavu, roč. III — 1971.

Dalším úkolem státního plánu byl výzkum sociálních pozic, socioekonomického statusu a společenských rolí učitelů a ředitelů ZŠ v ČR. Mezi hlavní tematické okruhy výzkumu náležely stabilizace učitelského povolání a ředitelské funkce, volný čas učitelů a ředitelů škol, potřeba dalšího vzdělávání, autorita učitelského povolání ve škole a na veřejnosti, role učitele aj. Výběrovým šetřením, které se uskutečnilo na ZŠ v českých zemích, bylo zkoumáno na 5000 učitelů a ředitelů základních škol. Ze získaných informací byla publikována již řada studií a zejména závěrečná zpráva, která byla po vědecké obhajobě uveřejněna ve Sborníku vědeckých prací ústavu, roč. V — 1973.

Na tento výzkum navazují dva resortní úkoly, na kterých se pracuje v ústavu v současné době. Jde o výzkum *Sociálních činností mladého učitele*, jehož cílem je poznání sociálních činností charakteristických zejména pro osobnost učitele v naší společnosti a hloubková analýza struktury, obsahu a věkové dynamiky těchto činností. Předpokládá se, že analýza informací získaných empirickým šetřením umožní zjistit závislost některých sociálních činností na vybraných faktorech a možnost vzniku a rozvoje nových potřebných činností. Jde zejména o vymezení činností, které se nejvíce uplatňují v životním působení mladého učitele. Dále jde o výzkum *Profesionální orientace posluchačů pedagogické fakulty UK*, který sleduje cíl postupného získávání a hodnocení podstatných informací o přístupu studentů k učitelství povolání a o jejich předpokladech k budoucímu úspěšnému uplatnění v praxi. Z tohoto hlediska jsou zkoumány především životní a studijní podmínky posluchačů, některé otázky výchovného a vzdělávacího působení fakulty, problémy studijní práce a studijního prostředí, mimostudijní činnost a problémy profesionální perspektivy. U obou úkolů jsou v současné době analyzovány výsledky předběžných výzkumů.

Po řadu let probíhá v rámci státního plánu výzkum mentálního a sociálního zrání dětí a mládeže. Jde o rozsáhlé empirické šetření a výzkumné práce teoretického i metodologického charakteru. První etapa výzkumných prací byla v rámci průběžné oponentury státního úkolu ukončena v minulém roce vědeckou obhajobou.

Výsledky výzkumu byly zpracovány a byly průběžně publikovány ve Sborníku vědeckých prací ústavu, roč. I — 1969, v časopise Československá psychologie a v Sociologickém časopise.

V rámci resortního plánu MŠ ČR se řeší aplikativní výzkum *Vztah sociálního a mentálního zrání mladého člověka ke školnímu pro-*

spěchu na ZŠ, který sleduje problematiku nepřiměřeného propadání žáků, protože v uvedeném státním výzkumu byl zjištěn nesoulad mezi věkovým trendem sociálního a mentálního vzrůstání mládeže a věkovým vývojem školního prospěchu.

Jedním z teoreticky a politicky nejzávažnějších úkolů ústavu je *výzkum hodnotových orientací dětí a mládeže*. Také tento úkol je začleněn do státního plánu. Zatím proběhl předvýzkum a jsou formulována základní teoretická a metodologická východiska. Pracuje se na základních teoretických hypotézách a jejich operacionalizaci. Přípravuje se úvodní projekt, který má vymezit celkovou linii výzkumu a způsob obsahového řízení jednotlivých výzkumných prací. Vnitřní logika připravovaného projektu je dána cestou

— od obecné teoretických a metodologických východisek

— k pokusu o myšlenkovou konstrukci základních teoretických hypotéz o hodnotových orientacích dětí a mládeže a

— k nastínění pracovních hypotéz, výzkumných procedur a technik, baterií otázek atd. tak, aby výsledků z projektu postupně odvíjených empirických šetření, sekundárních analýz a studií bylo možno využívat k přeshňování našich dnešních představ o hodnotových orientacích dětí a mládeže i některých vyšších, obecně teoretických a metodologických východisek sociálních výzkumů dětí a mládeže vůbec.

Ústav sociálního výzkumu mládeže a výchovného poradenství rád přivítá nabídky k výzkumné spolupráci na uvedených úkolech státního a resortního plánu vědy pro tuto a zejména příští pětiletku. Jaroslav Štípek

Bibliografie k problematice mládeže

a) Knižní tituly a stati ve sbornících

- Aitov, N.: *Socialnyje aspekty polučeniya obrazovaniya v SSSR*. In: *Socialnyje issledovaniya* 2. Moskva, Nauka 1968, s. 187—197.
- Ananjev, B. G.: *Ontogenez i žiznennyj put' čeloveka. Čeloveč kak predmet poznaniya*. Leningrad, ILU 1968.
- Arfomov, S. D.: *Socialnyje problemy adaptacii molodogo rabočego na promyšlennom predpriyatii*. In: *Molodož i trud*. Moskva, Molodaja gvardija 1970, s. 135—148.
- Bakoš, O. — Bakošová, E.: *Struktúra záujmov bratislavskej mládeže o voľnom čase*. In: *Niektoré výsledky sociológie mládeže na Slovensku*. Zborník z celoštátneho seminára o sociológii mládeže v Prešove. Bratislava, Smena 1969, 218 s.
- Bogoslovskij, V. V.: *O strukture otvetstvennogo otnošenija k zadaniyu u školnikov na materialach issledovaniya podrostkov. Voprosy psichologii ličnosti i obščestvennoj psichologii*. Moskva, Nauka 1964.

- Božovič, L. I. a kol.: *Razvitije motivov učenja u sovětskich školnikov*. Izvěstija APN RSFSR, vyp. 36. Moskva, IMU 1961.
- Bročić, M. a kol.: *Mladi — položaj — vaspitanje — aktivnosti*. Beograd, Institut društvenih nauka 1971. 1106 s.
- Cibulková, L.: *Zájmy a životní perspektivy pracující mládeže učebního oboru stavebnictví*. Sborník pedagogické fakulty v Plzni — Pedagogika. Plzeň, Pedagogická fakulta 1968.
- Constantinescu, M.: *Intégration sociale des jeunes*. Bucarest. Université 1969. 15 s. va. SPN 1970. 260 s.
- Cerný, L.: *Sebeurazednost dětí a mladistvých*. Praha, Avicenum 1970.
- Černých, N. S.: *O roli občestvennosti i občestvennogo mněnia v kommunističeskom vospitanii trudaščichsja*. In: *Voprosy teorii i praktiki kommunističeskogo vospitanija*. Moskva, Nauka 1962.
- Cuganova, E. S.: *O někotorych socialno-psichologičeskich uslovijach professionalnoj ustojčivosti molodych rabočich*. In: *Čelověk i občestvo I*. Leningrad. ILU 1966.
- Cuganova, E. S.: *Socialno-psichologičeskije faktory razvitija tehničeskogo tvorčestva molodych rabočich*. In: *Čelověk i občestvo II*. Leningrad. ILU 1967.
- Dilič, E.: *Društveni položaj i orientacija seoske omladine*. Beograd, Institut društvenih nauka 1971.
- Dospievajúca mládež v rodine. Bratislava, SPN 1970. 260 s.
- Dyoniziak, R.: *Młodzieżowa „podkultura“*. Studium socjologiczne. Warszawa, PWN 1965. 207 s.
- Fajnburg, Z. I.: *Kulturno-tehničeskij uroveň moložož i tenděncii ego razvitija*. Moložož i trud. Moskva, Molodaja gvardija 1970, s. 36—51.
- Fázik, A.: *Charakteristika socializačních procesů dnešní dospívající mládeže*. Poradenství — problém aktuální. Praha 1970.
- Filippov, F. R.: *Gorodskaja moložož: obrazovanie i mobilnost*. Doklady k VII. Meždunarodnomu sociologičeskomu kongressu. Sverdlovsk 1970, s. 101—109.
- Formovanie dospievajúcej osobnosti v domovoch mládeže. In: *Sociológia mládeže 1970*. Bratislava, Smena 1970. 225 s.
- Grušin, V. — Čikin, V.: *Ispověď pokolenija*. Moskva, Molodaja gvardija 1962.
- Gusejnov, A.: *Komsomol i vyššaja škola*. Moskva, Molodaja gvardija 1968.
- Gusejnov, A.: *Moložož, těbė prinadležit mir*. Moložož ob občestvennom progrese. Moskva, Molodaja gvardija 1967, s. 103—117.
- Hennig, W.: *Problematika výskumu mládeže v NDR*. In: *Některé výsledky sociologie mládeže na Slovensku*. Zborník z celoštátneho seminára o sociológii mládeže v Prešove. Bratislava, Smena 1969. 218 s.
- Homola, M.: *Potreby a jejich uspokojování u dospívajících*. In: *Acta Universitatis Palactianae*. Praha. SPN 1970, s. 45—96.
- Chalasiński, J.: *Rewolucja młodości*. Warszawa. LSW 1969. 408 s.
- Čarčev, A. G. — Perfiljev, M. N.: *Dosug i vospitanije moložož*. In: *Problemy naučnogo kommunizma 2*. Moskva, Mysl 1968.
- Ikonnikova, S. N.: *Moložož o sebě*. Moskva, APN 1971. 139 s.
- Ikonnikova, S. N.: *Moložož o sebě, svoich svjorstnikach*. Moskva, Lenizdat 1969. 132 s.
- Jadov, V. A. — Zdravomyslov, A. G.: *Otnošenije k trudu molodych rabočich*. In: *Socialnyje problemy truda i proizvodstva*. Moskva, Mysl 1969, s. 118—129.
- Janicki, J.: *Niepokoje młodzieży Zachodu*. Warszawa. Iskry 1972. 207 s.
- Jurovský, A.: *Kulturný vývin mládeže*. Bratislava, SPN 1965. 326 s.
- Jurovský, A.: *Mládež ako sociálna skupina*. In: *Sociológia mládeže 1970*. Bratislava, Smena 1970. s. 7—19.
- K problémům zájmových aktivit rymezené věkové kategorie dětské populace a mládeže v současné společnosti. Praha. ÚDPM JF 1970. 225 s.
- Kačáni, V.: *Mladá generácia vo svetle literatúry na Západe*. In: *Sociológia mládeže 1969*. Bratislava, Smena 1969, s. 134—142.
- Kalašnikova, L.: *Professionalnyje interesy učaščichsja sredněj školy*. In: *Voprosy nraštvennogo vospitanija*. Krasnojarsk 1966.
- Kalmykov, V. N.: *Vlijanije sel'skochozjaistvennykh znanij na proizvodstvennuju aktivnost sel'skoj moložož*. In: *Moložož i trud*. Moskva, Molodaja gvardija 1970, s. 174—185.
- Kapto, A. S. — Stognij, I.: *Trudoljubije i občestvennaja aktivnost*. Moskva, Znanije 1966.
- Kisselova, A.: *Uroveň obrazovanija rabočego i otnošenje k trudu*. In: *Trud i razvitije ličnosti*. Leningrad, Lenizdat 1965.
- Klimov, E. A.: *Ličnost — professija i naučno-praktičeskaja profkonsultacija*. In: *Moložož i trud*. Moskva, Molodaja gvardija 1970, s. 101—116.
- Komarov, Je. G.: *Razvitije socialnoj aktivnosti rabočej moložož v processe kommunističeskogo stroitělstva*. Moskva, Mysl 1972.
- Kon, I. S.: *Generácia a vekové skupiny*. In: *Sovietska mládež z hľadiska sociologie*. Bratislava, Smena 1971, s. 27—36.
- Kon, I. S.: *Kak čelověk stanovitsja ličnostju*. In: *Sociologija ličnosti*. Moskva, IPL 1967, s. 101—185.
- Korzeva, E. M.: *Problema moložož v buržuaznoj sociologii*. In: *Socialnyje issledovanija 2*. Moskva, Nauka 1968, s. 219—230.
- Krakovskij, A. P.: *Trudnyj vozrast*. Moskva, Prosveščenie 1966.
- Krapivin, V. V.: *Sovremennaja epocha, revoljucija i moložož*. Moskva 1972.
- Kuzmin, E. S.: *Ličnost pri socializme*. Moskva, Nauka 1968.
- Kuzmin, E. S.: *Socialnaja psihologija ličnosti*. Osnovy socialnoj psihologii. Leningrad, ILU 1967.

- Langmeier, J.: *Príspevek k otázke socializácie detí a mládeže v dnešnej spoločnosti. Poradenstvi — problém aktuálny*. Praha 1970.
- Lejman, I. J.: *Vyššie obrazovanie kak socialnaja cennost' i orientacija molodoži*, Leningrad, Nauka 1972.
- Levykin, I. T.: *Žiznennyye plany selskoj molodoži*. In: *Molodož i trud*. Moskva, Molodaja gvardija 1970, s. 116—134.
- Ličnost pri socializme. Moskva, Nauka 1968.
- Lisovskij, V. T.: *Eskiz k portretu Žiznennyye plany, interesy, stremlenija sovetskoy molodoži*. Moskva, Molodaja gvardija 1969, s. 206.
- Lisovskij, V. T.: *Žirotné plány mládeže*, In: *Sovietska mládež z hľadiska sociológie*. Bratislava, Smena 1971, s. 45—56.
- Macháček, L.: *Kto rozhoduje — mládež alebo rodičia*. In: *Sociológia mládeže 1970*. Bratislava, Smena 1970, s. 63—75.
- Macháček, L.: *Mládež a demokratizácia vzdelania v socialistickej spoločnosti*. In: *Sociológia mládeže 1969*. Bratislava, Smena 1969, s. 59—69.
- Macháček, L.: *Mládež v zrkadle empirických výskumov*. In: *Sociológia mládeže 1970*. Bratislava, Smena 1970, s. 182—184.
- Macháček, L.: *Sociológia mládeže v ZSSR*. In: *Sovietska mládež z hľadiska sociológie*. Bratislava, Smena 1970, s. 182—184.
- Macháček, L.: *Sociologie výchovy a sociologie mládeže*. In: *Sociologia mladie 1969*. Bratislava, Smena 1969, s. 127—129.
- Máchovej, J.: *Vliv současného typu rodiny na postavení dětí ve společnosti*. In: *K problémům zájmových aktivit*. Praha, ÚDPM JF 1970.
- Makarenko, A. S.: *Molodož, jeho interesy, stremlenija, idealy*. Moskva, Molodaja gvardija 1969.
- Makarenko, A. S.: *Vospitanie graždanina*. Moskva, Molodaja gvardija 1969.
- Marx, K. — Engels, B.: *O molodoži*. Moskva, Molodaja gvardija 1972, 463 s.
- Marx, K. — Engels, B. — Lenin, V. I.: *Úvahy o rodině a mládeži*. Praha, MF 1973, 105 s.
- Michenko, M. M.: *Iz opyta konkretno-sociologického issledovanija prestupnosti neso-veršennoletnich i organizacija borby s neju*. In: *Sociologija na Ukrajině*. Kyjev, Naukova dumka 1968.
- Min'kovskij, G. M.: *Ob issledovaniji prestupnosti neso-veršennoletnich*. In: *Problemy naučnogo kommunizma 2*. Moskva, Mysl 1968.
- Mládež nesmí být pouhým divákem*. Praha, Mladá fronta 1972, 136 s.
- Mládež a delikvence*. Bratislava, Socialistická akademie 1971, 91 s.
- Mládež a sexualita*. Napsal V. Boukal. Praha, Avicenum 1971, 172 s.
- Mládež a společnost*. Bulletin teoretických, metodických a informačních prací. Praha, SPN 1970, 117 s.
- Mládi ČSSR 1970*. Praha, Mladá fronta 1972, 248 s.
- Mládi ČSSR 1972*. Praha, Mladá fronta 1973, 184 s.
- Młode pokolenie Wsi Polski Ludowej*. Warszawa, LSW 1967.
- Molodož, jeho interesy, stremlenija, idealy*. Moskva, Molodaja gvardija 1968.
- Nazimov, I. M.: *Někotoryje socialno-psychologičeskie faktory vybora profesii učeníkami*. In: *Sociologija na Ukrajině*. Kyjev, Naukova dumka 1968.
- Menčenko, V. S.: *Professionalnaja adaptacija molodoži*. Moskva, IMU 1969.
- Niektoré výsledky sociológie mládeže na Slovensku*. Zborník z celoštátneho seminára o sociológii mládeže v Prešove. Bratislava, Smena 1969, 218 s.
- Novák, P.: *Zur Frage der sozialen Perzeption bei den Teen-Agers*. Sborník prací pedagogické fakulty v Ostravě. Sv. 17. 1969.
- Obščestvennaja aktivnost' molodoži*. Moskva, Molodaja gvardija 1970, 174 s.
- Olšanskij, B. V.: *Socialno-grupovyje različija sovetskogo obščestva*. In: *Problemy izmeněnija socialnoj struktury sovetskogo obščestva*. Moskva, Nauka 1968.
- Orechov, V. V.: *K voprosu ob izučenii prestuplenij neso-veršennoletnich protiv žizni i tělesnoj neprikosnovennosti*. In: *Čeloveč i obščestvo*. II. Leningrad, ILU 1967.
- Orjol, V. M.: *O naučno-issledovatel'skoj rabote študentov v vuzach*. In: *Voprosy ekonomiki i planirovanija naučnych issledovanij*. Leningrad, ILU 1968.
- Orlova, A. V.: *Rabočaja molodož i novyye tendencii v duchovnoj žizni sovetskogo obščestva*. In: *Socialnoje upravlenije, planirovanije, prognozirovanije*. Kyjev, Naukova dumka 1970, s. 94—107.
- Ovčinnikova, E. P. — Potanov, N. G.: *Molodož rabočij i proizvodstvennyj kollektiv*. In: *Molodož i trud*. Moskva, Molodaja gvardija 1970, s. 164—174.
- Paška, P.: *Problémy voľného času mládeže*. In: *Dospievajúca mládež v rodine*. Bratislava, SPN 1970, 260 s.
- Račický, Z.: *O potrebe výskumu detí a mládeže*. In: *Sociológia mládeže 1970*. Bratislava, Smena 1970, s. 176—181.
- Rekunov, F.: *Žiznennyye plany vypusknikov selskich škol*. In: *Žiznennyye plany molodoži*. Sverdlovsk 1966.
- Rozvoj socialistického životného štýlu*. Bratislava, Socialistická akademie 1972, 128 s.
- Skorupa, V. K.: *Formirovanije kommunističeskogo mirovozzrenija molodoži*. Moskva 1972.
- Smolkov, V. K.: *Trudovoe sorevnovanie molodoži, ego osobennosti i problemy*. In: *Molodož i trud*. Moskva, Molodaja gvardija 1970, s. 242—259.
- Sociologie mládeže*. 1. sborník. Plzeň, Lidová universita pracujících 1967.
- Sociologičeskie problemy semji i molodoži*. Leningrad, Nauka 1972, s. 102.
- Socialno-grupovyje različija sovetskogo obščestva*. In: *Problemy izmeněnija socialnoj struktury sovetskogo obščestva*. Moskva, Nauka 1968.

- Sovietska mládež s hľadiska sociológie*. Bratislava, Smena 1971. 176 s.
- Suchý, J.: *Mládež v modernej spoločnosti*. (O problémoch socializácie dnešnej mládeže). In: *Sociológia mládeže 1969*. Bratislava, Smena 1969, s. 13–35.
- Titma, M.: *Faktory opredeljujušie vybor professii*. In: *Molodož i trud*. Moskva, Molodaja gvardija 1970, s. 65–79.
- Vaňková, I.: *Niektoré otázky revolty mladých*. In: *Dospievajúca mládež v rodine*. Bratislava, SPN 1970, s. 243–260.
- Vavilova, N. A.: *Někotoryje pričiny otklono-nego porvedénija подростка*. In: *Problemy filosofii i sociologii*. Leningrad, ILU 1968.
- Veršlovskij, S. G.: *Molodož v puti*. Moskva, Molodaja gvardija 1971. 174 s.
- Veršlovskij, S. G. — Lesochina, L. N.: *Molodož iz školy prichodit na proizvodstvo*. In: *Molodož i trud*. Moskva, Molodaja gvardija 1970, s. 148–164.
- Vodzinskaja, V. V.: *Orientacija na professii*. In: *Molodož i trud*. Moskva, Molodaja gvardija 1970, s. 79–101.
- Vodzinskaja, V. V.: *Otnošenije molodogo rabočego k svojej rabote*. In: *Trud i razvitije ličnosti*. Leningrad, Lenizdat 1965.
- Vyhliďal, V.: *K charakteristice a problémům adolescence*. In: *Sborník Domovy mládeže*. Praha, Mladá fronta 1970, s. 67–143.
- Weber, B.: *Młodzież a współczesne wzory wychowawcze*. Warszawa, PWN 1971. 170 s.
- Bugajev, E.: *Strana a komsomol*. Sociológia 1972, č. 5, s. 433–441.
- Čihák, J.: *Ideály a ciele mladých*. Priroda a spoločnosť 1971, č. 20, s. 14–38.
- Divjak, M.: *Někateri teoretični in metodološki problemi pri proučevanju omladine*. Anthropos 1970, č. 2, s. 162–172.
- Freiová, E.: *Mládež ve světle sociologických výzkumů v ostatních socialistických zemích (SSSR, Polsko, Rumunsko, Bulharsko, NDR, Maďarsko)*. Sociologický časopis 1973, č. 2, s. 217–224.
- Futej, D. — Hrabina, J.: *Socialistická společnost a mládež*. Sociológia 1972, č. 5, s. 377–384.
- Grulich, V.: *Seminář o světovém názoru a komunistické výchově na vysokých školách*. Filosofický časopis 1974, č. 2, s. 278–285.
- Grušin, B.: *Pohled do budoucnosti*. Otázky míru a socialismu 1962, č. 10.
- Grzelak, Z.: *Młodzież a kultura*. Kultura i społeczeństwo 1969, č. 2, s. 213–244.
- Grzelak, Z.: *O badaniach nad młodzieżą w NDR*. Kultura i społeczeństwo 1969, č. 3, s. 286–288.
- Havlík, K.: *Děti — zájmy — volný čas*. Učitel-ské noviny 1971, č. 1, s. 5.
- Holay, T. — Modes, L.: *Tudományos kutatások az ifjúságról*. (Vědecké výzkumy mládeže.) Társ. szemle 1971, č. 12, s. 91–94.
- Holda, D. — Matějovský, A.: *Několik poznámek k marxistickému pojetí sociologických výzkumů mládeže*. Sociologický časopis 1973, č. 4, s. 419.
- Hrbek, R. — Margáč, J.: *Sociálna štruktúra a životné prostredie poslucháčov starebnej fakulty SVŠT*. Sociológia 1973, č. 1, s. 81–83.
- Ikonnikova, S. N.: *Leninský přístup k problémům mládeže*. Sociológia 1972, č. 3, s. 242–249. Viz též Filosofskie nauki 1970, č. 2.
- Jurovský, A.: *Mládež a svět dospělých*. Nové slovo 1971, č. 28, s. 3.
- Jurovský, A.: *Mládežnické skupiny*. Nové slovo 1971, č. 34, s. 9.
- Jurovský, A.: *Postoje mladých a dospělých*. Vychovávateľ 1970/71, č. 6, s. 161–163.
- Jurovský, A.: *Spoločenská začlenenosť našej mládeže*. Nové slovo 1971, č. 26, s. 3.
- Kahuda, F.: *Metodologické otázky sociologických výzkumů mládeže*. Sociologický časopis 1971, č. 4, s. 402–418.
- Kahuda, F.: *Mládež v dnešní dynamice společenského vývoje*. Učitel-ské noviny 1967, č. 36.
- Kahuda, F.: *Postavení mládeže v socialistické společnosti*. Sociologický časopis 1972, č. 4, s. 393–403.
- Kogan, S. N.: *Súčasná mládež a duchovná kultura*. Sociológia 1972, č. 5, s. 448–454.
- Kon, I. S.: *Polovaja moral v svete sociologii*. Sovetskaja pedagogika 1966, č. 12.
- Kostecký, F.: *Sociologické průzkumy při výchovné práci v domově mládeže*. Vychovávateľ 1970, č. 10.
- Kunstová, A.: *Vysokoškolská re světle socio-*

- logických výzkumů v SSSR a u nás. Sociologický časopis 1973, č. 3, s. 327.
- Kuvačič, I.: *Teorijski pristup za schraćanje suvremene omladine*. Sociologija 1968, č. 1.
- Lapin, N. I.: *Těkučest rabočej sily kak sociologičeskaja problema*. Voprosy filosofii 1966, č. 11.
- Lós, M.: *Factors Influencing the Aspirations of the Young Generations in Rural Areas*. Polish Sociological Bulletin 1971, č. 2, s. 72—85.
- Lós, M.: *Uwarunkowanie aspiracji młodzieży wiejskiej*. Studia socjologiczne 1972, č. 3.
- Lukič, R.: *Osnovni problemi omladine: Podrustlenje, usvajanje kulture, raspitanje*. Sociologija 1969, č. 1, s. 27—43.
- Macháček, L.: *Funkcia školy v dynamike socialnej štruktúry*. Sociológia 1970, č. 4, s. 402—413.
- Macháček, L.: *Sociológia a komunistická výchova mládeže*. Sociológia 1973, č. 4, s. 399.
- Macháček, L.: *Sociologické aspekty komunistické výchovy mládeže z hľadiska práce SZM. (Zpráva o konferencii.)* Sociológia 1972, č. 5, s. 456—458.
- Macháček, L.: *Socialistický zväz mládeže a jeho účasť na plánovaní socialistického rozvoja podniku*. Sociológia 1973, č. 6, s. 550—556.
- Macháček, L.: *Spoločenská aktivita pracujúcej mládeže*. Sociológia 1974, č. 2, s. 127—144.
- Macháček, L.: *Súčasný stav a perspektivy rozvoja sociológie mládeže na Slovensku*. Sociológia 1971, č. 4, s. 390—393.
- Macháček, L.: *Voľba povolania a hodnotové orientácie mládeže v socialistickej spoločnosti*. Sociológia 1971, č. 3, s. 254—266.
- Macháček, L. — Podoláková, K.: *Semináre o problematike mládeže*. Sociológia 1971, č. 4, s. 393—400.
- Martinič, T.: *Omladina i socijalizam*. Sociologija 1968, č. 2, s. 55—62.
- Matějovský, A.: *Mládež a společnost. (Poznámky k sociologickému pojetí problému.)* Sociologický časopis 1971, č. 6, s. 612—622.
- Mladá smena sa hlási k pokrokovému odkazu. Príroda a spoločnosť* 1971, č. 24, s. 2—9.
- Mládež a kriminalita*. Sociológia 1973, č. 5, s. 477.
- Mikulowski, J. — Pomorski, J.: *Pokolenie jako pojęcie socjologiczne*. Studia socjologiczne 1968, č. 3—4, s. 267—281.
- Mordkovič, V.: *Obščestvennaja aktivnost' — problemy i rešenija*. Molodoy kommunist 1965, č. 12.
- Mordkovič, V.: *Predmět issledovaniya — obščestvennaja aktivnost'*. Molodoy kommunist 1964, č. 8.
- Novickaja, M. I.: *Molodož v uslovijach sovremennogo kapitalizma*. Voprosy filosofii 1969, č. 3, s. 72—81.
- Novickaja, M. I.: *„Studentská revolúcia“ v USA a kríza buržoáznych hodnôt*. Sociológia 1973, č. 4, s. 338.
- Novosel, P.: *Omladina u savremennom svijatu*. Sociologija 1968, č. 1, s. 7—25.
- Pospiszyl, K.: *Psychologiczne i społeczne geneza agresywnego zachowania się współczesnej młodzieży*. Studia socjologiczne 1970, č. 2, s. 215—230.
- Przeclawski, K.: *Rola i pozycja społeczne młodzieży*. Kultura i społeczeństwo 1969, č. 3, s. 171—180.
- Sekot, A.: *Rozvoj socialistického životného štýlu mládeže*. Sociológia 1972, č. 2, s. 172—174.
- Semenov, M.: *Mladeža v razvitoto socialističesko obščestvo*. Sociološki problemi 1972, č. 2.
- Spousta, J.: *Politické vzdelávanie a výchova mládeže*. Sociológia 1972, č. 5, s. 460—462.
- Suchý, J.: *Marxisticko-leninská koncepcia socializácie mládeže*. Sociológia 1972, č. 5, s. 395—416.
- Supek, R.: *Problemy socijalizacije omladine*. Sociologija 1968, č. 2.
- Sýkora, E.: *Základné ciele komunistickej výchovy mládeže a SZM*. Sociológia 1972, č. 5, s. 384—399.
- Szász, J. — Bakoš, I.: *Ifjuság és politika. (Mládež a politika.)* Valóság 1972, č. 1.
- Szilágyi, V.: *Výzkum mládeže v Maďarsku*. Socialistická škola 1970/1971, č. 1/2, s. 38—40.
- Štípek, J.: *Politické postoje současné mládeže*. Občanská výchova 1966/67, č. 9, s. 397—401.
- Štípek, J.: *Jde nám o leninský styl ideologické práce s mládeží*. Učitel'ské noviny 1971, č. 15, příloha 8 s.
- Štípek, J.: *Za politickou a ekonomickou aktivitu mládeže*. Nová mysl 1971, č. 2, s. 208—218.
- Šubalov, B. A.: *Obščestvenno-političeskaja aktivnost' molodoži sela*. Věstnik moskovskogo universiteta — Filosofija 1969, č. 5, s. 51—58.
- Todlov, M.: *Seminář k problematice mládeže*. Sociologický časopis 1970, č. 1, s. 95.
- Zasedání UV KSČ re dnech 3. a 4. července 1973*. Praha. Rudé právo 1973, 92 s.

Bibliografii sestavila
Daniela Jungmannová

Содержание № 4

К монотематическому номеру о молодежи 337

СТАТЬИ

- Гимал Ю.:* Молодежь и общество 339
Гольда Д. - Матейовски А.: Введение в марксистскую социологию молодежи 344
Блинов И. М. - Мансуров В. А.: Исследование социальной активности молодежи в СССР 356
Штипек Я.: Заметки к теоретическим и методологическим исходным пунктам социальных исследований детей и молодежи 362
Матачек Л.: Актуальные вопросы марксистско-ленинской теории молодежи 367
Блаас Г.: К проблематике социализации сельскохозяйственной молодежи 378
Фазик А.: Положительные изменения в политическом сознании студентов 390
Митев П.: Некоторые результаты исследования „Социально-психологические характеристики современного болгарского студента“ 396

МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ РУБРИКА

- Фридрих В.:* К общественной направленности и к методологическим проблемам марксистско-ленинского исследования молодежи в ГДР 400

РЕЦЕНЗИИ

- Чермакова З.:* Конференция Словацкой социологической ассоциации „К проблемам коммунистического воспитания молодежи“ 413

Table des Matières No. 4

Numéro monothématique au sujet de la jeunesse 337

ARTICLES

- Himal J.:* Jeunesse et la société 339
Holda D. — Matějovský A.: Introduction à la sociologie marxiste de la jeunesse 344
Blinov M. N. — Mansurov V. A.: Recherche de l'activité sociale de la jeunesse dans l'Union Soviétique 356
Štípek J.: Remarques sur les principes théoriques et méthodologiques des recherches sociales des enfants et de la jeunesse 362
Macháček L.: Questions d'actualité de la théorie marxiste-léniniste de la jeunesse 367
Blaas G.: Sur les problèmes de la socialisation des jeunes agriculteurs 378
Fazik A.: Transformations positives de la conscience politiques des étudiants 390
Mitev P.: Quelques résultats de la recherche „Caractéristiques socio-psychologiques de l'étudiant contemporain bulgare“ 396

- Гонцак И.:* К. Маркс — Ф. Энгельс: О молодежи 414
Бурианек И.: В. Н. Шубкин, Социологические опыты 415
Эрнекер Я.: Преемственность поколений как социологическая проблема 416
Чермакова З.: Советская молодежь с точки зрения социологии 420
Фрейова Э.: Рекрутація молоді в студії вище 421
Гольда Д.: В. Фридрих, Методен дер марксистш-ленинистшен Социалфоршунг 424
Седлачек Я.: Бунты молодежи студенческой на Захадзе 426

СООБЩЕНИЯ И ИНФОРМАЦИИ

- Чермакова З. - Матачек Л.:* Развитие социологии молодежи в Словацкой социалистической республике 429
Кунстова А.: О некоторых исследованиях молодежи в вузах в СССР 430
Воронцов Ю. В. - Мансуров В. А.: Формирование научного мировоззрения студентов в процессе изучения общественных наук в СССР
Гольда Д.: Развитие социологии молодежи в некоторых социалистических странах 433
 Информации о деятельности учреждений, занимающихся исследованием молодежи в ЧСР 435
Юнгманнова Д.: Библиография к проблематике молодежи 443

RUBRIQUE METHODOLOGIQUE

- Friedrich W.:* Le but social et les problèmes méthodologiques de la recherche marxiste-léniniste de la jeunesse en R. F. A. 400

COMPTES RENDUS

- Čermáková Z.:* Recueils des conférences de la Société sociologique slovaque au sujet des problèmes de l'éducation communiste de la jeunesse 413
Honcák J.: K. Marx — B. Engels: О молодежи (Au sujet de la jeunesse) 414
Buriánek J.: V. N. Šubkin, Социологические опыты (Recherches sociologiques) 415
Erneker J.: Преемственность поколений как социологическая проблема (Succession des générations comme un problème sociologique) 416
Čermáková Z.: Jeunesse soviétique au point de vue de la sociologie 420